МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
Національна академія правових наук України
Організація з безпеки та співробітництва в Європі
Координатор проектів ОБСЄ в Україні
Європейська експертна асоціація
Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України
Департамент кіберполіції Національної поліції України

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ І БЕЗПЕКА

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

м. Харків, 19 листопада 2020 р.

За редакцією професора *А. П. Гетьмана*
і професора *Б. М. Головкіна*

Харків
«Право»
2020

УДК 343.9:004.9-049.5
Д44

Редакційна колегія:

д-р юрид. наук, проф. *А. П. Гетьман;*
д-р юрид. наук, проф. *Б. М. Головкін;*
к. ю. н., доц. *О. В. Таволжанський;*
к. ю. н. *К. С. Остапко*

Д44 **Діджиталізація** і безпека : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 19 листоп. 2020 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; за ред. А. П. Гетьмана і Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2020. – 402 с.

ISBN 978-966-998-077-9

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020
© Оформлення. Видавництво «Право», 2020

ISBN 978-966-998-077-9

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні спікери і учасники міжнародної науково-практичної конференції «ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ І БЕЗПЕКА»!

У резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», прийнятій на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 р., проголошено 17 Цілей сталого розвитку і 169 завдань, що у довгостроковій перспективі стимулюватимуть діяльність у стратегічно значущих для людства і планети сферах суспільного життя. Такі Цілі спрямовані на подолання бідності, скорочення нерівності, забезпечення гендерної рівності, сприяння сталому економічному зростанню, створення стійкої інфраструктури, сприяння побудові миролюбного та відкритого суспільства, забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів та ін.

В Стратегії національної безпеки України БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ від 14 жовтня 2020 року та в Річній національній програмі під егідою Комісії Україна-НАТО на 2020 рік вказується, що захист прав, свобод, законних інтересів громадян України, безпечних умов життєдіяльності людей від поточних і прогнозованих загроз – є головною ціллю державної політики національної безпеки.

В нинішніх умовах, глобальними викликами для України та більшості країн світу стало поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) і пов’язана з цим глобальна фінансово-економічна криза; виснаження природних ресурсів і несприятливі наслідки погіршення стану навколишнього середовища; загострення міжетнічних, релігійних та міжнародних конфліктів; насильницький екстремізм і тероризм, організована злочинність; виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру; використання інформаційних технологій, штучного інтелекту для виробництва новітніх систем озброєння і незаконного збору персональних даних; нелегальна міграція, кіберзлочинність, наркобізнес, торгівля людьми; розповсюдження зброї масового ураження та ін.

В умовах цифрової трансформації держави і суспільства та інтеграції України до європейського і євроатлантичного безпекового простору, пріоритетними напрямами захисту національних інтересів у сфері безпеки є відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях України; захист особи, суспільства та держави від злочинних посягань; забезпечення екологічної безпеки; створення безпечних умов життєдіяльності людини; посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для ефективної протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі.

Обговоренню викликів і загроз для глобальної та регіональної безпеки, а також пошуку шляхів реагування на них присвячена сьогоднішня міжнародна науково-практична конференція «ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ І БЕЗПЕКА», що відбувається у форматі он-лайн на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Співорганізаторами та партнерами конференції виступили Національна академія правових наук України, Організація з безпеки та співробітництва в Європі Координатор проектів ОБСЄ в Україні, Європейська експертна асоціація, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Департамент кіберполіції Національної поліції України. Предметом сьогоднішньої наукової дискусії стануть гострі проблеми у сферах управління інформаційною безпекою в умовах світової пандемії COVID-19, правового регулювання віртуальних активів, використання штучного інтелекту та інформаційних технологій в економіці, державному управлінні і правоохоронній діяльності, протидії кіберзлочинності та розслідування кіберзлочинів, кіберзахисту держаних інформаційних ресурсів і об'єктів критичної інфраструктури.

З великою приємністю і словами вдячності хочу привітати зарубіжних спікерів конференції: іноземного члена НАПрН України, директора школи права Талліннського технологічного університету, професора Танелла Керікмяє (Республіка Естонія), віце-президента Чеського Інституту управління кібербезпекою Інг Як Дінстрбірга (Республіка Чехія), афілійовану експертку румунського аналітичного центру Europuls Анду Бологу (Республіка Румунія).

Для нас велика честь вітати серед учасників конференції Голову Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України Юрія Щиголя, Заступників Голови Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України професорів Олександра Потія і Володимира Трофіменка, а також віце-президента Національної академії правових наук України професора Миколу Кучерявенка, відомих фахівців з питань інформаційних технологій

і кібербезпеки Олександра Адамова, Дмитра Дубова, Євгена Смичка, Станіслава Самойлова, Олександра Користіна, Віталія Балашова.

Переконаний, що наша конференція стане майданчиком для відкритої дискусії та обміну ідеями, вироблення загальних підходів до вирішення проблем цифрового світу і безпеки людини, суспільства і держави.

Бажаю спікерам та усім учасникам он-лан конференції гарного настрою, конструктивного діалогу і міцного здоров'я!

Проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України
Анатолій ГЕТЬМАН

Авдєєва Г. К.,
к. ю. н., ст. наук. співроб.,
провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Останнім часом в Україні, як і в усіх країнах світу, через стрімкий розвиток цифрових технологій здійснюється їх впровадження в усі сфери діяльності людини. Правопорушники також активно використовують сучасні інформаційні технології та окрім традиційних слідів своєї протиправної діяльності залишають електронні (цифрові) сліди.

Розвиток інформаційних технологій сприяє й зростанню кількості злочинів у цій сфері. Зокрема, у 2017 р. в Україні вірус Petya тимчасово заблокував роботу аеропорту «Бориспіль», «Укрпошти», «Укрзалізниці», «Укртелекому», «Ощадбанку» та низки інших державних і приватних установ. Частково була пошкоджена інформаційна система Кабінету Міністрів, окремих міністерств та навіть кіберполіції і судової системи. А в програмному забезпеченні Державної судової адміністрації України виявлено шкідливу програму MinerGate, за допомогою якої здійснювався видобуток електронних грошей (крипто-валюти) та прослуховувались розмови суддів [1].

Вчені-криміналісти і співробітники правоохоронних органів наголошують на необхідності розроблення нових механізмів щодо розкриття та попередження кіберзлочинів, виявлення і фіксації їх слідів, а також – вирішення проблем використання електронних доказів у судочинстві України.

Визначення поняття «електронні докази» відсутнє у Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК), але у ч. 2 статті 99 зазначено, що до документів, в яких міститься доказова інформація, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні).

Оригіналом документа відповідно до ч. 3 ст. 99 КПК України є сам документ, а оригіналом електронного документа – його відображення, якому надається таке саме значення, як і документу. Для електронного документу різниця між оригіналом і копією є умовною, оскільки як оригінал такий документ може надсилатися декільком адресатам одночасно.

На відміну від КПК, визначення електронних доказів надано у Цивільному і Господарському кодексах (ЦПК та ГПК відповідно), а також – у Кодексі адміністративного судочинства України (КАС). Зокрема, «електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)» (ч. 1 ст. 100 ЦПК України, ч. 1 ст. 96 ГПК України та ч. 1 ст. 99 КАС України).

Електронні докази відрізняються від інших джерел доказів (показань, речових доказів, документів, висновків експертів) тим, що вони створені за допомогою електронних пристроїв, зберігаються та розповсюджуються лише за допомогою електронних носіїв інформації та комп'ютерних або телекомунікаційних мереж. Вони стають доступними для сприйняття людиною лише після обробки засобами електронної техніки з відповідним програмним забезпеченням. Електронні докази легше змінити чи підробити, ніж традиційні форми доказів, тому питання забезпечення їх належності і допустимості є вкрай актуальними.

У законодавстві України чітко не визначені порядок збирання та забезпечення електронних доказів, способи їх дослідження, механізми ідентифікації особи, яка створила або поширила інформацію в електронній формі.

Згідно з ч. 2 ст. 100 ЦПК України, ч. 2 ст. 96 ГПК України та ч.2 ст. 99 КАС України «електронні докази подаються до суду в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Відсутність факту засвідчення електронного доказу електронним цифровим підписом слугує підставою для відмови суду у його визнанні належним і допустимим доказом.

Окрім цього, учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу (ч. 4 ст. 100 ЦПК України, ч. 4 ст. 96 ГПК України, ч. 4 ст. 99 КАС України). За відсутності цих даних суд відхиляє від розгляду електронні докази [2].

Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо ори-

гінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги (ч. 5 ст. 100 ЦПК України, ч. 5 ст. 96 ГПК України, ч. 5 ст. 99 КАС України). З цього приводу залишаються невирішеними ціла низка питань: 1. Що є оригіналом електронного документу, розміщеного на будь-якому web-сайті у вільному доступі? 2. Як особі, яка подає скопійований з web-сайту документ, отримати доступ до його оригіналу? 3. Чи може ця особа отримати безперешкодний доступ до комп'ютера, на якому був надрукований документ, або до фотокамери, за допомогою якої виготовлений фотознімок перед його розміщенням на web-сайті? 4. Яким є порядок ідентифікації автора електронного документа? 5. Як визначити дату складання та ідентифікувати автора документу, розміщеного на web-сайті? На практиці ці питання не мають відповіді. Тобто, фактично, належними електронними доказами у судочинстві України напевно можуть бути визнані лише ті, які особа, яка їх подає, виготовила особисто за допомогою власних електронних засобів або таких, до яких вона має безперешкодний доступ.

В усіх країнах світу час від часу виникають проблеми визнання електронних (цифрових) доказів судом [3]. Складність їх використання в суді виникає через те, що до моменту дослідження в суді інформація в електронній формі може бути видалена або змінена, що значно знижує шанси довести факт її достовірності.

Чимало проблем виникає при дослідженні у вітчизняному суді копій електронних листів. Суд вважає, що роздруківка з електронної скриньки не може вважатися належним доказом, оскільки неможливо ідентифікувати автора електронного листа, та незрозуміло, на яку електронну адресу було здійснено відправлення, а також неможливо визначити, чи був надісланий файл підписаним електронним цифровим підписом [4].

На відміну від України, у США згідно з правилом 901b (4) «Федеральних правил про докази для судів та магістратів США» ідентифікація автора електронного листа з метою визнання його належним доказом здійснюється за допомогою показань свідків, які бачили, як певна особа створювала та надсилала електронний лист. Допустимість електронного листа як доказу в США встановлюється за сукупністю таких ознак, як зовнішній вигляд, зміст, лінгвістичні та семантичні ознаки листа, наявність певних знаків, фірмових найменувань, написів, тощо [5].

Тобто, в окремих країнах світу поступово розробляються підходи до спрощення вимог щодо визнання електронних доказів судом. Однак в Україні через ускладнений та недосконалий процесуальний порядок подання електронних доказів в суд, їх використання у судочинстві є проблематичним.

Подолання існуючих проблем щодо визнання допустимими доказами інформації у цифровій формі є можливим за умови внесення до Кримінального процесуального кодексу спеціальної дефініції – визначення поняття «електронні докази» та розроблення «спрощеного» процесуального порядку їх фіксації і подання до суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Див.: Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 18 липня 2019 у справі № 757/36865/19-к. https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/83282281/.

2. Див., наприклад: Єдиний державний реєстр судових рішень. Рішення господарського суду м. Києва за справою № 910/7960/18 від 18.12.2018. http://reyestr.court.gov.ua/Review/78926361.

3. Див. докладніше : Arshad Humaira, Bin Jantan Aman, Abiodun Oludare Isaac. Digital Forensics: Review of Issues in Scientific Validation of Digital Evidence. Journal of information processing systems. Volume 14, No 2 (2018), pp. 346–376. URL : http://xml.jips-k.org/full-text/view?doi=10.3745/JIPS.03.0095.

4. Постанова Львівського апеляційного господарського суду від 10.09.2018 р. у справі № 914/2505/17. https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/76542389

5. Зозуля Н. Електронні докази за кордоном: практика застосування. https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/elektronni-dokazy-za-kordonom-praktyka-zastosuvannya/

Акімов М. О.,
к.ю.н., доц. кафедри кримінального права, Національна академія внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

Корупція (від лат. corruptio – псування, іржавіння, підкуп) є поза сумнівом найбільшою проблемою України в усі роки її незалежності та найбільш шкідливим чинником у справі розбудови вітчизняної державності. Якщо інші посягання впливають лише на безпосередніх потерпілих, тобто

на відносно невелику кількість людей, то діяння, пов'язані із корупцією, підривають засади існування держави і віру громадян у неї, зумовлюють відхід економіки у «тінь» й міграцію найбільш активної та спроможної частини населення (перш за все молоді) за кордон, де неуражені корупцією освіта і охорона здоров'я (так само, які і належно організована система соціальних ліфтів) дають змогу реалізувати себе у житті. Переважна ж більшість населення, що лишається, ладна сприймати корупцію одночасно як неминуче лихо в цілому та як універсальний спосіб «вирішити» будь-яке питання у потрібній ситуації. Про це свідчать і статистичні показники: за даними Transparency International, у рейтингу сприйняття корупції наша держава посідала: у 2015 и 2016 роках – 130 місце з 168 країн, у 2017, 2018 та 2019 роках – 130, 120 та 126 місце відповідно з 180 країн [3].

Корупція нерозривно пов'язана з іншими формами злочинності, у першу чергу із економічною та організованою. Остання взагалі існує як така лише завдяки утворенню та підтриманню корупційних зв'язків в органах державної влади (у першу чергу в правоохоронних). Функціонування організованих злочинних формувань з часом набуло настільки викривленого вигляду, що найбільш дохідним різновидом корупції тепер є запобігання та протидія їй. Ні зусилля правоохоронних органів, суду та інших зацікавлених суб'єктів, ні наукові розробки та створені і впроваджені на їх основі пропозиції щодо удосконалення правозастосування не призвели бодай до обмеження розповсюдження корупції. Можна із упевненістю стверджувати, що головною причиною цього є брак політичної волі на вищих щаблях усіх гілок влади. Корупція між тим загрожує правопорядку, підриває державне управління, чесність та соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку, зазіхає на стабільність демократичних інститутів та моральні засади суспільства [8, с. 24].

До основних причин корупції треба віднести:

– докорінну зміну суспільно-економічної формації, що створило сприятливі умови для систематичної злочинної діяльності як джерела постійного отримання прибутку;

– масштабний перерозподіл державної та комунальної власності, обумовлений приватизаційними процесами та трансформацією системи управління економікою;

– відверто низький рівень оплати праці державних службовців, поєднаний із можливостями для незаконного збагачення за рахунок наявних владних повноважень;

– недоліки (прогалини) чинного законодавства та поєднане з цим небажання законодавця (правозастосовника) брати до уваги результати наявних наукових розробок, що уможливили б їх усунення.

Слід відзначити, що останніми роками деякі позитивні зрушення все ж мали місце. Зокрема, сформована та почала функціонувати низка спеціалізованих органів у сфері запобігання та протидії корупції (Національне агентство із запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд, Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів). Проте скільки б органів не було утворено, ефективність їх діяльності залежить в першу чергу від наданих повноважень, а останні, у свою чергу, обумовлюються чинним законодавством.

Запровадивши поняття «корупційне правопорушення» та «правопорушення, пов'язане з корупцією» (ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [2]), вітчизняний законодавець не визначив термін «корупційний злочин» у Кримінальному кодексі (далі – КК) України [7].

Натомість ст. 45 КК України була доповнена приміткою, що містила перелік злочинів, що визнавалися корупційними (ця примітка зазнала редакційних змін у 2015 та 2019 роках). Станом на теперішній час зазначені діяння (їх загальна кількість – 20) утворюють дві окремі групи злочинів:

– розкрадання, вчинені шляхом зловживання службовим становищем (ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України);

– зловживання владою або наданими повноваженнями (ст.ст. 210, 354, 364, 364–1, 365–2, 366–1, 368, 368–3, 368–4, 368–5, 369, 369–2 КК України).

Логічно, що з огляду на складність формулювання поняття корупції кримінально караним діянням визнається не вона в цілому, а її окремі прояви (аналогічним шляхом законодавець пішов і у випадках із організованою злочинністю, тероризмом тощо). Зважаючи на це, а також беручи до уваги чинні міжнародно-правові акти, до яких приєдналась Україна (Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією [6] та Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [1] 1999 року, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року [5], Конвенція ООН проти корупції 2003 року [4]), виокремлення корупційних злочинів у чинному КК України є обґрунтованим. Проте чи є вказаний вище перелік достатньо повним? Чи належно він закріплює коло діянь, що становлять корупційні злочини? На нашу думку, відповідь на ці запитання має бути негативною, і ось чому.

При вчиненні корупційного діяння службова особа умисно використовує надану їй владу, повноваження чи пов'язані із цим можливості всупереч інтересам служби та для одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. Подібне не тільки чинить негативний вплив на інші сфери суспільного життя, а й дискредитує владу в очах населення. Отже, можна припустити, що при вчиненні корупційного злочину заподіюється найбільш вразливими (хоч би і другорядно) є суспільні відносини у сфері господарської діяльності та у сфері авторитету органів державної влади та місцевого самоврядування. При існуванні (пануванні) корупції годі і казати про нормальний порядок створення, переробки та обміну матеріальних благ чи про належне функціонування органів влади і їх службовців. Замість законів ринку, чесної конкуренції чи прозорого і швидкого надання публічних послуг вирішальними факторами успіху стають використання певною особою свого наближеного до владного ресурсу становища та можливість безперервно конвертувати гроші у владу і владу у гроші.

Залучення службових осіб (прямо чи завуальовано) до втручання в діяльність суб'єктів господарювання, до сприяння процвітанню одних за рахунок пригнічення інших в обмін на неправомірну вигоду – широко розповсюджені в Україні приклади корупції. Тим не менше до числа корупційних злочинів віднесено лише по одному складу із розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» (ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням») та розділу XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів» (ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації») Особливої частини КК України.

З огляду на викладене убачається обґрунтованою потреба у розширенні переліку корупційних злочинів шляхом доповнення примітки до ст. 45 КК України статтями двох зазначених вище розділів Особливої частини, а саме ст. 201 «Контрабанда», ст. 201–1 «Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України», ст. 205–1 «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців», ст. 206 «Протидія законній господарській діяльності», ст. 206–2 «Протиправне заволодіння

майном підприємства, установи, організації», ст. 218–1 «Доведення банку до неплатоспроможності», ст. 219 «Доведення до банкрутства», ст. 222–1 «Маніпулювання на фондовому ринку», а також ст. 355 «Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань».

Правомірність цього додаткового ґрунтується на тому, що вчинення даних діянь (крім останнього) службовою особою з використанням службового становища виступає їх конститутивною (кваліфікуючою, особливо кваліфікуючою) ознакою. Що ж до діяння, передбаченого ст. 355 КК України, то його характер явно свідчить, що службова особа при його вчиненні явно діє всупереч інтересам служби, використовуючи при цьому надані їй владу та повноваження з метою незаконного збагачення, та з корисливих мотивів, що цілком відповідає законодавчому визначенню корупції.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що проблема належної кваліфікації корупційних злочинів та їх відмежування від суміжних діянь залишається актуальної для вітчизняного законодавця і правозастосовника. Для створення та застосування ефективного нормативно-правового інструментарію їм слід обов'язково врахувати вже наявні наукові напрацювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гражданская конвенция о борьбе с коррупцией от 4 ноября 1999 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102 (Дата звернення: 02.03.2020).

2. Закон України від 14 жовтня 2014 року «Про запобігання корупції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18 (Дата звернення: 02.03.2020).

3. Індекс сприйняття корупції в різних країнах світу. URL: (Дата звернення: 02.03.2020).

4. Конвенция ООН против коррупции от 31 октября 2003 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16/page (Дата звернення: 02.03.2020).

5. Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности от 15 ноября 2000 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 995_789 (Дата звернення: 02.03.2020).

6. Кримінальна конвенція про боротьбу із корупцією від 27 січня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (Дата звернення: 02.03.2020).

7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: (Дата звернення: 02.03.2020).

8. Савченко А. В. Корупційні злочини в Україні: проблеми кримінально-правового розуміння. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 14–24.

Бабаєва О. В.,
к.ю.н., асистентка, кафедра Кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Повзик Є. В.,
к.ю.н., асистент, кафедра Кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРИМУСОВЕ ГОДУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ОСІБ, ЯКІ ТРИМАЮТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ: НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Проблематика примусового годування позбавлених свободи осіб для підтримання життя або позиція лікаря, який дозволяє таким особам голодувати, виходить далеко за межі медицини та має дуже глибокий моральний, етичний, релігійний та правовий зміст, який пов'язаний як з очікуванням медичної допомоги, так і з правом особи на автономію. Проте, вектор нашого наукового пошуку спрямований виключно на правовий аспект окресленого питання.

Слід зазначити, що Організацією об'єднаних націй, Комітетом Міністрів Ради Європи та Міжнародними медичними асоціаціями висловлюються негативні позиції з приводу примусового годування осіб, які позбавлені свободи [1; 2], та декларуються основні керівні засади медичної етики, які відносяться до ролі працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті засуджених або затриманих осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання, зокрема: Резолюція 37/194 Генеральної Асамблеї ООН «Принципи медичної етики» [3], Рекомендація R (98) 7 Комітету Міністрів Ради Європи про моральні та організаційні аспекти охорони здоров'я у тюрмі, стосується поводження із засудженими, які оголосили голодування [4].

Також питання оголошення голодування та примусового годування осіб позбавлених свободи, неодноразово ставали предметом розгляду

ЄСПЛ, зокрема, у справах: *Horoz v. Turkey* – щодо смерті засудженого після голодування, *Ilascu and Others v. Republic of Moldova and Russia, Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina* – щодо вказівок Суду відносно тимчасових заходів (Правило 39 Регламенту Суду) для припинення голодування, *Karabet and Others v. Ukraine*, *Leyla Alp and Others v. Turkey* – щодо масових голодувань із застосуванням сили з боку влади, *Nevmerzhitsky v. Ukraine, Panjikidze and Others v. Georgia, Ozgul v. Turkey, Ciorap v. Republic of Moldova, Rappaz v. Switzerland, X. v. Germany* – щодо примусового годування осіб позбавлених свободи [5]. Так, у своїй практиці щодо розгляду скарг на порушення ст. 3 Конвенції в цьому аспекті ЄСПЛ, зокрема, зазначає, що примусове годування, за загальним правилом, не може вважатися нелюдським або таким, що принижує гідність поводженням, якщо воно обумовлене медичною необхідністю та спрямоване на врятування життя особи, що відмовляється вживати їжу [6]. А у своєму рішенні по справі *Ciorap v. Republic of Moldova* Суд зазначив, що для визначення відповідності примусового годування вимогам статті 3 Конвенції слід враховувати наступне: *1) Медична необхідність процедури примусового годування має бути належним чином встановлена; 2) Процедурні гарантії мають бути дотримані; 3) Спосіб здійснення процедури має не виходити за межі неминучого рівня суворості* [7].

Необхідно відмітити, що Україна входить до кола тих держав, в яких примусове годування засуджених дозволяється на законодавчому рівні. Так, досить тривалого часу начальникам установ виконання покарань надавалося право приймати рішення про примусове годування засуджених осіб, у випадку оголошення ними голодування. Проте, після втрати чинності у 2013 році Наказу Державного департаменту України з питань виконання покарань №127 від 12.06.2000 року «Про затвердження Інструкції про умови тримання і порядку примусового годування в установах кримінально-виконавчої системи осіб, які відмовляються від уживання їжі» [8], яким було алгоритмізовано порядок дій щодо примусового годування, та внесення відповідних змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), повноваження щодо проведення примусового годування засуджених віднесено до компетенції суду.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 116 КВК України, примусове годування засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, забороняється. Примусове годування може бути застосовано лише на підставі рішення суду, прийнятого за висновком лікаря, що засудженому загрожує розлад

здоров'я стійкого характеру та існує очевидна загроза його життю. Особа, яка відмовилася від прийняття їжі, з моменту встановлення цього факту має перебувати під постійним наглядом лікаря. При підготовці висновку лікар, зважаючи на стан здоров'я засудженого, визначає вид примусового годування. Питання про застосування примусового годування вирішується судом в порядку, передбаченому законом. А саме, відповідно до ч. 4 ст. 539 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) клопотання (подання) про примусове годування засудженого розглядається протягом 24 годин з моменту надходження відповідного клопотання (подання) до суду суддею одноособово. Тобто, зазначена норма КВК України кореспондується з приписами п. 7 ч. 1 ст. 537 КПК України, згідно з яким питання про застосування до засуджених примусового лікування та його припинення вирішуються у порядку виконання вироків згідно ч. 2 ст. 539 КПК України.

Однак, слід звернути увагу на те, що зазначені норми визначають процесуальний порядок примусового годування *лише стосовно засудженого*. Якщо ж підозрюваний чи обвинувачений, який тримається під вартою, відмовляється від прийому їжі протягом тривалого часу, що, у свою чергу, створює очевидну загрозу його життю, то в такому разі правовий механізм застосування до нього примусового годування відсутній, про що свідчить також і судова практика [9].

Наразі гострим є питання розроблення та затвердження порядку проведення примусового годування у випадку задоволення клопотання судом, яке постійно підіймається у колі правозахисної спільноти. У зв'язку з цим, 21.01.2020 р. Офіс Генерального прокурора звернувся до Уряду України з пропозицією врегулювати питання примусового годування в установах пенітенціарної системи, звернувши при цьому увагу на те, що питання примусового годування не врегульовано і з ув'язненими, які перебувають у спеціальних установах Національної поліції, Державної прикордонної та міграційної служб України [10].

Аналіз вітчизняної судової практики застосування примусового годування дозволяє зробити висновок про те, що переважна більшість відповідних клопотань (подань) задовольняється судами. При цьому, як правило, суди у таких рішеннях не оцінюють необхідність примусового годування відповідно до критеріїв ЄСПЛ, а лише обмежуються вказівкою на те, що відповідно до практики Суду таке годування не вважається поводженням, що принижує людську гідність [11]. Нажаль, не поодинокими є випадки, коли суди, розглядаючи клопотання (подання) про застосування приму-

сового годування, не повно та неналежно досліджують докази наявності медичної необхідності примусового годування, коли існування очевидної загрози життю особи не підтверджується медичними показаннями щодо стану здоров'я особи. Проте, в судовій практиці зустрічаються й ухвали суду, в яких рішення про примусове годування засуджених прийнято на підставі ретельного дослідження стану особи. А саме, коли погіршення стану здоров'я засудженого начальником медичної частини доведено відповідними медичними показниками клінічного стану голодуючого, зокрема, низьким артеріальним тиском та рівнем цукру у крові, збільшеною частотою серцевих скорочень, частковою дезорієнтацією, втратою свідомості тощо [12, 13].

Таким чином, на підставі зазначеного вбачається необхідність законодавчого врегулювання питання примусового годування осіб, які тримаються під вартою, яке на нашу думку, доцільно віднести до повноважень слідчого судді та суду, що, у свою чергу, забезпечить ефективним правовим механізмом розгляд клопотань (подань) про примусове годування особи та цілком узгоджується з обов'язками судді щодо захисту прав людини. Окрім того, врахування правових позицій ЄСПЛ у вирішенні питання про примусове годування особи має бути повним та системним, враховуючи всі критерії законності примусового годування, які наведені нами вище.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Hunger strikes in prisons: ICRC's position**.** *URL :* https://www.icrc.org/en/document/hunger-strikes-prisons-icrc-position

2. UN Joint Statement on new Israeli law on force-feeding of detainees**.** 2015. *URL :* https://unispal.un.org/unispal.nsf/47d4e277b48d9d3685256ddc00612265/b41ea3d4f402e0e485257e9d004c41ee?OpenDocument

3. «Принципи медичної етики» Резолюція 37/194 Генеральної Асамблеї ООН. *URL* : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_285

4. Recommendation N R (98)7 of the Committee of Ministers to member States Concerning the Ethical and Organizational Aspects of Health Care in Prison. *URL:* https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804fb13c

5. ECHR. Factsheet – Hunger strike in detention. 2015. *URL :* https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hunger_strikes_detention_ENG.pdf

6. Рішення ЄСПЛ у справі *Nevmerzhitsky v. Ukraine,* no. 54825/00, 5 April 2005. *URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001–156624&filename=CASE%20OF%20NEVMERZHITSKY%20v.%20UKRAINE%20-%20[Ukrainian%20Translation]%20by%20OSCE%20Ukraine.pdf*

7. Рішення ЄСПЛ у справі *Ciorap v. Republic of Moldova* no. 12066/02, 19 June 2007. *URL:* https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{«itemid»: [«003-2039564-2155997»]}

8. «Про затвердження Інструкції про умови тримання і порядку примусового годування в установах кримінально-виконавчої системи осіб, які відмовляються від уживання їжі» Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань №127 від 12.06.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0444–00

9. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] // URL:: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75209765

10. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора [Електронний ресурс] // URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=265100.

11. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] // URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/71972053.

12. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] // URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/63879004.

13. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] // URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/71943405.

Бабенко А. М.,
д. ю. н., доцент, підполковник поліції, декан факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ

ЗВ'ЯЗОК КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ ТА ДИСЛОКАЦІЇ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ

За визначенням експертів ООН, у переліку сучасних загроз людству злочинність посідає другу сходинку після загрози ядерної війни. На цій підставі можна стверджувати, що злочинність є проблемою планетарного масштабу, а успішна протидія злочинності є запорукою подальшого існування нашої цивілізації. При цьому сучасне суспільство немислимо без так званих місць несвободи. Серед чисельних місць несвободи слід принаймні назвати тюрми, виправні та виховні колонії, виправні центри, дисциплінарні батальйони, слідчі ізолятори, ізолятори тимчасового тримання тощо. Вже давно підмічено, що установи кримінально-виконавчої

системи та попереднього ув'язнення здійснюють неабиякий вплив на стан злочинності, у тому числі й рецидивної, у тих регіонах, де вони розташовані. Адже зазначені установи сприяють створенню специфічного криміногенного фону, який негативно відбивається на криміногенній обстановці в тих чи інших адміністративно-територіальних одиницях. Уявляється, що це твердження є однаково важливим і для нашої країни, і для багатьох інших країн світу.

Від початку 2000-х років в Україні кількість засуджених, що перебувають у місцях обмеження або позбавлення волі, знизилася у чотири рази (222,3 тис. осіб у 2000 р. проти 55 тис. осіб у 2018 р.). Станом на 1 січня 2019 р. у сфері управління Державної кримінально-виконавчої служби України перебуває 148 установ, які виконують покарання у виді арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі. Крім того, 29 установ знаходяться на території Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей, що тимчасово не контролюються українською владою. При цьому у 12 діючих слідчих ізоляторах та 17 установах виконання покарань із функцією СІЗО трималося понад 18 тис. осіб (17,6 тис. осіб – у 2017 р.), у тому числі понад 1 тис. жінок (близько 960 жінок у 2017 р.) та понад 130 неповнолітніх [1]. Територіальний їх розподіл за регіонами є доволі нерівномірним. Найвища концентрація зазначених кримінально-виконавчих установ спостерігається в Донецькій (20), Дніпропетровський (15), Луганській (16), Харківській (13) та Запорізькій (11) областях. Територія Західної України характеризуються меншою насиченістю цими установами. Наприклад, у Закарпатській області їх налічується 1, у Чернівецькій – 2, в Івано-Франківській, Тернопільській та Волинській по – 4, і найбільша кількість цих установ серед західних регіонів нашої країни зафіксована у Львівській області – 8.

Розрахунки відповідних показників станом на 1 січня 2019 р., отриманих за спеціальною формулою установлення між ними кореляції, дозволяє констатувати, що між кількістю установ виконання покарань в області і загальним числом вчинених злочинів коефіцієнт кореляції становить 0,98; коефіцієнт кореляції із рецидивними злочинами – 0,99; зі злочинами проти власності – 0,96; із злочинами проти життя та здоров'я особи коефіцієнт кореляції дорівнював – 0,95; із злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків – 0,98. Окрім цього, нами розраховано залежність між кількістю кримінально-виконавчих установ і чисельністю самогубств в областях, яка дорівнюється 0,98. Тобто коефіцієнт кореляції між досліджуваними явищами наближується до одиниці, що свідчить про стійку

тісноту зв'язку і наявність сильної прямої кореляційної залежності між указаними показниками. При цьому найвища інтенсивність злочинності у цілому та рецидивної, зокрема, спостерігається у східних, південних та центральних регіонах України. Саме ці території характеризуються більш високою кількістю місць несвободи. До цього д вплив кількості установ виконання покарань на рівень концентрації злочинності у регіоні на прикладі окремих областей простежується ще більш яскраво.

Специфічне злочинне середовище, що протиставляється владі, законам і культурі законослухняного суспільства, в окремих регіонах країни сформувало цілу систему неправових взаємозв'язків і відносин, що здатні конкурувати з легальними інституціями соціуму. Характерними особливостями сучасного кримінального світу є те, що він має власну економіку, ідеологію, неписані, але беззаперечно виконувані, жорстокі й невідворотні «закони кримінального світу», свою охорону систему й навіть механізми «соціального захисту» від будь-якого втрачання ззовні. Суспільна небезпечність цього феномену підвищується у зв'язку із прагненням кримінального світу нав'язати свої закони та принципи, адже у соціумі наполегливо культивується особливий тип успішної людини, яка пройшла через в'язниці, веде антисуспільний, проте заможній спосіб життя, сповідує принципи «кримінальної справедливості» та вседозволеності. Така субкультура як сукупність специфічної ідеології та матеріальних цінностей кримінального світу, що отримала назву кримінальної, або тюремної (блатної), зародилася у надрах установ виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі. Значна кількість таких установ та їх нерівномірний розподіл по країні створює сприятливий фон для криміналізації суспільства. Окрім того, що жителі довколишніх районів так чи інакше втягнуті у «стосунки» із «зонами» (працюють у місцях несвободи або на підприємствах, що забезпечують, так би мовити, життєдіяльність цих місць, надають житло родичам засуджених та іншим особам, що очікують на побачення з тими, хто відбуває покарання, інколи займаються протиправним комунікуванням з особами, що відбувають покарання, тощо), у місцях високої концентрації місць несвободи підвищується частка носіїв кримінальної субкультури, а отже, автоматично збільшується ймовірність враження кримінальною субкультурою значної чисельності осіб, потенційно вразливих від цієї субкультури. Отже, остання має здатність достатньо стрімко поширювалися в інформаційному просторі законослухняного суспільства за рахунок широкої соціальної бази носіїв, прихильників та послідовників розглядуваної субкультури. Це, у свою чергу, підвищує ризик учинення ще

більшої кількості злочинів. Крім того, на тлі погіршення демографічних показників і відсутності чіткої ідеологічної політики в країні існує ризик витіснення суспільно корисних традицій та звичаїв ідеями злочинними, що за своєю сутністю є соціально шкідливим явищем для законослухняного суспільства. Як наслідок, така ситуація знов таки є сприятливою обставиною для некінченого продукування злочинності. У цьому, на наш погляд, закладається реальна загроза тотальної криміналізації суспільства й поза межами установ виконання покарань, що завжди відбиватиметься на кримінальній обстановці у тих чи інших регіонах.

З огляду на потужний вплив тюремного населення на законослухняне суспільство в цілому та на окремі території на порядку денному слід поставити питання про повернення до закону про кримінальну відповідальність інституту особливо небезпечного рецидивіста. Адже практика країн, достатньо різних за ступенем соціально-економічного розвитку та забезпечення засад демократії, свідчить про необхідність урахування минулого кримінального досвіду особи під час призначення покарання за вчинення нового умисного злочину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавча система України в 2018 році. Статистичний огляд (доповнений) (фрагмент доповіді «Дотримання прав ув'язнених в Україні в 2018 році»). URL: http://ukrprison.org.ua/articles/1551280200 (дата звернення: 30.03.2020).

Батиргареєва В. С.,
д.ю.н., ст. наук. співробітник, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна

ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНОГО РЕЦИДИВІСТА ДО ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Поки точаться запеклі дискусії з приводу президентської ініціативи щодо введення кримінальної відповідальності за перебування особи

у статусі «злодія в законі» та збагачення кримінально-правової матерії термінами так званої кримінальної субкультури (мається на увазі законопроект № 2 513 від 2 грудня 2019 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою», яким передбачається доповнити КК новими статтями 255^1 «Створення злочинної спільноти і перебування особи в статусі «злодій у законі»», 255^2 «Звернення до «злодія у законі» чи іншого учасника злочинної спільноти» та 255^3 «Організація проведення зустрічі (сходки) представників злочинних організацій чи злочинних спільнот, сприяння в її проведенні або керівництво нею»), слід звернути увагу ще на одне достатньо дискусійне питання, а саме: ідею повернення до матерії закону про кримінальну відповідальність інституту особливо небезпечного рецидивіста. Ця дискусія вбачається своєчасною й в аспекті того помітного впливу, що здійснюється особами, які раніше відбували покарання у місцях позбавлення, на законослухняне суспільство.

Чимало років тому ми писали, що відмова від поняття особливо небезпечного рецидивіста – це акт гуманізації суспільної думки та одночасно перерозподілу суспільних сил з метою акцентувати увагу саме на вирішенні завдань реінтеграції цих осіб у суспільство [1, с. 195]; не можна механічно пов'язувати більшу суворість покарання з одним лише фактом визнання раніше особи особливо небезпечним рецидивістом без урахування передусім тяжкості нового злочину [2, с. 86]. Однак згодом прийшло розуміння, що ідею про повернення до минулого досвіду (звісно ж, створивши при цьому відповідні правові підстави) не слід беззаперечно відкидати як таку, що свого часу нібито дискредитувала цілі призначення покарань та, власне, поставила під сумнів можливість їх досягнення. Справа в тому, що свідчити про правильність взятого курсу кримінально-правової політики на гуманізацію практики призначення покарань та взагалі ставлення до осіб, що постійно повертаються до вчинення злочинів (зокрема, відмова від поняття особливо небезпечного рецидивіста), могло лише єдине: покращення кількісно-якісної характеристики злочинності. Однак відома гуманізація, як показав час, не виправдав себе: якщо кількісні показники ще можуть ставати «предметом» свідомого маніпулювання у бік нібито покращення стану злочинності у країні, то про ніяку позитивну зміну характеру злочинності, в якій домінують тяжкі й особливо тяжкі злочини проти життя та здоров'я особи, випереджаючи навіть злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, йтися не може. Крім того, треба відверто сказати, що такі положення закону про кримінальну відповідальність, як «особа, яка раніше вчинила (певний) злочин», «вчинення злочину

повторно», «особою, раніше судима за вчинення (певного) злочину», «особа, раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі», «особа, яка раніше звільнялася умовно-достроково» є нічим іншим, як завуальованим визнанням цим законом особливого правового статусу особи, що принаймні не вперше повертається до вчинення злочину. І, нарешті, треба знов повернутися до міжнародного досвіду. Щоб уникнути звинувачення у сповідуванні положень теорії небезпечного стану, звернімося до практики деяких демократичних країн, а саме Швейцарії, Німеччини та Сполучених Штатів Америки. Так, за кримінальним законодавством Швейцарії звичні злочинці, то яких належать особи, що *умисно* вчинили *багаторазові* злочинні діяння, за які до вчинення нового (теж умисного) діяння до них застосовувалося позбавлення волі щонайменше вже двічі, піддаються спочатку так званим заходам безпеки у виді інтернування (поміщення злочинця до спеціальної установи), а потім вже покаранню [3, с. 138]. Такий підхід, на думку швейцарських правознавців, є єдиним способом захистити суспільство від несприйнятливих до покарання правопорушників [4, с. 286].

Далі. Ще у 1933 р. у Німеччині був прийнятий «Закон проти небезпечних рецидивістів та про заходи кримінально-правового характеру» (нем. Gesetz gegen gefährliche Gewohnheitsverbrecher und über Maßregeln der Sicherung und Besserung). Цим Законом до Кримінального кодексу вводився новий § 20А, згідно з яким особа, яка неодноразово затримувалася у зв'язку з повторним вчиненням злочину, вважалася *небезпечним рецидивістом* [5] (підкреслено нами). Щодо таких осіб передбачалося посилення кримінального покарання і призначення додаткових примусових заходів кримінально-правового характеру у виді попереджувального обмеження волі, що мало місце вже після відбування основного покарання в місцях позбавлення волі. Що цікаво, система цих примусових заходів щодо рецидивістів продовжую діяти у Німеччині й дотепер. Так, у положеннях глави 6 «Заходи виправлення та безпеки» КК Німеччини у редакції 1998 р. передбачено стосовно рецидивістів такий захід, як превентивне ув'язнення [6].

Про посилення покарання аж до довічного ув'язнення за вчинення злочину не вперше (повторні та багаторазові фелонії) йдеться й у КК штату Нью-Йорк. У відповідності до кримінального закону за вчинення насильницької фелонії вдруге (розуміється, після предикатного засудження теж за насильницьку фелонію) відбувається не лише призначення більш суворого покарання у виді тюремного ув'язнення шляхом підвищення його нижньої межі, а й змінюється і вид вироку – з невизначеного на визначений. Спра-

ва в тому, що невизначений вирок, в якому судом установлюється лише максимальний і мінімальний строки покарання, вважається більш м'яким порівняно з визначеним вироком, оскільки конкретна його тривалість залежить від поведінки засудженого під час відбування покарання. Вчинення ж насильницької фелонії багаторазово, тобто хоча б у третій раз, знову тягне призначення винному невизначеного вироку, максимальний строк якого – довічне ув'язнення. Одночасно з цим відбувається й підвищення мінімального строку тюремного ув'язнення – від 12 до 25 років проти 6–12,5 років за повторну фелонію. Як бачимо, самий статус рецидивіста з певною кількістю засуджень автоматично підвищує міру покарання, хоча, звісно ж, в американському кримінальному праві не вживається поняття особливо небезпечного рецидивіста.

Розглядаючи *pro et contra* можливості повернення до поняття особливо небезпечного рецидивіста у національній площині, візьмемо й досвід однієї із країн пострадянського простору. Так, за КК РФ рецидив злочинів поділяється на простий, небезпечний та особо небезпечний. Незважаючи на те, що у Кодексі цієї країни не закріплюється поняття особливо небезпечного рецидивіста, проте той факт, що злочинне діяння, вчинене особою не вперше, тягне за собою підвищення строку та розміру кримінального покарання, говорить про серйозне ставлення до співвідношення тяжкості рецидиву, зумовленого, зокрема, попередньою поведінкою особи, та покарання, що призначається. Відмітимо, що у проекті Концепції розвитку кримінально-виконавчої системи в Російській Федерації до 2020 року навіть вказувалося про доцільність відновлення статусу небезпечного та особливо небезпечного рецидивіста стосовно тих осіб, які не вперше вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини, міцно засвоїли та поширюють кримінальну культуру [7].

Отже, досвід України, а так само практика багатьох інших країн світу у теперішній час робить небезпідставною дискусію про визнання у певних випадках особи, яка знов вчиняє умисний злочин, особливо небезпечним рецидивістом, що враховуватиметься під час кваліфікації вчиненого діяння та призначення покарання за нього. На наш погляд, саме у такий спосіб якомога надійніше забезпечується захист суспільства від надзвичайно суспільно небезпечних осіб шляхом їх тривалої ізоляції, а отже, обмежується й вплив, що вони чинять на нестійких членів суспільства, перебуваючи на свободі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батиргареєва В. С. Щодо підстав формування нового поняття рецидиву злочинів. Вісник Академії правових наук України. 2003. № 4 (35). С. 187–198.

2 Батиргареєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.

3. Кузнецова Н. Ф. Уголовный кодекс Швейцарии: пер. с нем. Москва: Зерцало, 2000. 208 с.

4. Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права. Москва: Междунар. отношения, 2002. 376 с.

5 Hans-Joachim Mengel Strafrechtliche Verfolgung homosexueller Handlungen in Deutschland nach 1945: Zur Rehabilitierung und Entschädigung der nach § 175 und 175a StGB wegen homosexueller Handlungen in der BRD und der DDR Verurteilten. Senatsverwaltung für Arbeit, Integration und Frauen, 2012. 23 s.

6. Уголовный кодекс ФРГ в редакции от 13 ноября 1998 г. URL: http://okpravo.ru/zarubezhnoe-pravo/ugolovnoe-pravo-zarubezhnyh-stran (дата звернення: 16.04.2020).

7. Проект Концепции развития уголовно-исполнительной системы в Российской Федерации до 2020 года. URL: http://ukrprison.org.ua/articles/1264936781. (дата звернення: 16.04.2020).

Бєліков К. А.,
заступник Криворізького міського голови

Назимко Є. С.,
д.ю.н, ст. наук. співроб.,
перший проректор Донецького юридичного інституту МВС України

ДОСВІД ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ У ЗАПОБІГАННІ ВУЛИЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Сучасна вулична злочинність є проблемою переважної більшості держав, незалежно від їхньої етнічної, конфесійної та географічної належності, досягнутого рівня соціально-економічного розвитку, виду політичної системи тощо.

В середньому, по всіх країнах світу, вулична злочинність розподіляється на наступні «галузево-цільові сегменти»: крадіжки складають 12%, а якщо виділити окремо кишенькові крадіжки, то їх виявиться 6%, пограбування – 14%, розбої – 12%, хуліганство та вандалізм – 19%, зґвалтування та інші сексуальні дії – 10%, вбивства – 7%, завдання шкоди різної тяжкості здоров'ю – 12%. Решта 8% припадає на угони автомобілів, кримінально-каральні дорожньо-транспортні злочини, побиття, пов'язані із кримінальними бійками [1, с. 67–68].

Основними категоріями, які визначають і схожість і, навпаки, унікальність національного досвіду окремих держав Західної Європи та Північної Америки у боротьбі із вуличною злочинністю, є: 1) загальне поняття про вулицю – місце вчинення кримінальних злочинів, яке безпосередньо обумовлює власне обставини їхнього вчинення; 2) найрізноманітніші заходи, дії із попередження тих чи інших вуличних злочинів, реагування на їхній тій чи іншій стадії.

В узагальненому вигляді комплексний національний досвід Федеративної Республіки Німеччина (надалі – ФРН) у боротьбі із вуличною злочинністю можна звести до наступного (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «1) Збір інформації, планування, виконання та оцінка програм із попередження вуличних злочинів; 2) Координація діяльності поліції та інших органів, які працюють у цій сфері; 3) Забезпечення участі населення; 4) Співробітництво із засобами масової інформації; 5) Науково-дослідницька робота; 6) Співробітництво із законодавчими органами, які визначають політику у сфері боротьби із злочинністю; 7) Учбова підготовка» [2, с. 273].

Що стосується такого важливого пункту як участь громадян у підтриманні правопорядку на вулицях, то подібні дії широко та успішно практикуються в Сполучених Штатах Америки (США) та Канаді. У деяких штатах США участь громадян у зміцненні правопорядку дозволило знизити кількість пограбувань на 30%. У США використовується винагорода за інформацію, яка має оперативно-профілактичне значення. В Канаді широко практикується участь громадян у патрулюванні. Діючи разом із поліцією, громадські патрулі знижують страх перед злочинцями та підтримують відчуття безпеки. У ряді випадків створюються так звані контрольні пости коло виявлених зон підвищеної злочинної активності, особливо у нічний час» [2, с. 274].

Також заходи із попередження вуличної злочинності, які приймаються та діють у США, засновані, з одного боку, на загальній для всіх держав

характеристиці цієї проблеми, а з іншого, на важливій особливості внутрішнього життя цієї країни. Під першою розуміється те, що вулична злочинність є злочинністю дітей, юнацтва та молоді. Друга ж полягає у тому, що США є багатонаціональним, багаторасовим суспільством. Саме тому діюча Федеральна програма оздоровлення американського суспільства передбачає: 1) Формування ненасильницьких установок та навичок у підростаючого покоління; 2) Підтримка місцевих общин у справі попередження насильства; 3) Викорінення насадження расової та культурно-національної ворожнечі; обмеження розповсюдження зброї серед громадян; 5) Ідеологічне та матеріальне стимулювання оздоровлення сімейного образу життя; 6) Рекомендації засобам масової інформації щодо скорочення реклами насильства та проведення пропаганди, яка сприяє скороченню насильства; 7) Проведення наукових досліджень, присвячених виявленню умов, в яких попередження злочинів здійснюється найбільш успішно [2, с. 275–276].

Іншими заходами, які вживаються у США для попередження вуличної злочинності та боротьби із нею, є (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Попередження: відноситься до заходів, які попереджають приєднання людей до вуличних банд. Попередження частіше за все фокусується на молодих людях та приділяє більше уваги ситуаційним причинам злочинності та меншу увагу умовам, які формують криміногенну мотивацію. Втручання: прагнення відволікти членів вуличної банди, які досі не скоїли серйозних кримінальних злочинів, від їхнього образу життя. Численні програми із втручання передбачають координацію правоохоронних органів із громадськими або релігійними організаціями. В рамках цих програм надається можливість освіти, професійної підготовки в якості стимулів для виходу із банди. Придушення: кримінальне переслідування членів банди» [3, с. 282].

Серед численних американських правоохоронних структур слід окремо згадати про стратегію боротьби із вуличною злочинністю, яка реалізовується Федеральним Бюро Розслідувань США (надалі – ФБР).

Так, сучасний американський дослідник Дебора Лем Вайзел зазначає з цього приводу наступне (подається в авторському перекладі з мови-оригіналу джерела): «Метою загальнодержавної стратегії ФБР по боротьбі із вуличними бандами, відомої як Розслідування, засноване на «теорії впливу оточення», має на меті ідентифікацію, підрив та остаточну ліквідацію банд, чия діяльність відтворює злочинні складові. Будучи стислою, ця стратегія ФБР реалізується у співробітництві з іншими федеральними та місцевими правоохоронними службами. Вона становить боротьбу із головними в кра-

їні вуличними бандами, які розповсюджують наркотики, які становлять суттєву загрозу американському суспільству. Стратегія імплементується через тривалі, багатовекторні, координовані розслідування, що допомагає здійснювати наступне успішне судове переслідування» [4, с. 40].

Великого значення має і первинна профілактична робота в рамках американських освітніх закладів того чи іншого рівня. Так, у США офіцери поліції реалізовують у середніх школах програму «Курс спротиву вуличним бандам». Вона передбачає 13-тижневий курс, який виявляє усі небезпеки приєднання до вуличних банд. Зміст Програми зосереджено на розвитку позитивних пізнавально-поведінкових навичок, соціальних навичок, здатності відмовляти, навичок правильного вирішення конфліктних ситуацій [5].

Іншим прикладом американської подібної програми превентивного характеру є Програма превенції. Вона є спрямованою на попередження антисоціальної поведінки серед хлопчиків віком від 7 до 9 років, належать до груп із низьким соціально економічним статусом та які зіткнулися із протиправною поведінкою у дитячих виховних закладах [5].

Практика союзу між правоохоронними органами та небайдужою, сміливою, фізично та морально підготовленою громадськістю активно застосовується і в Об'єднаному Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії (надалі – Великобританія). Так, населення цієї держави активно залучається до співробітництва із поліцією (патрулювання, чергування у найбільш криміногенних районах). Для представників громадськості практикується безплатна видача «поліцейського» обмундирування (без знаків розрізнення та службової атрибутики), засобів радіозв'язку, дубинок, наручників, і навіть зброї для «бойового» патрулювання на поліцейських автомашинах. Вся ця діяльність отримує моральну і матеріальну підтримку суспільства і держави [2, с. 275].

Формулювання та реалізація заходів із завчасного попередження всіх відомих проявів вуличної злочинності є актуальним, нагальним завданням для всіх держав Європи та Північної Америки.

Ця кримінологічна проблема відтворюється як проблема дитячої, підліткової, а також «бідної», «неблагополучної» злочинності. Причому вона є надзвичайно притаманною державам/суспільствам, які відносяться до розвинутих в соціально-економічному плані та іншому.

Заходи, які вживаються в розвинутих країнах для попередження такої злочинності, зводяться, по-перше, до якомога раннього усунення шкідливих соціально-економічних, культурних, політичних та інших факторів,

які сприяють системно-перманентному відтворенню вуличної злочинності. По-друге, такі заходи носять профілактично-виховний та роз'яснювально-освітній характер. По-третє, вживаються класичні правоохоронні практики. По-четверте, великого значення має ефективна співпраця правоохоронних органів із представниками громадськості (громадськими, релігійними організаціями), працівниками системи соціального забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Краюшкина М. М. Актуальные вопросы уличной преступности. Вестник Воронежского института МВД России. 2012. №4. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-voprosy-ulichnoy-prestupnosti/viewer

2. Григорян В. К. Предупреждение преступности в высокоразвитых зарубежных странах. Актуальные проблемы российского права. 2012. №4. С. 272–279.

3. Селявкин Д. В. Банды как разновидность организованной преступности в Соединенных Штатах Америки. Территория науки. 2013. №2. С. 278–282.

4. Deborah Lamm Weisel, Ph. D. The Evolution of Street Gangs: An Examination of Form and Variation URL: https://pdfs.semanticscholar.org/1726/99e9df55d9f674f1b21ea430c2186e3153ce.

5. Jeff Slowikowski. Gang Prevention: An Overview of Research and Programs // Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. URL: https://ojjdp.ojp.gov/.

Білецький А. В.,
к.ю.н., мол. наук. співроб. Міждисциплінарного науково-освітнього центру протидії корупції в Україні Національного університету «Києво-Могилянська академія»

E-CASE MANAGEMENT SYSTEM ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

У 2015 році Рада з питань судової реформи (яка є консультативно-дорадчим органом при Президентові України) розробила Стратегію реформування судоустрою і суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (затверджена Указом Президента України від 20.05.2015 №276/2015).

Стратегія проголошувала, що одним з ключових напрямів є підвищення рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю та випадками корупції [1]. На виконання цієї Стратегії було прийнято План дій, який містить 12 розділів (відповідно до напрямів реформування) з конкретним переліком дій, строками впровадження, критеріями результативності та відповідальними за виконання суб'єктами владних повноважень. Розділ 10 «Підвищення рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів в боротьбі з організованою злочинністю та випадками корупції», містить 4 компоненти, один з яких присвячено саме розвитку «цільових і спеціалізованих інституцій» [2]. Одним з кінцевих результатів, на який направлено цей розвиток, є створення сумісної інформаційної системи між прокуратурою, судовою владою та правоохоронними органами, які розслідують або розглядають корупційні справи.

Ідея створення такої системи не є новою: наприклад, наміри переходу до електронного правосуддя висловлювались Європейським Союзом протягом останніх років [3, 4, 5]. Останніми документами, прийнятим в ЄС є Стратегія розвитку електронного правосуддя та План дій до неї на 2019–2023 роки [6, 7]. У Стратегії наголошується, що «електронні інструменти електронного правосуддя продовжують свій стрімкий розвиток, оскільки вони дозволяють проводити судові процеси з використанням захищених електронних каналів, забезпечують безпечний зв'язок між судовими органами, надають доступ громадянам до інформації з питань правосуддя»[6].

В Україні над втіленням цієї інформаційної системи почали працювати ще у 2015 році [8]. Відносно нещодавно, Антикорупційна ініціатива Європейського Союзу (EUACI) проводила тендер для розробки такої системи для Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП) і Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) [9]. Переможцем і відтак майбутнім розробником цієї системи буде компанія Synergy International Systems [10]. З тендерного оголошення відомо, що така інформаційна система створюватиметься у формі e-case management system (далі – eCMS), яка має включати в себе наступний функціонал: 1) забезпечення зв'язку між детективами, прокуратурою і судом в електронній формі; 2) заміна, у тих випадках де це можливо, всіх паперових документів у справі документами з електронним підписом; 3) реєстрація нових або об'єднання/виділення/передача існуючих кримінальних проваджень; 4) призначення детективів і прокурорів у кримінальних провадженнях, створення слідчих і прокурорських груп; 5) документування процесуальних дій, а також створення, розгляд і затвердження відповідних процесуальних документів (протоколів, скарг

і т. д.); 6) завантаження і перегляд усіх додатків до процесуальних документів, включаючи скан-копії, фотографії, аудіо- та відеозаписи; 7) введення і зміна/оновлення інформації про учасників кримінальних проваджень; 8) планування процесуальних дій і відслідковування стану їх здійснення, встановлення і відстеження термінів виконання дій; 9) здійснення автоматичного обміну даними із зовнішніми державними реєстрами та базами даних; 10) розподіл і контроль доступу користувачів до системи з метою гарантування доступу до інформації відповідно до процесуальних ролей, а також забезпечення інформаційної безпеки в межах доступу до таємниці досудового розслідування [9].

Вказане вище дає змогу зробити висновок, що така система здатна зменшити паперове і часове навантаження на учасників кримінального процесу (у нашому випадку – по корупційним правопорушенням). Дані досліджень стверджують, що до 2/3 часових витрат сторона обвинувачення витрачає на підготовку, оформлення і погодження процесуальних документів у паперовому вигляді, копіюванням текстів з паперових носіїв тощо [11, с.17]. Учені вказують, що хоча взаємодія суб'єктів сторони обвинувачення організована у формі паперового діалогу, існують інформаційні системи, які здатні перевести їх взаємодію в електронну площину і, відтак, підвищити ефективність досудового розслідування [12, с.177]. Інформаційні електронні системи, такі як eCMS, здатні значно скоротити строки досудового розслідування і судового розгляду, що, своєю чергою, знизить часові і ресурсні витрати. Для таких дій, як, наприклад, погодження процесуальних документів, не обов'язковим є фізична «доставка» і присутність особи, яка склала цей документ. Ключовою перевагою eCMS є економія часу. Зарубіжні дослідження стверджують, що хоча на початку імплементації таких систем в діяльність правоохоронних і судових органів були наявні певні проблеми (необхідність приведення у відповідність законодавства, відповідне технічне забезпечення функціонування інформаційної системи, супротив з боку співробітників правоохоронних і судових органів тощо), через деякий час вони мали успіх і сприяли позитивним змінам в системі правосуддя [13, 14, 15, 16].

Повертаючись до ідеї запровадження eCMS для НАБУ, САП і ВАКС, маємо відмітити наступне: створення такої системи безперечно сприятиме покращенню комунікації і взаємодії між цими органами, підвищенню ефективності досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень по корупційним правопорушенням. Однак, незрозумілим залишаються питання нормативно-правового забезпечення функціонування

eCMS, залучення інших органів, які також займаються розслідуванням, процесуальним керівництвом і судовим розглядом справ по корупційним правопорушенням (Офіс Генерального прокурора, Державне бюро розслідувань, Верховний суд, як орган касаційної інстанції), чи не буде порушено таким чином незалежність судової влади, допустимості доказів, отриманих на етапі досудового розслідування та ін. Усі ці питання потребують подальшого дослідження і вирішення, оскільки від цього залежатиме ефективність функціонування eCMS.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки Президент України; Указ, Стратегія від 20.05.2015 № 276/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015

2. Підвищення рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів в боротьбі з організованою злочинністю та випадками корупції. URL: http://sudovareforma.org/plan/10/

3. JHA Council Conclusions of 12–13 June 2007, page 43 of document 10267/07.

4. 'Towards a European e-Justice Strategy' of 5 June 2008 (COM(2008) 329 final, Council document 10285/08).

5. Resolution on e-Justice at its Plenary meeting on 18 December 2008, 2008/2125 (INI).

6. 2019–2023 Strategy on e-Justice. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313(01)&rid=7

7. 2019–2023 Action Plan European e-Justice: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313(02)&rid=6

8. Без успіху НАБУ реформи в Україні не відбудуться – DFID. URL: https://nabu.gov.ua/novyny/bez-uspihu-nabu-reformy-v-ukrayini-ne-vidbudutsya-dfid

9. Contract notice: 2019/S 063–146918: Open procedure: eCase Implementation – EUACI. URL:https://um.dk/en/about-us/procurement/contracts/long/contract-opportunities/newsdisplaypage/?newsID=A6D021F5-1BA0-4C8F-921A-CF14F912B0F2

10. Synergy won a Tender to Develop eCase Management System for Anti-Corruption Bodies in Ukraine. URL: https://www.synisys.com/synergy-won-a-tender-to-develop-ecase-management-system-for-anti-corruption-bodies-in-ukraine/

11. Бевзюк І. Електронне кримінальне провадження як засіб комунікації прокурора. *Електронне кримінальне провадження: матеріали круглого столу*

(25 липня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 17–20

12. Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження: передумови виникнення, сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Київ: АртЕк, 2016. 723 с.

13. Aaltonen, I., Laarni, J., & Tammela, K. (2015). Envisioning e-Justice for Criminal Justice Chain in Finland. *The Electronic Journal of e-Government*, 13(1), 56–66.

14. Contini, F. & Cordella, A. (2007) 'Information System and Information Infrastructure Deployment: the Challenge of the Italian e-Justice Approach', The Electronic Journal of e-Government, vol. 5, no. 1, pp. 43–52.

15. Henning, F. & Ng, G. Y. (2009) 'The challenge of collaboration – ICT implementation networks in courts in the Netherlands', Transylvanian Review of Administrative Sciences, no. 28 E SI, pp. 27–44.

16. Langbroek, P. M. & Tjaden, M. I. (2009) 'Organising data exchange in the Dutch criminal justice chain', Transylvanian Review of Administrative Sciences, no. No. 28 E, Special Issue – Law and Public Administration, pp. 8–26.

Бойко І. В.
ст. наук. співробітник 3 НДВ НДЛ проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України

Циганов О. Г.,
д.ю.н., доцент
гол. наук. співробітник 2 НДВ НДЛ проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України,

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЯ ТА РОЛІ СИСТЕМИ МВС У ЗАХИСТІ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Внутрішня безпека держави є своєрідною характеристикою і необхідною умовою життєдіяльності людини, суспільства, держави та її інститутів, а забезпечення цієї безпеки має розглядатися як невід'ємна частина

державної політики, тобто як одна з найбільш важливих функцій діяльності держави та один з основних напрямів діяльності її правоохоронних органів, який ґрунтується на загальних принципах, методах та формах управління у сфері внутрішньої безпеки держави. Проте внутрішня безпека в діяльності органів системи Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) має свої особливості, що залежать насамперед від характеру завдань та функцій, які уповноважені здійснювати відповідні структурні елементи системи МВС у сфері захисту людини, суспільства, держави та її інститутів від внутрішніх загроз.

Європейська інтеграція України зобов'язує нашу державу забезпечити ефективне функціонування існуючих правових інституцій, що гарантують утвердження верховенства права, забезпечення прав та свобод людини і громадянина, а також визначають зміст і спрямованість її діяльності. Це, у свою чергу, стало необхідною умовою здійснення широкомасштабної реформи МВС з переорієнтацією всієї її діяльності із «силової моделі» до «сервісної служби» та створення сучасного правоохоронного відомства, місія якого – служити і захищати.

Крім того, виникнення суттєвих ризиків суверенітету та територіальній цілісності нашій державі внаслідок анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та окупації нею окремих районів Донецької та Луганської областей, зумовлюють зростання реальної загрози національній безпеці України, що спонукає керівництво держави та її органи на суттєве удосконалення механізму правового регулювання й підвищення ефективності діяльності сектору безпеки і оборони. За цих умов виникають нові складні завдання та напрями діяльності правоохоронних органів держави, які вони повинні вирішувати, тому постає необхідність удосконалення механізму держави в специфічному змісті її діяльності як суб'єкта системи забезпечення внутрішньої безпеки. Зазначені виклики випливають із розподілу завдань та функцій серед відповідних структурних елементів системи МВС, що і визначає розвиток сучасних форм та методів діяльності, закріплених в законах та підзаконних нормативно-правових актах.

Водночас, незважаючи на інтенсивність досліджень, присвячених різним аспектам національної безпеки України, питання місця та ролі МВС у захисті внутрішньої безпеки нашої держави досліджуються фрагментарно та недостатньо, ще на рівні теоретичного обґрунтування, багато важливих питань залишається поза увагою вчених, що і зумовлює актуальність та важливість розгляду цієї проблематики.

Науково-практична проблема, яку авторський колектив має вирішити у ході розпочатого дослідження, бачиться в необхідності вдосконалення

нормативно-правового забезпечення, організації діяльності та визначення належного місця та ролі МВС у захисті внутрішньої безпеки України, з метою оптимального забезпечення охорони прав і свобод людини й громадянина, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності й підтримання публічної безпеки і порядку. До основних завдань дослідження віднесено: аналіз стану нормативно-правового забезпечення та організації діяльності МВС щодо захисту внутрішньої безпеки України; вивчення стану наукового та науково-методичного забезпечення організації управління в умовах реформування системи МВС; узагальнення кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду у цій сфері.

Попереднє вивчення стану розробки науково-практичної проблеми та осмислення накопичених наукових відомостей, статистичних, організаційних, аналітичних матеріалів, результатів практичної діяльності МВС України, які склалися дотепер, дає підстави для визначення наступних проблемних питань у цій сфері діяльності МВС:

– з'ясування понятійно-категоріального апарату, особливо в частині визначення інституцій, без чіткого і однозначного розуміння та тлумачення яких неможливо розпочинати і здійснювати науково-дослідну роботу. Це, в першу чергу, стосується визначення таких категорій як «безпека», «національна безпека», «внутрішня безпека», «захист», «загрози національній та внутрішній безпеці», «громадська безпека», «публічна безпека», «зовнішня безпека», «економічна безпека», «політична безпека», «інформаційна безпека» тощо. Вказані поняття, які застосовуються законодавцем та науковцями стосовно цих питань, підлягають науковому осмисленню, вивченню та аналізу, а в кінцевому підсумку – вирішенню проблемного питання щодо їх законодавчого уточнення в системі вітчизняного законодавства з метою однозначного тлумачення науковцями та практиками;

– вивчення законодавчих та організаційних проблем забезпечення суб'єктами національної безпеки України внутрішньої безпеки нашої держави, їх компетенції у цій сфері на основі чіткого розмежування повноважень, а також проблем напрацювання механізму захисту внутрішньої безпеки України безпосередньо структурними елементами системи МВС України;

– встановлення місця та ролі МВС у процесі взаємодії з центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ (далі – ЦОВВ) відповідно до положень п. 4 Постанови Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 №442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» у сфері захисту внутрішньої безпеки в Україні;

– оптимальна ступінь децентралізації системи МВС України і належне забезпечення внутрішньої безпеки держави. Адже централізована процедура постановки завдань структурним органам і підрозділам системи МВС щодо забезпечення внутрішньої безпеки України за відсутності механізму їх узгодження з регіонами й відповідного коригування, не дозволяє диференційовано підходити до планування роботи територіальних органів і підрозділів задіяних ЦОВВ, а також визначати перед ними пріоритети, враховуючи регіональну специфіку. Процес децентралізації діяльності МВС передбачає, що територіальні підрозділи мають право самостійно вирішувати питання планування поточної діяльності, кадрової політики та розподілу встановленого бюджету, несучи повну відповідальність за прийняті рішення перед місцевою громадою та керівництвом МВС;

– в рамках реформи правоохоронних органів України важливою умовою підвищення ефективності діяльності МВС щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави і суспільства мають стати законодавчі ініціативи, спрямовані на встановлення чіткої узгодженості всіх правових норм у галузі кримінального, адміністративного та інших галузей права, що регламентують діяльність персоналу системи МВС у зазначеній сфері. Для цього необхідно організувати проведення ревізії та оновлення нормативної бази з урахуванням нових рекомендаційних документів міжнародних інституцій;

– в сучасних умовах визначити актуальний перелік основних загроз внутрішній безпеці України як всередині держави, так і за її межами, а також місця і ролі МВС в їх нейтралізації..

Наведений перелік проблемних питань за темою дослідження не є вичерпним і його буде уточнено у ході проведення зазначеної науково-дослідної роботи для досягнення визначеної мети дослідження, а саме: на основі аналізу наукової та спеціальної літератури, емпіричних та інформаційно-аналітичних матеріалів, чинного законодавства України, нормативно-правових актів та практики організації діяльності системи МВС України у сфері захисту внутрішньої безпеки держави визначити категоріальний апарат наведених у дослідженні термінів, сутність та зміст вивчаємих явищ, принципи, правові засади та види суб’єктів здійснення захисту внутрішньої безпеки держави залежно від конкретного напряму діяльності, а також виробити обґрунтовані пропозицій з удосконалення чинного вітчизняного законодавства щодо визначення місця та ролі МВС у захисті внутрішньої безпеки України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Борисов В. І.,
д.ю.н., професор, радник при дирекції, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України,

Пащенко О. О.,
д.ю.н., доцент, провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

СТАН БЕЗПЕКИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПОТРЕБА ТА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОРМАМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

1. Почуття внутрішнього комфорту, спокою та захищеності має бути притаманне кожній людині. Водночас протягом свого життя людина може піддаватися дії цілої низки шкідливих і загрозливих факторів, які походять від найрізноманітніших джерел (у тому числі і від небезпечних дій інших людей), що потребує необхідності її соціального та правового захисту.

В ст. 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. В ієрархії зазначених найсуттєвіших благ Конституція України насамперед виділяє життя і здоров'я, які є невід'ємними властивостями будь-якої людини. Ці природні блага забезпечуються різноманітними системами суспільних відносин як загальнолюдського характеру, так і правового (наприклад, взаємодопомога у разі небезпеки або ж унормоване «право на безпеку праці»). Важливу роль у «механізмах» належного функціонування значної частини суспільних відносин відводиться Кримінальному кодексу України (далі – КК), що має своїм завданням забезпечення охорони суспільних відносин від злочинних посягань, передусім, спрямованих проти людини. Про пріоритетність захисту життя і здоров'я людини можна судити з того, що відповідний розділ

знаходиться майже на самому початку Особливої частини КК, одразу після «Злочинів проти основ національної безпеки України».

Водночас слід відзначити, що далеко не всі злочини *безпосередньо* спрямовані на заподіяння шкоди саме життю і здоров'ю людини. Інакшими словами, відзначена шкода може бути спричинена не лише внаслідок учинення злочинів, відповідальність за які передбачено в розділі II Особливої частини КК. Система побудови останнього, передусім за ознакою об'єктів кримінально-правової охорони, дозволяє виявити, що як додатковий об'єкт життя та здоров'я охороняються безпосередньо (разом з основним) або опосередковано нормами майже усіх розділів Особливої частини, в їх числі і нормами розділу «Злочини проти основ національної безпеки України». Крім того, в окремих випадках, що кореспондують відповідним сферам, створюється певна «безпекова оболонка», в побудові якої задіюються й норми КК, яка покликана нівелювати (чи хоча б мінімізувати, тобто звести ймовірність небезпеки близькою до нуля) можливість спричинення шкоди життю і здоров'ю людини. Мова, у першу чергу, йде про кримінально-правове забезпечення за допомогою кримінально-правових норм охорони громадської (суспільної) безпеки, безпеки виробництва та безпеки руху та експлуатації транспорту. Як бачимо, у назвах відповідних розділів Особливої частини КК (X, XI, XII) зазначається така категорія як «безпека». Окрім цього, ця категорія використовується у назвах розділів I та XX Особливої частини КК:-«національна безпека» та «безпека людства». У науковій літературі вже неодноразово висловлювалися судження, що категорія «безпека» широко вживається в юридичному нормативному та доктринальному обігу, вона визначена у ст. 3 Конституції України (як складник благ найвищої соціальної цінності – людини), увійшла до змісту різноманітних законів та підзаконних актів, технічних норм і правил, призначення яких полягає у тому, щоб захистити суспільство від усякого роду небезпечних явищ і сил, що стали можливими під час здійснення різноманітної діяльності людини [1, с. 3]. Тому актуальними залишаються подальші дослідження змісту відзначеної категорії та її використання у кримінальному праві.

2. Категорія «безпека» є предметом дослідження різних галузей права, а також політології, соціології, економічної теорії й інших наук. Втім, загальновизнане доктринальне поняття цього явища нині відсутнє, що пояснюється надзвичайною складністю і внутрішніми суперечностями зазначеного феномену [2, с. 258].

На думку В. А. Ліпкана та І. В. Діордіци, складність і багатоаспектність поняття «безпека» зумовлюють необхідність у певному впорядкуванні напрямів щодо його визначення. Ці напрями вони диференціюють на три групи: *нормативно-правовий*, що передбачає виявлення визначення досліджуваного поняття у вітчизняних нормативно-правових актах, *доктринальний*, коли окреслюються основні напрями, що містяться в науковій літературі, та *енциклопедичний*, в якому окреслюються підходи до визначення поняття «безпека», що містяться в енциклопедичних джерелах і словниках. Проведене дослідження дозволило правникам виявити, що спільним для всіх трьох груп є наявність чотирьох головних підходів: *статичного* (безпека – це стан захищеності від…), *апофатичного* (безпека – це відсутність загроз і небезпек), *діяльнісного* (безпека – це система заходів спрямованих на створення умов) та *пасивного* (безпека – це дотримання певних параметрів, норм) [3, с. 10–18].

Аналізуючи цю позицію відзначимо, що перша виділена зазначеними науковцями група напрямів (нормативно-правовий) відображає суто утилітарний підхід до визначення поняття безпека, оскільки його зміст зумовлюється предметом правового регулювання відповідного нормативного акту: безпека інформації, безпека атомної станції, протиепідемічна безпека та дуже багато інших визначень безпеки різноманітних предметів та сфер людської діяльності, які різняться між собою настільки, що це переконує за такого погляду у неможливості надати загальне (всеохоплююче) визначення поняття «безпека» шляхом вивчення та узагальнення всього наявного в Україні нормативного матеріалу. Крім того, нормативно-правова група напрямів не може бути взірцем ще й тому, що вона, *по-перше*, може базуватися на двох інших (доктринальній та енциклопедичній), оскільки вельми нерідко законодавчі дефініції ґрунтуються на визначеннях, що наявні в інших джерелах (спеціальній науковій чи науково-технічній літературі, словниках тощо); *по-друге*, вони є відображенням вольової, часто суб'єктивної, позиції суб'єкта правотворення (нормотворення), яка може неправильно (або не повною мірою) віддзеркалювати суспільну потребу (дійсний стан речей). Далі зазначимо, що друга і третя групи напрямів різняться між собою лише за джерелом надання визначення. Дійсно, енциклопедії і словники – це доволі специфічні різновиди наукової літератури, їх автори є фахівцями в галузі мовознавства. Водночас вони, так само як і автори доктринальних визначень безпеки, є *науковцями*, а тому, з нашої точки зору, наявні підстави для виділення лише двох груп напрямів: легальної (нормативної) та наукової (доктринальної). Розглядаючи чотири виділені

дослідниками підходи до визначення поняття «безпека» як результат узагальнення ними груп напрямів дослідження, відзначимо таке. Статичний і апофатичний підходи дуже схожі, оскільки стан захищеності по своїй суті характеризується, зокрема, і відсутністю (а точніше мінімізацією – В. Б., О. П.) загроз і небезпек. Водночас ці підходи все ж таки не є тотожними, оскільки відсутність загроз і небезпек може існувати об'єктивно і не вимагати захисту як такого, тоді як стан захищеності, навпаки, передбачає існування (створення) якихось засобів захисту. Останнє свідчить і про те, що цей підхід також передбачає наявність певної діяльності щодо відзначеного створення, а значить, збігається з третім виділеним науковцями підходом (діяльнісним).

Перед тим як з'ясовувати, якому ж з цих підходів має бути віддано перевагу, слід усвідомити, чим для нас, як суб'єктів пізнання, є безпека? Або, точніше, в якому значенні ми вживаємо це поняття: безпека – це суспільне відношення чи якийсь один його структурний елемент? В останньому разі слід визначитися – який саме структурний елемент мається на увазі. Вважаємо, що викладеного вже достатньо для того, щоб усвідомити, що якогось одного правильного підходу щодо вирішення позначеної проблеми просто не існує.

Досліджуючи злочини проти безпеки виробництва ми дійшли висновку, що їх родовим об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують безпеку виробництва, предметом цих відносин є безпека у сфері виробництва, як обєктивне явище, що здатне задовольнити суспільні потреби, а соціальний зв'язок – це взаємозв'язок в суспільстві для задоволення відзначеної потреби [4, с. 29–33].

З огляду на викладене, якщо йдеться про безпеку як про суспільні відносини – перевагу слід віддати статичному підходу, оскільки в цьому розумінні, безпека – це стан захищеності; якщо ж про їхній предмет, то апофатичному, бо безпека це об'єктивно існуюче явище, що характеризується відсутністю («відсутністю» це ідеальне прагнення, тому точніше буде – «мінімізацією») загроз і небезпек. Що ж стосується соціального зв'язку, то тут слід поєднати діяльнісний і пасивний підходи, оскільки він (соціальний зв'язок) може мати як активну так і пасивну форми: безпека – це, по-перше, діяльність відповідних суб'єктів щодо забезпечення предмету (активний соціальний зв'язок) і, по-друге, дотримання суб'єктами норм, не вчинення заборонених нормами дій (пасивний соціальний зв'язок). Оскільки, як вже відзначалося, система Особливої частини КК побудована за ознакою об'єктів злочинів, а не за ознакою інтересів чи соціальних зв'язків, то

для визначення поняття «безпека» (в контексті її забезпечення нормами КК) має бути взято за основу саме її розуміння щодо суспільних відносин в цілому, а не щодо окремих із їх структурних елементів.

3. Безпека як стан захищеності являє собою своєрідну «безпекову оболонку» (сферу), що створюється для забезпечення інших суспільних відносин, передусім, життя і здоров'я людини. Особливістю відносин безпеки є те, що вони спрямовані на унеможливлення (мінімізацію) заподіяння шкоди невизначеному колу осіб. Якщо злочини, передбачені розділом II Особливої частини КК, завжди спрямовані проти конкретних, індивідуально визначених осіб, то злочини проти безпеки містять в собі можливість заподіяння шкоди невизначеному колу осіб, від них може постраждати будь-хто, практично будь-який член суспільства. Тому в таких випадках доцільно вести мову про *суспільну* (громадську) безпеку. Відповідальність за посягання на неї передбачено нормами розділу IX Особливої частини КК. Специфічними видами громадської безпеки є безпека виробництва та безпека руху і експлуатації транспорту. Відповідальність за посягання на безпеку цих видів передбачено у розділах X та XI Особливої частини КК. Особливість безпеки виробництва, на відміну від суспільної (громадської) безпеки, полягає в тому, що останнє являє собою певний стаціонарний об'єкт, на якому локалізується знаходження небезпечних і шкідливих виробничих факторів (процесів, речовин, матеріалів). І хоча сфера дії цих факторів може бути доволі великою (передусім це стосується виключно небезпечних виробництв), вона все одно не є безмежною, на відміну, наприклад, від небезпечних властивостей вогнепальної зброї, яку можна переміщати в просторі без якихось фізичних обмежень, внаслідок чого з її допомогою може бути спричинено шкоду в будь-якому місці людської діяльності. Під час посягань на безпеку руху та експлуатації транспорту заподіяння шкоди також обмежено відповідною сферою.

Слід відзначити, що відносини безпеки охороняються й іншими розділами КК, хоча в їх назвах ця категорія не знайшла відображення. Візьмемо для прикладу розділ VIII «Злочини проти довкілля». Аналізуючи погляди щодо об'єктів його охорони, можна припустити, що норми цього розділу фактично охороняють екологічну безпеку. Проте тут далеко не завжди йдеться про «безпекову оболонку», яка захищає від можливого заподіяння шкоди саме життя та здоров'я людини. Шкода цим об'єктам якщо і заподіюється, то опосередковано, шляхом пошкодження (змінення на гірше) стану із збереження відповідних природних об'єктів (внаслідок

вчинення таких злочинів як незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу; незаконне полювання, проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони водних запасів, порушення ветеринарних правил, безгосподарське використання земель тощо). Таке пошкодження може бути і наслідком правомірних дій (наприклад, випробування атомних зарядів шляхом вибуху, побудови великих гідроелектростанцій, що призводить до негативних (як правило, невідновлюваних) змін природних об'єктів). І лише з часом суспільство починає усвідомлювати негативні наслідки такої діяльності. Тому відповідні норми спрямовані на охорону довкілля як такого, а не на забезпечення екологічної безпеки. В цьому принципова відмінність цих норм від тих, що охороняють безпеку виробництва та безпеку руху та експлуатації транспорту. Водночас в досліджуваному розділі наявні не поодинокі норми, що маючі своїм основним завданням охорону довкілля одночасно забезпечують життя та здоров'я людини. Відносини щодо убезпечення цих благ є додатковими обов'язковими об'єктами кримінально-правової охорони [5, с. 298, 302, 309 та ін.] (зокрема, це норми ст.ст. 237 «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення», 239 «Забруднення або псування земель», 239–1 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель», 240 «Порушення правил охорони або використання надр», 241 «Забруднення атмосферного повітря», 242 «Порушення правил охорони вод», 243 «Забруднення моря»). Таким чином, розділ VIII Особливої частини КК «Злочини проти довкілля» утворюють кримінально-правові норми двох видів: одні спрямовані суто на захист природних об'єктів, другі – на збереження в межах належного природного стану життя та здоров'я людини внаслідок посягань на ці об'єкти. Така функціональна несхожість між собою кримінально-правових норм, що містяться у розділ VIII Особливої частини КК, дає підстави для виділення в ньому принаймні двох видових об'єктів: відносин щодо збереження природних об'єктів та екологічної безпеки.

Викладене дозволяє стверджувати, що такі різновиди безпеки як національна безпека, громадська безпека, безпека виробництва, безпека руху та експлуатації транспорту, безпека людства охороняється на рівні розділів Особливої частини КК, що слідує навіть з їхніх назв або складових назв. Крім того, на рівні видового об'єкта відносини безпеки охороняються і в інших розділах КК. Це стосується, зокрема, екологічної безпеки, що охороняється нормами розділу VIII Особливої частини КК.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисов В. И. Уголовная ответственность за нарушение правил охраны труда: учеб. пособ. Киев: УМК ВО, 1990. 60 с.

2. Чорний Р. Проблеми кримінально-правової охорони національної безпеки України. *Право України*. 2013. № 10. С. 257–264.

3. Ліпкан В. А., Діордіца І. В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: монографія. Київ: КНТ, 2007. 292 с.

4. Борисов В. І., Пащенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: монографія. Харків: Видавець Вапнярчук Н. М., 2006. 224 с.

5. Демидова Л. М., Самощенко І. В. Кримінальні правопорушення проти довкілля. *Кримінальне право України. Особлива частина*: підручник / за ред.: В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. Розд. IX. С. 293–321.

Булгакова Ю. М.,
аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, адвокат

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У МІСТІ ДНІПРО: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасному світі технічний прогрес все стрімкіше підвищує ефективність методів запобігання та боротьби зі злочинністю. У тому числі і Україна намагається запроваджувати різноманітні новації у цій сфері життєдіяльності. Зважаючи на потужний процес децентралізації, органи місцевого самоврядування України все частіше виходять на перший план та беруть на більші об’єми відповідальності за забезпечення сталого розвитку громад та європейського майбутнього кожного жителя України. Забезпечення безпеки у сучасних містах, безперечно, стає постійним пріоритетом, зокрема у таких прифронтових областях як Дніпропетровська.

Обласний центр Дніпропетровської області, – місто Дніпро, постійно славилося своєю досить потужною криміногенною обстановкою. За даними опитування про найбезпечніші міста України, що проводилося фахівцями соціологічної групи «Рейтинг» м.Дніпро зайняло лише 14-те місто. Понад 21% мешканців Дніпра поскаржилися, що почуваються себе у повній небезпеці [1]. Дійсно, за всі часи незалежності місто Дніпро потрапляло скоріше в антирейтинг міст з точки зору безпечності перебування та рівня злочинності. І таку обставину справ неможна було залишати без уваги.

У 2016 р. Дніпровською міською радою було зроблено серйозний крок у цьому напрямку. Відбулося запровадження системи «Безпечне місто». Звернемо вашу увагу, що у м. Дніпрі станом на перше грудня 2019 року проживало аж 993 753 особи [2]. Тобто, оскільки місто претендує на повернення собі статусу «мільйонника», то одним із пріоритетів муніципальної влади є створення комфортних умов проживання у місті та забезпечення безпеки великій кількості громадян, іноземцям та особам без громадянства.

За офіційною інформацією Дніпровської міської ради, в рамках реалізації вказаного проекту було здійснено наступні кроки:

– «на першому етапі у 2017 році по місту було встановлено 350 оглядових камер;

– у 2018 році було підключено ще 399 камер, більша частина яких може виконувати спеціальні аналітичні функції (камери нового типу);

– встановлено 15 роботизованих камер, що дозволяють оператору керувати камерою (такі камери були встановлені у місцях найбільшого скупчення людей);

– встановлено 5 панорамних камер, що дозволяють проводити огляд значної частини міста;

– у 2019 році встановлено ще 471 камера, з яких – 100 роботизованих, близько 200 аналітичних з розширеними функціями (визначають колір та марку автомобіля, підраховують кількість транспорту тощо);

– створено нову систему Центру обробки даних;

– створено два центри моніторингу.

Більше того, Дніпровською міською радою було створено спеціалізований Ситуаційний центр, працівники якого постійно стежать за ситуацією та комуні- кують з правоохоронними органами. Вказаний центр має прямий зв’язок з екіпажами патрульної поліції, які здійснюють чергування у м. Дніпро. У тому числі, Дніпровська міська рада першою в Україні запровадила у своїй діяльності додаток «Waze» у 2019 році» [3]. Такий додаток дозволяє відстежувати ситуацію на дорогах в режимі реального

часу, прокладає оптимальні маршрути, дозволяє дізнаватися про розташування радарів швидкості, камер фіксації проїзду на червоне світло та має ряд інших опцій.

Аналізуючи звіт начальника ГУНП в Дніпропетровській області за 2019 р., помітно, що за допомогою системи «Безпечне місто» досить оперативно розслідуються кримінальні правопорушення. Зокрема, посадовцем у тексті звіту наводиться позитивна практика щодо застосування камер відеоспостереження для відслідковування напрямку руху злочинця та розкриття таким чином злочину по «гарячих слідах» [4].

Досить слушно про запровадження системи «Безпечне місто», зокрема у м. Харків, висловлювався і Б. М. Головкін та зазначав, що у великих містах України запровадження такої системи суттєво вплинуло на стабілізацію криміногенної ситуації та зниженню рівня злочинності, зокрема в м. Харків [5, с. 51].

Таким чином, маючи досить успішні практичні результати застосування на практиці системи «Безпечне місто» у м. Дніпрі та м. Харкові, автор пропонує розповсюджувати таку практику, по мірі необхідності, на територію усієї області (у тому числі на райони, міста, райони в містах, селища і села, дороги приміського сполучення тощо). Розгалуджена система відеоспостереженя в онлйн режимі дозволить ще ефективніше здійснювати запобігання та боротьбу зі злочинністю та вчасно надавати допомогу потерпілим особам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Опитування: Українці вважають Хмельницький найбезпечнішим містом країни. URL: https://thebabel.com.ua/news/39330-opituvannya-ukrajinci-vvazhayut-hmelnickiy-naybezpechnishim-mistom-krajini (дата звернення 26.05.2020 р.).

2. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 грудня 2019 року та середня чисельність у січні-листопаді 2019 року. URL: http://www.dneprstat.gov.ua/statinfo%202015/ds/2019/ds1_m11.pdf (дата звернення 26.05.2020 р.).

3. Безпечне місто. URL: https://dniprorada.gov.ua/uk/page/–62 (дата звернення 26.05.2020 р.).

4. Звіт начальника ГУНП в Дніпропетровській області за 2019 рік. URL: https://dp.npu.gov.ua/assets/sites/dp/2020/zvit/dniproprtrovska%20obl.pdf (дата звернення 27.05.2020 р.).

5. Головкін Б. М. Електронна система запобігання злочинності у великих містах. Зб. матеріалів круглого столу, м.Харків, 30 жовт. 2017 р. / [відп. за вип. В. Ю. Шепітько]; Нац. юрид. ун-т. ім. Ярослава Мудрого ; НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. – Харків : Право, 2017. – С. 48–52.

Бусол О. Ю.,
д. ю. н., ст. наук .співробітник.
Головний науковий співробітник відділу з вивчення проблем захисту національних інтересів в економічній сфері та протидії корупції Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ КОНТРОЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Організована злочинність стала більш професійною, ніж два десятиліття тому, набула чітких транснаціональних рис, що загрожує національній безпеці України. Спеціальні органи не у змозі самостійно протидіяти організованій злочинності, про що свідчить законодавче надання не правоохоронним державним органам контрольних функцій у цій сфері. Відсутність будь-якого контролю за здійсненням уповноваженими державними органами своїх функцій у сфері боротьби з організованою злочинністю, що пояснюється зокрема політичними мотивами, і є причиною неефективності заходів такої протидії.

Як вивести на високий рівень функціонування системи здійснення державними органами контрольних повноважень у протидії організованій злочинності? По-перше, оперативної координації можна досягнути законодавчо, закріпивши алгоритм дій Об'єднаних слідчих груп та розробивши нові Стандартні операційні процедури, про що небезпідставно заявила Консультативна місія Європейського Союзу [1]. По-друге, слід удосконалювати й національне законодавство. Так, стаття 4 Закону України «Про

організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [2] визначає закони, на яких базується протидія організованим злочинним угрупованням, однак, в якості правової основи, в цьому законі не зазначено антикорупційні нормативно-правові акти. Натомість, в інших статтях зазначеного закону згадуються спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України.

Що стосується виконання контрольних повноважень, зазначу, що відповідно до п. 1 статті 18 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [2], державні органи, що мають контрольні повноваження за дотриманням організаціями та громадянами законодавства України, з метою боротьби з організованою злочинністю, зобов'язані з'ясовувати неправомірні дії організацій і громадян, що можуть свідчити про злочинну діяльність або створювати умови для такої діяльності, та передавати відповідним спеціальним органам по боротьбі з організованою злочинністю одержувану при здійсненні контрольних функцій і аналізі інформацію тощо.

З метою здійснення заходів боротьби з організованою злочинністю спеціальним підрозділам по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ надаються повноваження взаємодії з підрозділами органів Національної поліції України, та органами, які здійснюють контрольні повноваження у цій сфері – Національним банком України, Міністерством фінансів України, Міністерством зовнішніх економічних зв'язків України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Фондом державного майна України, Антимонопольним комітетом України, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону України та іншими міністерствами і відомствами.

Відповідно до Резолюції 1566 (2004) Ради Безпеки ООН із питань загроз миру та міжнародної безпеки, створювані терористичними актами, Консультативна Рада Європейських прокурорів наголошує на ролі прокуратури в сфері контролю за дотриманням законів у сфері протидії організованій злочинності. У випадках тероризму та організованої злочинності держави-члени повинні вживати відповідні та пропорційні заходи, щоб прокурори могли застосовувати спеціальні методи розслідування [3]. У свою чергу, організація роботи прокурорів на початку досудового розслідування має певні особливості, які визначені у наказі Генеральної прокуратури України «Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні» від 28.03.2019 р. №51 [4].

Організована злочинність є формою злочинності, яка характеризується діяльністю злочинних груп із ієрархічною структурою, матеріальною та фінансовою базою, корупційними зв'язками в органах державної влади. Результати діяльності державних органів (офіційна статистика), які уповноважені здійснювати контрольні повноваження в цій сфері, інформація в ЗМІ щодо недоброчесності та вчинення корупційних злочинів державними службовцями вищої ланки, їх злочинних зв'зків в олігархічних колах, свідчать, що нині уряд не забезпечує контроль за транснаціональною злочинністю. Транснаціональні злочинні організації не визнають легальну економіку. У свою чергу, в складі організованих злочинних угруповань, як правило, вчиняють злочини й очільники державних органів. Легальні комерційні структури, які не замішані у злочинному бізнесі, не можуть конкурувати з ОЗГ. Саме тому, законодавство України в усіх сферах суспільного життя не є дієвим. Це стосується практично всіх державних органів, як то – Національний банк України, Антимонопольний комітет, Фонд державного майна, Державна фіскальна служба, Державна контрольно-ревізійна служба, митні органи України, а також інші державні органи, що мають право контролю за дотриманням організаціями та громадянами законодавства України, з метою боротьби з організованою злочинністю.

Щодо практичних аспектів протидії організованій злочинності, слід підкреслити, що контроль над організованою злочинністю, особливо транснаціональною, вважається найвищим пріоритетом для ЄС. Вирішенню проблеми може допомогти сконцентрованість спеціалізованих суб'єктів боротьби з організованою злочинністю, на оперативно-розшуковій роботі [5]. В нашій державі оперативно-розшукова діяльність проводиться підрозділами державних органів, визначених у статті 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6], і здійснюється під контролем прокуратури та суду, що створює додаткові гарантії її законності.

ЄС встановили конкретні стандарти у сфері протидії організованій злочинності, як то – виявлення та нейтралізація обставин, що сприяють діяльності злочинних угруповань. Підвищення ефективності діяльності органів кримінальної юстиції в Україні можливе за умови дотримання та слідування вітчизняного законодавства правилам і нормам Європейського Союзу.

З початку нової президентської каденції стан та динаміка транснаціональної злочинності суттєво не змінилася, проте роль держави у протидії організованій злочинності помітно знизилася. Переважно не несуть покарання державні службовці, які діють у корупційний спосіб у щільному зв'язку з кримінальними бізнес-структурами. Стаття 18 Закону України

«Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», відповідно до якої перелічені у ній державні органи зобов'язані під час здійснення у межах своєї компетенції контрольних функцій з'ясовувати неправомірні дії організацій і громадян, що можуть свідчити про злочинну діяльність або створювати умови для такої діяльності та передавати спеціальним органам по боротьбі з організованою злочинністю ці відомості, практично є «мертвою».

Стан організованої злочинності недостатньо відображено у звітах Генеральної прокуратури України про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. Так, відсутні дані розділу 6 «Відомості про результати судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, учинені у складі організованих груп і злочинних організацій», що свідчить про наміри розробника форм таких звітів приховати реальний стан криміногенної обстановки в державі.

В нинішніх умовах стає очевидним, що держава повинна акцентувати увагу на протидії транснаціональній злочинності, для чого – чітко визначитися із суб'єктами протидії організованій злочинності, які будуть в змозі руйнувати в зародку економічне підґрунтя організованих груп і злочинних організацій, а також виробляти контрзаходи з захисту легальних секторів економіки України. На мою думку, на державному рівні потребує перегляду: 1) система взаємодії державних органів, зокрема узгодження питання взаємодії спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України із НАБУ, САП, ДБР, іншими; 2) функції державних органів щодо здійснення контролю за проявами організованої злочинності. Необхідним є посилення юридичної відповідальності за не виконання уповноваженими державними органами передбачених законом контрольних функцій з протидії організованої злочинності. Важливим на етапі реформування системи протидії організованої злочинності є створення належної законодавчої бази, зокрема вироблення та прийняття національної Стратегії боротьби з організованою злочинністю та забезпечення прокурорів належними силами та засобами. Виходом із ситуації міг би стати також і парламентський контроль (високопрофесійних правознавців) за органами, що мають контрольні повноваження у сфері протидії організованій злочинності, що передбачає практику звітування цих органів перед Верховною Радою України. Пропоную утворити при Президентові України Координаційний комітет з протидії організованій злочинності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. КМЄС пропонує нову концепцію координації боротьби з організованою злочинністю. EUAM Ukraine. URL: https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/euam-proposes-new-concept-to-coordinate-the-fight-against-organised-crime/

2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю. Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1993. №35. ст. 358.

3. Висновок Консультативної ради Європейських прокурорів стосовно якості та ефективності роботи прокурорів, в тому числі у боротьбі з тероризмом та організованою злочинністю затверджені КРЄП на її 11-му пленарному засіданні (Страсбург, 17–18 листопада 2016 р.). №11. URL: http://napu.com.ua/wp-content/uploads/2018/08/Visnovok----11-shhodo-kriteriyiv-otsinki-roboti-prokuraturi.pdf

4. Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні. Наказ Генеральної прокуратури України. 28.03.2019. №51.

5. Шостко О. Ю. Деякі питання вдосконалення законодавства і практики протидії організованій злочинності в Україні в контексті зарубіжного досвіду. Університетські наукові записки. 2012. №1. С. 548–553. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2012_1_68.

6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. №2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №22. ст. 303.

Василевич В. В.,
к.ю.н., професор, учений секретар вченої ради Національної академії внутрішніх справ

Чернявський С. С.,
д.ю.н., професор, проректор Національної академії внутрішніх справ;

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Збройна агресія проти України, посилення терористичних загроз, консолідація лідерів (авторитетів) кримінального середовища,активізація співпраці українського злочинного світу зі злочинними угрупованнями

країн близького та далекого зарубіжжя, суттєве збільшення незаконного обігу засобів ураження, зростання рівня особливо тяжких кримінальних правопорушень, учинених у складі організованих груп і злочинних організацій, у тому числі із застосуванням вогнепальної зброї та вибухівки, породжує нові загрози та кидає виклики успішній реалізації процесів європейської та євроатлантичної інтеграції країни.

Організована злочинність, а також особи, які здійснюють її організацію та керівництво – так звані «злодії у законі», формують в Україні типове для держав колишнього СРСР злочинне середовище. Воно характеризується наявністю жорсткого кодексу поведінки, сталих кримінальних традицій, високим рівнем організованості, ієрархічності, закритості і конспіративності. Тому при реформуванні політики боротьби з організованою злочинністю варто враховувати досвід інших держав, які уже мають позитивні результати правозастосовної діяльності у цій сфері [1].

Зокрема у Грузії в 2005 році прийнято спеціальні закони – у Кримінальному кодексі Грузії з'явилась окрема стаття 223–1 «Злодій у законі, належність (членство) до злодійського світу», а у Законі Грузії від 20.12.2005 «Про організовану злочинність та рекет» закріплено поняття «злодійський світ», «член злодійського світу», «злодій у законі» тощо.

Подібний підхід обраний також законодавцем Італійської Республіки, який передбачив кримінальну відповідальність не лише асоціацій (об'єднань) для вчинення злочинів (стаття 416 Кримінального кодексу Італії), але й асоціацій (об'єднань) мафіозного типу (стаття 416b).

У Кримінальному кодексі Китайської Народної Республіки передбачено покарання за «формування, керівництво та активну участь в організації мафіозного (нелегального) характеру, із застосуванням насильства, погроз або інших методів особами, що організовано займаються злочинною діяльністю з метою порушення законів, що встановили свою владу на місцях, які вчиняють злодіяння, утискають, ліквідують населення, серйозно порушують порядок економічного, громадського життя» (стаття 294). Подібні характеристики щодо відповідальності лідерів представників «злочинного світу» має «відкрито виокремлене об'єднання банд» як специфічної форми «злочинного об'єднання» за Карним кодексом Японії (стаття 4).

Суттєву активність у контексті протидії організованій злочинності демонструє ООН, яка прийняла цілий комплекс міжнародно-правових актів з цією метою, зокрема: Неапольська політична декларація та Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності (затверджена на Генеральній Асамблеї ООН 23.12.1994), Рекомендації Регіонального семінару на рівні міністрів щодо наступних заходів у зв'язку з Неапольською

політичною декларацією та Глобальним планом дій проти організованої транснаціональної злочинності, Рамкова Конвенція ООН проти організованої злочинності (затверджені на Генеральній Асамблеї ООН 21.07.1997), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (затверджена на Генеральній Асамблеї ООН 15.11.2000 та ратифікована Законом України від 04.02.2004 № 1433-IV) та інші. Подібну активність демонструє Європейський Союз в протидії організованій злочинності (План дій по боротьбі з організованою злочинністю, Європейська Рада, 17.06.1997, Стратегія Європейського Союзу на початок нового тисячоліття, 2000/С 124/01 із запобігання та контролю організованої злочинності, 01.01.2000) та інші.

Разом зазначені заходи не вичерпується діяльністю ООН, Ради Європи та органів Європейського Союзу. В окремих державах-сусідах, зокрема в Білорусії, Вірменії, Казахстані, Росії та інших, підтримується поєднання комплексу міжнародно-правових заходів протидії організованій злочинності із їх реалізацією на національному рівні та формуванням особливих заходів, що дозволяють більш ефективно протидіяти організованій злочинності в країні.

Створення таких юридичних конструкцій сприяло зменшенню тиску «кримінальних еліт» на економічні та політичні процеси та відтоку «злодіїв у законі» до інших держав, де не встановлена подібна кримінальна відповідальність. Однією з таких держав стала Україна.

Проте задекларовані в Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (2011 р.) [2] законодавчі та інституційні зміни (Указ Президента України № 1000/2011) так і залишилися не реалізованими. Негативні наслідки таких процесів знайшли своє підтвердження в офіційних даних МВС та Генеральної прокуратури України, де за останні п'ять років на території України зафіксовано 912 організованих груп і злочинних організацій, у тому числі 41 – з транснаціональними зв'язками. І хоча кількість виявлених у зазначений період таких організованих груп і злочинних організацій зменшилася майже вдвічі, у реальності ж, враховуючи високу латентність, її показники значно вищі [3; 4].

Тож з метою формування належної кримінально-правової основи боротьби з організованою злочинністю та приведення національного законодавства про кримінальну відповідальність за створення та керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією та встановлення, посилення чи поширення в суспільстві злочинного впливу до вимог зазначених міжнародно-правових документів, міжвідомчою робочою групою у складі фахівців профільного Комітету Верховної Ради України, представників правоохоронних органів та учених закладів вищої освіти, у тому числі

Національної академії внутрішніх справ, запропоновано ряд нововведень в Особливу частину КК України, зокрема:

по-перше, змінити редакцію статті 255 КК України («Створення та керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній»), доповнивши її новою формою злочинної співучасті – «створення злочинної спільноти» як об'єднання двох чи більше злочинних організацій;

по-друге, закріпити ознаки «особи, яка здійснює злочинний вплив» (будь-які дії особи, яка, завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям, сприяє (створює умови), спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності);

по-третє, передбачити статус «особи, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі, в статусі «вора в законі», що завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям, координує злочинну діяльність осіб, які здійснюють злочинний вплив;

по-четверте, врахувати можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності (крім організатора або керівника злочинної організації), за вчинення злочину, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю;

по-п'яте, ввести кримінальну відповідальність за встановлення, посилення та поширення в суспільстві злочинного впливу (ст. 255–1); організацію, сприяння в проведенні або участь у злочинному зібранні (ст. 255–2), а також звернення до особи, яка здійснює злочинний вплив (ст. 255–3)[1].

На нашу думку, запровадження таких інноваційних нормативних положень сприятиме: посиленню загальної профілактичної функції Кримінального кодексу України; ефективному кримінальному переслідуванню та покаранню лідерів (керівників), і активних учасників злочинних спільнот або злочинних організацій; відновленню порушених організованою злочинністю суспільних відносин унормованого функціонування державних органів, установ і організацій, політичних партій та громадських формувань; запобіганню втягнення у злочинну діяльність неповнолітніх та інших осіб схильних до вчинення правопорушень, зниженню соціальної напруги, зростанню довіри населення до правоохоронних органів та держави в цілому; запобіганню встановленню кримінального контролю за окремими територіями, об'єктами, сферами господарювання, політичними партіями

[1] Проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (реєстр. №2513) після декількох доопрацювань і повторного другого читання прийнято Верховною Радою України 4 червня 2020 року.

та соціальними групами; укріпленню міжнародного співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю, у тому числі транснаціональною, припиненню організованої злочинної діяльності громадян України за кордоном та іноземців у нашій країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 02 груд. 2019 р. реєстр.№2513. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2513&skl=10

2. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: Указ Президента України від 21 жовт. 2011 р. №1000/2011. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011

3. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналітичний огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 96 с.

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Генеральна прокуратура України*. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

Ватраль А. В.,
доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Національної академії СБ України, к.ю.н.

Криворотько М. О.,
курсант Національної академії Служби безпеки України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ

Виконання завдань кримінального провадження відбувається в правових умовах, установлених кримінальним процесуальним законодавством. Ефективність кримінальної процесуальної діяльності, успішність виконання завдань кримінального провадження багато в чому визначаються

якістю законодавчої регламентації та практики використання передбачених законом процесуальних дій, спрямованих на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, тобто слідчих (розшукових) дій, до яких належить і слідчий експеримент. Активна протидія досудовому розслідуванню, багатоепізодність і складність кримінальних проваджень, тривалість злочинної діяльності та наявність численних протиріч й істотних розбіжностей обумовлюють важливе організаційно-тактичне значення слідчого експерименту. Зважаючи на це, ефективне проведення цієї слідчої дії багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у правоохоронній практиці.

Слідчий експеримент стає все більш затребуваною слідчою (розшуковою) дією, оскільки науково-технічні досягнення надають можливість максимально відтворити обстановку проведення експерименту й середовища, у якому було вчинено кримінальне правопорушення. У багатьох випадках об'єктивна перевірка й оцінювання отриманих доказів можливі лише за проведення слідчого експерименту, що дає слідчому змогу дослідним шляхом перевірити достовірність отриманих у ході розслідування відомостей, правильність гіпотез і висновків, а також відтворити подію з врахуванням взаємозв'язків, різних деталей і особливостей [1, с. 3–4].

Слідчий експеримент належить до складних слідчих (розшукових) дій як за особливостями організації, так і за характером тактичних прийомів, які застосовуються, і за наявними специфічними процедурними правилами [2, с. 495]. А тому від того, наскільки правильно слідчий спланує, підготує та проведе цю слідчу (розшукову) дію, багато в чому залежить її результативність, можливість використання одержаних результатів у доказуванні. Разом із тим доводиться констатувати, що слідчі нечасто використовують пізнавальні можливості слідчого експерименту навіть за наявності підстав для його проведення, а в разі його проведення подекуди припускаються помилок, які не дають змоги використовувати результати слідчого експерименту в суді.

Аналіз визначень слідчого експерименту, поданих у процесуальній і криміналістичній літературі, засвідчує, що всі вони характеризують слідчий експеримент, насамперед, як відтворення обстановки або обставин події, відтворення тих чи інших фактів, ознак, сторін досліджуваного явища. Істотним недоліком запропонованих визначень слідчого експерименту є обмеження цілей цієї слідчої (розшукової) дії, як правило, перевіркою зібраних у справі доказів .

Поняття слідчого експерименту має містити такі сутнісні ознаки, які характеризують зміст цієї слідчої (розшукової) дії, указують на мету її проведення, оскільки саме ці елементи є специфічними для кожної слідчої (розшукової) дії. Ведеться багато дискусій з приводу того, до яких слідчих (розшукових) дій необхідно відносити слідчий експеримент – першочергових чи похідних. Так загальноприйнятим є усталене правило, що ця слідча (розшукова) дія є похідною, оскільки проводиться, як правило, після низки таких першочергових слідчих дій як огляд, допит, експертиза тощо.

Актуальним питанням при дослідженні слідчого експерименту є те, що існує тонка межа між експериментом і перевіркою показань на місці, що виявляється у сутності та суб'єкті. Це зумовлено тим, що перевірка проводиться з особою, яка безпосередньо сприймала подію, а суб'єкт розкриває спосіб вчинення кримінального правопорушення шляхом демонстрації за допомогою імітаційних засобів на місці події. При слідчому експерименті ж дослідні дії – є його сутністю та слугують методом одержання й перевірки інформації [3, с. 225].

Беручи до уваги практичні недоліки при слідчому експерименті, можемо виокремити основні тактичні помилки під час проведення слідчого експерименту:

- Проведення слідчого експерименту в умовах, протилежних до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище.
- Не є доцільним під час проведення експерименту використовувати об'єкти, які є речовими доказами за кримінальним провадженням, що обумовлюється можливістю їх знищення або пошкодження, слідчий може застосувати предмети-аналоги або натурні макети, що може вплинути на психологічні позиції злочинців і викликати у них переживання, аналогічні тим, які вони відчували під час учинення злочинів, що може сприяти щирому зізнанню. Макетування створює емоційну настроєність та сприяє виникненню асоціативних зв'язків, які можуть бути використані для з'ясування обставин, що мають значення у справі, і робить результати більш переконливими.
- Одноразове й стрімке проведення дослідів та повторення випробувальних дій у статичних умовах. Метою повторення дій і зміни динаміки є забезпечення достовірності та виключення можливості отримання випадкових результатів. Головною метою багаторазового повторення дослідницьких дій є отримання постійного та достовірного результату. Кількість повторень визначається слідчим залежно від характеру справи, тривалості кожного дослідження та ситуації, що склалася.

- Варіативна кількість учасників слідчої дії.
- Не рекомендується проводити досліди за участю слідчого або понятих. У тих випадках, коли немає можливості залучити до проведення експерименту саму особу, яка учинила злочин (зокрема, знаходиться у розшуку, переховується від слідства та суду, відмовляється співпрацювати зі слідством), то у цьому разі можуть бути підібрані інші особи (статисти), які схожі за своїми анатомічними та функціональними ознаками з підозрюваними, а слідчий разом із понятими повинен спостерігати за проведенням дослідів [3].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, при розслідуванні багатоепізодних кримінальних проваджень, складних злочинів, особливо вчинюваних організованими злочинними групами та злочинними організаціями, слідчим необхідно пам'ятати, що вони мають масштабний (за територіальністю) характер, що ускладнює проведення слідчого експерименту за усіма виявленими епізодами злочинної діяльності не лише через дефіцит часу, але й через недостатність необхідних сил та засобів. У таких випадках доцільно обов'язково проводити цю слідчу дію на місцях вчинення найбільш складних і значних для кримінального провадження епізодів злочинної діяльності групи. За іншими епізодами у таких умовах необхідно обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми (креслення), які власноручно виконані злочинцями, у яких відбиваються усі істотні риси й особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків та інших співучасників злочинної діяльності. Однак вказана рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках [4, с. 425].

Отже, слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки в ньому приймає участь значна кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, особливо при їх відмові від раніше даних показань. Якісне та ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів й комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Ірпінь, 2015. с. 216.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : [науково-практичний коментар] / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одіссей, 2013. 1104 с.

3. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум , 2008. 528 с.

4. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 560 с.

Власенко О. С.,
адвокат

Волкотруб О. О.,
помічник судді

ІНФОРМАЦІЙНІ АТАКИ ЯК АКТИ АГРЕСІЇ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

У сучасних умовах глобалізації та розвитку технологій видозміні піддані були всі основні процеси життєдіяльності суспільства. Не виключенням стали й форми агресивного впливу на державний суверенітет.

На даний час ми можемо говорити про те, що зброєю стали не лише технічні засоби, які використовуються для ураження живої сили, техніки противника та інших стратегічних об'єктів, а й інформація, яка на даному етапі розвитку людства стала одним із основних ресурсів.

У зв'язку з цим, реакція щодо зміни уявлень про акти агресії в міжнародно-правовому вимірі є цілком закономірною та покликаною на збереження балансу й захист безпеки.

У 1974 р. було прийнято Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 3314 «Визначення агресії», яка дозволила встановити ознаки акту агресії. Резолюція хоча і не має юридично обов'язкової сили, проте фіксує звичаєві норми міжнародного права. Агресією, згідно зі ст. 1 Резолюції, є «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, не сумісним зі Статутом ООН…». Відповідно до ст. 2 Резолюції, агресором визнається та держава, що першою застосувала збройну силу проти іншої держави. Ознака першості є prima facia свідченням акту

агресії. Наступною ознакою агресії визначено «достатньо серйозний характер» незаконного застосування державою збройної сили. Ця риса відмежовує агресивні дії від інших випадків застосування сили, наприклад, прикордонних інцидентів або збройних провокацій. Разом з тим, ст. 4 зазначеної Резолюції передбачає,що вищеперерахований перелік актів не є вичерпним, і Рада Безпеки може визначити, що інші акти є агресією, згідно з положеннями уставу [1]

Як реакція на зміни, які відбувалися в інформаційному просторі, ООН 04.12.1998 року було прийнято Резолюцію 53/70, яка поклала початок обговорення необхідності створення нового міжнародно-правового режиму для регулювання сфери інформаційного простору та безпеки в ньому, інформаційно-комунікаційних технологій та методів їх використання [2].

В подальшому, на 54 сесії Генеральної Асамблеї ООН був запропонований проект резолюції «Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікації у контексті міжнародної безпеки». Інновацією вказаного документу в контексті інформаційної безпеки стало те, що в ньому вперше була висловлена занепокоєність можливістю потенційного використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій «з цілями, що несумісні із завданнями забезпечення міжнародної стабільності та безпеки», що може негативно вплинути на безпеку держав як у громадянській, так і у військової сферах. Вважаючи за необхідне упередити «неправомірне використання або використання інформаційних ресурсів або технологій у злочинних або терористичних цілях», Генеральною Асамблеєю ООН було сформовано питання про «доцільність розробки міжнародних принципів, направлених на зміцнення безпеки глобальних інформаційних і телекомунікаційних систем і сприяли боротьбі з інформаційним тероризмом і криміналом» [3].

Разом з тим, не зважаючи на позитивну динаміку в розробці вказаного питання, на даний час відсутні міжнародно-правові акти, що визначають інформаційні атаки як акт збройного нападу, тобто, як акт агресії, у зв'язку з чим, на міжнародно-правовій арені вказане питання тлумачиться в кожному випадку окремо, що, на нашу думку, негативно впливає на світову безпеку.

Зокрема, для віднесення тієї чи іншої інформаційної атаки до акту агресії слід звертатися до терміну «інформаційна зброя», який використовується в ряді міжнародних документів, прийнятих в рамках ШОС і СНД, наприклад у додатку до Угоди про співробітництво держав – учасниць СНД (Санкт-Петербург, 20 листопада 2013 року) в області забезпечення

інформаційної безпеки: «інформаційна зброя – інформаційні технології, засоби і методи, що застосовуються в цілях ведення інформаційної війни».

Разом з тим, на нашу думку, в Документі 55 Генеральної Асамблеї ООН A/55/140 знаходиться необхідна понятійна база і приводяться основні визначення, які в подальшому можуть бути використані для ідентифікації як акту агресії втручання в інформаційну безпеку суверенної держави, зокрема поняття міжнародної інформаційної безпеки, погроз інформаційної безпеки, інформаційної зброї, інформаційної війни, міжнародного інформаційного тероризму і злочинності [4].

Визнання тієї чи іншої інформаційної атаки як акту агресії враховуючи наявні міжнародно-правові механізми, є надзвичайно проблематичним, оскільки у разі протиправного використання інформаційно-комунікативних технологій складно оцінити фізичний збиток, так як часто витрати носять нематеріальний характер (наприклад, витоку секретної інформації на сайті WikiLeaks). До числа актуальних завдань, що стоять перед міжнародним співтовариством, можна віднести визначення межового рівня збитку в результаті використання інформаційно-комунікативних технологій, перевищення якого дозволяє кваліфікувати його як агресію.

У зв'язку з цим окремого вивчення заслуговує прийняте країнами НАТО рішення про поширення принципу колективної оборони (ст. 5 Вашингтонського договору) на інформаційний простір.

Зокрема, в 2014 році на саміті НАТО в Уельсі було прийнято поправки в ст. 5 Вашингтонського договору, які передбачають колективне застосування воєнної сили у відповідь на кібератаки (інформаційні атаки).

Окрім того, на Варшавському саміті НАТО в 2016 році кіберпростір (так же як і морський, повітряний, наземний та космічний простір) був визнаний «середовищем для операцій» при вирішенні питань колективної оборони. Тобто, інформаційний простір став новим театром воєнних дій.

Дійсно, в арміях практично всіх держав світу наявні підрозділи, завданням яких є дії в інформаційній сфері.

У зв'язку з цим, цілком закономірними є вирішення низки питань, зокрема, чи порушують інформаційні атаки державний суверенітет інших держав і чи при цьому вони повинні прирівнюватися до актів агресії; чи може бути використано право держави на самооборону та колективну оборону, визначене в ст. 51 Уставу ООН, у відповідь на такі інформаційні атаки; якою мірою гуманітарне право може бути застосоване до інформаційних атак.

Оскільки інформаційні атаки у більшості випадків мають технічний характер, проводяться за одним напрямом інформаційного впливу і тривають від декількох днів до тижня та спрямовуються на одиночний об'єкт (інформаційний ресурс, конкретні інформаційні, телекомунікаційні та інформаційно-телекомунікаційні системи), можна говорити про те, що сучасні інформаційні атаки є новою формою міжнародної агресії через свою масштабність, високий рівень організації та фінансування,спрямованість на критичну інфраструктуру.

Враховуючи перелічені обставини, учасники демократичного політичного процесу на міжнародному рівні повинні мати у своєму розпорядженні важелі впливу, достатні для захисту своїх інтересів.

На нашу думку, та обставини, що в міжнародному праві відсутнє закріплення інформаційної атаки як акту агресії, негативно впливає на міжнародну безпеку, у зв'язку з наступними обставинами:

1. Необхідність дослідження тієї чи іншої інформаційної атаки через призму ст. 4 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 «Визначення агресії» значно сповільнює процеси міжнародної реакції на неї та збільшує її негативний вплив на суверенітет держави;

2. Відсутність закріплення поняття «інформаційна атака», її ознак та характеристик у міжнародному праві, дає можливість уникнення сторони, яка вчиняє такі агресивні дії, від відповідальності через довільну трактовку її дій.

Враховуючи викладене, на наше переконання, за доцільне було б на найвищому міжнародному рівні закріпити визначення акту агресії як втручання іншої держави, яке полягає в застосуванні зброї та впливі на телекомунікаційні ресурси іншої держави чи вчиненні інших активних дій, які становлять загрозу суверенітету, територіальній недоторканості або політичної незалежності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Резолюция 3314 (XXIX) от 14 декабря 1974 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74;

2. Резолюции 53/70 от 4 декабря 1998 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://undocs.org/ru/A/RES/53/70;

3. Резолюции 60/45 от 8 декабря 2005 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e45;

4. Документі 55 Генеральної Асамблеї ООН A/55/140 – Режим доступу: https://www.un.org/ru/ga/53/docs/53res1.shtml;

5. Касинюк І. В. Колізії правового регулювання міжнародної відповідальності держав за вчинення акту агресії – Науковий вісник Ужгородського Національного університету, 2015; с. 141–143;

Гарькавенко Д. Д.,
аспірантка, напрям підготовки «кримінальне право», Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиса

КОРУПЦІЯ У ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ СЕКТОРІ: ОСНОВНІ ВИДИ

Дослідження проблеми корупції в галузі охорони здоров'я було висвітлено у звітах Transparency International – міжнародної недержавної організації з баченням світу вільним від корупції шляхом її зменшення, а також сприяння прозорості, доброчесності та підзвітності у фармацевтичному й медичному секторах на глобальному рівні.

Для України як держави, яка долучилася до всесвітнього руху проти корупції в державному секторі, зазначена проблема набуває особливої актуальності, враховуючи той факт, що достатньо широкий характер корупції досяг в тому числі фармацевтичного сектора, де діє система, в якій декілька ключових дійових осіб можуть домінувати на ринку та впливати на систему регулювання в особистих інтересах.

Станом на 2019 рік індекс сприйняття корупції в Україні, який розраховується Transparency International з 1995 року, становить 30 балів із 100 можливих, що дорівнює позиції 2017 року й на 2 бали менше, ніж у 2018 році [1].

Відповідно до звіту Transparency International, опублікованому у червні 2016 року, який ґрунтується на аналізі понад 100 документів з 2004 по 2015 роки, що стосувалися питання корупції у фармацевтичній галузі, корупція визначається як зловживання довіреною владою для приватної вигоди. Труднощі у виявленні корупції пов'язані з властивою їй нематеріальністю, коли існує висока можливість зловживання владою з мінімальними на-

слідками, враховуючи здатність суб'єктів раціоналізувати свої корупційні дії за допомогою соціальних норм [2, с. 5].

Основними видами корупції, характерними для фармацевтичного сектору в цілому, є законодавча (нормативна), фінансова, ідеологічна (етична), корупція в комунікаціях [3, с. 235]. Пропонується характеристика кожного з наведених видів на прикладах порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів.

Законодавча (нормативна) корупція має місце у випадку схвалення законів чи нормативних актів, що слугують на користь певного сектору й одночасно послаблюють здатність уряду до його регулювання. Зокрема при залежності уряду від промисловості спостерігається сприяння «великій фармації», що в свою чергу не тільки ускладнює вихід малих компаній на ринок, а й збільшує ризик дозволу на вживання потенційно небезпечних продуктів.

Наприклад, з 2005 року однією з умов членства Індії у Всесвітній організації торгівлі є можливість повного патентування продукції. В результаті в 2016 році Індія надала американській фармацевтичній компанії Pfizer патент на свою вакцину проти пневмонії Prevnar 13, тим самим забезпечивши монополію компанії до 2026 року [3, с. 235].

Фінансова корупція виявляється у використанні фармацевтичними компаніями фінансових можливостей з метою здійснення невиправданого впливу на медичні дослідження. Так, відомою є історія транснаціональної фармацевтичної компанії GlaxoSmithKline, яка в період з 1999 р. по 2010 р., здійснюючи шахрайські дії, неодноразово публікувала та пропагувала помилкові й оманливі – представлені неправдиво, із зниженням шкідливих показників чи замовчуванням певної інформації – дані клінічних випробувань препаратів та рекомендації щодо лікування. При цьому компанія здійснювала рекламування препаратів як безпечних й ефективних для використання, ігноруючи відсутність відповідного затвердження Управліннях продовольства і медикаментів (англ. Food and Drug Administration, FDA, USFDA). Крім того, компанія GlaxoSmithKline використовувала широкий спектр подарунків, платежів та інших форм винагороди з метою спонукання лікарів призначати відповідні препарати [5].

Ідеологічна (етична) корупція пов'язана із маніпулюванням довірою суспільства в інтересах фармацевтичних компаній і виникає через невідповідність між фінансовими вигодами та суспільними благами, оскільки

прибуток залежить не від оптимізації результатів, а від максимізації економічних показників. Прикладом етичної корупції є написання та публікація статей із непрямою пропагандою того чи іншого препарату під авторством авторитетного лікаря, науковця чи клініциста. Розповсюдженою проблемою такого роду є маскування небажаних побічних ефектів та підвищення ефективності лікування. Розглядаючи публікації як інтелектуальну власність, слід зазначити, що фармацевтичні компанії залишають за собою право вирішувати питання неоприлюднення негативних результатів клінічних випробувань або надання таким результатам вигляду позитивних.

Дослідження судових матеріалів по справі фармацевтичної компанії GlaxoSmithKline, розміщених на офіційному веб-сайті уряду США, дозволяє дійти висновку про залучення компанією відомих лікарів-психіатрів в якості авторів публікацій для демонстрації невиправданої ефективності таких препаратів, як Паксил (Paxil) та Велбутрин (Bupropion hydrochloride) [5].

Корупція в комунікаціях – це створення правильного медичного дискурсу через рекламу лікарських засобів. Зокрема процес проведення доклінічного вивчення, клінічних випробувань, аналізу та написання їх результатів, публікації статей виконується з комерційною метою продати продукт. При цьому відомості про покращення результатів пацієнтів внаслідок великих витрат на рекламу ставляться під сумнів. Крім того, слід звернути увагу на можливість фармацевтичних компаній здійснювати рекламування через соціальні мережі у випадку, коли пряма реклама лікарських засобів, що продаються за рецептом, заборонена.

Таким чином, першочерговим завданням є вирішення проблеми відсутності об'єктивних даних фактичного розповсюдження корупції, розуміння її сутності та видів, відмежування від діянь, які не підпадають під ознаки корупції. Скорочення існуючої практики корупції у фармацевтичному секторі, що часто є наслідком провадження фармацевтичними компаніями неетичної ділової практики, слід розглядати через відокремлення прибутків від продажу ліків та бажаних соціальних результатів, оскільки останні повинні бути визначальними при здійсненні будь-якої діяльності у медичні та фармацевтичній галузях.

Основними вимогами до фармацевтичної діяльності в цілому є прозорість та підзвітність, що повинні бути забезпечені як поряд із належним виконанням існуючих нормативно-правових актів міжнародного й національного рівня, спрямованих на боротьбу з корупцією, так і через

фінансування відповідних досліджень для розроблення та впровадження ефективних антикорупційних програм, враховуючи складність питання визначення потенційних проблем в порівнянні з очікуваними результатами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Індекс сприйняття корупції – 2019 (за даними Transparency International Ukraine). URL: http://cpi.ti-ukraine.org/#/ (дата звернення: 22.03.2020).

2. Corruption in the Pharmaceutical Sector. Diagnosing the Challenges. Transparency International, 2016. URL: https://apps.who.int/medicinedocs/documents/s22500en/s22500en.pdf (дата звернення: 14.03.2020).

3. Lexchin J., Kohler J., Gagnon MA. et al. Combating Corruption in the Pharmaceutical Arena. *Indian Journal of Medical Ethics*. 2018. Vol. 3, No. 3. P. 234–239. URL: https://doi.org/10.20529/IJME.2018.022 (дата звернення: 14.03.2020).

4. Lurie P, Wolfe SM. FDA medical officers report lower standards permit dangerous drug approvals. Public Citizen; 1998 Dec 2 [cited 2017 Oct 24]. URL: https://www.citizen.org/our-work/health-and-safety/fda-medical-officers-report-lower-standards-permit-dangerous (дата звернення: 14.03.2020).

5. United States Department of Justice, GlaxoSmithKline to Plead Guilty and Pay $3 Billion to Resolve Fraud Allegations and Failure to Report Safety Data (2012). URL: https://www.justice.gov/opa/pr/glaxosmithkline-plead-guilty-and-pay-3-billion-resolve-fraudallegations-and-failure-report (дата звернення: 14.03.2020).

Гармаш О. С.,
курсант, Національна академія Служби безпеки України

ПРОБАЦІЯ І БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА

Безпека суспільства – це найголовніша мета впровадження пробації в Україні.

Актуальність теми. Пробація – це система заходів кримінально-правового реагування, які альтернативні покаранню у вигляді позбавлення або обмеження волі, але головна її суть у тому, що це не покарання, яке застосовується замість позбавлення волі, а система наглядових та соціаль-

но-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених. Це просто більш перспективна і логічна схема виконання цього покарання, поєднана з допомогою, підтримкою, мотивацією до змін без вилучення людини із суспільства.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі опрацювання Закону «Про пробацію», наукової та юридичної літератури простежити процес застосування видів пробації в практиці. [1]

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні дослідницькі завдання:

– працювати законодавчу та наукову базу з даної теми;
– охарактеризувати досудову пробацію;
– висвітлити особливості наглядової пробації;
– показати роль і значення пенітенціарної пробації згідно чинного законодавства.

Практичне значення . Вміщені в роботі матеріали , положення та висновки розширюють знання про види пробації. Можуть бути використані студентами, курсантами, працівниками служб пробації.

Головною метою пробації є безпека суспільства. У світі вона існує вже більше 200 років, але для України це відносно нова система, адже Закон «Про пробацію » був ухвалений в 2015 р. Втім, робота над питанням впровадження пробації в Україні розпочалася ще з 2002 р., коли було перше розпорядження Кабінету міністрів і доручення державному департаменту з питань виконання покарань вивчити над підставі шведського досвіду можливість впровадження в Україні системи санкцій, альтернативних позбавленню волі. Система існуючих нині альтернативних покарань в Україні закріплена Кримінальним кодексом 2001 р. Тоді у кримінальний закон були внесені покарання у вигляді громадських робіт, виправних робіт, позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, а також найбільш розповсюджений захід кримінально-правового реагування – звільнення від відбування покарання з випробувальним строком. Але в усьому світі був інший підхід до альтернативних покарань.

Альтернативне покарання – це лише частина системи пробації. Людина не потрапляла в місця позбавлення волі, її дійсно залишали у соціумі та виносили їй вирок. Відповідно до Закону України «Про пробацію» передбачено три види пробації[1]:

Досудова пробація – забезпечення суду інформацією, що характеризує особу, яка обвинувачується у вчиненні правопорушення, з метою враху-

вання обставин її життя для прийняття судом справедливого рішення про міру її відповідальності (складення досудової доповіді);

Прийнятий у 2015 р. Закон «Про пробацію» створив систему заходів, спрямованих на реабілітацію людини, в тому числі виконання покарання, призначеного судом. Також ним було передбачено забезпечення суду інформацією про обвинуваченого на етапі судового розгляду. Таким чином, пробація починає займатися правопорушником ще на етапі, коли прокурор передає в суд обвинувальний акт, і починається судовий розгляд. Саме на цьому етапі підключається пробація, яка забезпечує підготовку досудової доповіді. Досудова доповідь має на меті не просто надання суду інформації, яка характеризує особу обвинуваченого, а дає можливість суду побачити більше, ніж міститься в обвинувальному акті про обставини правопорушення, вона є інструментом оцінки ризиків вчинення повторного правопорушення, ризиків небезпеки обвинуваченого для суспільства, в ній дається аналіз різних сторін життя цієї людини (факторів ризику), який показує, де саме в умовах життєдіяльності або особистості були проблеми, які, скоріше за все, призвели до вчинення правопорушення, та на що необхідно вплинути, щоб мінімізувати ці ризики. Таким чином, досудова доповідь надає суду більше інформації про людину і про шляхи можливого виправлення ситуації без ізоляції особи від суспільства. Але вона не є підставою для прийняття судом рішення, не є доказом винуватості або невинуватості. Вона просто є додатковою інформацією, яка береться судом до уваги або не береться. Суд, якщо захоче, може навіть не читати цю доповідь, але зобов'язаний, згідно закону, запросити її і долучити до матеріалів справи. Звичайно, йдеться про злочини невеликої, середньої тяжкості або певні категорії тяжких злочинів.[5]

Працівники пробації – це особлива категорія персоналу кримінальної юстиції. Вони можуть мати різну освіту, у світі їх називають соціальними юристами.

Також однією з ознак, про яку часто згадують, коли говорять про пробацію, є пробаційні програми. Пробаційні програми – це спеціальні програми соціально-психологічного або психо-корекційного спрямування, які зобов'язує пройти суд для того, щоб людина змінила свою поведінку, своє відношення до оточуючих, свій внутрішній світ. Дані програми почали діяти в Україні з 1 січня 2018 року після затвердження їх у визначеному законодавством порядку.[4, с. 83]

Важливо, що в результаті пробації до суспільства повертається повноцінна людина, яка не порушує законодавство, працює, сплачує податки,

створює сім'ю. Крім того, ця система більш економна порівняно з витратами на забезпечення тюремного ув'язнення.

Наступним етапом є наглядова пробація, яка передбачає нагляд та роботу із засудженим до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, здійснення наглядових та соціально-виховних заходів: надання психологічної, консультативної та інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участь у виховних заходах та соціально-корисній діяльності, проведення індивідуально-профілактичної роботи відносно особи. Це вже впроваджено і починає працювати.

Держава витрачає кошти для того, щоб утримувати за гратами людей, які на сьогодні не мають ніяких обов'язків. Така людина може просто нічого не робити, а громадяни зі своїх податків будуть сплачувати за те, щоб його там утримували. Якщо порівняти вартість утримування в установах виконання покарань і вартість утримування при застосуванні пробації, то в європейських країнах це 1 до 10, а в Україні це 1 до 20. Тобто, якщо в нашій державі витрачається 1000 грн. у квартал на того, хто відбуває покарання, альтернативне позбавленню волі, то в місцях позбавлення волі – 20 000 грн . у квартал, а можливо вже й більше. Чи є сенс витрачати гроші для того, щоб не використати можливість виправити особу без цього. Пробація із засудженим йде поруч до того моменту, поки він не вирішить свої проблеми та поки не виправиться.[3]

Третім видом пробації є пенітенціарна пробація. Для засуджених, особливо тих, які тривалий час відбували покарання, адаптація до життя на волі в сучасних умовах може бути досить складною. З'являються такі труднощі, які самотужки вирішити не взмозі: побутова невлаштованість, відсутність житла, значні складнощі у працевлаштуванні та ін.. Проблеми у відновленні свого соціального статусу та поверненні до нормальних умов життя призводять до того, що особи, які звільнилися з установ виконання покарань, знову стають на кримінальний шлях, через що підвищується рівень рецидиву злочинів.

З метою мінімізації названих ризиків в України відповідно до ст. 11 Закону України «Про пробацію» від 05.02.2015 у правовий обіг уведено таку категорію, як пенітенціарна пробація – тобто, підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання.[2]

Не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку покарання засудженого, під час підготовки засудженого до звільнення, адміністрацією установи

виконання покарань здійснюється моніторинг проблемних питань засуджених, які готуються до звільнення, та їхніх можливих потреб після звільнення. Залежно від отриманої інформації про потреби засудженого, з'ясувавши його наміри та прийнявши відповідну заяву, адміністрація установи виконання покарань надсилає до органу пробації відповідні повідомлення-запити. [6]

Отримавши таке повідомлення-запит, персонал органу пробації вживає заходів щодо його відпрацювання в безпосередній взаємодії з органами місцевого самоврядування, суб'єктами соціального патронажу за обраним засудженим місцем проживання і сприяє засудженим, які готуються до звільнення, у: визначенні намірів щодо місця проживання після звільнення; працевлаштуванні працездатних осіб працездатного віку; влаштуванні до спеціалізованої установи для звільнених осіб, іншої установи (закладу) соціальної підтримки (догляду), закладу для бездомних осіб), закладів соціального обслуговування; наданні соціальних послуг; госпіталізації до закладів охорони здоров'я; вирішенні інших проблемних питань. Про результати проведеної роботи уповноважений орган з питань пробації сповіщає установу виконання покарань.[7]

Висновки. Впровадження пробації в Україні є одним з найбільш ефективних кроків на шляху гуманізації державної політики у сфері виконання покарань.

Пробація – цивілізований шлях роботи із правопорушниками, який довів свою ефективність в Європі з точки зору зорієнтованості на убезпечення суспільства та попередження вчинення повторних злочинів особами, які їх вже вчиняли.

Впровадження пробації в Україні – це не лише крок назустріч європейським стандартам роботи з правопорушниками, але й можливість виправлення правопорушників без ув'язнення.

Пробація -це більш цивілізований шлях, який довів свою ефективність в усьому світі саме з точки зору безпеки суспільства та попередження вчинення повторних правопорушень особами, які вже їх вчиняли. Забезпечується в такій спосіб безпека громади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015р.

2. Концепція реформування кримінальної юстиції України: Указ Президента України від 8 квітня 2008р.

3. Досудова доповідь у судовому кримінальному провадженні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України / Єні О. 2017р. №2

4. Пробація як новела запобіжного законодавства. Матеріали Першої міжнародної мультидисциплінарної конференції Міжнародного гуманітарного університету / Орловська Н. А. 2015. №23. С. 83

5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://censor.net.ua/b3075683

6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.facebook.com/probation.Mykolayiv/

7. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.probation.gov.ua

Гейко О. В.,
аспірант Національної академії СБУ, Національне антикорупційне бюро України, старший детектив

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ДЕТЕКТИВА НАБУ ПРИ ВИТРЕБУВАННІ РЕЧЕЙ ТА ДОКУМЕНТІВ

Застосування на практиці окремих положень Кримінального процесуального кодексу України має на меті поступове усунення розбіжностей в неоднозначному тлумаченні його окремих норм суб'єктами правозастосування.

Незважаючи на викладене, деякі положення КПК України недостатньо чітко регулюють питання кримінального провадження, зокрема ті, що стосуються збирання доказів стороною обвинувачення шляхом витребування відомостей, документів і речей, а також тимчасового доступу до них в порядку, передбаченому Главою 15 КПК України.

Зважаючи на це, дослідження положень КПК України, які стосуються процесуальних форм витребування речей та документів набуває неабиякої актуальності, що зумовлено потребою у виявленні недоліків їх нормативно-правової регламентації та розробці пропозицій щодо їх усунення.

Чинний кримінальний процесуальний кодекс України одним із завдань кримінального провадження визначає забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

На практиці під час здійснення досудового розслідування досить часто виникають проблеми з реалізацією детективами НАБУ своїх процесуальних повноважень в частині витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей. Досить часто володілець зазначених джерел доказів відмовляє у їх наданні. У більшості таких випадків підставою для відмови у наданні речей та документів стає посилання на відсутність у детективів повноважень на витребування речей та документів без дотримання процедури звернення до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, та отримання відповідної ухвали суду.

Причиною виникнення таких проблем є переконання ряду науковців і практикуючих юристів у тому, що зазначені повноваження сторони обвинувачення недостатньо урегульовані чинним КПК України, відповідно, відсутність належної правової регламентації процедури та порядку витребування речей та документів має за собою такий наслідок як відсутність обов'язку виконання подібних вимог.

Слід погодитись, що процедура витребування речей, документів та відомостей дійсно нечітко врегульована чинним кримінально-процесуальним законодавством, однак зробивши детальний аналіз його норм, ми приходимо до висновку що детективи НАБ України, як і слідчі інших органів досудового розслідування мають повноваження на таке витребування, а фізичні та юридичні особи, яких це стосується – відповідний обов'язок виконувати законні вимоги детектива задля сприяння виконання останнім завдань кримінального провадження.

У ч. 6 ст. 9 КПК України зазначено, що у випадках, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 КПК України.

Згідно із ч. 5 ст. 40 КПК України органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Про можливість застосування такого способу збирання доказів як витребування речей та документів також зазначено у Інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб

під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 05 квітня 2013 р. №223–558/0/4–13.

Такі повноваження слідчого (детектива) знаходять своє підтвердження в ч. 4 ст. 132 КПК України, в якій зазначено, що для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Окрім того, вказані повноваження детективів НАБУ врегульовані положеннями Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», зокрема п. 3 ч. 1 ст. 17 зазначеного Закону.

Вищенаведений аналіз норм чинного законодавства підтверджує наявність повноважень детективів НАБ України щодо витребування речей, документів та інших відомостей, як способу збирання доказів, та їх законність.

Для більш всебічного аналізу розглянемо окремі положення щодо використання при здійсненні досудового розслідування детективами НАБУ іншого інструменту отримання доказів – тимчасового доступу до речей і документів.

Відповідно до ст. 131 КПК України тимчасовий доступ до речей та документів є одним із видів заходів забезпечення кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку).

У ч. 2 ст. 159 КПК України зазначено, що тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду, що, в свою чергу, є ознакою того, що тимчасовий доступ до речей та документів є однією з форм судового контролю законності обмеження конституційних прав і свобод людини під час здійснення досудового розслідування, який покладається на слідчого суддю.

В загальному розумінні, судовий контроль передбачає перевірку законності та обґрунтованості дій і рішень сторони обвинувачення, яка наділена державно-владними повноваженнями (прокурора, органу досудового розслідування, керівника органу досудового розслідування, оперативних підрозділів), а тому роль слідчого судді, здійснення ним судового контролю у сфері захисту особи, суспільства, держави від кримінальних правопору-

шень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення.

Ст. 162 КПК містить у собі вичерпний перелік видів речей і документів, які становлять охоронювану законом таємницю.

Слід акцентувати увагу слідчих суддів, що лише у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, зазначається про неможливість іншим способом довести обставини, які передбачаються довести за допомогою цих речей і документів. За таких обставин вимога слідчих суддів до осіб, які звертаються із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, доводити, що іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, неможливо, є неправомірною.

Зазначені колізії у практичній діяльності детективів НАБУ як представників сторони обвинувачення наштовхує нас на думку, що для упорядкування способів витребування речей та документів під час досудового розслідування, доцільно передбачити необхідність звернення слідчим/детективом до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів у наступних випадках:

1) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до оригіналів речей та документів;

2) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до речей та документів (копій або оригіналів), які містять у собі охоронювану законом таємницю.

У всіх інших випадках, витребування речей та документів може бути здійснено на підставі відповідної постанови (вимоги) слідчого/детектива або прокурора. З огляду на це, є необхідним удосконалення законодавчого врегулювання процедури витребування речей та документів в порядку ст. 93 КПК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божко О. Витребування відомостей, документів і речей стороною обвинувачення як самостійний спосіб збирання доказів у кримінальному провадженні / О. Божко, А. Ширяєв // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2018. – №2. – С. 7–23.

2. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод

та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 05 квітня 2013 р. №223–558/0/4–13 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – №3. – С. 33–46. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2013_3_6.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року №4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651–17.

4. Про Національне антикорупційне бюро: Закон України від 14 жовтня 2014 року №1698-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698–18.

5. Сліпченко В. І. Підстави та процесуальний порядок витребування речей і документів [Електронний ресурс] / В. І. Сліпченко // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – №4(2). – С. 282–289.

6. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740–14.

Гетьман Г. М.,
к.ю.н., ст. науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії
правових наук України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ З МІЖНАРОДНОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ЗМАГАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Рівень належної повноти інформації про злочин та її опрацювання і використання є однією з умов успішного його розслідування, розкриття та попередження, а також можливості швидкого встановлення особи, яка вчинила злочин. В сучасних умовах євроінтеграції, що відбуваються, вже давно виникла необхідність в реформуванні органів кримінальної юстиції та удосконалення їх діяльності. Концепцією реформування кримінальної юстиції в Україні, затвердженої Указом Президента України №311 від

08.04.2008 р. окреслено, що «система кримінальної юстиції є дещо громіздкою, внутрішньо суперечливою, не завжди науково обґрунтованою і надмірно ускладненою. Діяльність її суб'єктів характеризується дублюванням повноважень, відсутністю чіткого визначення та розмежування їхньої компетенції, наданням пріоритету завданням, що насправді є другорядними, застосуванням невиправдано ускладнених формальних процедур. Органи кримінальної юстиції мають недосконалу функціональну спроможність, що не дає змоги забезпечити додержання принципу верховенства права в їх діяльності» [1].

Розглядаючи питання взаємодії органів кримінальної юстиції з міжнародними організаціями не можна поза увагою залишити важливість, у даному вимірі, інформаційних (комп'ютерних) технологій, зокрема інформаційних систем пошуку, що сприяють: збору, накопиченню, фіксуванню, систематизації інформації у відповідних системах пошуку; використанню інформації, що міститься в системах пошуку з метою ефективного розслідування злочину, а також встановленню особи злочинця (або злочинців). Попри те, на підставі проведеного нами анкетування, було встановлено, що лише 47% опитаних слідчих МВС України, у ході досудового розслідування, користуються інформаційними системи пошуку для встановлення особи злочинця.

Одним з ефективних напрямів під час встановлення та пошуку злочинця є взаємодія з Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерпол). У даному випадку органи кримінальної юстиції України отримують сприяння щодо розшуку: злочинців з метою їх арешту та подальшої видачі (екстрадиція); підозрюваних та злочинців з метою спостереження за їх поведінкою; осіб, які зникли без вісти.

У практиці міжнародної боротьби зі злочинністю проблема видачі особи, яка переслідується, криється у порушенні меж суверенітету держав.

Вирішення питання щодо екстрадиції злочинця належить виключно до внутрішньої компетенції держави. У даному разі основними вимогами успішної взаємодії з міжнародними органами є дотримання юридичних вимог, а також інших процедур закріплених у відповідних договорах між країнами та національному законодавстві, неупереджена діяльність дипломатичних та юридичних представництв, які займаються вирішенням таких питань та визначення органів, що виносять остаточні рішення, на підставі яких можливе здійснення екстрадиція.

На підставі анкетування слідчих прокуратури та МВС України було встановлено, що 9% опитаних зверталися по допомогу у розшуку злочинця і лише 3% анкетованих відповіли, що результати взаємодії з Міжнародною

організацією кримінальної поліції допомогли знайти особу злочинця. при цьому такі низькі показники результативності пов'язані з певними умовами, серед яких: необізнаність щодо оформлення запитів та процедури їх подання; значна завантаженість щодо розслідування інших злочинів; в деяких випадках – необізнаність певних слідчих про можливості взаємодії з міжнародними організаціями у боротьбі зі злочинністю.

Саме тому, ті процеси реформування органів кримінальної юстиції, які проводять на сучасному етапі, мають відповідати не лише вимогам у напрямі удосконалення та розвитку новітніх наукових засобів та методів, а також враховувати потреби практичних працівників, з метою розробки практичних рекомендацій органам досудового розслідування у змагальному кримінальному провадженні, які мають відповідати вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також забезпечувати оптимальні напрями щодо якісної взаємодії з міжнародними органами боротьби зі злочинністю, забезпечення безпеки і правопорядку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2003 № 311. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008 (дата звернення: 09.05.2020).

Глинська Н. В.,
д.ю.н., ст. наук. співроб., завідувач відділом дослідження проблем кримінального процесу, криміналістики та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЯКІСНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Досконалість (висока якість) кримінального процесуального законодавства (далі – КПЗ) – є основою його стабільності та попереджую його зміну з метою усунення допущених юридико-технічних та змістовних

дефектів в майбутньому. Втім чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) вже за 7-річний термін свого існування зазнав чисельних і доповнень, в тому числі змін і доповнень до вже змінених норм. Звичайно причини та характер таких змін є різними. За таких умов вкрай актуальним є розробка концепту стандартів якості КПЗ, що було б взято за основу законодавцем при розробці та прийняття законів у царині врегулювання кримніального провадження. Більш того, стандарти якості не можуть бути сталеними ні у якій соціальній сфері, оскільки вони мають динамічно змінюватися, щоб відповідати запитам суспільства. В контексті євроінтеграції України питання доктринального визначення стандартів (критеріїв) якості закону актуалізується потребою усвідомлення та сприйняття наявної усталеної судової практики Європейського Суду з прав людини, у якій представлено дещо відмінні підходи до розуміння якості закону. Все викладене вимагає комплексного дослідження проблематики якості КПЗ під новим кутом зору.

Ключовими методологічними тезами-положеннями, що є вихідними для дослідження та вимірювання якості КПЗ є наступні.

1. КПЗ як об'єкт якісної характеристики слід розглядати у вузькому та широкому значення. У *вузькому* значенні КПЗ зводиться до його нормативного визначення, надане законодавцем у ч.2 с.1 КПК. Згідно до вказаної норми систему КПЗ складають : відповідні положення Конституції України; відповідні положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; Кримінальний процесуальний кодекс України; інші закони України. Поняття «інші закони України» слід тлумачити з позиції, яка була викладена в окремій думці, суддею Конституційного суду України Савенком М. Д. у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство»). А саме, виходячи з лексичного значення під терміном «інші закони України» необхідно розуміти лише сукупність законів, прийнятих Верховною Радою України.

В *широкому* значенні до КПЗ слід відносити всі форми, в яких знаходить свій вираз право у світлі його сучасного розуміння в низці міжнародно-правових актів у сфері прав людини. Зокрема, поняття «право» (від англ. «*law*») у демократичному суспільстві охоплює не лише конституції, міжнародне право, статутне право та підзаконні акти, а й також – де доречно – суддєстворене право (*judge-made law*), як-то норми загального права, всі з яких є зобов'язальної природи. Причому будь-який припис права має

бути приступним і передбачним. Оскільки проблематика судової правотворчості потребує самостійного розгляду, лише констатуємо наступне. В сучасних умовах стрімкого розвитку права, його насиченості оцінними поняттями, необхідності «коректного» правозастосування відповідно до умов сучасної правової дійсності, а в певних випадках – заповнення його прогалин та усунення іншої його дефектності очевидною є *правоутворювальна роль* практики. З огляду на потреби правозастосовної діяльності щодо забезпечення прийняття у справі справедливих, вчасних та обґрунтованих КПР за певних об'єктивно існуючих умов судовий прецедент, який за походженням є продуктом судової правотворчості, завдяки своїм ознакам (зокрема, більшій гнучкості та динамічності щодо змін, деталізованості приписів) стає визначальним орієнтиром у обранні та тлумаченні норм права, особливо тих, що містять оцінні поняття, а отже, і в змозі суттєво поліпшити стан правового регулювання порядку здійснення кримінального судочинства.

Отже національна (постанови Верховного Суду, в яких містяться висновки щодо застосування норм права) та міжнародна (рішення ЄСПЛ) судова практика в тому чи іншому обсязі є регулятором правозастосовної діяльності у сфері кримінального провадження, оскільки в судових рішеннях містіться певні загальні положення (позиції), що розвивають та доповнюють писане право, яке об'єктивно не може бути вичерпно визначеним. З цих позицій судові рішення міжнародних та вищих національних судових органів є певним внеском по формуванню високоякісного законодавства, а відповідно самі мають відповідати певним критеріям як акти правотворення. Причому, відповідність судових рішень стандартам їх якості як правозастосовних актів має забезпечувальне значення щодо їх належної якісної визначеності як актів правотворення. Так, зокрема, лише законне, обґрунтоване та справедливе рішення Верховного Суду взмозі бути прикладом правильного застосування певної норми права, а значить й сприяти єдності судової практики як одного з основних стандартів сучасності.

2. Якість КПЗ є оцінною категорією, яка означає порівняльний ступінь його потенційної здатності реалізувати своє функціональне призначення щодо ефективного врегулювання КП відносин у царині кримінального провадження враховуючи надбання розвитку стандартів щодо забезпечення прав та свобод людини в цій сфері.

Такий ступінь соціальної цінності КПЗ закону як певного різновиду продукції в сфері законотворення обумовлюється сукупністю певних його властивостей, завдяки яким воно в змозі задовольнити потреби членів

суспільства у справедливому вирішенні кримінального конфлікту із максимальним забезпеченням прав та свобод людини .

3. Об'єктивною критеріальною основою для оцінки якості КПЗ є певна система стандартів – нормативно закріплених та напрацьованих практикою вимог до КПЗ, обов'язкових для врахування при створенні закону. Рівень якісної визначеності КПР оцінюється шляхом співвідношення його властивостей з певними загальновстановленими стандартами-вимогами. Питання щодо сутності таких стандартів будуть предметом подальшого дослідження.

3. Поняття якості КПЗ – це складний багатомірний об'єкт, що горизонтально може бути розглянутий на трьох рівнях : одиничної, комплексної та інтегральної, що відрізняються один від одного повнотою врахування окремих властивостей КПЗ.

Одинична якість КПЗ може бути різною залежно від характеру стандарту, ступінь відповідності якому підлягає оцінці (наприклад, розумність, логічність, етичність тощо).

Комплексна якість КПР є ступенем його відповідності ряду взаємопов'язаних між собою стандартів-критеріїв (зокрема, загальна юридико-технічна досконалість та ін.). Так, зокрема, ступінь змістовної забезпеченості в законі міжнародних стандартів прав та свобод людини свідчить про рівень його правової якості. Оскільки об'єктом якісної характеристики є правовий феномен, природно, що *правова якість* КПЗ є найсуттєвішим, але все-таки лише одним аспектом, чи складовою його загальної якісної визначеності як ступеню відповідності його характеристик всій системі соціально-політичних очікувань від закону. Інакше кажучи, правова якість КПЗ – це лише різновид загальної *інтегральної якості КПЗ* як категорії більш високого рівня. Остання характеризує ступінь відповідності закону всім стандартам, які мають різну природу (правову, соціальну, політичну, естетичну тощо) та є обов'язковими для їх дотримання при створенні закону на такому етапі соціально-правового розвитку суспільства. Отже ми маємо та можемо окремо дослідити закон з точки зору його розумності, визначеності, юридико-технічної досконалості, узгодженості та інших властивостей з метою надання його інтегральної оцінки.

4. По вертикалі якість КПЗ може бути розглянута на рівні якісної визначеності: окремого нормативного положення; окремої правової норми; регламентації окремого правового інституту; нормативного акту; всього КПЗ (на системному рівні). Причому на кожному ж вертикальних рівнів оцінка якості об'єкту має відбуватися на різних горизонтальних рівнях.

Наприклад, якість регламентації повноважень того чи іншого суб'єкту має оцінюватися у правовому (сутнісному), юридико-технічному, етичному та інших зрізах.

Гловюк І. В.,
д.ю.н., професор,
адвокат, науковий радник, АО «Барріcтерс»

АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ: РОЗВИТОК СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Рішенням КСУ у справі за конституційною скаргою Глущенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України щодо унеможливлення окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті.

Це рішення потягло за собою ряд питань доктринального та практичного характеру, які вже розглядалися у літературі [1; 2; 3]. Разом з тим, з часом, у судовій практиці виникли нові питання, пов'язані із оскарженням та розглядом та вирішенням скарг на ухвали судів про продовження строку тримання під вартою.

Так, ухвалою судді Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду Михайленка Д. Г. 11 січня 2020 року було повернено апеляційну скаргу прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на ухвалу Вищого антикорупційного суду від 18.12.2019 про продовження строку тримання під вартою обвинуваченому ОСОБА_1, як особі, яка не має права подавати апеляційну скаргу, із мотивуванням, що: окреме апеляційне оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою до вирішення справи по суті на підставі Рішення КСУ спрямоване на забезпечення обвинуваченому, конституційне право на свободу якого обмежено шляхом продовження строку тримання під вартою на підставі ухвали суду, ефек-

тивного судового захисту шляхом перевірки судом апеляційної інстанції законності цієї ухвали. Адже за результатами апеляційного перегляду у разі незаконного позбавлення волі право особи може бути повністю або частково поновлено судом апеляційної інстанції (п. 28); Рішенням КСУ не було визнано неконституційним положення частини 2 статті 392 КПК щодо заборони окремого апеляційного оскарження ухвали суду про відмову в продовженні строку тримання під вартою, така ухвала окремому апеляційному оскарженню не підлягає, адже нею вже поновлене право особи та відповідно немає потреби в реалізації особою права на судовий захист (п. 29); Конституційний Суд України розширив права обвинуваченого на апеляційне оскарження ухвали, якою обмежено його право на свободу, а не наділив і не мав на меті наділити прокурора таким правом, оскільки оскарження прокурором ухвали про продовження строку тримання під вартою може призвести до погіршення становища обвинуваченого (п. 30). Отже, суддя-доповідач дійшов висновку, що за Рішенням Конституційного Суду України № 4-р/2019 від 13.06.2019: (1) право на окреме оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою до вирішення справи по суті має лише особа, чиє право обмежено – обвинувачений та відповідно захисник в його інтересах; (2) інші учасники судового провадження, у тому числі і прокурор, не мають права подавати апеляційну скаргу на ухвалу суду про продовження строку тримання під вартою до вирішення справи по суті (п. 34) [4]. Таким чином, фактично вказано на елемент favor defensionis при оскарженні продовження строку тримання під вартою у судовому провадженні.

ККС ВС, розглянувши скаргу на ухвалу Кропивницького апеляційного суду від 26 червня 2019 року про відмову у відкритті апеляційного провадження на ухвалу Кіровського районного суду м. Кіровограда від 22 травня 2019 року, якою продовжено строк тримання під вартою, зазначив, що з моменту прийняття рішення Конституційним Судом України, скасовано обмеження на окреме оскарження ухвал про продовження строку тримання особи під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції. Ухвалу Кропивницького апеляційного суду від 26 червня 2019 року про відмову у відкритті провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на ухвалу Кіровського районного суду м. Кіровограда від 22 травня 2019 року в частині продовження строку тримання під вартою було постановлено після ухвалення рішення Конституційним Судом України № 4-р/2019 від 13 червня 2019 року. Апеляційний суд, відповідно

при прийнятті рішення, керувався нормою кримінального процесуального закону, яка визнана неконституційною. Та обставина, що ч. 2 ст. 392 КПК не приведена законодавцем у відповідність з Конституцією України та рішенням Конституційного Суду України № 4-р/2019 від 13 червня 2019 року, – не може обмежувати право особи на оскарження судового рішення [5]. Слід відмітити посилання на те, що «ухвалу … було постановлено після ухвалення рішення Конституційним Судом України № 4-р/2019»; є думка, що висновки КСУ можуть бути застосовані лише щодо рішень про продовження строку тримання під вартою, ухвалених судами після 14 червня 2019 року [3]. Проте, у повній мірі з таким підходом погодитись складно. Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення (ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України»), проте, це положення у аспекті його застосування до ст. 392 КПК України слід тлумачити у аспекті правил дії кримінального процесуального законодавства. Адже положення частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України щодо унеможливлення окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, втратило свою чинність 13 червня 2019 року, а отже, з цього моменту не діє. Згідно з ч. 1 ст. 5 КПК України, процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Процесуальною дією є подання апеляційної скарги (а не постановлення ухвали про продовження строку тримання під вартою). Відповідно, обвинувачений набув права оскаржувати відповідні ухвали, і реалізує це право після визнання відповідних положень неконституційними, і це право не має залежати від того, коли постановлена оскаржувала ухвала місцевого суду. Інакше відношення до осіб, яким строк тримання під вартою було продовжено до 13 червня 2019 року, є дискримінаційним порівняно із тими особами, кому строк тримання під вартою було продовжено після 13 червня 2019 року, що недопустимо як з позицій рівності перед законом і судом, так і з позицій логіки апеляційної перевірки ухвали, адже ухвала має бути законною та обґрунтованою незалежно від того, чи може вона перевірятися у апеляційному порядку.

У постанові ККС ВС від 29 квітня 2020 р. було викладено позицію, яка корелюється із позицією судді Вищого антикорупційного суду Д. Г. Михайленка, і полягає у тому, що окреме апеляційне оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою до вирішення справи по суті на підставі рішення Конституційного Суду спрямоване на забезпечення обвинуваченому, конституційне право на свободу якого обмежено шляхом продовження строку тримання під вартою на підставі ухвали суду, ефективного судового захисту шляхом перевірки судом апеляційної інстанції законності цієї ухвали. Адже за результатами апеляційного перегляду в разі незаконного позбавлення волі право особи може бути повністю або частково поновлено судом апеляційної інстанції. Наведене вище свідчить, що Конституційний Суд розширив права обвинуваченого на апеляційне оскарження ухвали, якою обмежено його право на свободу, а не наділив і не мав на меті наділити прокурора таким правом, оскільки оскарження прокурором ухвали про продовження строку тримання під вартою може призвести до погіршення становища обвинуваченого [6].

Таким чином, судова практика застосування ч. 2 ст. 392 КПК України після рішення КСУ від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 породжує нові теоретичні та практичні питання, які будуть існувати до внесення змін та доповнень до ст. 392 КПК України на виконання цього рішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гловюк І. В., Пашковський М. І. Конституційно-юрисдикційний захист права людини на свободу: кримінально-процесуальний аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2019 № 4. С. 224–228. URL: http://lsej.org.ua/4_2019/62.pdf

2. Семишоцький Л. Апеляція до вироку. КС дозволив обвинуваченим оскаржувати ухвали про тримання під вартою. Як бути судам? URL: https://zib.com.ua/ua/print/138171-ks_dozvoliv_obvinuvachenim_podavati_apelyacii_na_trimannya_p.html

3. Легких К. Продовження тримання під вартою під час розгляду в суді першої інстанції як предмет апеляційного перегляду: Конституційний Суд України ухвалив довгоочікуване рішення. URL: https://jurliga.ligazakon.net/experts/271/894_prodovzhennya-trimannya-pd-vartoyu-pd-chas-rozglyadu-v-sud-persho-nstants-yak-predmet-apelyatsynogo-pereglyadu-konstitutsyniy-sud-ukrani-ukhvaliv-dovgoochkuvane-rshennya

4. ЄДРСР, URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86843063

5. ЄДРСР, URL: http://reyestr.court.gov.ua/ Review/86718207
6. ЄДРСР, URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89082808

Голіна В. В.,
д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ЯК НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1. Центральною національною ідеєю соціальної політики України є захищеність важливих інтересів людини і громадянина. Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». У ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. №2469-VIII громадська безпека і порядок визначені як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз. Національна безпека передбачає захист суспільства і держави від широкого кола зовнішніх і внутрішніх загроз, різних по своїй природі, тобто наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам України. У загальному виді під загрозами розуміються об'єктивно існуючі можливості (умови) нанести який-небудь збиток особистості, суспільству, державі [1, с. 464, 467]. Національну ідею можна розуміти, зокрема, і як таку, що охоплює усі прошарки нації у всьому її різноманітті, інтегруючий чинник націо- і державоутворюючого процесу, і як сукупність найважливіших

ключових, фундаментальних уявлень про цілі, завдання та перспективи розвитку особи (індивіду), суспільство і держави [2, с. 245].

2. Серйозні спроби піднести ідею запобігання та протидії злочинності до рівня національної проглядаються вже в перших державних програмах боротьби зі злочинністю. Законом України «Про державну програму боротьби зі злочинністю» від 25 травня 1993 р. зазначалося, що криміногенна ситуація, яка склалася в Україні, перетворилася у найбільш небезпечне лихо, що створює значну загрозу розбудові незалежної держави; виконання одного з найголовніших завдань захисту інтересів громадян, держави і суспільства від будь-яких злочинних посягань висовує на перший план вимогу організації і проведення комплексних профілактичних заходів, насамперед на рівні міст, інших населених пунктів; щорічно з урахуванням особливостей регіонів розробляти та включати спеціальним розділом погоджені плани соціально-правових заходів, спрямованих та концентрацією наявних сил і засобів по запобіганню бідності, безробіттю, ослабленню соціальних і сімейних зв'язків, дискримінації та посилення боротьби з цими та іншими факторами, що породжують злочинність; на основі всебічної оцінки криміногенної обстановки розробити в кожному місті та районах комплексні плани профілактики правопорушень на 1993–1995 роки і забезпечити їх неухильне виконання та ін. [3]. У «Комплексній цільовій програмі боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки», запровадженої вже не законом, а указом Президента України від 17 вересня 1996 р. стверджувалося: злочинність стала одним із визначальних факторів, що загрожує національній безпеці України. Зазначене вимагає рішучої протидії з боку держави, враховуючи європейські стандарти та зарубіжний досвід у сфері боротьби зі злочинністю, зміцнені законності та правопорядку [4]. У 2001 р. Координаційним бюро з кримінології Національної академії правових наук України була розроблена Концепція розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI століття. Створенням і презентацією цього документа кримінологи України подали сигнал владним інституціям про намір тісної співпраці з ними у сфері реалізації національної ідеї запобігання злочинності.

3. Пройшло майже чверть століття існування незалежної України та проголошених нею гуманітарних ідей – людина найвища соціальна цінність і обов'язок держави захищати її усіма засобами – однак суттєвих змін на користь цих ідей не відбулося. Національна ідея запобігання злочинності ще не стала пріоритетом соціальної політики в Україні. За статистичними даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення

Генеральної прокуратури України за низку років тяжка насильницька злочинність проти життя та здоров'я особи не скорочується, про що свідчать цифри у таблиці 1.

Таблиця

Дані про облікові злочини проти життя та здоров'я особи за Кримінальним кодексом України за 2014–2019 рр.

Стаття КК	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*
Ст. 115	11 466	8 224	5 992	5 145	5 557	5 465
Ст. 121	3 132	2 511	2 256	2 096	2 130	1 940

Отже, тільки за 6 років було вбито майже 42 тис. і покалічено більше 14 тис. осіб. За офіційними даними, правоохоронні органи щорічно реєструють біля 2 млн. потерпілих, а за період 2011–2016 рр. від злочинів (з урахуванням думки незалежних експертів) постраждало більше 80 млн. осіб! [5, с. 29]. І це відбувається, не дивлячись на програми боротьби зі злочинністю в Україні, які вочевидь, не спрацьовують або їх неналежно чи взагалі не виконують. Підтвердженням цьому є постанова Рахункової палати України про результати аудиту виконання заходів Комплексної програми профілактики злочинності на 2001–2005 роки і рішення РНБО від 11 вересня 2009 р. «Про стан злочинності у державі та координацією діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції» стосовно реалізації заходів Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки, якими діяльність держави щодо запобігання та протидії злочинності визнана незадовільною, оскільки майже усі заходи цих програм залишалися на папері [6; 7].

3. Ставало очевидним, що потрібен, як висловився директор кримінологічної школи при Монреальському університеті M. Cusson, «стратегічний віраж у прикладній кримінології», тобто пошук практиками і вченими рішень, спрямованих на вирішення поточних проблем боротьби зі злочинністю. Змістовна сторона цього «віражу» відбивається п'ятьма положеннями: 1) вияснити відмінні особливості кожної кримінальної проблеми для того, щоб потім приймати відповідно специфіці даної проблеми рішення; 2) у низці причин кримінальної проблеми, яка підлягає вирішенню, слід виділити причину найближчу і найбільш уразливу; 3) реагувати не тоді, коли злочин учинений, а проявляти випереджальну ініціативу як у превентивних,

так і у репресивних операціях; 4) концентрувати зусилля там, де можливо отримати найкращі результати; 5) задовольнити потребу у безпеці приватних осіб. Для виконання цих положень (принципів) спеціалісти з прикладної кримінології мають оволодіти мистецтвом кримінологічного аналізу, використовуючи найновіші технології обробки інформації і допомоги щодо прийняття рішень, знати процеси прийняття рішень злочинцями для того, щоб уміти випереджати їх реакції та ін. [8, с. 295–307].

4. Національна ідея примату запобігання злочинності, як складової внутрішньої соціальної політики держави щодо підтримки суспільної небезпеки і правопорядку, залишається, як і раніше, актуальною в Україні. Зараз головне – створити діючу модель такої стратегії запобігання злочинності, яка би: спиралася на минулій вітчизняний позитивний досвід у цій сфері; запроваджувала сучасні ефективні методи превентивної діяльності, що успішно здійснюються у зарубіжних країнах (без експорту їх у чистому виді), з урахуванням національних традицій соціальної організації і комунікації в нашій країні; мала комплексний, міжвідомчий, навіть, галузевий, локальний характер. У забезпеченні виконання такої стратегії повинні приймати активну й відповідальну участь як поліція, так і інші установи, організації, у тому числі місцеві органи влади. Саме вони зобов'язані на основі професійного кримінологічного аналізу місцевої кримінальної обстановки (один із принципів M. Cusson'а) розробляти власні програми (стратегії), що будуть включати конкретні, реальні, економічно прийнятні для виконання і неупередженої оцінки досягнути (чи навпаки). Тому за основу такої моделі можна рекомендувати модернізовану під теперішній і найближчій у перспективі криміногенній стан країни стратегію зменшення можливостей вчинення злочинів, поняття, структури, зміст, запобіжні напрями та інше яка розробляється фахівцями відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України і викладені у низці їх праць.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокуренка; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків-Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. внутр. справ; Кримінолог. асоц. України; Золота миля, 2017. 804 с.

2. Попова Т. В., Ліпкан В. А. Стратегічні комунікації (словник) / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2016. 416 с.

3. Про затвердження Державної програми боротьби зі злочинністю : постанова Верхов. Ради України від 25 черв. 1993 р. № 3325-XII. *Зб. законодавства України.* 2000. Т. 6–6 (ПВР) 39.

4. Про комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996–2000 р. : Указ Президента України від 17 верес. 1996 р. № 837/96. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/96 (дата звернення: 20.04.2020 р.).

5. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2007–2016 р. / Інформація Департаменту аналітичної роботи та організації управління МВС України. 2017. 47 с.

6. Про результати аудиту ефективності виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001–2005 роки : постанова Колегії Рахункової палати України від 24 трав. 2006 р. № 13–1. Київ : Рахунк. палата України, 2006. Вип. 13.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 р. «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції» : Указ Президента України від 27 жовт. 2009 р. № 870/2009. *Офіц. вісн. України.* 2009. № 83. Ст. 2809.

8. Стратегический вираж в прикладной криминологии. *Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной практики).* Ежемесячный информационый бюллетень. 1995. № 9. С. 21–27.

Гончаренко Г. А.,
к.ю.н., доцент
доцент спеціальної кафедри № 1 «Правові засади державної безпеки»,
Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ

Забезпечення цивільного демократичного контролю, що вже повинно ні в кого не викликати заперечень, має бути невід'ємною складовою реалізації державної політики у сфері національної безпеки. І в новому Законі

України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року питанню його додержання присвячено окремий розділ (III). Також, на відміну від скасованого Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» (що діяв з 19.06.2003 до 21.06.2018), закріплено нове визначення демократичного цивільного контролю, під яким розуміється «комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України [1]».

В порівнянні визначень за редакції 2003 року і в сучасній редакції, фіксуємо суттєві відмінності в частині, на що саме спрямований демократичний цивільний контроль за різних часів державотворення України.

Так, якщо раніше він був спрямований задля забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, та сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни, то на сьогодні, він спрямований на забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України.

Тобто раніше ставилися в пріоритет по-перше, дотримання законності й відкритості в діяльності, по-друге, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, по-третє, зміцнення державної та військової дисципліни.

Натомість, в сучасній редакції пріоритети суттєво змінені на: по-перше, забезпечення верховенства права (1), законності (2), підзвітності (3), прозорості (4) органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, по-друге, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, по-третє, зміцненню національної безпеки України.

Відзначаючи важливість недопущення порушень прав і свобод людини і громадянина, повною мірою погоджуємося з тим, що в сучасній редакції чинного законодавчого акту у визначенні демократичного цивільного контролю мова йде саме про органи сектору безпеки і оборони України та інші органи, діяльність яких і пов'язана з обмеженням прав і свобод людини (у визначених законом випадках).

На сьогодні, створена система демократичного цивільного контролю за сектором безпеки, що відповідає ст. 4 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року, яка включає такі складові:

– контроль, що здійснюється Президентом України;
– контроль, що здійснюється Верховною Радою України;
– контроль, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України;
– контроль, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
– судовий контроль;
– громадський контроль.

Разом з зазначеним потрібно відмітити, що питання контролю за сектором безпеки зі сторони Верховної Ради України законодавчо задекларовано, проте інструментарію його ефективного здійснення повною мірою не вироблено, а зазначається в цьому ж законі України про необхідність створення відповідного окремого комітету Верховної Ради України, (до повноважень якого буде належати забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України з метою гарантування неухильного і безумовного дотримання державними органами спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронними органами, правоохоронними органами спеціального призначення та розвідувальними органами вимог Конституції України щодо забезпечення національної безпеки).

Загалом західні демократії особливу увагу приділяють принципам верховенства права і законності та поваги до прав і свобод людини, громадянина, оскільки, власне, в забезпеченні цих прав і полягає в значній мірі діяльність правоохоронних органів та спеціальних служб. При цьому у більшості країн Ради Європи спостерігається тенденція доручати парламентський контроль над службами безпеки одному комітету, що займається лише контролем над службами безпеки. Отже, в Україні давно назріла об'єктивна необхідність у створенні такого комітету Верховної Ради України, тим більше з урахуванням запровадження поняття «де-

мократичний цивільний контроль» у Законі України «Про національну безпеку України». Цілком очевидно, що функції такого парламентського комітету мають полягати не в управлінні або втручанні в управління спеціальними службами і правоохоронними органами, а у нагляді за дотриманням вимог Конституції і законів України, недопущенні використання спецслужб та розвідки для узурпації влади чи порушення прав і свобод людини, а також ефективності використання ресурсів та бюджетних коштів [2].

Саме такий проект (доопрацьований, за реєстр. № 1204) Закону про парламентський контроль за дотриманням вимог Конституції та законів України щодо забезпечення національної безпеки в діяльності спеціальних служб та правоохоронних органів – подано на розгляд Верховної Ради України. Наразі, станом на час підготовки матеріалів цих тез, на квітень 2020 року, цей законопроект проходить розгляд у визначених Комітетах. У цьому законопроекті визначаються правові основи здійснення парламентського контролю у секторі безпеки і оборони, а також принципи, основні задання та предмет такого виду контролю, порядок створення та функціонування «Комітету Верховної Ради України з питань парламентського контролю за спеціальними службами».

На сьогоднішній день Україна послідовно впроваджує систему цінностей розвинутого демократичного світу та чітко заявляє про долучення до його системи координат, у тому числі в контексті намірів отримати повноправне членство в європейських та євроатлантичних структурах [2]. Така система цінностей, звісно, не буде повною без демократичного цивільного контролю над сектором безпеки країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про національну безпеку України, Закон України від 21.06.2018 року// Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – Київ : Парлам. вид-во, 2018. – № 55. – ст. 51.

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України про парламентський контроль за дотриманням вимог Конституції та законів України щодо забезпечення національної безпеки в діяльності спеціальних служб та правоохоронних органів, пояснювальна записка до доопрацьованого проекту Закону України (реєстр. № 1204) від 05.09.2019 // [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Офіційний портал Верховної Ради України – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66508 (дата звернення 10.04.2020)

Гришко І. К.,
аспірантка кафедри криміналістики
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого

РОЛЬ ТАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ РОЗСЛІДУВАННЯ У ПРОТИДІЇ СУЧАСНИМ ПРОЯВАМ ЗЛОЧИННОСТІ

У сучасних реаліях завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прииомами, методами і засобами у протидіі кримінальним явищам. У зв'язку із цим, головним завданням криміналістики є сприяння органам правопорядку у боротьбі із злочинністю, повне і своєчасне криміналістичне забезпечення й супровід розслідування та профілактики злочинів. Це завдання може бути реалізовано на основі всебічного використання досягнень сучасноі науки і техніки [1, с. 932–939]. У науковому забезпеченні вирішення криміналістичних завдань і укладений сенс практичної спрямованості наукових розробок криміналістики і на основі таких досліджень розробляються ефективного засоби і методи боротьби з нею [2, с. 159]. Тому розроблення та використання тактичних засобів розслідування є одним із пріоритетних завдань криміналістики на сучасному етапі та нагальною потребою практики у боротьбі та протидії різним проявам злочинності.

У криміналістичній доктрині правильно зазначається, що підвищення ефективності розслідування злочинів полягає в оптимізації використання практичними працівниками розроблюваного криміналістикою арсеналу засобів боротьби зі злочинністю. Однієї з визначальних тенденцій сучасного розвитку криміналістики та практики протидії злочинності є комплексна реалізація слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів з метою вирішення в певній слідчій ситуації окремих тактичних завдань, вирішення яких в інший спосіб є неефективним або взагалі неможливим [3, с. 59, 4, с. 29–44]. Підвищення ефективності діяльності слідчих органів залежить насамперед від якості розроблених криміналістикою методів, прийомів та засобів здійснення досудового розслідування [5, с. 185].

За останні десятиріччя відбулися суттєві зміни в предметі криміналістичної тактики, виникли нові напрямки, сформувались окремі наукові теорії. Розвиток криміналістичної тактики свідчить про генерацію нових ідей, формування різних напрямків в її структурі. У цьому відношенні

важливого значення набуває формування своєрідного інструментарію криміналістичної тактики, її засобів [6, с. 173]. При цьому, слушним є зауваження, що розроблюючи тактичні засоби (прийоми, способи, методи), криміналістична тактика не механічно використовує положення інших наук, а творчо пристосовує їх у відповідності до специфічних умов пізнання у процесі встановлення істини у кримінальному провадженні [7, с. 35].

В умовах сьогодення актуальною постає проблема розроблення криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання інноваційних досягнень науки і техніки в ході досудового розслідування та судового розгляду та іх адаптації до сучасних умов діяльності професіиних учасників кримінального провадження [4, с. 29−44], зокрема, детективів НАБУ, ДБР, слідчих суддів з метою ефективної протидії сучасним викликам злочинності.

Дослідження у галузі криміналістичноі тактики сьогодні характеризуються розробкою іі теоретичних основ. Предметом цілеспрямованого вивчення є діяльність слідчого та інших суб'єктів кримінального провадження в умовах протидіі виконанню кожним з них своєі процесуальноі функціі. Для цих реальних умов и розробляються відповідні тактичні засоби роботи слідчого, адвоката, прокурора та судді та інших суб'єктів кримінального провадження [8, с. 336−341].

Водночас, більшість проблем формування та застосування на практиці засобів та інструментарію криміналістичної тактики, потребують поглибленого дослідження, що значною мірою обумовлено наявністю спірних та малодосліджених питань, відсутністю спільних поглядів на сутність і структуру її наукових категорій. Вивчення практики показує, що наявні тактичні засоби розслідування злочинів використовуються у практичній діяльності безсистемно. Більше того, загострюється протиріччя між рівнем розвитку криміналістичних знань та досить низьким рівнем їх застосування в практиці боротьби зі злочинністю [9, с. 142−147].

Насьогодні актуальність та значимість вивчення та дослідження тактичних засобів є цілком виправданою, адже вони виступають тим підґрунтям, що дозволяє успішно й ефективно розслідувати злочини. Як зазначається у літературі, успішність розслідування злочинів та судового провадження має безпосередній зв'язок із вмінням слідчого (судді) правильно обрати та використати на практиці наявний тактичний інструментарій. Адже розслідування злочинів – процес, який спрямований на встановлення всіх обставин події злочину. Отримання інформації про злочини залежить від ефективності застосування тактичних засобів [10,

с. 166]. Проте, С. Ю. Якушин, вважає, що у сучасній практиці сьогодні тактичних засобів ще недостатньо. Необхідно, щоб суб'єкти у процесі їх застосування вміло оперували такими засобами і мали певні знання та навички [11, с. 204−205].

У зв'язку з цим, однією із визначальних тенденцій розвитку криміналістичної науки в умовах сьогодення є розроблення та формування ефективної та дієвої системи засобів, методів та технологій протидії викликам сучасній злочинності. Такий процес потребує активізації формування та реалізації тактичного потенціалу та інструментарію, спрямованого на підвищення ефективності та результативності діяльності щодо розслідування та попередження злочинів, яке знаходиться у сфері завдань криміналістичної науки [12, с. 147−150, 13, с. 163−166].

Більше того, в умовах існування організованої та професійної злочинності, виникнення нового типу злочинця, використання новітніх способів та «технологій» вчинення злочинів перед криміналістикою постають важливі завдання, спрямовані на формування і пропонування практиці боротьби зі злочинністю адекватних наукових засобів, прийомів та методів. Тому, засоби криміналістичної тактики є надійним інструментом в роботі працівників органів кримінального переслідування [6, с. 172−173].

Варто зазначити, що розроблені криміналістичною наукою тактичні засоби розслідування мають бути придатними для застосування суб'єктами досудового розслідування у їх практичній діяльності щодо з'ясування обставин злочинних діянь. Крім цього, тактичні засоби розслідування сконструйовані для конкретної ситуації, застосуваня яких має бути оптимальним і ефективним. Такий тактичних інструментарійслідчого або детектива, має вагоме практичне значення, оскільки спрямований на вирішення тактичниз завдань розслідування і є досить вузько спеціалізованим і повязаним із крозслідуваням конретних злочинів. Більше того, вони розроблюються та адаптуються під методику розслідування окемого (конкретного) виду злочину, що дозволяє успішно вирішувати тактичні завдання та досягати бажаного кінцевого результату.

Отже, досліджуючи тактичні засоби розслідування потрібно розуміти, що це певні тактичні інструменти, знаряддя, якими користується слідчий або детектив у своїй процесуальній діяльності. Тактичний інструментарій засобів розслідування має на меті слугувати спеціальним арсеналом для успішного вирішення тактичних завдань, що постають у ході розслідування, сприяючи його оптимізації. Оскільки, розслідування злочину − процес, який потребує використання величезної кількості ресурсів

різного спрямування, вибір оптимального тактичного засобу у тій чи іншій ситуації виступає важливою умовою успіху та результативності процесу розслідування в цілому. Вище викладене, зумовлює необхідність проведення подальших наукових розробок теоретико-методологічних проблем застосування тактичних засобів розслідування у криміналістиці, які мають важливе теоретичне й практичне значення у боротьбі із різними проявами злочинності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Shevchuk V. Criminalistic methodology and practical directoin of study. Scientific ahievements of modern society: abstracts of the 4th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House (December 4–6, 2019). Liverpool, United Kingdom. 2019. Pp. 932–939.

2. Белкин Р. С. Курс криминалистики: 3-е изд. М. : ЮНИТИ ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.

3. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.

4. Shevchuk V. Methodology of criminalistics: discussions, tendencies, prospects. Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. XV-asis tarptautinis kongresas, Rugsėjo 19–21, 2019 Kaunas, Lietuva, 2019. 1 t. P. 29–44

5. Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Організаційно-тактичні засоби: поняття та значення. *Питання боротьби зі злочинністю.* Х., 2009. Вип. 18. С. 185–192.

6. Шепітько В. Ю. Засоби криміналістичної тактики в діяльності органів досудового слідства (проблеми ефективності застосування). *Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні*: матеріали наук. конф (м. Харків, 15 трав. 2008 р). Харків: Право, 2008. С. 172−174.

7. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики: монография. Харьков: Гриф, 2002. 350 с.

8. Когутич І. І. Тенденції пристосування криміналістичних знань у здійсненні судочинства. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2013. Випуск № 57. С. 336–341.

9. Шевчук В. М. Інноваційні напрямки розвитку криміналістики. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С.142−147.

10. Булулуков О. Ю. Оптимізація тактичних рішень: суб'єктивна та об'єктивна обумовленість. *Проблеми законності*. Х., 2016. Вип. 133. С. 166–177.

11. Якушин С. Ю. Тактические задачи при расследовании преступлений: понятие и виды. *Учен. зап. Казан. ун-та*. 2010. Т. 152. Кн 4. С.204–205.

12. Шепітько В. Ю. Інновації в криміналістиці як відзеркалення розвитку науки. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С.147−150.

13. Юсупов В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №3. С. 163−166.

Гумбракович В. В.,
студентка 1 курсу магістратури,
3 групи Слідчо-криміналістичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СКЛАДОВА БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ У ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ

Анотація. У тезах розглянуто питання ролі громадянського суспільства у комплексній та ефективній боротьбі з організованою злочинністю через запобігання та протидію корупції, а також шляхом підвищення правової обізнаності та свідомості громадян.

Ключові слова: корупція, антикорупційні неурядові організації, організована злочинність.

Аннотация. В тезисах рассмотрен вопрос роли гражданского общества в комплексной и эффективной борьбе с организованной преступностью путем предотвращения и предупреждения коррупции, а также путем повышения правовой грамотности и сознательности граждан.

Ключевые слова: коррупция, антикоррупционные неправительственные организации, организованная преступность.

Annotation. The thesis addresses the role of civil society in a comprehensive and effective fight against organized crime by preventing and combating corruption, as well as by increasing legal literacy and awareness of citizens.

Keywords: corruption, anti-corruption non-governmental organizations, organized crime.

Корупція знаходиться у прямому взаємозв'язку з усіма сферами життя в державі: від народження і виховання громадянина до питань державної безпеки. Від рівня антикорупційних заходів залежить економічний розвиток та безпека громадян і держави, надзвичайно важливою складовою є боротьба з організованою злочинністю.

Оскільки корупцією просякнуті усі сфери життя та кожен орган державної влади, а система стримувань і противаг не завжди працює ефективно й повною мірою, без участі неурядових організацій й інших інституцій громадянського суспільства боротьба з організованою злочинністю неможлива, адже її існування й укріплення в державі знаходиться у прямому зв'язку з корупцією в органах державної влади. Особливу актуальність проблеми організованої злочинності і протидії їй набувають у періоди здійснення реформ, що супроводжується високою соціальною напруженістю й економічною нестабільністю [1], а саме такий період наразі в Україні, додатково ускладнений затяжним військовим конфліктом, що, до того ж, додає можливостей організованій злочинності: торгівля зброєю, можливість переховування від слідства в «сірій зоні» та на тимчасово окупованих територіях тощо). Проникаючи в органи законодавчої влади й державного управління, у правоохоронні та судові установи, організована злочинність лобіює свої злочинні інтереси, посягаючи на цілий комплекс найбільш значимих соціальних цінностей, таких як: життя і здоров'я, честь і гідність, моральність і духовність, недоторканість і безпека людини, суспільства і держави, приватна, суспільна і державна власність, громадський порядок [1].

Громадські організації здатні здійснювати через свої програми комплексні заходи з боротьби з організованою злочинністю через запобігання та протидію корупції й одночасну реалізацію проектів, спрямованих на подолання соціальної нерівності (освітні проекти, соціальне підприємництво тощо), підвищення рівня юридичної обізнаності населення; поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції, а також загроз, що створюються нею (залучення до процесу прийняття рішень, доступ до інформації, навчальні програми в різного рівня навчальних закладах; програми, що сприяють створенню атмосфери неприйняття корупції, всебічне сприяння участі громадськості в роботі і поширенні інформації про корупцію, повага до прав та репутації особи)[3]

Надважлива для можливості ефективного функціонування профільних неурядових організацій належна нормативна база та система захисту осіб, які провадять відповідну діяльність або сприяють в будь-який спосіб: захист свідків, громадських діячів, викривачів, співробітників громадських організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василюк А. Л. Сучасний стан організованої злочинності в Україні і світі//Протидія організованій злочинності і корупції: матеріали XIX Всеукр. наук.конф.з кримінології для студентів,аспірантів та молодих вчених/за заг. ред. А. П. Гетьмана і Б. М. Головкіна.-Харків:Право,2019.–232 с.//с.с.17–19

2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Верховна Рада України, закон від 30.06.1993, № 3341-XII//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 35, ст.358 –

3. Конвенція ООН проти корупції//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 49//Конвенцію ратифіковано із заявами Законом N 251-V (251–16) від 18.10.2006, ВВР, 2006, N 50, ст.496

Дворник В. Т.,
курсант 2 курсу ІПЮК для СБУ
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ ЗАГРОЗАМ В КОНТЕКСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ І НАТО

З кожним роком терористичні загрози створюють новівиклики національній безпеці різних держав, зокрема і Україні. На жаль, розвиток терористичних угруповань відбувається на досить високому рівні, що, насамперед, змушує країни вживати відповідні заходи протидії такому виду злочинної діяльності. Одним з важливих кроків в напрямку організації зусиль щодо боротьби з тероризмом є посилення міжнародної взаємодії між Україною та Організацією Північноатлантичного договору, яка була закріплена 07.02.2019 року в Конституції України як стратегічний курс держави.

Законодавство України визначає тероризм як суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [1]. НАТО розкриває даний вид діяльності як незаконне використання або загроза використання сили або насильства по відношенню до окремих осіб або майна в спробі примусу або залякування урядів або суспільства для досягнення політичної, релігійної або ідеологічної мети.[2]

Зазначимо, що відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», один із суб'єктів боротьби з терористичними загрозами – Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю. Суб'єктами також виступають: Міністерство внутрішніх справ, міністерство оборони, Служба зовнішньої розвідки, Міністерство закордонних справ, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Рада Національної безпеки та оборони, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністе́рство інформаці́йної політики та ін. Варто підкреслити, що завдання, котрі логічно мали би стояти перед Радою національної безпеки та оборони та Службою безпеки України, частково належать до Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій та Міністерству інформації, що говорить про потребу спільної координації дій, як мінімум 4 великих державних структур. При цьому зазначимо, що Антитерористичний Центр при Службі безпеки України має спеціальні повноваження і в цілому є головною структурою забезпечення протидії терористичним загрозам. Згідно з щорічними національними програмами Україна-НАТО, співпраця на інституційному рівні між країнами-членами Альянсу, та національними службами має потужний потенціал до покращення співпраці, особливо у моніторинговій та аналітичних сферах.

Міжнародні організації визнають, що діяльність терористичних угруповань – одна з найнебезпечніших, оскільки їх напрям діяльності – підрив національної державності, проте методи досягнення цієї цілі можуть бути різноманітними та неочікуваними у плані послідовності, що й становить саму небезпеку для держав.

Враховуючи транснаціональний характер цієї загрози, Україна, як самостійний суб'єкт протидії, не повною мірою зможе подолати такий виклик, саме тому спільно з міжнародними організаціями приймає участь

у проведенні, спільних з іншими країнами, навчань. Наприклад, в рамках проекту «Партнерство заради миру» протягом 2019 року були проведені такі військові навчання як «Rapid Trident-2019», «AgileSpirit 2019», «Sea Breeze-2019», « Iron Wolf-2019 II» та інші. В рамках проведених навчань брали участь та ділилися досвідом більше 11 країн-членів НАТО; лише для проведення « Iron Wolf-2019 II» було залучено 4 тисячі військовослужбовців та 1 тисячі техніки для визначення рівня здатності передислокації підрозділів в умовах оборонних операцій, які проводилися в на території Литви.[3–5]

В сучасних реаліях Україна має певний досвід у протидії гібридній війні, як один з напрямків боротьби з терористичними загрозами. В умовах теперішнього конфлікту з Російською Федерацією, між країнами Північноатлантичного альянсу та нашою державою неодноразово проводилися консультації, обговорення та розроблення нових стратегій протидії терористичним організаціям, які розвивали свою діяльність в Донецькій та Луганській областях. Саме це дозволяє як покращити протидію гібридним викликам, так і поліпшити статус країни, як надійного партнера та потенційного члена НАТО.

На думку багатьох політологів, у боротьбі з тероризмом НАТО може допомогти, окрім іншого, знаннями та інформацією, адже країни-члени альянсу мають чималий досвід у протидії тероризму та радикалізації. Мається на увазі не тільки забезпечення внутрішнього захисту в країні, а також протидія подібним загрозам на міжнародному рівні. Яскравим прикладом є розроблена система вирахування осіб, можливо причетних до радикалізації через чотирьох-ступеневу модель радикалізації, що використовується безпековими службами Сполучених Штатів Америки.

Серед сучасних шляхів взаємодії між Україною і НАТО у протидії терористичним загрозам можемо виділити такі, як:

1. Збір і обмін інформацією з країнами-членами.

2. Забезпечення захисту прав тимчасово-переміщених осіб (співпраця та актуалізація проблеми захисту ВПО на міжнародній арені; розробка програм підтримки у співпраці з ООН, ОБСЄ, РЄ).

3. Допомога у розслідуванні збиття МН-17(підтримка країнами-членами Альянсу вимоги про необхідність РФ взяти на себе відповідальність за збиття Малазійського Боїнгу).

4. Розробка ядерної безпеки (підготовка та навчання українських працівників охорони та забезпечення безпеки ядерних об’єктів. Навчання проводиться на підготовчих базах та ядерних об’єктах США).

5. Спільні операції по затримці терористів.

6. Участь у міжнародних навчаннях Альянсу.

7. Проведення досліджень, консультацій та семінарів (створення наукової ради при МТОТ у взаємодії з Грузією та Молдовою щодо проблем протистоянню тероризму та обміну досвідом протидії гібридним загрозам)[6].

Враховуючи значний внесок Альянсу,спрямований на підтримання миру, стабільності та загального клімату довіри на євроатлантичному просторі, на створення нової архітектури безпеки в Європіта поглиблення процесів роззброєння, контролю над озброєннями і нерозповсюдження зброї масового знищення, важливим є стратегічний напрям України щодо набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору. Розвиваючи співробітництво з НАТО, Україна отримає великі можливості щодо розвитку військового та оборонного потенціалу та боротьби з терористичними загрозами задля запобігання виникнення нових загроз стабільності і безпеці на європейському континенті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. №638-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. С. 1.

2. Омер Ф. Катенар. НАТО та протидія тероризму. *Коледж оборони НАТО*. С.5. URL: https://nuou.org.ua/assets/documents/nato-ta-protidya-terorizmu.pdf

3. Сергій Фурдик. «rapid trident-2019»: планування і проведення операцій відбуваються виключно за стандартами альянсу. *Інформагентство міноборони арміяinform***.** 2019. Url: http://www.mil.gov.ua/news/2019/09/20/rapid-trident-2019-planuvannya-i-provedennya-operaczij-vidbuvayutsya-viklyuchno-za-standartami-alyansu/

4. Олександр Завтонов. «Спритний дух 2019»: українські морпіхи вибили ворога з позицій та зайняли панівну висоту. *Інформагентство Міноборони АрміяInform.* URL: https://zik.ua/news/2019/08/04/sprytnyy_duh_2019_ukrainski_morpihy_vybyly_voroga_z_pozytsiy_ta_zaynyaly_1618959

5. У Литві розпочалися військові навчання за участю 11 країн НАТО: допис журналу Ukraine to NATO. URL: https://www.facebook.com/UkrainianLandForces/posts/1139369386265918/

6. МТОТ: Україна, Грузія, Молдова створили спільну платформу для реінтеграції територій та протидії Російській Федерації. *Урядовий портал.* 2018. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/mtot-ukrayina-gruziya-moldova-stvorili-spilnu-platformu-dlya-reintegraciyi-teritorij-ta-protidiyi-rosijskij-federaciyi

Демура М. І.,
к.ю.н., асистент, кафедра кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОЕКТ «БЕЗПЕЧНЕ МІСТО» ЯК ОДИН З ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ВИЯВЛЕННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Словник сучасної української мови та сленгу вибрав словом 2019 р. «діджиталізація» [1]. Враховуючи те, скільки разів ми почули це слово за минулий рік і продовжуємо чути сьогодні, вважаємо, що слід погодитися із таким вибором. Неологізм, який увійшов в українську мову лише кілька років тому, є транслітерацією англійського «digitalization» та, згідно з визначенням словника, означає зміни в усіх сферах суспільного життя, пов'язанні з використанням цифрових технологій. Слово являє собою спрощену форму більш точного терміну «цифрова трансформація» та є проявом глобальної цифрової революції [1].

Термін «діджиталізація» поки що майже не вживається в українській правовій науці. Однак зрозуміло, сучасна наука, в тому числі, і кримінальна процесуальна, не може залишитися осторонь цих процесів. Особливо з урахуванням того, що останніми роками кримінальне процесуальне право розвивається саме у напрямку оцифрування інформації, використання електронних джерел доказів, створення електронних реєстрів тощо.

Прагнення підвищити ефективність діяльності правоохоронних органів щодо виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, на нашу думку, неможливе без впровадження інноваційних технологій, що базуються на комп'ютерних програмах, базах даних, електронних документах тощо.

Однією з головних державних ініціатив, яка і є проявом діджиталізації, є програма «Безпечне місто». Хоча цією програмою планується охопити всю Україну, кожен регіон має самостійно прийняти рішення про її впровадження, визначити способи та засоби, якими планується досягти виконання завдань Ця програма не тільки про виявлення та розслідування злочинів, вона і про вчасне реагування пожежної, рятувальної, медичної, дорожньої й інших комунальних та державних служб, про припинення і ліквідацію кризових ситуацій криміногенного, терористичного, природного й техно-

генного характеру тощо. Пропонуємо розглянути впровадження програми у декількох містах і таким чином розкрити засоби виявлення та розкриття кримінальних правопорушень у кожному з них.

Почнемо з Києва. В цілому проект «Безпечне місто» створений задля посилення безпеки громадян, контролю роботи комунальних служб та управління трафіком у місті. Щодо способів розкриття злочинів, тут вже функціонує система розпізнавання облич і номерів автомобілів. Також відкрито три ситуаційні центри та налагоджена взаємодія з оперативними частинами МВС та СБУ [2]. За рік впровадження системи «Безпечне місто» у столиці встановили майже 7 тисяч камер спостереження. Всього за рік функціонування камер спостереження поліція розкрила 2,5 тис. злочинів (інформація станом на 31 жовтня 2018 р.). За словами керівника поліції Києва «за допомогою камер розкриваються найбільш тяжкі злочини: і вбивства, і викрадення, і розбої». В якості доказів по кримінальному провадженню долучили 300 терабайт інформації, отриманої з камер спостереження [3].

Харківська міська рада 14.09.2016 р. прийняла Рішення № 364/16 «Про затвердження Програми «Безпечне місто Харків» на 2016–2020 рр. Система «Безпечне місто Харків» – це комплексна система забезпечення життєдіяльності територіальної громади та мігруючого населення, яка створюється на об'єктах захисту та критично важливих об'єктах міста, а також при проведенні суспільно-політичних (спортивних, культурно-масових та інших) заходів для інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень та організації ефективної взаємодії з органами місцевого самоврядування, територіальними органами виконавчої влади, територіальними органами внутрішніх справ й посадовими особами адміністрацій об'єктів із масовим перебуванням людей, антитерористичних комісій та оперативних штабів в інтересах попередження, припинення й ліквідації кризових ситуацій криміногенного, терористичного, природного й техногенного характеру, антитерористичної захищеності й антикримінального захисту, забезпечення правопорядку шляхом об'єднання та інтеграції наявних і створених інформаційних і технічних систем [4]. Наразі Харків тільки на шляху реалізації цієї програми. Так, було підписано Угоду про співпрацю і партнерство та Угоди про нерозголошення конфіденційної інформації між Харківською міською радою та компанією «Huawei Ukraine» 12 липня 2019 р. Відповідно до угоди, сторони приступають до реалізації спільних проектів в рамках концепції «Kharkiv Smart City», яка включає будівництво Міського ситуаційного

центру, оптимізацію роботи комунальних служб і міських структур, підвищення безпеки в Харкові тощо. На першому етапі цієї роботи ми хочемо встановити камери відеоспостереження, створити безпечний дорожній рух, оптимізувати транспортні потоки тощо [5]. До теперішнього часу не з'явилася нова достовірна інформація про кількість встановлених камер, розкритих злочинів, за допомогою опрацювання інформації, отриманої з них. Також наразі лише заплановано будівництво Єдиного ситуативного центру на 2020 р., де під єдиним дахом працюватимуть оператори всіх міських служб – ДСНС, поліції, «швидкої допомоги», комунальних підприємств. Відомо, що обрано місце розташування цього центру – поряд з Міжнародним аеропортом Харків.

У Дніпрі програма «Безпечне місто на 2016–2020 роки», була затверджена рішенням міської ради від 30.03.2016 № 14/5. З того часу у м. Дніпрі було розпочато створення Системи відеоспостереження. Загалом в результаті реалізації трьох етапів програми було встановлено більше 1200 камер. Їх встановлення надає значну допомогу правоохоронцям при розкритті правопорушень. Більшість з цих камер «навчена» виконувати спеціалізовані аналітичні функції, зокрема, це: 1) керовані (роботизовані) камери, які дозволяють оператору Системи скерувати камеру на ту чи іншу частину зображення, приблизити його до необхідного рівня. Такі камери були встановлені на центральних площах, вокзалах – у місцях найбільшого скупчення людей; 2) панорамні (оглядові) керовані камери, які дозволяють водночас проводити огляд значної частини міста; 3) аналітичні камери (200 LPR), у тому числі з розширеними аналітичними функціями: визначення кольору та марки автомобіля, підрахунок кількості транспорту та ін. це камери із вбудованою аналітикою.

Невід'ємною частиною реалізації зазначеної програми є створення власного спеціалізованого Ситуаційного центру. З 2019 р. забезпечується повноцінна робота Центру, зараз у ньому постійно працюють 12 операторів, представників правоохоронних органів та структурних підрозділів Дніпровської міської ради. Їх головними завданнями стало стежити за ситуацією в місті та практично миттєво зв'язуватися зі спец службами. Для цього центр має прямий зв'язок з екіпажами патрульної поліції, які здійснюють чергування в міст. Ситуаційний центр працює із Гугл-мапою, на якій відображаються камери, що встановлені у місті. Якщо машина у розшуку, вона вноситься у чорний список, якщо вона в'їжджає у місто – йде попередження оператора Ситуаційного центру. Завдяки цій програмі вже знаходили викрадені авто, з'ясовували обставини розбоїв та крадіжок [6].

Наведені приклади свідчать про активне використання цифрових технологій у діяльності з виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Такі новації у діяльності правоохоронних органів дають змогу економити процесуальні ресурси, час, кошти. Застосування цифрових технологій тягне за собою використання електронної інформації. Водночас питання використання електронної інформації досі залишається неврегульованим у національному кримінальному процесуальному законодавстві. Таке положення справ не сприяє виконанню завдань кримінального провадження, оскільки залишається незакріпленою процедура поводження із електронною інформацією як джерелом доказів, а також створюється небезпека порушень чи обмежень прав людини (на приватне життя, таємницю листування, власність, підприємницьку діяльність тощо) та її законних інтересів [7].

Законодавцем було здійснено спроби щодо нормативної регламентації означеного питання. Зокрема, мова йде про законопроекти № 9484, № 2740. Не вдаючись до їх критичної оцінки, зазначимо, що вони викликають зауваження.

Щодо наукових точок зору з приводу визначення місця цифрових джерел доказової інформації в системі процесуальних джерел доказів, зауважимо, що існують різні підходи. Враховуючи обсяг наукової роботи, не вбачається можливим розглянути їх детально[1], але зауважимо, що ми є прихильниками точки зору, щодо необхідності виокремлення цифрових джерел доказової інформації як самостійного процесуального джерела, оскільки з урахуванням унікальних характеристик (передусім, нематеріального характеру) вони не можуть бути віднесені до жодного з існуючих джерел.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Діджиталізація» – слово 2019 року в Україні за версією онлайн-словника «Мислово». URL: https://itc.ua/news/didzhitalizacziya-slovo-2019-roku-v-ukra%D1%97ni-za-versi%D1%94yu-onlajn-slovnika-mislovo/ (дата звернення 10.02.2019).

2. Kyiv Smart City. URL: https://www.kyivsmartcity.com/projects/ (дата звернення 10.02.2019).

[1] Для цього пропонуємо звернутися до статті Демура М. І., Клепка Д. І., Крицька І. О. Щодо обмеження прав особи під час вилучення цифрових джерел доказової інформації у кримінальному провадженні. Форум права. 2020. № 1. С. 37–46.

3. Встановлені у Києві камери допомогли розкриттю 2,5 тис. злочинів, – Крищенко. URL: https://zik.ua/news/2018/10/31/vstanovleni_u_kyievi_kamery_dopomogly_rozkryttyu_25_tys_zlochyniv__1438153 (дата звернення 10.02.2019).

4. Рішення Харківської міської ради «Про затвердження Програми «Безпечне місто Харків» на 2016–2020 рр.». URL: http://kharkiv.rocks/reestr/652546 (дата звернення 10.02.2019).

5. Харків спільно з компанією «Huawei» розробить концепцію «Розумного міста». URL: https://www.city.kharkov.ua/uk/news/kharkiv-spilno-z-kompanieyu-huawei-rozrobit-kontseptsiyu-rozumnogo-mista-42091.html (дата звернення 10.02.2019).

6. Безпечне місто Дніпро. URL: https://dniprorada.gov.ua/uk/page/–62 (дата звернення 10.02.2019).

7. Демура М. І., Клепка Д. І., Крицька І. О. Щодо обмеження прав особи під час вилучення цифрових джерел доказової інформації у кримінальному провадженні. *Форум права.* 2020. № 1. С. 37–46, С. 39.

Джужа О. М.,
д.ю.н., головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ,

Тичина Д. М.,
к.ю.н., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГО-ВІКТИМОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА У ЗАПОБІГАННІ ЮВЕНАЛЬНІЙ МАРГІНАЛІЗАЦІЇ

Об’єктивна оцінка кримінологічної ситуації, що склалась у нашій державі, дозволяє констатувати той факт, що сучасний стан злочинності й рівень боротьби з нею є одними з основних чинників, які дестабілізують

соціально-економічну та політичну обстановку. В умовах погіршення економічної ситуації, стагнації української економіки та за наявності високої криміналізованості владної, політичної й економічної еліт, окремих правоохоронних структур та корумпованості державних службовців відбуваються падіння рівня добробуту населення, стрімке зменшення доходів, скорочення кількості робочих місць і занепад суспільної моралі, квітне правовий нігілізм тощо. Агресивна експансія ліберальної демократії по всьому світу, виникнення нових соціальних відносин, розширення мережі глобальних комунікацій, прориви в інформаційних технологіях і посилення позицій транснаціональної злочинності істотно вплинули на зовнішнє та внутрішнє середовище безпеки всіх без винятку країн і призвели до трансформації загроз кримінологічній безпеці України. Саме тому зараз у нашій державі виникла необхідність у впровадженні ефективної моделі кримінологічної безпеки, спрямованої на забезпечення законних інтересів особи, суспільства й держави та їх захист від небезпек і злочинних впливів [1].

Під кримінологічною безпекою варто розуміти сукупність політичних, ідеологічних, екологічних, соціально-психологічних, правових та інших заходів, що розробляються та здійснюються компетентними державними і громадськими інституціями, а також громадянами з метою запобігання, виявлення та припинення кримінальних правопорушень на права особи, суспільства, держави.

Актуальність та прогресивність теорії кримінологічної безпеки викликані необхідністю формування нової ідеології боротьби зі злочинністю, переорієнтацію правоохоронної системи з пошуків кримінологічних загроз (що є вторинним) на реальне виконання головної задачі – забезпечення безпеки людей від антигромадських посягань.

Розробка теорії кримінологічної безпеки покликана сприяти перенесенню акценту з об’єкта вчинення злочину на об’єкт захисту (особу, суспільство, державу), тобто на ті цінності, які має гарантувати кримінологічна безпека. Діяльність спрямована на кримінологічну безпеку особи повинна ґрунтуватися на глибокому вивченні: 1) сукупності кримінально-каральних діянь, що посягають на особу; 2) причин та умов злочинності; 3) особливостей особи злочинця, який посягає на права і свободи громадян; 4) заходів запобігання.

Забезпечення безпеки та основної ланки в її системі – особи, означає не тільки створення захисних механізмів на шляху злочинця до їх потенційних жертв, надійних запобіжних бар’єрів, а й активної виховної роботи

з потенційними жертвами. Така діяльність називається «віктимологічне запобігання» [2].

А звідси, під віктимологічною безпекою варто розуміти стан і процес забезпечення захисту суспільства від віктимогенних загроз, віктимізації та її наслідків, а також сприйняття рівня захищеності суспільством та його членами.

Ювенальна кримінологія досліджує крім злочинної поведінки неповнолітніх інші варіанти негативної соціальної поведінки. Негативні соціальні явища пов'язані зі злочинністю, в кримінології іменуються фоновими.

Кримінологію цікавить та частина негативних соціальних явищ, яка пов'язана зі злочинністю [3, с. 39]. Разом з тим, для ювенальної кримінології важливе значення має виявлення особливостей природи маргінальних явищ і характеристик зв'язків зі злочинністю неповнолітніх.

Найпоширенішими маргінальними явищами, пов'язаними з ювенальною злочинністю, є пияцтво і алкоголізм, вживання наркотиків, психотропних речовин та інших препаратів без призначення лікаря, бродяжництво, бездомність, жебрацтво, проституція [4, с. 11]. Їх природа в підлітковому середовищі має багато спільного з природою злочинної поведінки.

Пияцтво – це зловживання спиртними напоями, яке пов'язане з певною соціально-психологічною деградацією особи. Пияцтво часто може перерости в алкоголізм – хворобливий потяг до зловживання спиртними напоями, яке характеризується як фізіологічною, так і психічною залежністю від спиртних напоїв. Наслідки алкоголізму в Україні – це погіршення генофонду. У кожної четвертої розумово відсталої дитини батьки п'яниці. У ході призову в армію 2018 року 35–40% призовників визнані непридатними для військової служби за станом здоров'я.

Пияцтво, алкоголізм батьків є основною причиною розпаду сімей. Під впливом дорослих вживання спиртних напоїв усе частіше поширюється серед дітей і підлітків. Разом з тим, при розслідуванні злочинів не завжди забезпечується встановлення фактів вживання спиртних напоїв перед вчиненням злочинного діяння. Кримінологічні дослідження [5, с. 196–204] свідчать про те, що 84% дівчат і 90% юнаків, які відбувають покарання у виховних колоніях, до вчинення злочину систематично вживали спиртні напої, з них 42,8% – у віці до 14 років.

Бродяжництво, бездомність, жебрацтво – ці негативні соціальні явища також пов'язані зі злочинністю. Перебуваючи в бігах, «бомжики», як їх називають ювеналісти-практики, вчиняють крадіжки, грабежі, стають об'єктом злочинного зазіхання для педофілів, інших дорослих злочин-

ців або жертвами нещасних випадків на транспорті, в лісових масивах, водоймах.

Проституція тісно пов'язана зі злочинністю: вона є джерелом поширення венеричних захворювань і ВІЛ/СНІДу, пов'язана з сексбізнесом (виготовленням порнофільмів, дитячої порнографії, викрадення і продажу неповнолітніх за кордоном в будинки розпусти [6, с. 142]. На проституції паразитують антисоціальні елементи – сутенери. Латентність цих злочинів надзвичайно висока. Труднощі виявлення цих злочинів полягає в тому, що заяви про них, як правило, не надходять через відсутність потерпілих на відміну від крадіжок, грабежів, зґвалтування та інших злочинів. Утрати несе суспільство в цілому, відбувається девальвація суспільних цінностей, падіння моральності, особливо в ювенальній сфері. Проституція в завуальованій формі знайшла легальну прописку в приватних саунах, нічних клубах, масажних салонах та інших закладах.

Питома вага підлітків, які вчинили злочин у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, становить за багато років в середньому 0,3%, а серед засуджених неповнолітніх – 0,8–1,2%. Тут також доречно відзначити високу латентність. Для придбання наркотиків підлітки вчиняють дрібні крадіжки, грабежі та інші злочини.

Природа, стан і особливості негативних соціальних явищ, пов'язаних з ювенальною злочинністю, має глибоке історичне коріння, формуються під впливом соціально-економічних, політичних, морально-етичних та інших процесів, які відбуваються в країні в умовах загальних реформ.

Запобігання негативним соціальним явищам в молодіжному середовищі слід розглядати як ранній етап, спосіб запобігання ювенальної злочинності. В узагальненому варіанті можна розглядати загальні, соціальні та індивідуальні запобіжні заходи щодо негативних соціальних явищ, пов'язаних зі злочинністю [7, с. 109].

До загальних заходів належать: зниження безробіття, зміцнення інституту сім'ї, підвищення життєвого рівня населення; здійснення контролю за поведінкою неповнолітніх в місцях відпочинку, за дотриманням правил реалізації спиртних напоїв, заборони на їх продаж підліткам; організація морально-правового виховання неповнолітніх, читання циклів лекцій з правових тематик в молодіжних аудиторіях за участю фахівців (юристів, соціологів, психологів); створення матеріальної бази для розвитку спорту, організації дозвілля дітей та підлітків на безкоштовній основі; проведення в усіх навчальних закладах диспансеризації учнів і студентів з метою раннього виявлення хронічних захворювань на ґрунті вживання

спиртних напоїв, наркотиків; розробка форм, контролю за використанням Інтернету дітьми та підлітками; проведення з боку компетентних органів загальнодержавної операції перевірки всіх банних, масажних закладів на предмет їх відповідності прямому призначенню.

До спеціальних заходів відносяться: удосконалення роботи правоохоронних органів, підвищення їх майстерності з виявлення дорослих осіб, які схиляють неповнолітніх до вживання наркотиків і спиртних напоїв, а також заняття бродяжництвом, жебрацтвом, проституцією, тримають кубла розпусти; відродження добровільних народних дружин, молодіжних оперативних загонів для постійної роботи спільно з органами поліції по запобіганню правопорушенням у місцях масового відпочинку підлітків та молоді; розширення практики проведення занять з правової та фізичної підготовки працівників поліції з членами добровільних народних дружин і оперативних загонів молоді; виділення органами місцевого самоврядування, вузами коштів для придбання транспорту, обмундирування, матеріального стимулювання роботи добровільних учасників щодо підтримання громадського порядку.

Індивідуальні заходи здійснюються на місцевому (регіональному) рівні: прийняття адміністративних заходів до батьків, що не виконують своїх конституційних обов'язків з виховання дітей; поєднання виховних і примусових заходів щодо неповнолітніх правопорушників; виявлення і постановка на облік неповнолітніх, схильних до вчинення правопорушень, пов'язаних з ювенальною злочинністю [8, с. 288]; організація індивідуальної роботи з постановленими на облік: вивчення причин протиправної поведінки; надання допомоги з улаштуванні на навчання або роботу; при необхідності організація лікування; сприяння в нормалізації відносин з батьками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: монографія. Харків: Константа, 2018. 482 с.

2. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: дис…докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 522 с.

3. Волосевич В. М., Крижанівський А. Ф Маргінальна правосвідомість і злочинність. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. Одеса. 1997. №1 С. 38–42.

4. Алтухов С. А., Корецкий Д. А., Перекрестов В. Н. Социально-негативное поведение и меры борьбы с ним: учеб. пособ. Ростов-н/Д, 1997. 46 с.

5. Бевзенко Л. Д. Соціальна маргінальність. Тенденції та соціально-психологічні ознаки. *Українське суспільство: моніторинг:* інформ-анал. матер. Київ: ІС НАНУ, 2000. С. 196–204.

6. Польщиков А. В. Предупреждение преступлений, связанных с изготовлением и оборотом порнографических изображений несовершеннолетних в сети Интернет: монография. Воронеж: Наука – Юнипресс, 2010. 320 с.

7. Степаненко .Ф. Предупреждение преступлений, совершаемых лицами, ведущими маргинальный образ жизни: монография. Казань, 2005. 220 с.

8. Черныш А. М., Черныш М. А. Маргинал и маргинальная преступность: монография. Киев, 2004. 348 с.

Дрозд В. Г.,
д.ю.н., доцент, с.н.с., начальник 3-го відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України

ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОСОБЛИВОГО РЕЖИМУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

КПК України передбачено особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції (далі – АТО). Вважаємо, в таких умовах правоохоронні органи мають використати всі доступні засоби, спрямовані на встановлення всіх обставин кримінального правопорушення. При цьому особлива увага повинна приділятися своєчасності, якості, повноті кожної слідчої дії. Особливе місце в отриманні доказів у зазначених умовах належить негласним слідчим (розшуковим) діям (далі – НСРД), оскільки під час їх проведення в багатьох випадках можливо отримати інформацію, яка є найбільш важливою для кримінального провадження.

Вважаємо, допустимость доказів, отриманих за результатами проведенная НС(Р)Д визначається за загальними критеріями їх допустимости: 1) дотримання процесуальної форми отриманих доказів; 2) збирання доказів належним суб'єктом кримінального процесу; 3) належне джерело отримання доказів; 4) належний спосіб отримання доказів.

З огляду на це, розглянемо проблемні аспекти допустимості доказів, отриманих за результатами НС(Р)Д з урахуванням судової практики.

Одна з найбільш розповсюджених підстав визнання доказів недопустимими – не відкриття частини матеріалів, отриманих в результаті НС(Р)Д стороні захисту в порядку ст.ст. 253, 290 КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 253 КПК України, особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НС(Р)Д, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження. При цьому, згідно ч. 2 ст. 253 КПК України, конкретний час повідомлення визначається з урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення НС(Р)Д. Відповідне повідомлення про факт і результати НС(Р)Д повинне бути здійснене протягом 12 місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом [1]. При цьому до матеріалів провадження мають бути долучені ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НС(Р)Д, які тимчасово обмежують права людини, після відповідної процедури їх розсекречення. Така ухвала, безумовно, має особливе значення для оцінки отриманих результатів вказаних дій як допустимих доказів. Але, як слушно зазначає О. В. Геселев, у такому випадку виникає проблема щодо процедури розсекречення або зняття грифу таємності з відповідної ухвали слідчого судді, без чого неможливо використовувати її для оцінки належності та допустимості доказів у гласному й відкритому судовому провадженні, оскільки на законодавчому рівні зазначене питання не врегульовано (за винятком відомчих інструкцій). В даному випадку пропонується застосовувати за аналогією відповідні приписи Інструкції, які встановлюють процедуру розсекречення інших процесуальних документів, що стали правовою підставою для проведення НС(Р)Д [2, с. 40].

Вивчення судових рішень в Єдиному реєстрі судових рішень свідчить про те, що в умовах проведення АТО є непоодинокі випадки неповідомлення осіб, щодо яких проводилися НС(Р)Д з підстав загрози для життя та здоров'я осіб, які причетні до їх проведення, та суспільної безпеки.

Разом з тим, у кожному кокретному випадку під час вирішення питання про допустимість таких доказів, суду необхідно враховувати всі обставини та неможливість відкриття матеріалів НС(Р)Д по незалежним від сторони обвинувачення причинам. Зокрема, якщо сторона обвинувачення під час досудового розслідування своєчасно вжила всіх необхідних і залежних від неї заходів, спрямованих на розсекречення процесуальних документів, які стали підставою для проведення НС(Р)Д, однак такі документи не були розсекречені з причин, що не залежали від волі та процесуальної поведінки прокурора, суд не може автоматично визнавати протоколи НС(Р)Д недопустимими доказами з мотивів невідкриття процесуальних документів, якими санкціоноване їх проведення. З цього питання важливою є постанова Великої палати Верховного суду у справі № 751/7557/15-к від 16.01.2019 року, до прийняття якої у випадках неможливості відкриття прокурором матеріалів НС(Р)Д протокол НС(Р)Д не використовувася як доказ, попри об'єктивні причини. Така відмова в розсекреченні на стадії досудового розслідування автоматично призводила до визнання доказів недопустимими без надання причинам нерозсекречення об'єктивної правової оцінки судом. І це мало місце попри те, що прокурор не має жодного процесуального засобу вплинути на ситуацію або змінити її. Як зазначила суддя Верховного Суду Н. Антонюк, в таких випадках потрібно враховувати також особливості процедури розсекречення зазначених матеріалів, результат якої залежить не лише від сторони обвинувачення. Адже прокурор не є самостійним суб'єктом розсекречення. Він зобов'язаний звернутися з відповідним клопотанням до експертної комісії з питань таємниць, яка й приймає відповідне рішення з урахуванням державних інтересів для збереження інформації в таємниці. Тільки після розсекречення прокурор може долучити їх до матеріалів провадження. Якщо ж комісія не розсекретить таких документів через загрозу заподіяння шкоди державним інтересам, то, відповідно, їх відкриття стороні захисту в порядку ст.290 КПК України з урахуванням попередніх правових позицій Верховного Суду України та Великої Палати Верховного Суду стає неможливим. Отже, у правозастосовній практиці не виключена ситуація, за якої надання дозвільних документів на проведення НС(Р)Д на цій стадії може виявитися просто неможливим з огляду на державні та інші охоронювані законом інтереси, які полягають у збереженні певної інформації в таємниці [3].

Одним із критеріїв визнання доказів допустимими, є отримання їх належним суб'єктом. Проведення НС(Р)Д не є виключенням. Слушною

є думка В. А. Колесника, що правомочність слідчого визначається тим, що проводити НС(Р)Д має право лише слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину. В матеріалах кримінального провадження повинен бути процесуальний документ, що підтверджує повноваження на час проведення такої негласної процесуальної дії конкретного слідчого на здійснення досудового розслідування злочину одноособово або в складі групи слідчих як уповноваженої процесуальної особи. Інший слідчий навіть того самого органу досудового розслідування не може бути суб'єктом проведення НС(Р)Д в цьому кримінальному провадженні [4, с. 84], [5, с. 3].

В свою чергу, єдиною правовою підставою для проведення НС(Р)Д оперативними працівниками, а також на складення протоколів за результатами їх проведення є письмове доручення слідчого (ч. 6 ст. 246 КПК України, ч. 1 ст. 41 КПК України). Зазначена норма деталізована у вироку Краматорського міського суду Донецької області, в якому зазначено, що в кримінальному провадженні стороною обвиунвачення, в порушення процесуального порядку, не надано жодного письмового доручення на адресу оперативних працівників СБУ з наданням їм права проводити відображені у протоколах слідчі дії чи проводити негласні слідчі (розшукові) дії, з чого випливає факт проведення таких слідчих дій процесуально неуповноваженими на то особами без правових на то підстав. Відповідно, носії інформації, на яких зафіксований ход проведення НС(Р)Д та протоколи дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів з вищенаведених підстав є недопустимими доказами та не можуть бути використані при прийнятті процесуального рішення і покладені в обґрунтування обвинувачення у відповідності з вимогами ч. 2 ст. 86 КПК України [6].

Проблемним питанням при визначенні допустимості доказів, отриманих в результаті проведення НС(Р)Д є питання їх допустимості у разі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий. Зокрема, більшість НС(Р)Д проводиться виключно у кримінальних ровадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (ч.2 ст. 246 КПК України). Кримінальним процесуальним законодавством наслідки перекваліфікації злочинів для оцінки допустимості матеріалів НС(Р)Д не визначено. на нашу думку, в кожному конкретному випадку під час оцінки допустимості доказів (якщо злочин було перекваліфіковано на менш тяжкий) суду необхідно детально вивчати всі матеріали кримінального провадження на предмет

того, чи існувала об'єктивна можливість визначення правильної кваліфікації кримінального правопорушення перед початком проведення НС(Р)Д. Або також можливий випадок, коли в ході проведення НС(Р)Д отримано нові докази, які вказують на інший склад кримінального правопорушення. Тому не можна однозначно визнавати докази, отримані в результаті НС(Р)Д недопустимыми на підставі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий.

Вважаємо, вирішення окреслених проблемних питань сприятиме виконанню завдань кримінального провадження та захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах проведення АТО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651–17

2. Геселев О. В. Проблеми легітимізації використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у кримінальному провадженні / О. Геселев // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2018. – № 1(17). – С. 30–43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1–2018/geselev.pdf.

3. Антонюк Н. Висновки Верховного Суду щодо відкриття матеріалів НСРД у порядку ст. 290 КПК України. – URL: https://precedent.ua/2110000716?fbclid=IwAR021zdd4rxXdnAA_oETJUcVPbz7talxmGGxgWPSeUGeBrsljecqa_m_ZLA

4. Деякі окремі вимоги до складання протоколу негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до нього / В. А. Колесник // Часопис Академії адвокатури України. – 2015. – Т. 8, № 4. – С. 81–85

5. Шабаровський Б. В. Особливості перевірки доказів, отриманих в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій / Шабаровський Б. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18sbvsrd.pdf.

6. Вирок Краматорського міського суду Донецької області від 25.11.2019 року (справа № 234/9080/15-к). – URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/85857592

Дубов Д. В.,
д.політ.н., с.н.с, Національний Інститут стратегічних досліджень;

Жора В.,
Компанія «Інфосейф IT»;

Потій О. В.,
д.т.н., професор, Держспезв'язок;

Семенченко А. І.,
д.н.держ.упр., професор, Національна академія державного управління при Президентові України;

Фіщук В. В.,
незалежний IT-експерт;

Щиголь В. Ф.,
Держспецзв'язок

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНІЧНА МОДЕЛЬ КІБЕРЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто роль та місце організаційно технічної моделі кіберзахисту в національній системі кібербезпеки України.

Summary. The role and place of organizational and technical model of cyberdefense in the national cybersecurity system of Ukraine are considered.

Ключові слова: національна система кібербезпеки, кіберзахист, організаційно-технічна модель кіберзахисту

Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», на Держспецзв'язку покладено завдання впровадження організаційно-технічної моделі (далі – ОТМ) кіберзахисту як складової національної системи кібербезпеки.

ОТМ кіберзахисту є складовою національної системи кібербезпеки та відображає основні цінності та принципи, загальну архітектуру, функції та завдання кіберзахисту як цілеспрямованої діяльності суб'єктів з кі-

берзахисту із застосування сил та засобів кіберзахисту спрямованої на убезпечення кіберпростору України.

Місія ОТМ – через розвиток зрілості (maturity) національної системи кібербезпеки забезпечити її стійкість (resilience) задля безпечного та сталого функціонування українських об'єктів критичної інфраструктури, систем надання електронних послуг, нейтралізації (зменшення наслідків) кібератак.

Метою впровадження ОТМ кіберзахисту є досягнення Україною високого рівня координації та реалізації ініціатив щодо побудови Національної системи кібербезпеки, забезпечення захисту державних і національних інформаційних ресурсів, стабільного функціонування інформаційно-цифрової інфраструктури державних установ, галузей економіки та бізнесу, отримання соціально-економічних зисків від надійного та безпечного функціонування кіберпростору країни.

Архітектура ОТМ складається з сукупності трьох взаємопов'язаних інфраструктур (рисунок):

– організаційно-керуюча інфраструктура кіберзахисту (організаційний рівень) це сукупність суб'єктів кіберзахисту, що визначають політику (policy), процедури та механізми кіберзахисту, організаційно-правові засади взаємодії між суб'єктами кіберзахисту та іншими стейкхолдерами;

– технологічна інфраструктура кіберзахисту (технічний рівень) це сукупність технічних підрозділів суб'єктів кіберзахисту (далі – технічні підрозділи кіберзахисту), що формують технологічний простір суб'єктів інформаційної взаємодії системи кіберзахисту;

– базова інфраструктура кіберзахисту, що визначає основні спроможності кіберзахисту через захищеність інформаційної інфраструктури, а також забезпечення кожного громадянина необхідними знаннями та навичками в сфері кіберзахисту

Для кожної з складових архітектури ОТМ характерні власні цілі, принципи, пріоритети, завдання, функції, елементи та механізми реалізації, але які мають сприймати та відповідати базовим принципам та в сукупності забезпечують спроможність реалізувати місію ОТМ.

Реалізація місії кіберзахисту ґрунтується на впровадженні на всіх рівнях базових функцій кіберзахисту (цикл кіберзахситу), а саме:

Ідентифікація – визначення користувачів та ресурсів, оцінки ризиків, оцінки вразливостей, каталогізації національних електронних інформаційні ресурсів.

Захист – контроль доступу, захисту даних (конфіденційність, цілісність, доступність), опис процесів та процедур, захисту від атак, технічної підтримки, тренування персоналу.

Виявлення – збір подій та виявлення аномалій, моніторинг та виявлення інцидентів безпеки, побудова процесу детектування та обміну інформацією.

Реагування – аналіз інцидентів безпеки, оцінки їх наслідків, протидії та блокуванню засобами захисту, покращення системи захисту.

Відновлення – відновлення після кібератаки та забезпечення відповідного розслідування.

В доповіді детально викладені кожний рівень архітектури організаційно-технічної моделі кіберзахисту України та шляхі її подальшого розвитку.

Висновки. Для кожної з складових архітектури ОТМ характерні власні цілі, принципи, пріоритети, завдання, функції, елементи та механізми реалізації, але які мають сприймати та відповідати базовим принципам та в сукупності забезпечують спроможність реалізувати місію ОТМ.

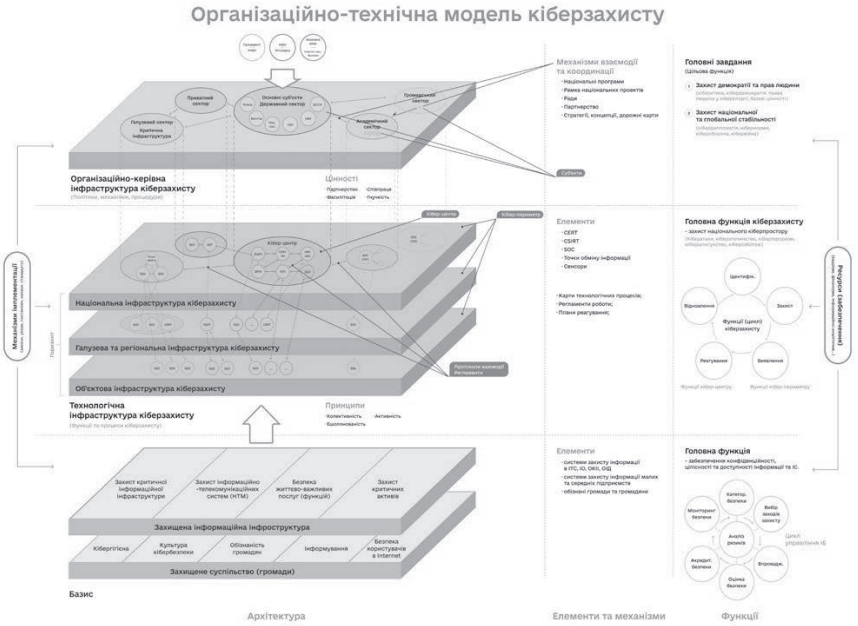

Дудоров О. О.,
д.ю.н., професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем попередження, припинення та розслідування злочинів територіальними органами Національної поліції України, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, м. Сєвєродонецьк, Україна

Мовчан Р. О.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАБОРОН ЩОДО ЗЕМЕЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

1. Реалізація конституційного положення про визнання землі основним національним багатством України, що перебуває під особливою охороною держави, значною мірою залежить від здатності останньої створити ефективний механізм протидії земельним правопорушенням. Ураховуючи те, що регулятивне законодавство не містить усього арсеналу заходів, покликаних впливати на суб'єктів земельних правопорушень, у переважній своїй більшості правові заходи боротьби з порушниками земельного законодавства знаходять своє втілення в нормах охоронних галузей права – кримінального та адміністративного. Злочини у сфері земельних відносин можуть бути визначені як злочини, які посягають на земельні права та законні інтереси Українського народу, юридичних чи фізичних осіб, держави чи територіальних громад, а також на встановлений порядок охорони та раціонального використання земельних ресурсів, предметом яких виступають передбачені земельним законодавством об'єкти земельних відносин – землі, земельні ділянки та ґрунти. Зважаючи ж на зміст основних безпосередніх об'єктів вказаних злочинів, їх доцільно поділяти на дві окремі, відносно самостійні підгрупи, які складають узгоджену з Конституцією України систему злочинів

у сфері земельних відносин: 1) земельні злочини «власницької» спрямованості (ст. 197–1 КК); 2) земельні злочини «екологічної» спрямованості (статті 239, 239–1, 239–2 та 254 КК).

2. За результатами дослідження антисуспільної спрямованості злочинів, передбачених ст. 239–1 КК «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель» і ст. 239–2 КК «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливих розмірах» вимушені констатувати наявність парадоксальної ситуації: якщо de lege lata (зокрема, з урахуванням вказівки на «незаконне заволодіння») зазначені делікти мали б оцінюватись як специфічні прояви посягань на власність, а тому їхнє місцезнаходження в системі Особливої частини КК начебто треба вважати помилковим, то de lege ferenda (зокрема, з огляду на предмети відповідних складів злочинів) розміщення вказаних заборон серед норм про злочини проти довкілля виглядає виправданим. Задля виходу з цієї алогічної ситуації, яка не сприяє ефективній кримінально-правової охороні земельних відносин, в оновленій редакції ст. 239–1 КК замість термінологічного звороту «незаконне заволодіння» пропонуємо використати формулювання «незаконне зняття», що має сприяти уніфікованому трактуванню ознак об'єктивної сторони, суб'єкта та, як результат, чітко засвідчуватиме екологічний, а не деформований внаслідок законодавчих вад «власницький» характер складу відповідного злочину.

3. Незважаючи на наявність двох окремих норм, вживане у ст. 239–2 КК поняття «заволодіння» загалом потрібно вважати ідентичним за змістом до аналогічного поняття, використаного в тексті ст. 239–1 КК. Щоправда, з огляду на історичне і системне тлумачення закону, ми свого часу під заволодінням поверхневим (ґрунтовим) шаром земель водного фонду пропонували розуміти штучне створення земельної ділянки, зокрема, шляхом намиву ґрунту за допомогою земснарядів та іншої техніки (так звані гідронамиви), вчинення інших дій зі зміни рельєфу земель водного фонду (наприклад, підняття рівня ґрунту до незатоплюваних позначок для використання земельної ділянки для будівництва, зміна русла річки), викопування штучних водоймищ, влаштування гребель, дамб, причалів тощо [1, с. 233]. Водночас вимушені зайвий раз звернути увагу на те, що викладена позиція є результатом тлумачення кримінального закону (причому явно не буквального).

На нашу думку, нова редакція ст. 239–2 КК має регламентувати відповідальність за незаконне штучне утворення земельної ділянки. На користь цієї пропозиції свідчить, зокрема, те, що, на відміну від багатьох

інших прикладів правотворчості, під час надходження до парламенту законопроєкту щодо встановлення кримінальної відповідальності за штучне утворення земельної ділянки (проєкт Закону України від 27 листопада 2008 р. №3417 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності за правопорушення стосовно земель водного фонду)») його авторами, по-перше, наводились конкретні статистичні дані щодо відповідного порушення, по-друге, було проведено доволі ґрунтовний аналіз суспільної небезпеки вказаного діяння, з урахуванням чого робився висновок про необхідність його криміналізації. Крім цього, в юридичній літературі зазначається, що фактичне створення нових земельних ділянок суходолу не дозволяє забезпечувати охорону земель, шкодить екології, природним ресурсам, може призвести до руйнування русла річок, стихійних лих тощо, що й обумовлює потребу застосовувати адекватні рівню небезпеки засоби впливу до правопорушників [2, с. 237; 3, с. 216].

Незважаючи на те, що у згаданому законопроєкті йшлось про більш широкий перелік діянь (порушення правил користування землями водного фонду), нами пропонується встановити кримінальну відповідальність тільки за незаконне штучне утворення земельної ділянки: 1) інші прояви порушень правил користування землями водного фонду (наприклад, проведення робіт на земельних ділянках дна річок, озер, водосховищ, морів та інших водних об'єктів із порушенням встановлених правил або інші незаконні дії зі зміни рельєфу земель водного фонду) можуть кваліфікуватись за чинною редакцією ст. 254 КК або оновленою редакцією ст. 239 КК; 2) пам'ятаючи про відповідні зауваження парламентських експертів щодо невиправданої казуїстичності проєктованої заборони, вважаємо за недоцільне згадувати у новій редакції ст. 239–2 КК про штучне утворення земельної ділянки лише у межах прибережної захисної смуги, бо не меншої шкоди довкіллю можуть завдати й аналогічні діяння, вчинені на інших територіях.

4. Розмірковуючи над перспективами ст. 254 КК «Безгосподарське використання земель», варто звернути увагу на декілька обставин.

По-перше, не дивлячись на теоретичне багатоманіття можливих форм такого злочинного діяння, аналіз правозастосовних матеріалів засвідчує, що у переважній блідості випадків застосування цієї статті КК винним інкримінувалось незаконне зняття родючого шару ґрунту, тобто діяння, аналогічне караному за ст. 239–1 КК, але вчинене законним власником або землекористувачем. Відповідні дані однаковою мірою зайвий раз засвідчують: з одного боку, правильність обстоюваної нами позиції, згідно з якою за ст. 239–1 КК можуть бути кваліфіковані лише дії осіб, які не є законними власниками чи землекористувачами; з іншого, необхідність

внесення змін до ст. 239–1 КК, спрямованих на розширення кола суб'єктів злочину, передбаченого цією статтею. Адже довкіллю «байдуже», хто йому завдає шкоди незаконним зняттям поверхневого шару земель – власник (землекористувач) або особа, яка не має прав на відповідну земельну ділянку. Тому відповідальність за ці дії має бути уніфікована. Крім того, сукупно з іншими пропонованими змінами до ст. 239–1 КК реалізація цих ініціатив дасть змогу подолати наявну на сьогодні неприйнятну ситуацію, коли за ст. 53–3 КУпАП кваліфікуються дії власника земельної ділянки, який, наприклад, зняв ґрунтовий шар із поверхні землі площею 6,23 га та завдав шкоди в розмірі 109 тис. 741 грн., а за ст. 254 КК – дії також власника, який зняв ґрунтовий покрив із поверхні землі площею 0,0008 га (0,03 га), або дії якого спричинили шкоду в розмірі 471,13 грн.

По-друге, вживані у ч. 1 ст. 254 КК поняття «тривале зниження або втрата родючості ґрунтів», «виведення земель із сільськогосподарського обороту», «змив гумусного шару», «порушення структури ґрунту» є оцінними. Визнання їх ознакою об'єктивної сторони складу злочину здійснюється, зважаючи на ступінь зниження родючості землі, площі ділянки, на якій втрачена родючість, регіон, в якому довелося вивести землі із сільськогосподарського обороту, тип ґрунту, структура якого порушена, тощо. Невдалість обраного способу опису наслідків злочину підкреслюється і тією обставиною, що, незважаючи на те, що у більшості судових рішень за ст. 254 КК йдеться про створення на земельній ділянці штучної водойми, яке супроводжується незаконним зняттям ґрунтового покриву земель, суди по-різному оцінюють те, до якого саме із передбачених диспозицією кримінально-правової норми наслідків призводять такі дії. На нашу думку, будь-які спроби сформувати бажаний деякими науковцями «прозорий та зрозумілий для всіх понятійний апарат» за умови збереження згаданих у ч. 1 ст. 254 КК формулювань приречені на невдачу.

По-третє, не дивлячись на тезу про соціальну обумовленість криміналізації діянь, передбачених наразі ст. 254 КК, цей висновок враховує чинні редакції статей 239, 239–1, 254 КК. За умови ж внесення пропонованих нами змін до вказаних заборон: а) з'явиться можливість притягати до відповідальності за ст. 239 КК не лише за порушення спеціальних правил, а й за будь-яке інше псування земель; 2) коло суб'єктів злочину, передбаченого ст. 239–1 КК, буде розширене за рахунок законних власників і землекористувачів, після чого саме за цією нормою буде кваліфікуватись вчинене вказаними особами незаконне зняття поверхневого шару земель, яке на сьогодні складає понад 90% у структурі розглянутих судами проваджень за ст. 254 КК; 3) передбачатимуться однакові умови (наслідки) для визна-

ння злочинними таких діянь, як «забруднення або псування земель» та «порушення правил використання земель».

За таких обставин неминуче постає питання про доцільність існування окремої норми, присвяченої «безгосподарському використанню земель». Адже як сьогодні, так і за умови вказівки у ст. 239 та ч. 1 ст. 254 КК на однакові суспільно небезпечні наслідки вважати, що, наприклад, псування земель відходами та використання земель не за цільовим призначенням потребують диференційованої кримінально-правової оцінки, підстав немає. На користь уніфікації кримінальної відповідальності за ці діяння в межах єдиної ст. 239 КК свідчать також:

1) законодавча дефініція поняття «псування земель», яка, серед іншого, вміщує в себе і такі складові, як «порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проєктних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку», «порушення родючого шару ґрунту», «невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість». Крім того, відмова від «прив'язування» псування земель до порушення спеціальних правил дасть змогу притягати до кримінальної відповідальності не лише спеціального суб'єкта, а й будь-яку особу, діяння якої призведе до передбачених оновленою редакцією ст. 239 КК суспільно небезпечних наслідків. Окремо треба підкреслити, що, з огляду на передбачені чинним законодавством складові поняття «псування земель», ним будуть охоплюватися не лише діяння, передбачені ч. 1 ст. 254 КК, а й передбачене новими ч. 2, ч. 3 та ч. 4 цієї статті КК ухилення від обов'язкової рекультивації земель;

2) відповідний іноземний досвід, який засвідчує, що, крім не чисельної групи держав (В'єтнам, Латвія, Північна Корея), в інших країнах не існує двох норм, в яких було б окремо передбачено відповідальність за дії, подібні за змістом до передбачених ст. 239 і ст. 254 нашого КК. До того ж для переважної більшості країн Європи взагалі є характерною наявність єдиної норми, в якій передбачено кримінальну відповідальність за забруднення всіх природних ресурсів;

3) реалізація запропонованих пропозицій дасть змогу певним чином упорядкувати передбачену розділом VII Особливої частини КК систему норм про злочини проти довкілля, зокрема, за рахунок того, що відповідальність за всі злочини у сфері земельних відносин, які є складовою групи злочинів, що посягають на встановлений порядок використання та охорони землі і надр, передбачатиметься у чотирьох послідовно розміщених одна за одною кримінально-правових заборонах (статті 239, 239–1, 239–2 та

239–3), замість наявного сьогодні нелогічного «перестрибування» з цих статей до ст. 254 КК.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: практичний посібник / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 616 с.

2. Кононов В. В. Поняття прибережних захисних смуг за законодавством України. *Часопис Київського університету права.* 2011. № 3. С. 236–239.

3. Найда Д. І. Юридична відповідальність за порушення вимог використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду. *Порівняльно-аналітичне право.* 2019. № 4. С. 214–217.

Дунаєва Т. Є.,
к.ю.н., наук. співроб. відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Крайник Г. С.,
к.ю.н., наук. співроб. відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗСЛІДУВАНННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В УКРАЇНІ

Введення кримінальних проступків відтерміновується до 1 липня 2020 року (раніше – до 1 січня 2020 року) через, зокрема, неготовність правоохоронних органів, яким підслідні кримінальні проступки, розслідувати цю категорію справ, а також у зв’язку з потребою додаткового

фінансування через їх впровадження. Неможливо говорити про перевагу поділу кримінальних правопорушень на злочини і проступки над єдиним визначенням кримінального протиправного діяння – злочином. Більш доцільним є внесення окремих змін до розділу XIII Загальної частини Кримінального кодексу України «Судимість», насамперед, йдеться про закріплення положення про відсутність судимості за злочини невеликої тяжкості, а також змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо спрощеного розслідування злочинів невеликої тяжкості. Тобто гуманізація кримінальної відповідальності та спрощення процедури притягнення до кримінальної відповідальності цілком можлива без введення кримінальних проступків [1, с. 218].

У разі набрання чинності змінами до Кримінального кодексу України від 2018 р. (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р.), якими широко впроваджується термін «кримінальне правопорушення», постане питання розслідування кримінальних проступків. Зокрема, у п. 4 Прикінцевих та перехідних положеннях вказаного Закону йдеться про те, що з дня набрання чинності цим Законом: 1) у кримінальних провадженнях про злочини, визначені як кримінальні проступки, в яких до дня набрання чинності цим Законом особам не повідомлено про підозру у вчиненні злочину, подальше досудове розслідування здійснюється в порядку, встановленому главою 25 Кримінального процесуального кодексу України. Такі провадження протягом місяця з дня набрання чинності цим Законом передаються від органів досудового слідства прокуророві для визначення органу, який буде здійснювати подальше досудове розслідування у формі дізнання;

2) у кримінальних провадженнях про злочини, визначені як кримінальні проступки, в яких до дня набрання чинності цим Законом особам повідомлено про підозру, але не прийнято процесуальне рішення, передбачене частиною другою статті 283 Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування здійснюється в порядку, встановленому главою 25 цього Кодексу, тим органом, що здійснював досудове розслідування. Таким особам протягом 72 годин слідчим повідомляється про підозру у вчиненні кримінального проступку. У цих випадках строки дізнання обчислюються відповідно до частини третьої статті 219 Кримінального процесуального кодексу України з моменту повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку. Обрані до дня набрання

чинності цим Законом запобіжні заходи у вигляді домашнього арешту або тримання під вартою діють до моменту їх зміни, скасування чи припинення. Клопотання про скасування таких запобіжних заходів має бути внесено до суду слідчим або прокурором невідкладно, але не пізніше 72 годин з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;

3) у кримінальних провадженнях за сукупністю злочинів, один або декілька з яких визначені як кримінальні проступки, в яких до набрання чинності цим Законом особам повідомлено про підозру, але не прийнято процесуальне рішення, передбачене частиною другою статті 283 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий за погодженням із прокурором виділяє в окреме провадження матеріали щодо кримінального проступку, якщо це можливо без шкоди для подальшого досудового розслідування та судового розгляду, та здійснює дізнання в порядку, встановленому главою 25 Кримінального процесуального кодексу України. Кримінальне провадження щодо злочину продовжує здійснюватися в порядку, визначеному цим Кодексом тощо [2].

Д. С. Азаров звертає увагу, що від того, який вид кримінального правопорушення вчинено – злочин чи кримінальний проступок – залежить вирішення значної кількості питань застосування кримінального процесуального законодавства, зокрема, про: коло учасників кримінального провадження (ст. 38, 62); форму досудового розслідування (п. 4 і 6 ст. 3, ст. 215); підслідність (ст. 216); застосування заходів забезпечення кримінального провадження (до особи, яка вчинила проступок, не можуть застосовуватись відсторонення від посади (ст. 154), запобіжні заходи у вигляді застави, домашнього арешту і тримання під вартою (ст. 299, 181, 182, 183), затримання, за винятком законного затримання (ст. 187, 207, 208); об’єднання в одне провадження матеріалів декількох досудових розслідувань (ч. 2 ст. 217); строк досудового розслідування і тривалість його продовження (ст. 219, 294); особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій (ст. 233); можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 2 ст. 246, ст. 300); особливості закінчення досудового розслідування (ст. 301); можливість розгляду обвинувального акту у спрощеному порядку (ст. 302, 381, 382); порядок подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами (ч. 2 ст. 463); укладання угод у кримінальному провадженні (ч. 3 і 4 ст. 469); перейняття кримінального провадження (п. 3 ч. 1 ст. 541); екстрадицію (п. 8, 10 ч. 1 ст. 541, ст. 541, 573, 575, 576, 582,

583, 589, 592); здійснення міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій (ст. 566, 568, 569); визнання та виконання вироків судів іноземних держав (ст. 603) [3, с. 196].

На думку О. Дроздової, «через значно меншу ступінь суспільної небезпеки, обмеження прав підозрюваних застосовуватиметься у виключних випадках. Такий радикальний захід як затримання підозрюваного у вчиненні кримінального проступку на одну добу може бути застосований у разі, якщо особа перебуває в нетверезому стані і своїми діями створює небезпеку для оточуючих. А от затримати на 72 години можна в тому випадку, якщо порушник у відповідь на вимогу правоохоронця припинити протиправну поведінку чинить опір або ж продовжує вчинення проступку або намагається втекти. До внесення відомостей про вчинення кримінального проступку уповноважена особа має право невідкладно провести огляд місця події, відібрати пояснення, провести медичне освідування, зняти показники з технічних пристроїв. Після направлення прокурором обвинувального акту до суду, останній протягом 5 днів має розглянути справу. Якщо обвинувачений визнає свою вину та не має наміру оспорювати встановлені в ході дізнання обставини, суд може розглянути провадження щодо нього без виклику учасників до зали судових засідань» [4].

Для України є важливим використання кращого міжнародного досвіду у сфері забезпечення якості та ефективності законодавства. Одним із можливих варіантів вирішення питання кримінальних проступків противники впровадження інституту кримінального проступку вбачають у його виключенні з Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні від 15 лютого 2008 р. №311 і з КПК України та виключенні судимості за злочини невеликої тяжкості. Разом із тим лише комплексний підхід до проблеми введення інституту кримінального проступку до законодавства України є найбільш доцільним і потребує всебічного подальшого розвитку [5, с. 192–193]. Також доцільною вбачається відміна Закону України від 22 листопада 2018 р. №2617-VIII [2]. Якщо ж вказаний Закон України набере чинності, це суттєво вплине на правозастосування, ускладнивши його.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крайник Г. С., Ципищук К. В. Щодо недоцільності появи «кримінального проступку» в кримінальному законодавстві України. *Молодий вчений.* 2020. №1 (77). С. 216–219.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень:

Закон України від 22 листопада 2018 р. №2617-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. №17. Ст.71.

3. Азаров Д. С. КК і КПК України: питання узгодженості у площині класифікації кримінальних правопорушень. *Наука і правоохорона*. 2013. №4. ч. 2. С. 194–200.

4. Дроздова О. Кримінальні проступки: 5 аспектів новели, які мають розуміти усі українці. Закон і бізнес. 23.11.2018. URL: https://zib.com.ua/ua/135393-kriminalni_prostupki_5_aspektiv_noveli_yaki_mayut_ rozumiti_u.html.

5. Дунаєва Т. Є. Щодо доцільності правової регламентації кримінального проступку у законодавстві України. *Питання боротьби зі злочинністю.* Вип. 33. Х. : Право, 2017. С. 186–198.

Іванов Б. С.,
курсант Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ПРОТИДІЇ ФЕЙКОВИМ НОВИНАМ ПРО КОРОНОВІРУС ЯК ЗАГРОЗІ ВПЛИВУ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ

Фейкові новини не є принципово новим явищем, з яким зіткнувся світ, – відтоді, як виникли перші держави, вони супроводжували як загалом мирні внутрішні кампанії, так і воєнно-політичне протиборство держав. Усвідомлюючи загрозу, уряди різних країн розпочали активні дії з розбудови механізмів захисту від кампаній з дезінформації. Для України ці питання набувають особливої ваги, адже вона є у стані гібридної війни з Російською Федерацією, а отже, потребує оперативних ефективних дій [1].

Зокрема, Служба безпеки України системно припиняє спроби використання спецслужбами РФ мережі Інтернет для пропаганди сепаратизму та, останнім часом, це ще й роздмухування паніки навколо коронавірусу. Служба безпеки України активно протидіє спільникам російських спецслужб, які для дестабілізації суспільно-політичної ситуації в країні поширюють в мережі Інтернет деструктивну інформацію.

Наразі відбувається, за даними Служби безпеки України, підвищення активності інтернет-агітаторів, керованих з країни-агресора. Вони нама-

гаються використати будь-які інформаційні приводи для створення хаосу та паніки. Зокрема, за вказівкою кураторів проросійські агітатори розповсюджували фейкові новини про святкування Великодня, травневих свят, вимушених карантинних обмежень та інших заходів, пов'язаних з дотриманням правил захисту від розповсюдження коронавірусної інфекції [2].

Служба безпеки України зафіксувала активізацію російських троле- і ботоферм у закликах до порушення карантинних обмежень, інформаційної підтримки акцій протесту. У період травневих свят їхня активність була частково перенаправлена з теми коронавірусу на інші суспільно-політичні питання. Російські спецслужби використовують різні приводи для впливу на інформаційний простір України, поширення панічних і сепаратистських настроїв.

Наприклад, в Одесі Служба безпеки України запобігла спробі представників проросійського руху «Куликове поле» організувати низку провокацій у роковини трагедії, яка відбулася 2 травня 2014 року. Організатори планували поширювати агітаційну продукцію сепаратистського характеру із закликами про створення «республіки Новоросія» і силового захоплення влади [2].

Аналіз кібер-фахівців Служби безпеки України свідчить про подальше зростання активності спецслужб країни-агресора та керованих ними осіб та мереж. Агітатори використовують будь-які інформаційні приводи для створення у громадян України відчуття неконтрольованого хаосу в країні, паніки та неспроможності державних органів виконувати свої функції за призначенням.

Зокрема, через соціальні мережі російські спецслужби та керовані ними агентурні мережі тролів закликали до порушення карантинних обмежень, проведення акцій протесту, силового захоплення влади та інформаційної підтримки деструктивних і антидержавних заходів [3].

Показово, що за період дії карантинних заходів кібер-фахівці Служби безпеки України заблокували понад 2,3 тисячі інтернет-спільнот із загальною аудиторією понад 980 тисяч користувачів та викрили 323 інтернет-агітаторів, які поширювали різноманітні фейки про епідемію COVID-19. Встановлено, що 16 із виявлених агітаторів діяли за завданням російської сторони.

Крім того, за поширення неправдивих чуток, які можуть викликати паніку або порушення громадського порядку, Служба безпеки України спрямовує до Національної поліції матеріали щодо притягнення до адміністративної відповідальності у межах статті 173–1 КУпАП «Поширювання неправдивих чуток».

Щоб запобігти поширенню неправдивих фейків, в тому числі про епідемію COVID-19, які можуть викликати паніку та/або порушення громадської безпеки, Служба безпеки України на офіційному сайті закликає інтернет-користувачів бути пильними і приділяти особливу увагу безпеці в Інтернеті, довіряти лише інформації з офіційних джерел, а також нагадує, що за свідому дестабілізацію ситуації, у тому числі через інтернет, передбачена кримінальна та адміністративна відповідальність.

Таким чином, більшості користувачів мережі інкримінують статтю 173–1 КУпАП «Поширювання неправдивих чуток». Ця стаття застосовується дуже нечасто, навіть зараз, у такий так званий «сприятливий» для неї період. Причиною ж для покарання є «поширювання неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення або порушення громадського порядку». А от чи могла поширена інформація викликати паніку чи порушення громадського порядку – вирішуватиме суд. Протокол про адміністративне правопорушення буде лише одним з доказів, які оцінюватиме суддя.

Однак, у питанні боротьби з дезінформацією базовою проблемою залишається відсутність чіткого законодавчого визначення цього поняття, а також його взаємозв'язків з іншими важливими, і часто також не визначеними, поняттями «пропаганда», «фальшива інформація», «непорозуміння» (misinformation) тощо. Водночас формальне закріплення поняття в нормативно-правовому полі потребує як визначення санкцій за використання (поширення) дезінформації, так і створення комплексних механізмів її виявлення та протидії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дємідова А. А., Ярова А. Б. Засоби масової інформації як «четверта неформальна гілка публічної влади»: способи медіа-маніпуляції // [Електронний ресурс] / http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/102.pdf.

2. Мудра І. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ / І. Мудра // Теле- та радіожурналістик. – 2016. – Випуск 15. – С. 184–188.

3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131.

***Науковий керівник: Гончаренко Г. А.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент спеціальної кафедри № 1 «Правові засади державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна*

Калініна А. В.,
к.ю.н., наук. співроб. відділу кримінологічних досліджень, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДТРИМАННІ ПРАВОПОРЯДКУ В МІСТАХ УКРАЇНИ[1]

Діджиталізація упевнено крокує планетою. З кожним днем smart-технології використовуються для все більшої кількості операцій, охоплюючи ті речі та явища, які, здавалося б, у «цифровому форматі» свого часу уявити було неможливо.

Безпека мешканця сучасного великого міста також перебуває у певній залежності від цифрових технологій. Її забезпечення може починатися як із власне суб'єктивного аспекту (встановлення новітніх охоронних систем майна, використання спеціальних мобільних додатків, розроблених для управління ними і т. ін.), так і певною мірою об'єктивного (наприклад, використання сучасних технологій, що забезпечують належний рівень безпеки на вулицях, місцевою владою населеного пункту). Такі кроки – невід'ємний елемент стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів, головним призначенням якої є створення таких умов навколишнього середовища людини, які б зменшували не лише реальну, а й потенційну можливість вчинення злочинних посягань щодо неї та її майна.

Використання цифрових технологій у забезпеченні безпеки особи головним чином здійснюється за допомогою камер відеоспостереження нового покоління – smart-камер, які започаткували новий формат убезпечення від злочинних посягань – smart-безпеку. Такий напрям безпеки можна структурувати за наступними рівнями:

1) *особистий*, управління яким може здійснюватися за допомогою смартфону. Наразі спеціалістами розроблено кілька мобільних додатків, призначенням яких є забезпечення дистанційного доступу до камер безпеки, встановлених особою, а також відправлення власнику повідомлень, у разі виявлення фактів, що потребують уваги. Додатковою функцією у таких додатках є здійснення аналітики, яку система відеоспостереження

[1] Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: теорія та практика» (номер державної реєстрації 0117U000283).

розраховує на основі зібраних даних, за якими можна робити висновок про ефективність роботи системи відеоспостереження [1]. Такі системи безпеки можна встановлювати як окремо, так і у комплексі високотехнологічного побуту – системи Smart House;

2) колективний, на якому використовуються технології Smart Buildings (будівництво та благоустрій окремих забудов, як приватних, так і адміністративних, що акумулюють у собі всі інженерні та інформаційні системи й інтегруються в єдину систему управління [2, с. 74]). На цьому рівні використання високих технологій здійснюється відокремленою невеликою кількістю суб'єктів, об'єднаних перебуванням/проживанням у межах однієї будівлі, або невеликого комплексу таких будівель (наприклад, житлові комплекси, бізнес-квартали) і спрямоване на захист «всередині стін» та на найближчій ділянці прибудинкової території;

3) *масовий* – на якому здійснюється забезпечення безпеки значної кількості суб'єктів, які, як постійно, так і тимчасово, перебувають на відкритому просторі: вулицях, дорогах, громадських місцях і т.п. Цей рівень безпеки може реалізовуватися у межах окремої вулиці (наприклад, проект smart-вулиця в м. Києві [3]), або всього міста чи його частини (система безпеки Smart City).

В Україні проект Smart City активно впроваджується містах: Київ, Харків, Львів, Дніпро, Вінниця, Маріуполь, Чернігів та ін. Особливим видом такого проекту є «Smart Safe City» – інформаційно-аналітична програма нового покоління, що здійснює розпізнавання потенційних небезпек, аналіз ситуації в реальному часі та передачу вже опрацьованих даних про виявлені загрози терористичного, кримінального, техногенного характеру у місцях масового перебування громадян, на об'єктах критичної інфраструктури, транспортних розв'язках, операторам екстрених служб для швидкого реагування на надзвичайні події [4].

Про ефективність впровадження системи «Smart Safe City» можна деякою мірою зробити висновки, проаналізувавши показники вуличної злочинності в Україні. Так, останніми роками, у період поступового запровадження проекту (протягом 2017–2019 рр.) рівень злочинів, що вчиняються на вулицях, різко знизився. Для порівняння: якщо у 2013 р. було обліковано 66 971 кримінальних правопорушення, вчинених на вулицях, у 2014 р. – 66 255, у 2015 р. – 61 718, у 2016 р. – 62 064, то у 2017 р. кількість таких правопорушень склала 45 707, у 2018 р. – 42 465, а у 2019 р. – 38 139 кримінальних правопорушень [5]. Отже, зважаючи на те, що система Smart-безпеки запроваджується у столиці та великих містах України, тобто, у населених пунктах, де вулична злочинність «продукується» найбільше, зниження її рівня свідчить про беззаперечний успіх проекту.

Отже, наразі безпека майбутнього ґрунтується на ланцюжку: смартфон → Smart House → Smart Buildings → Smart City (Safe City). Потенційна діджиталізація безпекового простору є неминучою для держав, що обрали цифровий шлях розвитку – глобальний уніфікований інтеграційний засіб існування людства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мобильные приложения для вашей безопасности. URL : https://worldvision.com.ua/articles/mobilnie-prilozheniya-dlya-vashey-bezopasnosti (дата звернення : 30.05.2020).

2. Кулик К. Д. Використання технології Smart Building у системі запобігання злочинності в Україні. *Кримінальні загрози в секторі безпеки: практики ефективного реагування* : матеріали панельної дискусії III Харків. між нар. юридичного форуму «Право», м. Харків, 26 верес. 2019 р. / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. Г. Барабаш, Б. М. Головкін, О. В. Таволжанський. Харків : Право, 2019. С. 73–75.

3. В Киеве открыли первую smart-улицу: что там есть. URL : https://www.epravda.com.ua/rus/news/2019/06/20/648938/ (дата звернення : 30.05.2020).

4. Головкін Б. М Електронна система запобігання злочинності у великих містах. *З нагоди 100-річчя від дня народження професора М. В. Салтевського* : 3–11 зб. матеріалів круглого столу, м. Харків, 30 жовт. 2017 р. Харків : Право, 2017. С. 48–52.

5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2013 р., 2014 р., 2015 р., 2016 р., 2017 р., 2018 р., 2019 р. : стат. інформ. Ген. прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113287&libid=100820&c=edit&_c=fo# (дата звернення: 30.05.2020).

Карчевський М. В.,
д.ю.н., професор, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Поширення COVID-19 актуалізувало проблематику соціальних змін під впливом інформатизації. Значна частина соціальної активності пере-

містилася в онлайн. Тому можна обґрунтовано прогнозувати збільшення посягань, пов'язаних з протиправним використанням інформаційних технологій. Отже є сенс ще раз звернутися до проблеми кримінально-правового контексту процесів інформатизації.

1. Необхідність кримінально-правового стимулювання позитивних та мінімізації негативних наслідків інформатизації обумовила появу відносно самостійної групи суспільних відносин, які можна розглядати як новий родовий об'єкт кримінального правопорушення. Для позначення цієї групи будемо використовувати термін «інформаційна безпека» та визначимо його наступним чином: система суспільних відносин щодо реалізації інформаційної потреби особи, суспільства, держави. Складається дана система з трьох взаємопов'язаних та взаємообумовлених елементів: відносини в сфері використання інформаційних технологій, відносини в сфері забезпечення доступу до інформації, відносини в сфері формування інформаційного простору. Суб'єкт перебуває у стані інформаційної безпеки, коли він забезпечений достатньою, повною та достовірною інформацією, яка дозволяє ефективно виконувати завдання суб'єкта.

2. Сьогодні можна казати про існування «класичних» проблем кримінально-правового регулювання кожної з складових відносин інформаційної безпеки, вони достатньо добре досліджені та підтверджені емпіричним даними:

– протидія так званим «комп'ютерним» злочинам;

– кримінально-правове забезпечення доступу до інформації;

– мінімізація ризиків у сфері формування інформаційного простору.

3. Крім кримінально-правового регулювання відносин інформаційної безпеки необхідно виділити ще дві групи питань, що відносяться до проблемного поля «інформатизація та кримінальне право». Це трансформація посягань на власність та поява нових видів кримінальних правопорушень, пов'язаних із розвитком технологій штучного інтелекту та трансгуманізму.

4. Стосовно так званих «комп'ютерних злочинів» головне питання полягає у відсутності чітких критеріїв суспільної небезпечності на рівні законодавчих визначень. Через це в сфері дії кримінальної юстиції опиняються не тільки діяння, що дійсно є суспільно небезпечними, але й ті, які такими не є. Ефективність протидії кіберзлочинності зменшується. Через вал роботи щодо розслідування діянь зі спірною суспільною небезпечністю певною мірою втрачаються і перспективи вдосконалення діяльності правоохоронців. Красномовними тут буде порівняння даних про обліковані кримінальні правопорушення в сфері використання інформаційних технологій (ст.ст. 361–363–1 КК України) з кількістю засуджених за дані право-

порушення (таблиця 1). Для того, щоб мати можливість оцінити результати роботи правоохоронців в контексті темпів інформатизації, ми також додали дані щодо проникнення Інтернету[4]. Цей показник є одним з універсальних маркерів інформатизації, обчислюється у відсотках та представляє собою частку населення країни, яка користується Інтернетом. Як можна побачити, із зростанням аудиторії Інтернету відбувається зростання кількості облікованих правопорушень, що цілком природньо оскільки чим більше людей використовує сучасні інформаційні технології тим більше «комп'ютерних» злочинів може бути вчинено. Але разом із зростанням кількості облікованих правопорушень збільшення кількості засуджених не спостерігається. Можна казати про рівень матеріально-технічного та кадрового забезпечення розслідування, брати до уваги необхідність спеціальних знань у судів та прокурорів тощо. Проте основна, фундаментальна причина ситуації, що склалася саме у якості законодавства.

Таблиця 1.

Статистичні дані щодо протидії злочинам в сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку

Рік	Обліковано проваджень	Повідомлено про підозру	Засуджено осіб	Проникнення Інтернету, %
2013	595	256	49	53
2014	443	207	37	57
2015	598	263	31	58
2016	865	472	24	63
2017	2573	1272	42	65
2018	2301	1608	49	63
2019	2204	1481	50	71

5. Проблеми кримінально-правового регулювання наступної групи відносин інформаційної безпеки – відносин в сфері забезпечення доступу до інформації – стосуються головним чином розбалансованості законодавства, існуванні численних конкуруючих норм, надмірного рівня кількості кримінально-правових заборон у даній сфері. Необхідною є оптимізація означеної системи норм, заміни наявної розосередженої системи спеціальних кримінально-правових заборон такими, які б забезпечували регулювання більш широких сегментів інформаційної безпеки.

6. Основне питання кримінально-правового регулювання в сфері формування інформаційного ресурсу полягає у чіткому та послідовному визначенні межі можливостей ефективного впливу на суспільні відносини засобами кримінального права. У суспільно-політичному дискурсі, в науці небезпеки інформаційних впливів та зловживань обговорюються достатньо широко. Багатомірність та масштабність шкоди від неконтрольованого інформаційного простору не викликає сумнівів. Разом з цим розв'язання означених проблем шляхом доповнення КК новими нормами навряд чи є доцільним. Неодноразово пропонувалося встановлювати покарання за різноманітні форми маніпуляції суспільною свідомістю. Такі пропозиції є спірними через прогнозовану неефективність і декларативність, їх невідповідність принципам кримінально-політичної адекватності, а також співрозмірності позитивних і неґативних наслідків криміналізації. Крім того, поширення глобальних інформаційних технологій взагалі робить методи обмеження або заборони контенту все менш ефективними. Яскравим прикладом тут може слугувати відомий «ефект Стрейзанд». Розв'язання проблеми знаходиться поза межами кримінально-правового регулювання і, на нашу думку, передбачає в першу чергу системну роботу в системі освіти та формуванні конкурентних інформаційних продуктів. Додаткових аргументів на користь освітнього вектору розв'язання наведених проблем інформаційної безпеки можуть свідчити і питання, які стали предметом суспільної уваги під час встановлення обставин загибелі учасників мережевої групи «Синій кіт». Самостійним напрямом особистої інформаційної безпеки підлітків, який знову ж таки підтверджує тезу про обмежену ефективність кримінально-правових засобів, є протидія кібербулінгу. Зарубіжна практика свідчить про те, що негативні наслідки образ, цькування неповнолітніх за допомогою соціальних мереж або електронної пошти (власне кібербулінг) долаються головним чином шляхом формування навичок безпечної комунікації.

7. Найбільший сегмент злочинності складають посягання на власність. Із розвитком інформаційних технологій відбулася істотна трансформація цих посягань. Разом з оновленням способів вчинення та приховування слідів злочинів проти власності істотні зміни спостерігаються й у питанні предмету кримінальних правопорушень проти власності. Доволі дискусійним як для науковців так і для практиків стало питання юридичного змісту таких категорій як «безготівкові гроші», «електронні гроші», «криптовалюта». Переважна більшість посягань, пов'язаних з незаконними операціями з платіжними картками або їх реквізитами правильно

розглядається як один з видів шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК). Найбільш дискусійний момент такої кваліфікації полягає у питанні можливості «обманути комп'ютер». Проте наявний емпіричний матеріал та аналіз законодавства дозволяють наступним чином сформулювати особливості об'єктивної сторони даного виду шахрайства. По-перше, направляючи несанкціонований законним держателем картки запит на здійснення платежу і використовуючи існуючу платіжну систему і встановлені в ній правила автоматизованої обробки запитів законних держателів карток, зловмисник обманює банківську установу (банк-емітент) щодо необхідності виконання останнім зобов'язань, обумовлених договором, укладеним між банком і законним держателем картки. По-друге, внаслідок цього введення в оману банк-емітент здійснює необґрунтоване списання безготівкових коштів з рахунку законного держателя картки, що призводить до заподіяння останньому збитків у вигляді зменшення кількості безготівкових грошових коштів, врахованих на картрахунку[2]. Враховуючи особливості електронних грошей питання кваліфікації незаконних дій щодо них мають розв'язуватися аналогічно з описаним підходом щодо безготівкових грошей. Варто зазначити, що не всі посягання в сфері використання платіжних систем, банкоматів слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 190 КК. Наприклад, достатньо поширеним є заволодіння готівкою, що знаходиться у банкоматі за допомогою спеціального пристрою («вилки»), або клейкої стрічки. Подібні випадки слід кваліфікувати як крадіжку, але такі виключення лише підтверджують правильність наведених раніше міркувань. Чинне законодавство забезпечує в даній сфері цілком достатній рівень кримінально-правового регулювання, формулювання кримінальних правопорушень проти власності дозволяють ефективно використовувати законодавство для протидії посяганням, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки. Водночас, цього не можна сказати про посягання, пов'язані з використанням криптовалюти.

8. Криптовалюта не може бути віднесена до речей. Вона не є грошима і не є електронними грошима. Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» електронні гроші представляють собою «одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі». Натомість криптовалюта не є грошовим зобов'язанням, її вартість нічим не забезпечена та визначається ситуативно на підставі попиту та пропозиції. З означених причин криптовалюта не може бути

віднесена й до майнових прав. Криптовалюту не можна відносити й до результатів інтелектуальної або творчої діяльності.

Криптовалюта є інформацією, даними, які відображені в електронному вигляді[1]. Відповідно до ст. 177 Цивільного кодексу України інформація є об'єктом цивільних прав. Таким чином, криптовалюта представляю собою дані у електронному вигляді, що мають ціну та є предметом реалізації права на інформацію. Відповідно, її вимагання правильно буде кваліфікувати за ст. 189 КК як вимога вчинення дій майнового характеру, заволодіння криптовалютою може містити ознаки складу правопорушення, передбаченого ст. 192 КК. В той же час, якщо особа, наприклад, здійснила «злам» електронної поштової скриньки, знайшла дані щодо реєстрації «електронного гаманця» та використовуючи їх ініціювала транзакцію в системі криптовалюти, вчинене слід кваліфікувати як несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерної мережі, яке привело до підробки інформації (ст. 361 КК). Є підстави розглядати криптовалюту і в контексті таких посягань як ухилення від сплати податків, незаконне збагачення, неправомірна вигода тощо. Водночас, відсутність національного правового регулювання в сфері використання криптовалюти приводить до ситуації, коли фактично існуючі та динамічні суспільні відносини опиняються поза межами правового регулювання за умови очевидної необхідності такого. Наприклад, особа вимагає певну суму у Bitcoin або отримує хабар у такій формі. Яким чином встановити ознаки предмета злочину? Чи можна розглядати відомості інтернет-джерел щодо курсу Bitcoin як достатній доказ для встановлення економічної ознаки відповідних предметів злочинів? Як вилучити криптовалюту? На сьогодні чіткої відповіді на поставлені питання не має. Очевидно криптовалюти будуть дедалі частіше використовуватися для вчинення злочинів або ставати їх предметом. В таких умовах правове регулювання ринку криптовалют є об'єктивною необхідністю. Також доцільно сформулювати прості та прозорі правила для сфери кримінально-правового регулювання.

9. Нарешті остання група питань проблемного поля «інформатизація та кримінальне право» пов'язана із розвитком технологій штучного інтелекту та трансгуманізму. Така постановка проблеми спирається на гіпотезу про можливість побудови так званого «сильного» штучного інтеллекту. Останній представляє собою гіпотетичний пристрій, який має здатність мислити, усвідомлювати оточуючий світ та себе як особистість,

[1] Відповідно до визначення, що наводиться у закон України «Про інформацію» та Цивільному кодексі

виконувати всі завдання, які виконує людина або навіть перевищує інтелектуальні здатності людини. «Слабкий» штучний інтелект орієнтований на вирішення одного або кількох завдань, які виконує людина. Наприклад, керування транспортним засобом, або гра в шахи [1]. На сьогодні очевидно, що сильний штучний інтелект є гіпотетичною технологією та залишатиметься у такій стадії ще невизначений час. Правове регулювання в сфері використання «слабкого» штучного інтелекту розвивається сьогодні шляхом визначення прав та обов'язків розробників, власників та осіб, що використовують такі пристрої. Поширеним є застосування спеціальних фондів страхування відповідальності у разі заподіяння шкоди пристроями із штучним інтелектом. Фахівці зазначають, що можливою є поява нових видів кримінальних правопорушень, пов'язаних із специфікою функціонування пристроїв із «слабким» інтелектом. Йдеться про так звані «змагальні» атаки (adversarial attacks) та «отруєння» штучного інтелекту. Перші полягають у відшукуванні недосконалостей створених систем розпізнавання образів або мовлення (звуку) та подальшому їх використанні для приведення пристроїв із штучним інтелектом у некоректний режим роботи. Досить часто в якості прикладу подібних дій наводять наклеювання стрічок на знаки дорожнього руху, які приводять до порушень оцінки дорожньої обстановки системами автономного керування транспортними засобами. «Отруєння» штучного інтелекту полягає у втручанні в процес розробки пристроїв шляхом внесення змін до так званих «навчальних» наборів даних. В результаті подібних дій пристрій із штучним інтелектом у певних ситуаціях функціонує у спосіб, який значно відрізняється від запланованого розробниками [3].

Таким чином, для продовження дискусії щодо змісту обумовлених інформатизацією змін в сфері кримінально-правового регулювання можемо сформулювати наступні положення: розпочалося та триває формування нового предмету кримінально-правового регулювання – інформаційної безпеки; «класичними» проблемами цього процесу є недостатність визначеності законів про кримінальну відповідальність за «комп'ютерні» злочини, необхідність оптимізації системи кримінально-правого регулювання в сфері доступу до інформації, відсутність консенсусу у питанні меж доцільності кримінально-правового регулювання в сфері інформаційної безпеки; існують складнощі кримінально-правового регулювання, обумовлені появою нових видів матеріальних цінностей; відбувається розвиток правового регулювання використання пристроїв із «слабким» штучним інтелектом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов О. А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання (частина 1). URL : http://aphd.ua/publication-376/

2. Дудоров О. О., Карчевський М. В. Шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки // Азовські правові читання – 2017: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Бердянськ, 28–29 квітня 2017 р. – Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2017. – С. 5–12.

3. Dupont B., Stevens Y., Westermann H., Joyce M. Artificial Intelligence in the Context of Crime and Criminal Justice , Korean Institute of Criminology, Canada Research Chair in Cybersecurity, ICCC, Université de Montréal, (2018). URL : https://www.cicc-iccc.org/public/media/files/prod/publication_files/Artificial-Intelligence-in-the-Context-of-Crime-and-Criminal-Justice_KICICCC_2019.pdf

4. Дослідження інтернет-проникнення в Україні III квартал 2019 року. Factum Group. URL : https://inau.ua/sites/default/files/file/1910/dani_ustanovchyh_doslidzhen_iii_kvartal_2019_roku.pdf

Кезля Д. В.,
курсант Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА МІНСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ І ПРИТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Сучасні шляхи до вдосконалення системи протидії злочинності охоплюють багато різносторонніх питань, одним з яких, і беззаперечно важливим, є питання налагодження та здійснення ефективної взаємодії між різними органами і підрозділами, які мають правоохоронну функцію в державі. Це питання ми розкриємо на прикладі взаємодії Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України.

Так, згідно із Сучасним тлумачним словником української мови поняття «взаємодія» – це взаємозв'язок між предметами у дії, їх взаємовплив; чиясь погоджена дія, взаємодопомога. Якщо проаналізувати положення

Закону України «Про Службу безпеки України», то стає наочним, що деякі статті є правовою основою відносин між Службою безпеки України і Міністерством внутрішніх справ України та їх взаємодії. Тож, у статті 8 «Відносини Служби безпеки України з державними органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями» розділу 1 Закону України «Про Службу безпеки України», визначається, що Служба безпеки України взаємодіє з державними органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, які сприяють виконанню покладених на неї завдань. Крім того, стаття 17 «Взаємодія Служби безпеки України з правоохоронними та іншими державними органами України» розділу 2 Закону України «Про Службу безпеки України», закріплює, що Служба безпеки України взаємодіє з Управлінням охорони вищих посадових осіб України, правоохоронними та митними органами у порядку і на засадах, визначених законами, указами Президента України та прийнятими на їх основі актами Служби безпеки України і відповідного відомства.[1]

Дослідивши нормативно-правові акти стосовно взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, зазначимо, що пп. 18 пункту 4 «Положення про Міністерство внутрішніх справ України» встановлює, що Міністерство здійснює інформаційну взаємодію з іншими державними органами, правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями. Крім цього, один з підрозділів Міністерства внутрішніх справ України, а саме, Служба внутрішньої безпеки, активно взаємодіє з органами Служби безпеки України та прокуратури у сфері боротьби зі злочинами та корупцією в системі Міністерства внутрішніх справ України. Усі зібрані матеріали стосовно неправомірних дій працівників поліції, у яких є ознаки злочину, направляються до органів прокуратури для прийняття відповідного рішення. Також працівники прокуратури залучаються до заходів із документування випадків отримання правоохоронцями хабарів. Що стосується взаємодії зі Службою безпеки України, то в системі Міністерства внутрішніх справ України існує обмін інформацією про протиправні дії співробітників їх відомств, а також проводяться спільні заходи з документування працівників поліції – хабарників. З метою покращення цієї взаємодії розроблено Інструкцію про порядок організації обміну інформацією між структурними підрозділами Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Держприкордонслужби та Держмитслужби в діяльності з виявлення та припинення корупційних діянь в правоохоронних органах. [2]

Слід зазначити, що положення Кримінально процесуального Кодексу України теж передбачають взаємодію. Так, наприклад, згідно зі ст. 216 Кримінально процесуального Кодексу України, досудове розслідування злочину, передбаченого ст. 305 КК України «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів», здійснюють слідчі Служби безпеки України. А запорукою ефективності цієї діяльності і є взаємодія слідчих органів з іншими підрозділами правоохоронних органів. Така взаємодія, як правило, відбувається між підрозділами Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України, Державною прикордонною службою України, Інтерполом та іншими правоохоронними органами та підрозділами, зважаючи на те, що саме діяльність цих організацій пов'язана із припиненням злочинної діяльності у сфері нелегального ввезення, вивезення наркотичних засобів через державний кордон України.

Взаємодія Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України відбувається в різних напрямках службової діяльності, наприклад в питанні розшуку осіб. Наказ 03.05.2012 р. №169/391 «Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб» визначає форми взаємодії, зокрема це:

«Орган внутрішніх справ, який затримав особу, яка вчинила злочин, або встановив місцезнаходження безвісно зниклої особи, повинен невідкладно інформувати про зазначене телефонним або факсимільним зв'язком чергового оперативного підрозділу Служби безпеки України, що ініціював здійснення розшуку особи, або найближчого до нього за місцем дислокації оперативного підрозділу Служби безпеки України чи відповідального чергового Чергової частини Служби безпеки України та забезпечувати утримання особи, яка вчинила злочин, в спеціально відведених приміщеннях до передачі за належністю у порядку, передбаченому законодавством». Цим же наказом визначається, що оперативні підрозділи Служби безпеки України та органи внутрішніх справ проводять робочі зустрічі, здійснюють обмін оперативною інформацією та планування спільних заходів щодо розшуку осіб.[3[

Щодо покращення взаємодії Служби безпеки України і Міністерства внутрішніх справ України відіграють роль спільні накази для обох органів. Вони визначають спосіб, форму, мету та напрямок спільної діяльності. Мають велике значення для ефективності роботи. Серед них:

– Спільний наказ Служби безпеки України і Міністерства внутрішніх справ України від 05.05.2006 р. №319/419 «Про затвердження Інструкції

про порядок взаємодії Управління внутрішньої безпеки Служби безпеки України та Департаменту внутрішньої безпеки Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України» (зареєстровано в Мін'юсті 19.05.2006 за № 584/12458);

- Спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України і Служби безпеки України від 20.02.2007 № 50/123 (документ з обмеженим доступом, зареєстровано в Мін'юсті 05.03.2007 за № 192/13459).

Але про спільну діяльність Служби безпеки України і Міністерства внутрішніх справ України доцільно робити висновки не тільки на основі діючих нині інструкцій та наказів. Щоб краще зрозуміти суть відносин між цими організаціями треба звернутись також до тих юридичних актів, які втратили чинність. До таких актів належать: 1) Інструкція № 4348/138/151/11-2-2870/172/148–407/2-90-442 від 10.08.94 «Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю». Визначала основні напрями та форми взаємодії у вирішенні питань боротьби із злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державного митного комітету України, Національної гвардії України, Міністерства оборони України, Міністерства юстиції України; 2) Спільний наказ МВС України та СБУ від 18.05.2006 № 114/273. (Зареєстровано в Мін'юсті 31.05.2006 за № 648/12522); 3) Наказ 29.07.2005 № 221/615/415 «Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства економіки України з правоохоронними органами України щодо забезпечення додержання чинного законодавства при здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти».Визначає основні напрями та форми взаємодії Міністерства економіки України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України щодо забезпечення додержання розпорядниками державних коштів законодавства стосовно закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти.

У висновку зазначимо, що спільна діяльність Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України є багатогранною та здійснюється в різних напрямках. Всі спільні накази та інструкції, на нашу думку, є засобом забезпечення оперативного та якісного виконання покладених на ці органи завдань. Вони підвищують ефективність роботи правоохоронної системи. Розшук осіб, підтримання порядку чи розкриття злочинів – все це реалізується завдяки взаємодії, а мета цих реалізованих спільно дій полягає в охороні суверенних прав України, її територіальної цілісності, захисті законних інтересів держави та прав громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про Службу безпеки України» [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229–12].
2. Постанова»Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878–2015-%D0%BF].
3. Наказ «Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб» [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-05].

***Науковий керівник: Гончаренко Г. А.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент спеціальної кафедри № 1 «Правові засади державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна*

Кисленко Д. П.,
к.ю.н., доцент, викладач кафедри спортивних єдиноборств та силових видів спорту, Національний університет фізичного виховання і спорту України

СУЧАСНИЙ СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

За останні кілька років роль і місце України в світі фундаментально змінилися. Відповідно змінився і стан національної безпеки країни. Прийнято найважливіші документи, які покликані забезпечити дотримання інтересів і захист держави, суспільства та особистості. При цьому роль людини в забезпеченні особистої безпеки і національної безпеки постійно зростає. Відтак, на сьогодні, особливе місце відводиться вивченню питань, що стосуються безпеки держави.

Метою дослідження є вивчення сучасного стану національної безпеки держави.

На початку під національною безпекою держави розглядалася тільки військова безпека і захист державних кордонів. Однак з розвитком сучасного суспільства поняття безпеки трансформувалося і сьогодні включає в себе не тільки військову, але і економічну, політичну, екологічну та інші види безпеки.

У законі України «Про національну безпеку України» під національною безпекою розуміється захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Вивчення Закону України «Про національну безпеку України», інших нормативно-правових документів та наукових праць дає підстави стверджувати, що у визначенні понять «безпека» і «національна безпека» основним є запобігання загрозам (внутрішнім та зовнішнім), унеможливлення яких відповідає життєво важливим інтересам людини, суспільства, держави.

Тобто національна безпека поєднує в собі три об'єкти: людину, суспільство, державу. Між ними в силу тих чи інших історичних, політичних, економічних, соціальних, правових та інших обставин можуть виникати різного роду суперечності. І це об'єктивно. Безпека особи, суспільства та держави є як самостійно значущими, так і взаємопов'язаними ізоморфічними складними структурами, кожна з яких на своєму рівні самодостатня або за допомогою певних заходів забезпечує стійкі відносини безпеки з тими чи іншими об'єктами [6, с.142].

Основні характеристики національної безпеки України зображені на рис. 1.

Рис. 1 – Основні характеристики національної безпеки України

Іншими словами, національна безпека – це міра реального рівня прав і свобод членів людського співтовариства (громадян) відповідної цьому співтовариству держави [5, с. 215].

На нашу думку, національну безпеку України необхідно розглядати як процес, а систему забезпечення національної безпеки, як забезпечення цього процесу. Таким чином, національну безпеку можна вважати не

станом, а динамічною складовою розвитку країни. Інтереси або мета, які необхідно досягнути на шляху розвитку, виступають сталою величиною, а загрози являються динамічними та змінюються в залежності від шляху вибору досягнення інтересів.

Варто зазначити, що сукупність зовнішніх і внутрішніх загроз створює передумови для порушення безпечного функціонування національно-державного утворення. Зовнішній аспект національної безпеки характеризує стійкість суспільства і країни до будь-яких подібних впливів ззовні. Інакше кажучи, – такий її стан, який дозволяє нейтралізувати або компенсувати будь-який деструктивний, негативний вплив, з боку системи міждержавних відносин держав, які входять до неї. Звідси стає очевидним той факт, що зовнішній аспект національної безпеки поряд з факторами, обумовленими системою міждержавних відносин, безпосередньо пов'язаний і з внутрішньою безпекою самого суспільства.

Внутрішній аспект національної безпеки пов'язаний і обумовлений тим, що соціальна структура, що має національно – державне оформлення, сама виступає як соціальна система, елементами якої є індивіди, об'єднані в громадські організації, політичні партії та ін. В цьому випадку вплив, який вони чинять на цю систему, носить аналогічний характер впливу на країну в системі міждержавних відносин. Такий вплив також буде мати як конструктивний, так і деструктивний (руйнівний) характер. Останній визначається ставленням один до одного інтересів кожного із структурних елементів. У разі протилежності даних груп інтересів і, відповідно, діяльності конкретної соціальної групи, спрямованої на реалізацію своїх інтересів, розвиток суспільства буде підпорядковано останнім. Залежно від прогресивного або регресивного характеру переважаючих або панівних інтересів і активності їх носіїв буде переважати і характер цього розвитку. В цьому відношенні національну безпеку слід розглядати як стан соціальної структури або суспільства, залежний від співвідношення сил між внутрішніми соціальними групами або від рівня суперечливості їхніх інтересів. У ряді випадків при впливі на систему панівне становище можуть зайняти регресивні або консервативні сили, в силу чого створюється ситуація стримування прогресивного руху суспільства.

Таким чином, національна безпека виступає стабільним, стійким процесом соціальної системи, що має національно-державне утворення, життєво важливі інтереси якого захищені від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

Відповідно, забезпечення національної безпеки як діяльнісного процесу стабільного, стійкого розвитку соціальної структури в Україні реалізується через етапи, які зображені на рис. 2.

Так, політику в сфері забезпечення високого рівня національної безпеки в умовах сучасної соціально-економічної та політичної ситуації необхідно здійснювати, виходячи з актуальних суспільних та державних потреб, а також процесу інтеграції до європейських безпекових структур. Можна виділити основні дві перешкоди, які стоять на заваді впровадженню необхідних механізмів захисту національних інтересів та цінностей в рамках національної безпеки: чинні позаблоковий та нейтральний статуси [4, с. 181].

Рис. 2 – Етапи забезпечення національної безпеки України

Тому залишаючись сьогодні поза межами європейської та євроатлантичної безпеки Україна зіткнулася з рядом ризиків [2; 3]:

– ризики і виклики, що зумовлені загостренням геополітичного суперництва між Заходом в контексті НАТО і Сходом в контексті Росії стосовно впливу в регіоні Центрально-Східної Європи, які проявляються у вигляді окремих заходів політичного, економічного та інформаційного тиску на Україну з боку Російської Федерації;

– соціально-економічні, воєнно-політичні і воєнно-технічні ризики, пов’язані з реформуванням сектору безпеки України і впровадженням норм і стандартів НАТО. Спостерігається тенденція скорочення воєнно-технічного співробітництва України з Росією, за ініціативи останньої, як реакція на обраний зовнішньополітичний курс нашої країни;

– значним ризиком у площині ціннісних орієнтирів і бажання українського суспільства є наявність внутрішнього опору євроатлантичному курсу України. Несприйняття частиною суспільства і політичної еліти членства в НАТО викликано, передусім, консервативністю політичних поглядів, уявленням про Північноатлантичний альянс часів «холодної війни», а також побоюванням погіршити стосунки з Російською Федерацією.

Враховуючи вищезазначене, на нашу думку, основними пріоритетами національної безпеки України повинні бути:

– забезпечення подальшого існування України на основі суверенності та незалежності у вигляді укріплення демократичних інституцій і підвищення ролі фундаментальних цінностей. Вказане сприятиме формуванню добробуту, безпеки, соціокультурного прогресу; відбудеться зміцнення засад громадянського суспільства, встановлення свободи та незалежності ЗМІ, деполітизація, а також отримання незалежності судової системи;

– забезпечення економічної безпеки держави, що полягає в ефективній бюджетній політиці для скорочення бюджетного дефіциту; стимулюванні економічної активності на внутрішньому ринку шляхом формування платоспроможного попиту на ньому; реструктуризації зовнішніх боргів з метою уникнення дефолту та недопущення кризових ситуацій на внутрішньому валютному ринку;

– підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки та обороноздатності;

– сприяння енергетичній безпеці країни;

– поступове входження країни до європейського та євроатлантичного цивілізаційного простору, їх політичних, соціальних, безпекових структур, а також зміцнення стратегічного партнерства і зв’язків з європейськими країнами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018. Відомості Верховної Ради (ВВР), №31, ст.241.

2. Балацько Л. С. Національна безпека України: загрози та виклики. URL: http:// dipcorpus-info.at.ua/news/2009-04-21-1 (дата звернення: 17.03.2020).

3. Блистів Т. І., Колесник В. Т., Пригунов П. Я., Карпова К. В. Концептуальні підходи до визначення методологічної функції законодавчого забезпечення національної безпеки України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. №4 (81). С. 13–26.

4. Вонсович О. Стан національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1–2. С. 177–185.

5. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія. К. : НІСД, 2010. 288 с.

6. Нікітін Ю. В. Національна безпека України в сучасних умовах: ризики і фактори впливу. *Юридична наука.* 2015. № 2. С.141–147.

Кітаєв І. І.,
курсант Національна академія СБ України

Луцик Р. С.
курсант Національна академія СБ України

РОЛЬ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

XXI століття – це час всесвітньої інформаційної, економічної, політичної, культурної інтеграції та уніфікації. Практично кожного дня людством для більш зручного існування створюються різні інновації в усіх сферах суспільного життя. Цей безперервний процес розвитку зумовлений постійною конкуренцією, яка має по-перше позитивну сторону, а саме характеризується постійним прагненням до створення і впровадження чогось нового та по-друге подібна конкуренція може призвести до негативних наслідків, як для однієї із конкуруючих сторін, так і для третьої сторони прямо або опосередковано. Такі дії можуть завдати значної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам суспільства і держави.

В Україні протягом періоду незалежності були створенні державні органи, передбачені для захисту найважливіших цінностей суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, а також людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки, які визнаються найвищою соціальною цінністю. Дане положення було викладено в статті 3 Конституції України де також зазначено, що права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяль-

ності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

На цей час в Україні, відповідно до закону «Про національну безпеку України» існують та функціонують наступні сили безпеки: правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки, куди входять попередньо викладені нами найважливіші цінності держави. Одним із головних таких органів є Служба безпеки України (далі – СБ України), яка відповідно до чинного законодавства є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку України.

Особливістю СБ України серед інших суб'єктів забезпечення національної безпеки є здійснення контррозвідувальної діяльності. На цей орган покладаються у межах визначеної Законом України «Про національну безпеку України» компетенції, такі завдання:

1) протидія розвідувально-підривній діяльності проти України;

2) боротьба з тероризмом;

3) контррозвідувальний захист:

- державного суверенітету;
- конституційного ладу;
- територіальної цілісності;
- оборонного і науково-технічного потенціалу;
- кібербезпеки;
- економічної та інформаційної безпеки держави;
- об'єктів критичної інфраструктури.

4) охорона державної таємниці [2].

Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» завдання національної спецслужби дещо ширші. Цей нормативно-правовий акт відносить до них також попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [3].

Зазначені завдання розподілені між конкретними структурними підрозділами СБ України, кожен з яких виконує їх з використанням зако-

нодавчо визначеного обсягу повноважень. Слід зазначити, що належне виконання СБ України своїх функціональних завдань не призводить до забезпечення національної безпеки в повному обсязі, оскільки існує низка інших державних органів, які також беруть участь у цьому процесі. Тому СБ України може забезпечити лише певну частину національної безпеки України. Національна безпека – досить широке поняття, яке визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [2].

Проаналізувавши термін «національна безпека» і співставивши його із завданнями, які стоять перед СБ України на сучасному етапі можна зробити висновок, відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» та Закону України «Про Службу безпеки України» національна спецслужба здійснює протидію загрозам розвідувально-підривного, терористичного характеру у всіх сферах та боротьбу з корупцією та організованою злочинністю у сферах управління і економіки, а також контррозвідувальний захист об'єктів критичної інфраструктури.

Ефективні контррозвідувальні органи є запорукою національної безпеки. Тому сучасна реформа СБ України спрямована на створення динамічної, укомплектованої високопрофесійними фахівцями, забезпеченої сучасними матеріальними і технічними засобами спеціальної служби, здатної ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. №2469-VIII / Верховна Рада України. *Урядовий кур'єр.* 2018. №132.

3. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992. №27 / Верховна Ради України. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. ст. 382.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26.05.2015 №287/2015 / Президент України. *Урядовий кур'єр.* 2015. №95.

Клепка Д. І.,
к.ю.н, наук. співроб. відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ДО ПИТАННЯ НОВЕЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ЧАСТИНІ НАДАННЯ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ, ЩО МІСТИТЬСЯ В ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ, ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Питання доступу до інформації, що міститься в електронних інформаційних системах не є новим для юридичної спільноти. Варто підкреслити, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) не регламентує порядку доступу до такої інформації під час проведення огляду або обшуку житла чи іншого володіння особи. Аналіз норм чинного кримінального процесуального законодавства надає підстави стверджувати що пошук, копіювання інформації, яка міститься в електронних інформаційних системах можна отримати лише за допомогою тимчасового доступу до речей і документів (ст. 159 КПК)[1]. Однак, відповідно до ч. 1 ст. 163 КПК за загальним правилом розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів здійснюються за участі особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи. Тож, використання такого засобу забезпечення з метою отримання інформації, яка міститься в електронній інформаційній системі під час проведення огляду/обшуку житла чи іншого володіння особи може виявитися неефективним, особливо, якщо такий огляд/обшук проводиться у невідкладних випадках до постановлення ухвали слідчого судді. У зв'язку з чим у правозастосовній практиці не поодинокими є випадки так званого «огляду предмета – цифрового пристрою» (комп'ютера, планшета, мобільного терміналу тощо) з метою виявлення та копіювання інформації, яка зберігається на цих носіях для її дослідження та використання у кримінальному провадженні.

[1] У цьому контексті мова йде про «гласні» способи збирання доказів стороною обвинувачення, тому зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК)не розглядається.

Проявом законодавчої ініціативи у цьому аспекті є проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо імплементації положень Конвенції про кіберзлочинність та підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю» (далі – проект Закону). Зазначимо, що Конвенція про кіберзлочинність, ратифікована Україною 20 червня 2005 р. Так, авторами проекту Закону запропоновано змінити нормативну регламентацію ч. 6 ст. 236 КПК, та викласти її у такій редакції: «Слідчий, прокурор, під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити, чи зняти системи логічного захисту або обшуку здійснюється за відсутності осіб, зазначених у частині третій цієї статті.

Якщо під час обшуку слідчий, прокурор виявив або законним чином отримує доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів, систем зв'язку, інформаційних (автоматизованих), телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем або невід'ємних частин цих систем, на які не поширюється дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, прокурор, слідчий має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію інформації, що на них міститься, на місці проведення обшуку.»

З цього приводу зазначимо, що така пропозиція є потенційно шкідливою для прав та законних інтересів особи з наступних підстав. По-перше використання словосполучення «особа, присутня під час обшуку» є не вірним. У цьому контексті необхідно використовувати поняття «власник або володілець майна». По-друге, у пояснювальній записці до проекту Закону зазначається, що вказане положення є імплементацією ст. 19 Конвенції про кіберзлочинність. Однак, відповідно до ст. 19 Конвенції кожна сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для забезпечення того, щоб у випадку, коли її компетентні органи здійснюють обшук або подібний доступ до конкретної комп'ютерної системи або її частини відповідно до підпункту 1.а, і мають підстави вважати, що дані, які розшукуються, зберігаються у іншій комп'ютерній системі чи її частині, яка знаходиться на її території, і до таких даних можна здійснити законний доступ з першої системи чи вони є доступними першій системі, такі компетентні органи мали право терміново поширити обшук або подібний доступ на іншу систему. [1]

З наведеного можна зробити висновок, що у Конвенції йдеться не про проведення обшуку житла або іншого володіння особи під час якого компетентні органи можуть здійснювати пошук, виявлення та фіксацію інформації, що міститься в електронних інформаційних системах, а про безпосередній обшук таких систем. Підкреслимо, що такий вид обшуку передбачений, наприклад, у законодавстві США, і потребує окремого дозволу суду.

Фактично норма, запропонована авторами проекту Закону, не враховує, що під час пошуку, виявлення, фіксації інформації, що міститься в електронних інформаційних системах може здійснюватися втручання у приватне спілкування особи, або порушуватися інший аспект права на конфіденційність, гарантоване ст. 8 Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод, яке за таких обставин знаходиться поза межами судового контролю. Оскільки надаючи дозвіл на обшук слідчий суддя розглядає лише питання щодо втручання у право особи на недоторканість житла чи іншого володіння. Фактично запропоновані законодавчі зміни «виводять» у правове поле провазастосовну практику, яка окреслювалася вище.

Крім того, варто звернути увагу, що запропонованою нормою авторами проекту Закону надається право слідчому або прокурору долати системи логічного захисту. Водночас подолання систем логічного захисту без спеціальних знань вбачається неможливим, у зв'язку з чим з метою вчинення таких дій необхідним є залучення спеціаліста або призначення експертизи.

На підставі вище викладеного можна зробити висновок, що з метою розв'язання проблеми пов'язаної із доступом до інформації, що міститься в електронних інформаційних системах під час проведення обшуку необхідно, в першу чергу, передбачити якісний механізм захисту права особи на privacy. У зв'язку з чим ми підтримуємо ідеї щодо необхідності регламентації подвійного судового контролю. Так, наприклад, у доктрині кримінального процесу зазначає, що оскільки інформація, яка міститься на вилучених у ході процесуальних дій електронних пристроях, не може ототожнюватися із самим електронним пристроєм як її фізичним носієм, така інформація є окремим об'єктом права власності та об'єктом права на privacy, а тому її вилучення та/або копіювання вимагає отримання окремого судового рішення – ухвали слідчого судді.[2] Таким чином урегулювання питання щодо доступу до інформації, що міститься в електронних інформаційних системах, під час проведення огляду/обшуку житла чи іншого володіння особи залишається актуальним. Водночас підхід, обраний

у проаналізованому законопроекті потребує конструктивного перегляду з урахуванням викладених зауважень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про кіберзлочинність від 21.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575

2. Шило А. В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 241 с.

Клюєва О. С.,
курсант Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ КІБЕРПРОСТОРУ ТА КІБЕРЗАХИСТУ

Завдяки стрімкому розвитку телекомунікаційних та інформаційних технологій, які є одним з домінуючих факторів у формуванні суспільства XXI століття, ми спостерігаємо постійне збільшення ролі інформаційної складової та її впливу на життя нашого суспільства.

Інформаційна складова набуває все більш високої значимості і у загальній системі забезпечення національної безпеки країни. Це обумовлює пошук та розвиток можливостей для захисту інформаційних ресурсів держави, законних прав особистості і суспільства в інформаційній сфері. В сучасних умовах унормування інформаційної сфери, виникла необхідність в розгляді поняття та змісту інформаційної безпеки, а також її правового забезпечення з точки зору комплексного підходу до понять. У зв’язку з тим, що на сьогоднішній день ряд основних загроз інформаційній безпеці держави реалізуються у кібернетичному просторі, також окрему увагу слід приділити поняттю кіберзахисту в якості самостійної складової національної безпеки України по відношенню до сфери інформаційної безпеки.

Так, 25 лютого 2017 року Указом Президента України було затверджено Доктрину інформаційної безпеки України, якою було визначено національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері [1, с. 1–2]. Документ є важливим, в тому числі для аналізу й втілення у життя, бо в ньому прямо сказано, що інформаційна сфера є ключовою ареною у боротьбі за національну безпеку. А серед актуальних загроз національним інтересам та національній безпеці України названо недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері.

Щодо терміну «інформаційна безпека», то вперше його було визначено в Концепції Національної програми інформатизації [2, с. 1–5], відповідно до якої під поняттям інформаційна безпека розумілося що це комплекс нормативних документів з усіх аспектів використання засобів обчислювальної техніки для оброблення та зберігання інформації обмеженого доступу; комплекс державних стандартів із документування,супроводження, використання, сертифікаційних випробувань програмних засобів захисту інформації; банк засобів діагностики, локалізації та профілактики комп'ютерних вірусів, нові технології захисту інформації з використанням спектральних методів, високонадійні криптографічні методи захисту інформації, тощо.

Пізніше, було розроблено проект Закону України «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України» [3, с.3], який має суттєво іншу інтерпретацію цього терміну, де інформаційна безпека розглядається як «захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якій попереджується нанесення шкоди через неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації».

Інформаційну безпеку доцільно розглядати у контексті комплексу дій. Вона представлена трьома структурними компонентами: безпека держави, суспільства , особистості. На державному рівні представлено діяльність державних органів в аспекті інформаційно-аналітичного забезпечення, інформаційного забезпечення міждержавного рівня внутрішньої і зовнішньої політики, системи захисту інформації з обмеженим доступом, тощо. Суспільний рівень інформаційної безпеки співвідноситься з якістю інформаційно-аналітичного простору, широкими можливостями отримання інформації. Інформаційна безпека рівня особистості характеризується

формуванням раціонального, критичного мислення, обумовленого принципами свободи вибору.

Пріоритетним завданням інформаційної безпеки, беззаперечно, є захист інформації (під яким розуміємо протидію порушенню таких властивостей як: конфіденційність інформації; цілісність інформації; доступність використання інформаційно-телекомунікаційні системи та оброблюваної інформації; спостереження за діями користувачів та керованість інформаційно-телекомунікаційної системи.

На даний час, відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [4, с. 403] визначено поняття «кіберпростору». Так, кіберпростір – це середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі інтерне та/або інших глобальних мереж передачі даних.

Пов'язане з кіберпростором є поняття кіберзахисту, яким є сукупність організаційних, правових, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного та технічного захисту інформації, спрямованих на запобігання кіберінцидентам, виявлення та захист від кібератак, ліквідацію їх наслідків, відновлення сталості і надійності функціонування комунікаційних, технологічних систем. Кіберзахист – це діяльність, яка спрямована на забезпечення безпеки кіберінфраструктури.

Об'єднує вищезазначені поняття кіберінфраструктура. З точки зору забезпечення безпеки найбільш важливими властивостями кіберінфраструктури є: конфіденційність (використання інфраструктури або її частини); цілісність (інфраструктури); доступність (служб та сервісів); спостереженість (за використанням кіберінфраструктури або її частини); прихованість (використання та управління кіберінфраструктурою). Якщо для захисту інформації найбільш важливими заходами є запобігання загрозам конфіденційності та цілісності, то в кіберпросторі основні зусилля повинні бути направлені на запобігання загрозам доступності служб (в кіберпросторі атаки з метою порушення доступності реалізуються простіше) та спостереженість за використанням інфраструктури (або її частини).

Якщо для захисту інформації найбільш важливими заходами є запобігання загрозам конфіденційності та цілісності, то в кіберпросторі основні зусилля повинні бути направлені на запобігання загрозам доступності служб та спостереження за використанням інфраструктури (або її частини) [5, с. 176].

Розвинені країни покладають чимало зусиль для розробки різних концепцій з метою досягнення найвищого ступеню інформаційної за-

хищеності. Основні принцип полягають у тому, що уряди, громадяни та бізнес-спільнота змогли б повною мірою використовувати інформаційно-комунікаційні технології, не побоюючись при цьому загроз, що виходять з інформаційного простору. Найбільш активну участь у розвитку міжнародної інформаційної безпеки беруть США та країни Західної Європи – з цих питань ведеться спільна робота, проте кожна країна більшою мірою розвиває співпрацю зі своїми союзниками. Зазначені країни беруть участь у програмах спільної інформаційної безпеки по лінії НАТО.

Проблема забезпечення інформаційної безпеки однаково важлива для всіх країн. Перш за все, це обумовлено сформованою залежністю органів державного управління, військових структур і економіки від інформаційно-комунікаційних технологій. Чим активніше йде розвиток і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, тим більшою стає вразливість щодо загроз, котрі виходять з інформаційного простору. Особливо актуальним це представляється з урахуванням поставленого завдання побудови інформаційного суспільства.

Для прикладу наведено доктринальні позиції США. Американський підхід до забезпечення інформаційної безпеки заснований на захисті інфраструктури (в тому числі і критично важливої) передачі, зберігання і обробки даних, і історично (а сучасна концепція кібербезпеки США спирається в тому числі і на досить старі документи) не включає в себе проблему впливу шкідливого контенту на діяльність держави, суспільства, особистості.

В цілому слід зазначити, що реалізація інформаційної безпеки та кіберзахисту в Україні також проводяться на основі комплексного підходу і здійснюються як на державному рівні, так і на рівні установ, організацій, окремих інформаційних та телекомунікаційних систем із дотриманням загальних вимог до інформаційної безпеки, вимог до безпеки інформаційної інфраструктури та вимог до безпеки засобів інформаційних технологій. А чітке визначення і законодавче закріплення понять, що використовуються в інформаційній сфері зможуть покращити правове регулювання у цій сфері в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47/2017.

2. Концепція Національної програми інформатизації від 4лютого 1998 р. № 75/98- ВР) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua.

3. Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України: Проект Закону України від 12 серпня 1999 р. № 1207-d [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rada.kiev.ua].

4. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Відомості Верховної Ради (ВВР), № 45. 2017. 403 с.

5. Кіберполіція [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://cybercop.in.ua/index.php/naukovi-statti/80-naukovi-statti/176-ponyattyakiberprostoru-ta-kiberzlochiniv

6. П. А. Карасев. СТРАТЕГИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ (КИБЕР) БЕЗОПАСНОСТИ США в XXI веке. Политические науки. 2013 № 2. 1–2 с.

7. Резолюция ГА ООН 54/49. Достижения в сфере информатизации и телекоммуникации в контексте международной безопасности (принята 23.12.1999). ООН. URL: http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/54/49

***Науковий керівник: Гончаренко Г. А.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент спеціальної кафедри № 1 «Правові засади державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна*

Колб О. Г.,
д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального права та процесу Національного університету «Львівська політехніка»

СУЧАСНА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Як свідчить практика реалізації державної політики у сфері виконання покарань України (в наукових джерелах її називають кримінально-виконавчою [1] або пенітенціарною [2], її ефективність є низькою та такою, що не відповідає сучасним вимогам суспільства та загрозам, які несе у собі рецидивна злочинність [3].

Показовою у цьому контексті є офіційна статистика, відповідно до якої у порівнянні з 1991 роком, зокрема, у 2016 році коефіцієнт злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених виріс з 3,9 випадків [4, с. 1] до 4,19 [5, с. 2].

Більш того, значно погіршились й інші показники кримінально-виконавчої та запобіжної діяльності органів та установ виконання покарань України, не дивлячись на те, що, розпочинаючи з 1991 року [6] по теперішній час [7] у сфері виконання покарань проведено низку реформ на державному рівні.

Як результат, на офіційному рівні Міністерство юстиції України, як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації (ч. 1 ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України), підтверджує, що майже в 10% слідчих ізоляторів (СІЗО) та установ виконання покарань знаходяться в «руках» злочинних авторитетів, а не відповідних державних органів [5, с. 12].

Саме з цих міркувань, як видається, й з'явився у Верховній Раді України ще у 2019 році законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» [8], який знаходиться на розгляді парламенту.

Та, попри все, слід визнати, що це заходи протидії суспільно небезпечним наслідкам для сфери виконання покарань, у той самий час, коли варто зусилля держави та суспільства переорієнтувати і сконцентрувати на їх запобіганні, а також не нейтралізації, блокуванні, усуненні тощо тих детермінант, які породжують та обумовлюють сучасний стан правопорядку у зазначеній сфері суспільних відносин.

Як показало вивчення наукової літератури, нормативно-правових актів та змісту кримінально-виконавчої діяльності, до таких у сьогоденні можна віднести такі із них:

1. Відсутність затвердженої на рівні Верховної Ради України, враховуючи, що в нашій країні на конституційному рівні затверджена парламентсько-президентська форма управління, комплексної державної програми удосконалення та приведення процесу виконання-відбування покарань до кращих міжнародних стандартів, які визначені у відповідних нормативно-правових актах [9].

Необхідність прийняття даного програмного документа є очевидною, що логічно витікає із змісту концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, у якій зазначено ключові прийоми, які сформувались у сфері виконання покарань на протязі майже 20-річного періоду її функціонування (1991–2017 р.р.) (постійне недофінансування органів та УВП з Державного бюджету на 50–60% від потреб; 70% зношеність інженерно-технічних засобів охорони, нагляду та безпеки; непридатність більшості СІЗО та УВП до забезпечення бюджетних умов виконання та відбування покарань; ін.) [7].

2. Відсутність будь-яких цілеспрямованих на рівні Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України конкретних системних та невідкладних заходів, спрямованих на трансформацію кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну [10].

Наступним прикладом з цього приводу є затверджена у вересні 2017 року Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, розробники якої навіть не «побачили», що такої досі в нашій державі взагалі не має [2, с. 12–13].

Логічним у зв'язку з цим, є питання «А що ж ми реформуємо та розвиваємо?» (це, як у математиці, як можна отримати позитивний результат при множенні на нуль).

3. Відсутність ефективного та належного громадського контролю за сферою виконання покарань, який, як на законодавчому (ст. 25 КВК), так і на правозастосовному рівнях зведений до примітивізму та формалізму, а саме: виражається у формі надання останніми допомоги органам та УВП у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи, а також у формі діяльності спостережних комісій і піклувальних рад, а не до, власне, форми контролю, як це, зокрема, передбачено розділом VIII Закону України «Про Національну поліцію».

4. Відсутність належної взаємодії органів та УВП, особливо на рівні центральних органів державного управління у сфері виконання покарань, які з 2014 року (часу ліквідації Науково-методологічної ради Державної пенітенціарної системи України) залишилась без системного та безперервного наукового супроводу тих реформ і зусиль, які спрямовані на вирішення існуючих проблем, завдань і викликів сьогодення [3].

5. Відсутність такої ж взаємодії з іншими органами державної влади і управління, у першу чергу, правоохоронними, а також органами місцевого самоврядування і територіальними громадами, де дислокуються відповідні органи та УВП, враховуючи сьогоденні потенційні можливості цих суб'єктів в умовах децентралізації.

6. Відсутність (вірніше, крах) будь-якого цивілізаційного підходу щодо соціального захисту персоналу органів та УВП, який у зв'язку з цим об'єктивно не в змозі вирішувати складні проблеми функціонування сфери виконання покарань України.

Звичайно, що цей перелік не є вичерпним, але цілком очевидним з проведеного аналізу є висновок про те, що без залучення до процесу виконання-відбування кримінальних покарань в Україні зазначеного вище

потенціалу будь-які зусилля керівництва Міністерства юстиції України будуть марними та виглядатимуть як голос волаючого в пустелі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 336 с.

2. Радов Г. О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України на сучасному етапі. Проблеми пенітенціарної теорії і практики. 1996. № 1. С. 12–16.

3. Колесник С., Єнін Є. Сім кіл пекла пенітенціарної системи. Зеркало недели. Електронний ресурс. https://dt.ua/internal/sim-kil-pekla-penitenciarnoyi-sistemi-333623.ntml.nttps://dt.ua/gazeta/ /issue/1229.

4. Некоторые показатели деятельности учреждений уголовно-исполнительной системы МВД Украины в 1991 году : Информ. бюллетень. Киев : ГУИН МВД Украины, 1992. 28 с.

5. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Держаної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році : інформ. бюлетень. Київ : Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

6. Основные направления реформы уголовно-исполнительной системы в Украинской ССР : утвержд. Постановлением Кабинета Министров Украинской ССР от 11 июля 1991 года № 88. Киев : ГУИН МВД Украинской ССР, 1991. 18с.

7. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. https:zakon.rada.gov.ua./laws/show/654–2017/print.

8. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: законопроект, внесений Президентом України 13 грудня 2019 року за № 2513. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506.

9. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. Урядовий кур’єр. 2004. 20 квіт. С. 2–3.

10. Богатирьов І. Національна програма трансформації кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну систему України : проект. Юридичний вісник України. 2020. № 3(1280). 24–30 січ. С. 7.

Колодяжний М. Г.,
к.ю.н., ст. наук. співроб., завідувач відділу кримінологічних досліджень, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

«ТАРГЕТИНГ» У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

На теперішній час Україна перебуває у стані суспільно-політичних, соціально-економічних, соціально-психологічних та інших перетворень. Вони відбуваються під реальною загрозою посягань на конституційний лад, територіальну цілісність та національну безпеку нашої держави, поєднаних з терористичними й сепаратистськими проявами, гібридним військовим протистоянням з боку країни-агресора. Перелічені деструктивні процеси негативно відбиваються на показниках злочинності в Україні. З метою підтримання в цих складних умовах громадської безпеки на належному рівні, захисту прав і свобод громадян виникає необхідність у певній модернізації правоохоронної діяльності й підвищенні її результативності.

Сучасна система запобігання злочинності в Україні, м'яко кажучи, не є досконалою. У деяких випадках вона нагадує, образно виражаючись, боротьбу з вітряними млинами. Це пояснюється здебільшого неконкретизованим характером певної частини заходів, що здійснюються правоохоронними органами у сфері запобігання злочинності. Частина цих заходів не є адресними й конкретними, інша частина реалізується з ознаками нецільового й неефективного використання органами кримінальної юстиції бюджетних коштів.

Недоліки правоохоронної діяльності зумовлені й недостатньою взаємодією теорії та практики запобігання злочинності. Наразі кримінологічне знання, як потужний інструмент для розробки нових й більш дієвих напрямів зменшення антикриміногенного потенціалу суспільства, перебуває в своєрідному вакуумі, існує задля самого себе. Аналогічно можна вести мову про практику запобігання злочинності, що з певних об'єктивних і суб'єктивних обставин не зацікавлена у використанні деяких корисних напрацювань та ідей з підвищення ефективності профілактики правопорушень. Щодо останньої, то в Україні реальне завчасне запобігання зло-

чинності реалізується дуже обмежено. Профілактика за своєю структурою, механізмом упровадження, а головне, одержанням бажаного запобіжного ефекту дещо відстрочена у часі. Тому сучасна державна політика запобігання злочинності має рефлексійний характер, адже зосереджена на реагуванні на вчинені кримінальні й адміністративні правопорушення.

Подібний підхід силових відомств зрозумілий, оскільки є конкретний і швидкий «результат» роботи. Він полягає в затриманні злочинців, притягненні їх до відповідальності навіть після багатьох епізодів злочинної діяльності, завдання шкоди державі, фізичним і юридичним особам. Тобто такий стиль управління влаштовує керівництво правоохоронних органів. Він дозволяє звітувати перед Президентом, урядом, громадськістю про «здобутки», акцентуючи увагу переважно на кількісних показниках (кількість облікованих злочинів, чисельність виявлених правопорушників). Останні є рудиментами й застарілим індикатором оцінки діяльності правоохоронних органів. Хоча у Законі України «Про Національну поліцію» 2015 р. і зазначено, що основним показником роботи поліції є довіра до неї з боку населення, однак це положення залишається у своїй більшості лише нормою. На практиці керівництво місцевих органів поліції не нехтують усними вказівками підлеглим щодо обсягу зібраних матеріалів, відкритих проваджень, затриманих правопорушників, винесених постанов про порушення правил дорожнього руху тощо. Зазначена практика є типовою для всієї України. Спілкування на цю тематику з правоохоронцями з різних областей країни лише доводить указану тезу.

Тому і не дивно, що в Україні простежується низький зв'язок теорії і практики запобігання злочинності. Більшість наукових розробок залишаються на папері й з часом втрачають свою актуальність та затребуваність з боку практиків. Однак у такому стані справ «винуваті» й самі науковці через власну пасивність та відсутність великого бажання доводити до відома відповідні органи кримінальної юстиції про ті або інші результати наукових досліджень.

Для тісної взаємодії теорії та практики запобігання злочинності потребує, по-перше, наявність політичної волі, відповідний запит на здійснення конкретних кримінологічних досліджень тих правопорушень, які викликають у суспільстві найбільший резонанс, заподіюють значну шкоду державі й викликають з інших причин інтерес у зацікавлених суб'єктів. Активізації цього процесу сприяло б, наприклад, виділення на прозорих умовах грантів на здійснення певних досліджень. Принаймні так відбувається у багатьох розвинених країнах (США, Велика Британія, ФРН та

ін.). По-друге, мають діяти й самі науковці:а) пропонувати свої послуги; б) надавати відповідним відомствам аналітичні довідки про результати пілотних досліджень, які можуть бути розгорнуті на цілі регіони і всю державу; в) покращувати якість наукових досліджень;г) посилювати репрезентативність вивчення злочинів; д) відмовлятись від застосування навколонаукових методів дослідної роботи та ін.

Заощадження бюджетних коштів може і має пов'язуватись зі зміною підходів правоохоронної діяльності, акцентуації уваги на нових стратегіях забезпечення громадської безпеки і публічного порядку, впровадженні по суті новітньої моделі профілактики злочинності. Вона полягає у зміні пріоритетів правоохоронних органів у своїй поточній діяльності й частковій відмові від реагування на вчинені правопорушення, надання, за можливості, переваги завчасному запобіганню. Останнє неможливе без **таргетингу**.

Таргетинг (від *target* (англ.) – ціль, мішень, об'єкт; або *targeting* – націлювання) у широкому розумінні є процесом щодо визначення об'єкту запобіжного впливу. Цей термін широко вживається хіба що у маркетингу й означає визначення цільової аудиторії для демонстрації реклами з метою підвищення продажів певних товарів або надання послуг.

У вітчизняній кримінології термін «таргетинг» є новим. Його поява зумовлена, як підкреслено вище, недоліками правоохоронної діяльності та її неналежним науковим забезпеченням. Пропозиція уведення цього поняття підкріплюється результатами кількох кримінологічних досліджень різних стратегій запобігання злочинності у західних країнах світу [1; 2]. Зокрема, ґрунтовне вивчення стратегії громадського впливу на злочинність, стратегії зменшення можливостей учинення злочинів, ознайомлення зі стратегією втручання у кризові ситуації та ін. дає підстави стверджувати, що дієва профілактика злочинності неможлива без обізнаності про конкретні об'єкти, на які слід впливати заходами, як правило, спеціально-кримінологічної спрямованості. Такими об'єктами можуть бути як причини, так й умови вчинення різних злочинів. Тому можна говорити, що таргетинг сприяє конкретизації впливу на криміногенні чинники, які мають відповідно суб'єктивну й об'єктивну природу.

Пізнання кримінологічних особливостей таргетингу, з'ясування його сутності можливо через вивчення істотних ознак. Такими пропонується вважати: 1) мета – профілактика кримінальних й адміністративних правопорушень, фонових для злочинності явищ; 2) спрямованість – послаблення і, за можливості, усунення негативної дії певних умов злочинів, обме-

ження потенційної суспільної небезпечності з боку конкретної особи, яка виношує наміри на вчинення злочину; 3) засади здійснення: законність, комплексність, наукова обґрунтованість, гласність, економічність, тісна взаємодія з громадськістю та ін.; 4) суб'єкти реалізації – підрозділи поліції та інших правоохоронних органів залежно від сфери їх діяльності та злочинів, яким вони мають запобігати, виявляти, розслідувати; 5) форма впровадження – застосування сучасних заходів й досягнень науки і техніки.

З урахуванням виділених істотних ознак під таргетингом пропонується розуміти діяльність правоохоронних органів, спрямовану на підвищення її ефективності шляхом визначення конкретних обставин, процесів, які зумовлюють учинення певних злочинів, а так само потенційних правопорушників із негативними морально-психологічними якостями, сформованою злочинною мотивацією із застосуванням сучасних розробок у галузі науки і техніки.

Таргетинг не є авторською вигадкою чи науковим «хайпом». Це – реальна наукова категорія й складова профілактики правопорушень, що має місце у низці певних держав. Яскравим прикладом таргетингу є визначення об'єктів завчасного запобігання із використанням картографування злочинності. Обізнаність про місця, де часто вчиняються певні злочини, дозволяє складати маршрути поліцейських патрулів. За допомогою подібного інноваційного кримінологічного підходу реалізується чимало програм профілактики. Однією з таких є проект «Гарячі точки» (Hot Spots), що здійснюється в США для запобігання насильницьким злочинам й злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків.

Частиною таргетингу можна вважати Predictive Policing – інноваційну діяльність поліції та деяких приватних компаній щодо прогнозування й профілактики злочинів із широким застосуванням штучного інтелекту. Це дозволяє поліції не лише передбачати місця потенційних злочинів, а й очікувати вчинення правопорушень з боку конкретних осіб на підставі комп'ютерного аналізу деякої інформації про них. Тобто таргетинг є узагальнюючим кримінологічним поняттям, який відбиває сучасні підходи багатьох розвинених країн (США, Велика Британія, ФРН, Японія та ін.) щодо профілактики правопорушень.

Таргетинг за умови його повномасштабного впровадження в роботу Національної поліції України та інших силових відомств здатний підняти їх діяльність на новий якісний рівень. Таргетинг може надати профілактиці злочинності нового змісту. За такого підходу вагома частина поліцейської

роботи здійснюватиметься не в «холосту», а набуватиме більшого соціального значення. Це виражатиметься у збережених життях громадян та їх майна, а також заощадженні сотень мільйонів гривень бюджетних коштів, що виділяються на фінансування малоефективної правоохоронної системи.

Важливою умовою успішності таргетингу у сфері запобігання злочинності є тісна взаємодія теорії й практики. Тобто профілактика правопорушень має спиратись на результати кримінологічних досліджень злочинності на місцевому рівні, ураховувати більш-менш реальний рівень злочинності й віктимізації населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.

2. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія; за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. 252 с.

Коновалова І. О.,
аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

Пивоваров В. В.,
к.ю.н.,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ШАХРАЙСТВО В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Шахрайство – явище давнє; сам Цицерон, розлючений діями торговців, називав їх негідниками і бажав посилити покарання за майнові злочини з використанням обману [1, 91]. Проте, в силу змін суспільно-економіч-

ного укладу суспільства, глобального переходу до didgital, шахрайство докорінно змінило всій облік.

Ще на початку 2000-х років, О. В. Лисодєд у своєму дисертаційному дослідженні передбачив і обґрунтував інтенсивне зростання рівня шахрайства у найближчому майбутньому [2]. Також, понад 20 років тому, науковцями було здійснено наукове передбачення комп'ютерної злочинності. Відповідно до цього кримінологічного прогнозу, у результаті комп'ютеризації широких верств населення, установ, підприємств, глобального об'єднання користувачів в мережі Інтернет відбудеться зростання комп'ютерних посягань, а комп'ютерна злочинність набуде яскраво-виражений міжнародний характер [3, с. 65]. Слід констатувати: наразі ми проживаємо той період, коли даний прогноз виправдався. Більше того, кіберзлочинність набуває транснаціонального та злочинно-корпоративного характеру [4, с. 181].

Значний вплив на трансформацію шахрайства здійснили процеси цифровізації економіки. Згідно з Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, прийнятою у січні 2018 року Кабінетом міністрів України, у класичному розумінні поняття «цифрова економіка» означає діяльність, в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані як числові, так і текстові. Цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях, стрімкий розвиток та поширення яких вже сьогодні впливають на традиційну (фізично-аналогову) економіку, трансформуючи її від такої, що споживає ресурси, до економіки, що створює ресурси. Саме дані є ключовим ресурсом цифрової економіки, вони генеруються та забезпечують електронно-комунікаційну взаємодію завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв, засобів та систем.

Прийнятий 03.09.2015 р. Закон України «Про електронну комерцію» окреслив масштабні елементи цифрової економіки, вказавши на наявність наступних компонентів:

1) електронної комерції – відносин, спрямованих на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру;

2) електронної торгівлі – господарської діяльності у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю

шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

У XXI столітті цифрова економіка та діджиталізація розглядаються як два взаємопов'язані явища. В Україні, словом 2019 року – стало слово «діджиталізація». У тому ж році, Володимир Зеленський, шостий Президент України, неодноразово наголошував на важливості становлення і розвитку процесів діджиталізації в Україні.

Термін «діджиталізація» походить від англійського «digitalization» і в перекладі означає «оцифрування», «цифровізація», або ж «приведення в цифрову форму». Окрім зазначених слів, науковці, політики та бізнесмени часто вживають терміни «діджитизація», «дігіталізація», «цифрова трансформація». Ж.-П. де Клерк діджиталізацію розглядає як процес використання цифрових технологій та даних (оцифрованих (діджитизованих) та існуючих у цифровій формі) з метою одержання прибутку, поліпшення бізнесу, зміни / трансформації бізнес-процесів та створення належного середовища для їх реалізації, в основі якого – використання цифрової інформації [5, с. 182].

У Європейському Союзі, існуюча Концепція розвитку цифрової економіки визначена в Плані дій «Підприємництво 2020» («Entrepreneurship 2020 Action Plan»). Європейська комісія спонукає використати можливості цифрової революції з метою підвищення рівня конкурентоспроможності, підприємництва та інноваційної діяльності. У Плані дій «Підприємництво 2020» передбачена політика цифровізації підприємництва та п'ять вимірів програми цифрового підприємництва: база цифрових знань та ринок інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ), цифрове бізнес середовище, доступ до фінансів, цифрові навички та електронне лідерство, підприємницька культура.

У законодавчому полі України тенденції розвитку цифрової економіки знаходять актуальне відображення. Так, Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, визначає цифровізацію як механізм економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності, а цифрові технології – одночасно величезний ринок та індустрія, а також платформа ефективності і конкурентоспроможності всіх інших ринків та індустрій. Окрім цього, у Концепції наголошується на тому, що високотехнологічне виробництво та модернізація промисловості за допомогою інформаційно-комунікаційних

та цифрових технологій, масштаб і темп цифрових трансформацій повинні стати пріоритетом економічного розвитку.

Діджиталізація безпосередньо пов'язана з використанням інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Сьогодні ми не можемо уявити свого життя без персональних комп'ютерів, радіо та телебачення, мобільних телефонів та мобільного зв'язку, у той же час ці технології стали інструментами ведення бізнесу.

Становлення глобальної мережі Інтернет дало поштовх розвитку цифрової економіки та трансформувало шахрайство. За даними Міжнародного союзу електрозв'язку при ООН, кількість підключених до Інтернету людей у 2019 році зросла на 5,3 відсотка порівняно з 2018 роком. Згідно з дослідженням, кількість користувачів Інтернету зросла з 25,8% населення Землі у 2009 році до 53,6% у 2019-му. Нині 4,1 мільярди людей у світі підключені до інтернету. Найвищий відсоток користувачів світової павутини в Європі (82,5%), а найнижчий – в Африці (28,2%). Без Інтернету залишається близько 3,6 мільярда людей. Більшість із них мешкають у найменш розвинутих країнах [6]. В Україні ж, за результатами дослідження Інтернет асоціації України, кількість інтернет-користувачів у 2019 році збільшилась на 8%, порівняно з 2018 роком. Всесвітньою мережею користуються 22,96 млн. українців, тобто 71%.

Користування банкоматами, терміналами банків, електронним банкінгом на мобільних пристроях, безконтактна оплата товарів і послуг за допомогою технологій PayPass і йому подібних, стало повсякденною практикою. Серед видів електронного банкінгу, як вразливих від шахрайства технологій, привертає увагу мобільний та Інтернет-банкінг. У 2017 році аналітичним агенством Markswebb Rank & Report було проведено дослідження, відповідно до його результатів, в Україні 23,3 млн. чол. користуються електронним банкінгом, перевагу користувачі віддають Інтернет-банку (81%). Частка користувачів у віці 35–44 роки складає 86%, тих, хто має вищу освіту 84%, а серед споживачів мешканці міст-мільйонів складають 86%. Рідше користуються Інтернет-банком молоді українці у віці 18–24 років (70% користувачів) і мешканці міст з населенням менше 100 тис. чол. (77%). Щодо мобільного банкінгу, то дослідження виявило наступне: мобільний банкінг використовує 69% представників української Інтернет-аудиторії, серед жінок такий сервіс затребуваний більше, ніж серед чоловіків (72% проти 66% відповідно), частка користувачів мобільного банку вище серед молодої аудиторії (76%

користувачів ІБ у віці 25–34 років). За версією FinAward 2019 року перше місце в номіноції «Кращий інтернет-банкінг» отримав «Приват 24», що має більше 40 опцій [7].

Слід підкреслити, що електронні гроші, як нова сутність, безпосередньо вплинули на традиційне розуміння і відношення до грошей. Відповідно до «Положення про електронні гроші в Україні», затвердженого постановою правління Національного банку України 25.06.2008 № 178, електронні гроші – це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента. Електронні гроші разом з одним із основних досягнень Кремнієвої або, як її ще часто називають, Силіконової долини, – віртуальною (цифровою) валютою або криптовалютою, об'єктивно приводять до нівелювання необхідності обороту паперових грошей як певного довірчого замінника реальної цінності-речі, «боргової розписки» тощо. На думку значної кількості науковців, у світових валютно-фінансових та кредитних відносинах віртуальна валюта може призвести до глобальних змін. Вже зараз криптовалюта оспорює доларовий стандарт. Як відомо, світова економіка базується на доларі США, який використовується в якості домінуючої світової резервної валюти. Поряд з тим, варто відмітити, що ситуація такого нетривкого балансування не буде довготривалою, адже протирічить інтересам багатьох потужних країн, відповідно влада нових індустріальних держав буде боротися за включення своїх національних грошових одиниць до списку домінуючих світових валют або стануть використовувати альтернативну глобальну валюту. Саме в цьому відношенні, біткойн може скласти гідну конкуренцію долару США. Вищесказане доводить можливість переходу від Ямайської валютної системи до міжнародної системи криптовалют, в результаті такі світові валюти, як долар США, євро можуть втратити свої преференції.

Існуюча тенденція переходу грошей у віртуальну площину сприяла зміні значення економічної категорії «грошей», гроші не існують як матерія. Раніше оборот грошей здійснювався через особистий контакт двох або й більше осіб, на основі довірливих відносин, сьогодні відбувається усунення цього явища, за аналогією як «пережитку СРСР». Варто розуміти, що якщо грошей мало і вони реальні, то ними важко заволодіти, не потрібно думати як їх сховати, достатньо звичайного гаманця.

З огляду на вищевикладене, розуміємо, що процес діджиталізації (цифровізації) змусив шахрайство модернізуватися. Майже щодня ЗМІ інформують нас про нові способи вчинення даного злочину. Сам світ змінився – став значно віртуальним; поряд із цим трансформується і шахрайство, воно приймає нові, раніше невідомі – але, відповідні цим змінам, форми.

У розумінні XIX–XX сторіч, шахрайство пов'язане з особистим контактом злочинця та жертви, але ситуація змінилась. В умовах цифровізації суспільства на перше «місце» і першочергове кримінологічне уявлення ми поставимо – *нові сфери, форми і способи шахрайських посягань*. Незмінним залишається корисливий мотив, бажання отримати те, що не належить по праву. Тому кримінологічні дослідження трансформованого в умовах діджиталізації шахрайства, окремих сфер його активного відтворення, своєрідних «осередків» розвитку, таких як сфера електронної комерції, слід визнати актуальними, суспільно-значущими і такими, що відкриють нові підходи до вдосконалення теорії і практики протидії та запобігання цифровізованому шахрайству XXI сторіччя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фойницкий И. Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные. Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1912. 451 с.

2. Лисодєд О. В. Кримінологічні проблеми шахрайства: дис… канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 1999. 221 с.

3. Голина В. В., Пивоваров В. В. Проблемы компьютерной преступности. *Фінансова злочинність*: Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 12–13 лют. 1999 р.). Харків, 2000. С. 62–73.

4. Пивоваров В. В. Кіберзлочинність : кримінологічний погляд на генезис явища та шляхи запобігання. *Право і суспільство*. 2016, № 3. Ч.2. С. 177–182 .

5. Тетерятник Б. С. Діджитизація та діджиталізація в контексті віртуалізації господарської діяльності. *Право та інновації.* 2018, № 3. С. 180–184.

6. ООН: 4,1 мільярда людей у світі підключені до інтернету. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-internet/30254946.html (дата звернення: 30.04.2020).

7. Internet Banking Rank 2019. URL: https://markswebb.ru/report/internet-banking-rank-2019/#anchor-about (дата звернення: 30.04.2020)

Professor Igor Kopotun,
doctor of Law vice-rector of the Akademy of GUSPOL Mgr. Pavel Polian, Head of Akademy of GUSPOL

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION CRIMES

The relevance of the theme of the study is related to the change in the direction of world and national criminal policy in the direction of the primary protection of the rights, freedom and interests of the victim, individualization of criminal responsibility and punishment. New forms and methods of state response to a crime committed to prevent or reduce the consequences of a crime are looked for. Considerable attention has been paid to changes and additions to the institute of release from criminal liability in the new criminal legislation. The existence in the CC of Ukraine of special cases of release from criminal liability is substantiated by the desire to compromise with the offender in order to achieve a more significant result than bringing the criminal responsibility of the perpetrator.

The problems in determining the grounds and conditions for exemption from criminal liability were paid attention by domestic and foreign scholars such as Kh. Alikperov, Yu. Baulin, V. Horzhey, E. Dadakayev, V. Yegorov, O. Zhytnyi, V. Kyshnaryov, I. Petrukhin, V. Tertyshnyk, D. Filin, P. Khryapynskyi and etc.

There are different views on the definition of exemption from criminal liability in the theory of criminal law. The objective necessity of the existence of this institution in legal science is explained in different ways. The basis of exemption from legal liability is its humanization in the general theory of law; institute of dismissal from liability see as a means of implementing the principle of individualization in the legal mechanism.

As a manifestation of the principle of humanism, the Institute for the exemption from criminal liability is also considered in the science of criminal law. The exemption from criminal liability for corruption crimes is regulated by criminal and criminal-procedure legislation, the refusal of the state through the competent authorities from the appointment of a person who committed a corruption offense, punishment and the imposition of criminal legal measures against legal entities. The considerable experience is already accumulated considerable experience in the application of the norms that provide for the

release of a person from criminal responsibility in the science of criminal law, but significant changes in anti-corruption legislation have made many innovations in the norms of the Criminal Code of Ukraine.

The above changes are related to the fact that since October 2014 a number of extremely important laws have been passed which can be considered the largest legislative reform in the field of combating corruption during the existence of a new independent Ukrainian state, such as: Laws of Ukraine «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine Regarding the Inevitability of Punishment for Certain Crimes Against the Basics of National Security and Corruption Crimes (the Law on conviction in absentia)» (dated 07.10.2014), «On the Principles of State Anti-Corruption Policy in Ukraine (Anti Corruption Strategy) for 2014−2017»; «On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine»; «On Prevention of Corruption»; «On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Definition of Final Beneficiaries of Legal Persons and Public Figures» etc.

Speaking about the general characteristics of the exemption from criminal liability for corruption crimes, the grounds and conditions of application of this legal institution are subjects to study, first of all. In view of this, let's dwell on the formulation of the essence of the concepts of «ground» and «condition». The condition is inextricably linked with the essence of the grounds for exemption from criminal liability. The condition is a thing, which forms the cause or creates the possibility of its action, and this connection is conditioned with the consequence; the condition is a requirement, a proposal put forward by one party, negotiating about something, as well as when entering into an agreement, a contract, by an academic explanatory dictionary. Under the notion of «cause» understand the thing that determines directly, generates another thing − the consequence.

Taking into account the clarified interpretation of these basic concepts of «grounds» and «conditions» for exemption from criminal liability for corruption crimes, we can outline their general characteristics:

− the normative basis is availability, where the incentive legal rules of criminal law is contained in art. 354 of the CC of Ukraine;

− the factual basis is the presence taken together provided for conditions for exemption from criminal liability in Part 5 of Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine 1) after a proposal, a promise or an unlawful benefit; 2) before obtaining information about this crime from other sources by the relevant body; 3) a voluntary of crime report; 4) active assistance in disclosing a crime;

– the procedural basis is the norms of law, in particular the CPC of Ukraine, which determine the procedure for exemption from criminal liability.

Speaking about the grounds for exemption from criminal liability, there are many controversial views about the conditionality of their existence in criminal law among scientists. The search for new, effective methods and ways of combating corruption is an urgent problem for modern Ukraine. Over the past few years, the number of changes taking place in the field of fighting corruption has exceeded the measures taken over the past ten years. However, qualitative transformations have not become visible to every citizen yet.

The results of such reforms can be felt under the condition of radical innovations in preventing such a socially dangerous thing as corruption. At the same time, the principles of criminal law, which are fundamental for the given branch and basic for the state in general, must remain inviolable. General principles are inherent not only in criminal law, but also in other branches of law. They are: rule of law, legality, equality of citizens before the law, inevitability of liability, principles of justice, humanism and democracy.

The specified norms of exemptions are directly in line with international standards, in particular the Council of Europe Convention on Criminal Liability for Corruption 1999, The UN Convention against Corruption 2003, the United Nations Convention against Transnational Organized Crime 2000, the Convention of the Organization for Economic Co-operation and Development on combating the bribery of officials of foreign states in conducting international business operations in 1997.

Summarizing everything, we note that the domestic criminal law operates the principle of inevitability of liability, the essence of which is that the person who committed the crime must be brought to the criminal or other responsibility that is associated with the using criminal nature actions against such persons. However, the analysis of the norms of art. 51 of the CC of Ukraine, as well as the characteristics of special types of exemption from criminal liability, gives grounds for refusing from this principle and developing more flexible forms of exemption liability for the committed crime.

Let's consider the compliance of special types of exemption from criminal liability for crimes to the special principles of criminal law:

– the principle of the legislative definition of a crime (there is no crime not provided for by the Law) – one of the most important general principles of criminal law. It is defined in articles 1, 2, 3 and 11 of the CC of Ukraine.

– the principle of personal responsibility – criminal liability is possible only for their own actions (inaction). No one can be held accountable for a crime

committed by another person. This principle follows directly from the contents of part 2 of art. 2 CC.

The analysis of the concepts of exemption from criminal liability for crimes in general has determined the need for the formulation of this concept directly for corruption crimes. The difference in understanding is related to the changes that have already been made to the Criminal Code of Ukraine for the implementation of international obligations to combat corruption.

Consequently, the exemption from criminal liability for corruption crimes is refusal regulated by the criminal and criminal-procedural of the state, in the person of the competent authorities, about the appointment to the person who committed the corruption crime, the punishment and the application measures of a criminal nature against the legal entities.

Analyzing the general and special principles of criminal law, we can note that in the field of combating corruption, each of them undoubtedly has a manifestation. During the study, there were no direct contradictions between the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes and the fundamental ideas of criminal law. However, the principles that are key to these incentive norms deserve special attention, about what we have already said here.

REFERENCES:

1. Baulin Yu. V. Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti / Yu. V. Baulin // Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. – 2013. − № 1 (1). – S. 185.

2. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruchnyk / Yu. V. Aleksandrov [ta in.] ; red. Ya. Yu. Kondratiev. – Kyiv : Pravovi dzherela, 2002. – S. 254–255.

3. Borovyk A. V. Corruption crimes in Ukraine : special types of dismissal / A. V. Borovyk. – Lutsk : «VolynPoligraph» TM, Individual-entrepreneur Hadyak Zh. V., 2018. – 284 p.

4. Yatsenko S. Chy vidpovidaie Konstytutsii Ukrainy instytut zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti / S. Yatsenko // Pravo Ukrainy. – 2011. – № 9–10. – S. 167−168.

5. Kovitidi O. F. Okremi problemy kryminalno-pravovoho rehuliuvannia zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti nepovnolitnikh / O. F. Kovitidi // Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo. – 2004. – № 3. – S. 97.

6. Kelyna S. H. Teoretycheskye voprosy osvobozhdenyia ot uholovnoi otvetstvennosty / S. H. Kelyna. – Moskva : [b. y.], 1974. – S. 90.

7. Kurs uholovnoho prava. Obshchaia chast. T. 2. Uchenye o nakazanyy : uchebnyk dlia vuzov / pod red. d-ra yuryd. nauk, prof. N. F. Kuznetsovoi y dr. – Moskva : ZERTsALO, 1999. – S. 147.

8. Troytskaia M. Yu. Ynstytut osvobozhdenyia ot yurydycheskoi otvetstvennosty y mekhanyzm eho realyzatsyy v rossyiskom zakonodatelstve : avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk / Troytskaia M. Yu. – Moskva, 2012. – S. 7.

9. Maltsev V. V. Problemy osvobozhdenyia ot uholovnoi otvetstvennosty y nakazanyia v uholovnom prave / V. V. Maltsev. – Volhohrad : [b. y.], 2004. – S. 79.

10. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. – Kyiv ; Irpin : VTF «Perun», 2005. – S. 20.

11. Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk : per. z ros. / O. F. Skakun. – Kharkiv : Konsum, 2001. – S. 472.

Користін О. Є.,
д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, ДНДІ МВС України

ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

В умовах гібридної війни у системі суспільної безпеки важливе місце займає розуміння того, що гібридизація може поширюватись на усі сфери соціальної поведінки, зокрема, не виключенням є і злочинність. Враховуючи зовнішній характер загроз в умовах гібридної війни, тобто поширення зазначених загроз за безпосередньої чи опосередкованої ініціативи агресора, або третьою стороною в інтересах агресора, класичний академічний підхід до аналізу злочинності, а тим більше щодо запобігання її поширенню, є малоефективним.

За таких умов причини поширення злочинності завжди будуть мати зовнішню характеристику детермінації і найбільш ймовірно, що їх провокація буде актуальною увесь період активності воєнної агресії. За таких обставин важко говорити про упереджувальний вплив на причини поширення злочинності без ліквідації факту агресії.

Для забезпечення ефективної діяльності щодо протидії злочинності, яка є інструментом гібридної війни (*далі умовно – гідридний злочин, гібридна злочинність*), важливим є формування відповідних та адекватних методологічних засад. І з цього приводу, доречним є звернутися до досвіду

країн-членів ЄС та НАТО, які саме у період активізації гібридної агресії на територію України та оцінюючи це як розбалансування глобального безпекового середовища, визначили безпекові пріоритети та актуалізували проблему розбудови «*стійкості*».

Поняття «стійкість» є не просто вдалим текстовим конструктом, що використовується розвиненими країнами та міжнародними організаціями. За своєю сутністю «стійкість» є новітнім концептом сучасної теорії національної безпеки, що має прикладне значення для формування державної політики у сфері розбудови безпекового середовища в умовах протистояння гібридним загрозам.

Злочинність, яка є інструментом гібридної агресії, та, якій неможливо запобігти традиційними правоохоронними заходами (тим більше за умови використання переважно заходів реактивного характеру), спричиняє потребу у формуванні нового підходу, зокрема, формування «стійкості», що в свою чергу має бути імплементованою інституційною складовою державної політики національної безпеки.

При цьому, безпечне середовище в умовах гібридної війни першочергово залежить не від характеру чи рівня «гібридної злочинності», а від здатності правоохоронних органів протистояти їй, уразливості суспільства та спроможності національної правоохоронної системи забезпечувати належний рівень безпеки.

Стійкість у сфері протидії злочинності в умовах гібридної війни формується, виходячи з принципової невизначеності характеру та форм гібридних злочинів, часу їх прояву та поширення, і набуває змісту цільової установки, на засадах нормативного впровадження та у якості запобіжних заходів, системи оцінювання ризиків поширення гібридних злочинів, визначення уразливості суспільства та спроможності правоохоронних органів.

Таким чином, специфіка вітчизняної правоохоронної діяльності має враховувати вплив гібридної війни на поширення злочинності та забезпечувати розбудову стійкості українського суспільства.

Початковим етапом зазначеного процесу є запровадження заходів спрямованих на ідентифікацію кримінальних загроз, з гібридним характером поширення, їх рейтингування та оцінювання.

З цією метою, започатковано дослідження гібридних загроз у сфері цивільної безпеки на основі емпіричної бази, сформованої експертним опитуванням в системі органів МВС України.

Загалом було ідентифіковано 33 загрози, що пов'язані з поширенням злочинності, з яких 18, на основі ранжування за середніми значеннями у матриці загроз, віднесено до групи найзначніших гібридних загроз, зокрема:

– незаконний обіг ЗБВ (зброї, боєприпасів, вибухових речовин),

– контрабанда ЗБВ;

– переміщення ЗБВ з непідконтрольної території та району проведення ООС

– провокування сепаратизму;

– використання кібернетичних операцій

– використання фішингових web-ресурсів для збору інформації

– діяльність незаконних збройних формувань;

– поява нових злочинних схем в економічній сфері;

– фінансування тероризму;

– терористичні акти;

– незаконне втручання у функціонування транспорту (накладення сторонніх предметів на рейки, розукомплектування пристроїв залізничної колії, «телефонний тероризм», протиправне блокування аеропортів та основних транспортних магістралей);

– діяльність злочинних угруповань, що спрямована на поглиблення криміногенного стану та дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної ситуації в Україні.

Подальший аналіз та розрахунки здійснювалися у середовищі IBM SPSS Statistics, що забезпечило перевірку експертного гіпотетичного бачення проблематики та досягнення відповідних результатів:

– оцінювання гібридних загроз, що пов'язані з поширенням злочинності, здійснено на основі розрахунку інтегрального показника за двома оціночними величинами: «ймовірність» та «наслідки» і відображено у відсотковому вираженні за шкалою від 0 до 100%;

– на основі аналізу 152 індикаторів забезпечено рейтингування й ранжування зовнішніх (56 індикаторів) та внутрішніх (96 індикаторів) факторів, що сприяють (знижують) ефективності правоохоронних органів щодо протидії гібридним загрозам;

– на основі аналізу внутрішніх факторів (96 індикаторів) та розрахунку інтегрального показника за двома оціночними величинами: «рівень» та «вплив» проведено оцінювання вразливості правоохоронної системи, що відображено у відсотковому вираженні за шкалою від 0 до 100%;

– оцінювання ризиків поширення гібридних загроз забезпечено подальшим кореляційним й регресійним аналізом рівня гібридної загрози з рівнем вразливості правоохоронної системи та побудовою відповідної моделі;

Приклад: *ідентифіковано гібридну загрозу «Поява нових злочинних схем у сфері економіки» та оцінено на рівні 44,7%, а на фоні вразливості правоохоронних органів рівень ризику поширення цієї гібридної загрози зріс до 59,1%).*

– пропозиції щодо управління ризиками забезпечено регресійним аналізом й побудовою відповідної моделі та на їх основі визначення конкретних заходів (з переліку досліджуваних індикаторів) підвищення спроможності (зниження вразливості) правоохоронної системи щодо протидії конкретним гібридним загрозам;

Приклад: *щодо гібридної загрози «Поява нових злочинних схем у сфері економіки» з переліку 96 індикаторів вразливості найвпливовішим фактором, що знижує стійкість системи, визначено та обґрунтовано – «рівень професійної підготовки персоналу управлінського рівня».*

Таким чином, проведено теоретичне обґрунтування та запропоновано прикладний методологічний інструментарій актуалізації впровадження в правоохоронній діяльності сучасного безпекознавчого концепту розбудови стійкості суспільства у протистоянні гібридним загрозам, що пов'язані з поширенням злочинності.

Костенко О. М.,
д.ю.н., професор, завідуючий відділом проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім.В. М. Корецького НАН України. Київ, Україна.

КОНЦЕПЦІЯ «АНТИКРИМІНАЛЬНИХ ЛЕЩАТ» В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ

Правопорядок – це стан стан суспільства, що виникає в результаті функціонування соціальних феноменів відповідно до законів природного права, закріплених у чинному законодавстві. Як свідчить досвід, існує наступна закономірність: що досконаліший правопорядок в країні, то

благополучніше життя людей в ній. Відповідно до цієї закономірності можна стверджувати, що жодні реформи в Україні не можуть привести до бажаних результатів, якщо вони не будуть пов'язані зі створенням в країні належного правопорядку.

Звідси стає очевидною роль і значення засобів забезпечення правопорядку для прогресивного розвитку українського суспільства. Відсутністю усвідомлення цього вітчизняними реформаторами пояснюється, на нашу думку, хронічні невдачі всіх проектів реформ в Україні. Бо злочинність та інші правопорушення, що руйнують правопорядок, зводять нанівець будь-які політичні, економічні, правові, моральні реформи в Україні.

Особливість вітчизняної злочинності полягає у тому, що вона здатна зводити нанівець будь-які спроби звільнитися від системної кризи, і зокрема кризи правопорядку, яка вразила наше суспільство…

Злочинність, яка є сьогодні в Україні, – це не просто якесь ізольоване явище, а органічний наслідок (і симптом) більш фундаментального явища – соціальної кризи в Україні. Саме так її треба сприймати! Це означає, що сьогоднішня злочинність в Україні є злочинністю кризового типу, сутність якої полягає у тому, що вона породжується соціальною кризою, і сама ж поглиблює цю кризу.

Злочинність кризового типу може бути подолана лише тоді, коли буде усунена та соціальна причина, яка породжує саму соціальну кризу, одним з проявів якої і є цей тип злочинності. Що ж це за причина?

Цією причиною є такий стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами є не вигідним. І навпаки, вигідним є жити і працювати лише порушуючи соціальні норми. Як свідчить історичний досвід, навіть смертна кара не зупиняє від порушення соціальних норм, якщо жити і працювати відповідно до соціальних норм є не вигідним.

Відповідно до світогляду соціального натуралізму жити за соціальними нормами – означає: «ЗГІДНО ІЗ ЗАКОНАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ», і лише це має бути вигідно в нормальному суспільстві, яке має існувати у злагоді із законами соціальної природи. А стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами не вигідно, є СОЦІАЛЬНОЮ АНОМАЛІЄЮ, що породжує так звані «кримінальні аномалії», або іншими словами – кримінальні ексцеси, котрі можна визначити як «ЗЛОЧИНИ, СПРИЧИНЕНІ СОЦІАЛЬНОЮ АНОМАЛІЄЮ».

Саме феномени таких «злочинів, спричинених соціальною аномалією» сьогодні мають місце в нашій країні, як, наприклад, «бурштинова

кримінальна аномалія» в місцевостях, де є поклади бурштину, чи «митна кримінальна аномалія», що уражає жителів в прикордонних місцевостях України. Ці кримінальні ексцеси є реакцією на аномальний стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами є не вигідним. Їх ще можна умовно назвати як «злочини заради виживання», тому що, перебуваючи в умовах соціальної аномалії, людина не має легальної альтернативи для задоволення своїх потреб, зокрема не має достатньо можливостей повною мірою задовольняти свої потреби, дотримуючись соціальних (правових і моральних) норм.

Отже, злочинність кризового типу є феноменом «злочинів, спричинених соціальною аномалією». Злочинність – це феномен реальний, але ПРОТИПРИРОДНИЙ, бо є проявом порушення законів соціальної природи, з якими має узгоджуватися суспільне життя людей. Протидія «злочинам, спричиненим соціальною аномалією», у тому числі корупційним «злочинам, спричиненим соціальною аномалією», не може бути ефективною без реформ, в результаті яких будуть усунуті соціальні аномалії, що і є причиною цих злочинів, тобто жити і працювати за соціальними нормами стане вигідно.

В той же час, у вітчизняній стратегії протидії злочинності в Україні реалізується «антикримінальна» ілюзія, згідно з якою начебто для подолання злочинності достатньо вдосконалювати лише самі по собі адміністративні інструменти – антикримінальне законодавство і антикримінальні органи, не викорінюючи саму соціальну причину злочинності кризового типу, тобто не усуваючи той аномальний стан суспільства, за якого жити і працювати згідно з соціальними нормами є не вигідним.

Поверхове уявлення про чинники, що породжують злочинність, зокрема плутанина щодо таких чинників як «причини злочинності» і «умови, які сприяють злочинності», можуть привести до драматичних помилок у антикримінальній політиці, внаслідок яких відбудеться гіпертрофія адміністративних (репресивних) інструментів у протидії злочинності, що є притаманним «поліцейській державі».

Уявляється, що на відміну від концепції «голої репресії», яка покладена в основу чинної антикримінальної політики в Україні сьогодні, ефективною є концепція «антикримінальних лещат», відповідно до якої має бути поєднання (здвоєння, образно кажучи, як двох «губ» у лещатах): 1) адміністративних (репресивних) засобів; і 2) реформ, спрямованих на створення у суспільстві такого стану, за якого жити і працювати відповідно

до соціальних норм буде ВИГІДНИМ. Перше без другого, тобто застосування «голої репресії» до злочинців, приречене на неефективність, бо відомо, що навіть смертна кара сама по собі не здатна зупинити злочинність.

Концепція «антикримінальних лещат» цілком узгоджується з правилом, сформульованим відомим кримінологом Чезаре Беккаріа: «злочину краще запобігти, ніж потім карати за нього». Сьогодні Україна стоїть перед дилемою: або, намагаючись подолати кризовий тип злочинності, тобто так звану «аномальну злочинність», без усунення соціальної причини злочинності, перетворитись у «поліцейську державу»; або, усуваючи соціальну причину вітчизняної аномальної злочинності, подолати її засобами, властивими демократичній державі.

Отже, якщо в Україні буде реалізуватися концепція «голої репресії», начебто злочинність кризового типу можна подолати одними лише «голими» адміністративними (репресивними) засобами, без усунення соціальної причини «аномальної злочинності», то це неодмінно приведе до надмірного застосування антикримінальними органами специфічних («поліцейських») повноважень у протидії злочинності.

Сьогодні при формуванні антикримінальної політики (відповідно до концепції «голої репресії») в Україні не ставиться питання про те, що для подолання злочинності кризового типу («аномальної злочинності») потрібні такі соціальні (зокрема економічні, політичні, правові, моральні) реформи у суспільстві, внаслідок яких жити і працювати за соціальними нормами стане вигідним.

Однак, лише тоді адміністративні інструменти (тобто антикримінальне законодавство і антикримінальні органи, що його застосовують), які, є безумовно необхідними, можуть бути ефективними, обходячись без «гіпертрофії поліцейських повноважень». Про це, наприклад, свідчить сингапурський досвід протидії злочинності, який підтверджує концепцію «антикримінальних лещат», яка полягає в органічному поєднанні двох чинників: «(1) створення такого соціального порядку, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм є вигідним, плюс (2) застосування адміністративних і репресивних інструментів проти проявів злочинності».

З концепції «антикримінальних лещат» випливає наступне: якщо ми хочемо, щоб реагування на злочинність кризового типу («аномальну злочинність») не привело до гіпертрофії в Україні методів «поліцейської держави», то слід не обмежуватися удосконаленням антикримінального законодавства і антикримінальних органів (органів кримінальної юстиції),

а здійснювати політичні, економічні, правові і моральні реформи, які забезпечать такий стан у суспільстві, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм буде вигідним.

Подолання злочинності кризового типу (тобто злочинності, спричиненої соціальною аномалією) – нерозривно пов'язане з розбудовою нової України – країни без соціальної аномалії, в основі якої постане такий соціальний, і зокрема правовий, порядок, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм буде вигідним.

Крицька І. О.,
к.ю.н., асистент кафедри кримінального процесу НЮУ імені Ярослава Мудрого

ВЕРИФІКАЦІЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ, ОСНОВНІ ПІДХОДИ

Сучасний рівень технологічного розвитку суспільства засвідчує те, що у багатьох із нас значний обсяг особистої інформації зберігається у смартфонах, планшетах та ноутбуках, а майже кожен при собі завжди має якийсь «гаджет», обладнаний функцією високоякісного звуко-, фото- та відеофіксування. До того ж переважна більшість вулиць та будівель обладнана засобами відеоспостереження, а автомобілі укомплектовані приладами, придатними фіксувати зміни швидкості, часу та місце розташування у просторі, а також відеорегістраторами. Отже, майже кожен ситуативно може стати «збирачем» доказової інформації, що потенційно матиме значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Зазначене, на наш погляд, обумовлює появу актуальної потреби у зміні концептуальних поглядів на регламентацію порядку перевірки та оцінки цифрових доказів. Так, на переконання С. І. Кувичкова, необхідним є надання переваги технічним гарантіям верифікації автентичності інформації, що подається суду, відносно дотримання формальних вимог допустимості доказів, насамперед пов'язаних із їх протоколюванням. Тобто за умови, що технічні можливості дозволяють підтвердити автентичність електронної інформації, вона може мати доказове значення [1, с. 13]. У світлі зазна-

ченого варто навести правову позицію, сформульовану в постанові ВС від 07.08.2019 р. (справа № 607/14707/17). Так, зокрема, суд касаційної інстанції погодився з висновком суду апеляційної інстанції, що диск відеозапису з камер спостереження магазину, який покладено судом першої інстанції в основу обвинувального вироку, є недопустимим як доказ, оскільки був отриманий від потерпілого не уповноваженою на те посадовою особою органу досудового розслідування (оперативним працівником) та без дотримання вимог кримінального процесуального закону (поза межами кримінального провадження, тобто до внесення відомостей в ЄРДР, а також до проведення огляду місця події) [2]. Цей висновок яскраво ілюструє домінуючий наразі підхід – надання переваги безумовної необхідності дотримання формальних вимог процесуального оформлення доказової інформації над її значущістю, силою, вагою для доведення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Однак, як видається, особливо стосовно цифрових доказів, подібний погляд має бути зміщений у бік можливості верифікації автентичності електронної інформації, а не формалізованих вимог до її фіксування.

У цьому контексті варто також звернути увагу на основні аргументи проти подібного роду міркувань. Зазвичай вони носять технічний характер і зводяться до того, що така інформація є ненадійною, оскільки є мультиплікативною та трансльованою, а тому легкозмінюваною, і при цьому у певних випадках досить складно встановити її автентичність, а також виявити факти фальсифікації і фабрикації доказів, змістом яких є така інформація.

Опонує таким доводам П. С. Пастухов, підкреслюючи, що перевірюваність (верифікованість) є основною властивістю доказу, що містить електронну інформацію, оскільки у разі використання такого виду інформації існують значні можливості перевірки її ідентифікації і аутентифікації із застосуванням технічних засобів, до того ж перевірка цілісності і незмінності інформації на електронному носії є передусім технічним завданням, а суб'єктивний фактор тут відіграє набагато меншу роль [3, с. 17, 21]. І з цим твердженням складно не погодитися, бо незважаючи на те, що цифрову інформацію дійсно можна змінити за допомогою прикладного програмного забезпечення, однак таке втручання так само легко може бути встановлено шляхом проведення відповідного експертного дослідження.

На продовження нашого дослідження вбачається доцільним звернутися до аналізу значення понять, які вже були нами використані, однак не зна-

йшли свого розкриття – «автентифікація» та «верифікація». Системний аналіз вітчизняного законодавства дає підстави констатувати, що закони та підзаконні нормативно-правові акти в різних галузях містять понад десяти дефініцій кожного з цих понять. Видається, що для кримінальних процесуальних цілей під автенсифікацією цифрових доказів варто розуміти процес встановлення ідентичності, тотожності інформації, що в них міститься, її походження та цілісності, незмінності, а під верифікацією цифрових доказів пропонуємо розуміти їх перевірку, дослідження, спрямовані на встановлення достовірності інформації, що в них міститься та підтвердження відсутності фактів її протиправної зміни (модифікації).

Уявляється, що важливе значення має визначення необхідних способів та засобів автентифікації та верифікації цифрових доказів. У світлі цього, передусім, відмітимо, що Міжнародна організація з комп'ютерних (цифрових) доказів (International Organization on Computer Evidence розробила деякі принципи в цьому напрямку, а саме: (1) під час роботи з цифровими доказами повинні дотримуватися всі загальні судово-експертні процедурні принципи; (2) дії з дослідження вилучених цифрових доказів не повинні вносити в них змін; (3) у разі необхідності надання кому-небудь доступу до оригіналу цифрового доказу, таку особу необхідно належно навчити та проінструктувати; (4) уся діяльність, що стосується конфіскації (вилучення), доступу, зберігання та передачі цифрового доказу повинна бути повністю задокументована і доступна для ознайомлення; (5) особа, в розпорядженні якої знаходиться цифровий доказ, повністю відповідає за всі дії, вжиті щодо цього доказу [4]. Уточнюючи ці принципи, Н. А. Зигура вказує на необхідності дотримання таких правил під час перевірки комп'ютерної інформації: (а) встановлення технічного засобу, з якого була отримана або скопійована така інформація (за наявності можливості); (б) перевірка відповідності типу, моделі, фірми виробника матеріального носія комп'ютерної інформації з параметрами, зазначеними в протоколі слідчої дії, у висновку спеціаліста; (в) встановлення програмного засобу, за допомогою якого була отримана ця інформація [5, с. 144].

Досить детально розглядає засоби верифікації цифрових доказів П. С. Пастухов, виокремлюючи такі аспекти: детальне фіксування у протоколі характеристик програмних засобів (тип операційної системи, реєстраційний номер), самої комп'ютерної інформації (тип файлу, його обсяг, час створення, час редагування, час відкриття, відомості про користувача), програмних засобів, які використовуються для забезпечення цілісності (не-

змінності) даних (це, наприклад, може бути принцип хешування[1]). Отже, на переконання дослідника, існує цілий арсенал перевірки надійності електронних доказів, при цьому спеціальним засобом перевірки електронних доказів є комп'ютерно-технічна експертиза [6, с. 170–171].

Особливу роль для проведення автентифікації та верифікації цифрової інформації відіграє так званий «ланцюг законних володінь» («chain of custody»). Сутність цього принципу полягає в поетапній реєстрації всієї інформації про ідентифікаційні властивості, виробництво, зберігання та рух файлу від користувача до користувача, аж до дослідження в судовому засіданні – і за необхідності демонстрування цього учасникам процесу. Таким чином, йдеться про покрокове документування ідентифікаційних властивостей файлу з моменту його реєстрації, трансляції, зберігання і переміщення з одного носія на інший [6, с. 171; 7, с. 135].

Досить цікавими у контексті нашої роботи є рекомендації, сформульовані у модулі 4 «Вступ до цифрової криміналістики» (розроблений в рамках ініціативи «Освіта для Правосуддя» (E4J), що є компонентом Глобальної програми по здійсненню Дохінской декларації, Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН), м. Віна, 2019 р.). Зокрема, пропонується розмежування всіх цифрових доказів на 3 групи і відповідні поради для кожної з цих категорій:1) контент, генерований однією або кількома особами (наприклад, текст електронного листа, документи текстового редактора) – може вважатися допустимим доказом, якщо він є достовірним і правдоподібним (тобто можна встановити його приналежність будь-якій особі); 2) контент, генерований комп'ютером або цифровим пристроєм без участі користувача (наприклад, журнали реєстрації даних) – може вважатися допустимим доказом, якщо можна довести, що пристрій функціонував належним чином в момент генерування даних, і якщо можна показати, що в момент генерування даних діяли механізми забезпечення захисту для запобігання зміни даних; 3) контент, генерований одночасно користувачем і пристроєм (наприклад, динамічні таблиці в таких програмах, як Microsoft Excel) – необхідно застосувати обидва попередніх правила [8, с. 6–7].

---

[1] Так, як зазначає вчений, хеш-функцію можна використовувати для підтвердження будь-якої електронної інформації, включаючи аудіо- і відеофайли, записані за допомогою різних технічних засобів. При копіюванні такої інформації на зовнішній пристрій необхідно обчислити хеш-функцію, яка буде служити підтвердженням незмінності вихідної інформації. Цю функцію використовують, зокрема, при проведенні комп'ютерно-технічних експертиз.

Таким чином, врахування розглянутих вище засобів та рекомендацій під час використання цифрової доказової інформації у кримінальному провадженні сприятиме алгоритмізації процедури її верифікації, а отже дозволить надалі змістити акцент в аспекті перевірки та оцінки доказів стосовно їх допустимості з дотримання суто формальних вимог під час збирання на встановлення можливості їх ідентичності та автентичності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кувычков С. И. Использование в доказывании по уголовным делам информации, представленной в электронном виде: дисс…канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2016. 273 с.

2. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду ВС від 07.08.2019 р. (справа № 607/14707/17). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/83589933

3. Пастухов П. С. Модернизация уголовно – процессуального доказывания в условиях информационного общества: автореф. дис. … д – ра юрид. наук. Москва, 2015. 64 с.

4. Международная организация по компьютерным (цифровым) доказательствам (International Organization on Computer Evidence – ЮСЕ) (назва з екрану). URL: https://ceur.ru/library/spravochnik/katalog_kompanijj/item126250/

5. Зигура Н. А. Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе России : дис… канд. юрид. наук. Челябинск, 2010. С. 144

6. Пастухов П. С. Средства проверки надежности «электронных» доказательств в ходе досудебного производства по уголовному делу. *Пробелы в российском законодательстве*. 2015. № 3. С.170–173.

7. Галяшина Е. И. Оценка достоверности цифровых фонограмм в уголовном процессе // Доказывание и принятие решений в современном уголовном судопроизводстве. Материалы международной научно – практической конференции, посвященной памяти доктора юрид. наук, профессора Полины Абрамовны Лупинской: сборник научных трудов. М.: ООО «Изд – во «Элит», 2011. С. 135.

8. Модуль 4 ««Вступ до цифрової криміналістики» (розроблений в рамках ініціативи «Освіта для Правосуддя» (E4J), що є компонентом Глобальної програми по здійсненню Дохінской декларації, Управління Організації Об’єднаних Націй з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН), м. Віна, 2019 р.). URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/Cybercrime_Module_4_Introduction_to_Digital_Forensics_RU.pdf

Кудінов В. А.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент, професор кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки, Національна академія внутрішніх справ

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ОПЕРАТИВНОГО ІНФОРМУВАННЯ В ОРГАНАХ (ПІДРОЗДІЛАХ) НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПРО РЕЗОНАНСНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЧИ НАДЗВИЧАЙНІ ПОДІЇ

В Міністерстві внутрішніх справ (далі – МВС) України останніми роками активно проводиться реформа. Так, зокрема, в 2015 році було створено новий центральний орган виконавчої влади – Національну поліцію України (далі – НПУ), діяльність якої спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із Законом та Положенням про Національну поліцію. Одними з основних завдань НПУ є реалізація державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1, 2].

Національна поліція, відповідно до покладених на неї окремих завдань [2]: а) здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події (підпункт 7 пункту 4); б) у межах повноважень, передбачених законом, організовує та здійснює заходи щодо рятування людей, забезпечення їх безпеки, охорони майна в разі стихійного лиха, аварій, пожеж, катастроф та ліквідації їх наслідків (підпункт 8 пункту 4); в) здійснює моніторинг оперативної обстановки в державі, вивчає, аналізує і узагальнює результати та ефективність поліцейської діяльності, інформує у визначеному порядку органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадськість про здійснення державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку (підпункт 41 пункту 4).

Наказом МВС України від 16 лютого 2018 року № 111 затверджена Інструкція з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України [3]. Відповідно до пункту 2 розділу I зазначеної Інструкції під *оперативним інформуванням* розуміють єдину систему збирання, опрацювання та подання до чергової служби вищого рівня інформації про правопорушення або подію з метою організації контролю за встановленням і затриманням осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також оперативного реагування на надзвичайні ситуації.

З метою забезпечення належного функціонування зазначеної єдиної системи збирання, опрацювання та подання до чергової служби вищого рівня інформації про правопорушення або подію використовується інтегрована інформаційна система оперативного інформування (далі – СОІ) Національної поліції, яка є подальшим розвитком автоматизованої СОІ МВС України, створеної протягом 1992–2015 років [4, 5]. Станом на сьогодні вона представляє собою єдиний інформаційно-аналітичний комплекс нормативно-правових, організаційно-кадрових, програмно-технічних, інформаційно-телекомунікаційних та інших заходів і засобів, що здійснює цілодобову обробку оперативної інформації про кримінальні правопорушення та інші надзвичайні події, які сталися на території України.

З метою удосконалення функціонування СОІ Національна поліція протягом останнього часу впроваджує в свою діяльність мережу Ситуаційних центрів [6, 7]. Це нова структура в органах НПУ, до завдань якого включено отримання, аналіз та обробку інформації про динаміку злочинності по всій території України [8]. Проведений аналіз їх роботи за останні роки підтверджує їх ефективність для удосконалення функціонування системи оперативного інформування НПУ [9]. Необхідно відмітити, що організація діяльності чергових частин, Ситуаційних центрів (відділів), підрозділів «102» з прийому повідомлень за скороченим номером екстреної допомоги поліції «102» та оперативного реагування на них покладено на управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування поліції [10].

Під час проведення масових заходів, державних свят і надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру розгортає свою діяльність мережа оперативних штабів МВС України. Так, наприклад, 19 березня 2020 року був утворений координаційний штаб органів системи МВС

з метою цілодобової координації їх діяльності, спрямованої на реалізацію заходів з протидії поширенню в Україні COVID-19, забезпечення публічної безпеки і порядку, здійснення цілодобового моніторингу оперативної обстановки в країні, інформування керівництва МВС та урядового антикризового штабу щодо її змін, підготовки управлінських рішень щодо належного реагування на такі зміни [11].

З метою організації належного функціонування системи оперативного інформування НПУ була суттєво оновлена її нормативно-правова база. Так, зокрема, заяви та повідомлення про правопорушення або події працівниками чергової служби органів (підрозділів) поліції реєструються в інформаційних ресурсах інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» [12]. При цьому Порядок ведення єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події визначений наказом [13], Перелік правопорушень та подій, інформація про які подається до органів управління поліції, регламентується наказом [14], Інструкція з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) НПУ визначена наказом [15].

Для подальшого удосконалення функціонування системи оперативного інформування Національної поліції України рекомендується використовувати можливості програмно-технічних засобів автоматизованої системи оперативного інформування МВС України [16, 17] та забезпечити належний рівень захисту її інформаційних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580–19.

2. Про затвердження Положення про Національну поліцію : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 877. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877–2015-%D0%BF.

3. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ МВС України від 16 лют. 2018 р. № 111. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371–18.

4. Функціонування системи оперативного інформування МВС України / [В. А. Кудінов, П. П. Артеменко, О. В. Золотар та ін.]; за ред. В. А. Кудінова. *Спеціальна техніка. Загальна частина*: посіб. Київ, 2007. С. 156–172.

5. Кудінов В. А. Становлення, сучасний стан і перспективи розвитку автоматизованої системи оперативного інформування МВС України про резонансні злочини та інші надзвичайні події. *Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України*. 2012. № 190. С. 9–27.

6. Кудінов В. А. Удосконалення функціонування системи оперативного інформування Національної поліції України шляхом створення Ситуаційних центрів. *Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності Національної поліції України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпро, 23 листоп. 2018 р.). Дніпро: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 44–46.

7. Кудінов В. А. Проблеми впровадження ситуаційних центрів в органах Національної поліції України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конференції (Харків, 30 листоп. 2018 р.). Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ. С. 143–145.

8. Поліція відкриває ситуаційні центри. LexInform *Юридичні новини України* : [сайт]. URL: https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/politsiya-vidkryvaye-sytuatsijni-tsentry.

9. Ситуационный центр Нацполиции: анализ преступности, оперативной обстановки и координация подразделений. *112.ua* : [сайт]. URL: https://112.ua/statji/situacionnyy-centr-nacpolicii-analiz-prestupnostioperativnoy-obstanovki-i-koordinaciya-podrazdeleniy-431302.html.

10. Про затвердження Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві : Наказ МВС України від 22 січ. 2016 р. № 39. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0216-16#n7.

11. Про утворення координаційного штабу органів системи МВС : Наказ МВС України від 19 берез. 2020 року № 280.

12. Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» : Наказ МВС України від 03 серп. 2017 р. № 676. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059–17.

13. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : Наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223–19.

14. Про затвердження Переліку правопорушень та подій, інформація про які подається до центрального органу управління поліції, головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві : Наказ Національної поліції України від 04 лип. 2018 р. № 645 (у редакції наказу Національної поліції України від 06 листоп. 2018 р. № 1015).

15. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : Наказ МВС України від 23 трав. 2017 р. № 440.

16. Кудінов В. А. Програми контролю достовірності та попередньої обробки інформації бази даних АІС «Зведення» з обліку резонансних злочинів та інших надзвичайних подій МВС України. *Реєстрація, зберігання і обробка даних*. 2005. Т. 7. № 1. С. 80–88.

17. Кудінов В. А. Аналіз оперативної обстановки можливостями автоматизованої системи оперативного інформування МВС України. *Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України*. 2012. № 190. С. 28–33.

Кулик К. Д.,
к.ю.н., асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

На сьогодні в Україні спостерігається невтішна ситуація у сфері запобігання та протидії злочинності. Не зважаючи на численні заходи, які вживаються на загальнодержавному та місцевому рівнях, кількість злочинних діянь залишається досить високою. У зв’язку з введенням загальнонаціонального карантину відбулися певні зміни у структурі злочинності за цей період, зокрема, почастішали випадки вчинення шахрайства, кіберзлочинів

та домашнього насильства, у тому числі злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх.

Аналіз офіційних статистичних даних Генеральної прокуратури України показав, що за березень 2020 р. було зареєстровано 334 випадки, пов'язані з насильством у сім'ї, та домашнього насильства – 199 злочинів. Загалом станом на березень 2020 р. було обліковано 844 правопорушення, пов'язаних з насильством у сім'ї, та 724 випадки домашнього насильства (ст. 126–1 Кримінального кодексу України). Як бачимо, динаміка цих злочинів тільки зростає. До того ж, слід не забувати й про високий рівень латентності злочинів цього виду, а тому реальна ситуація є набагато гіршою.

Подібна тенденція, на жаль, спостерігається й щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх. Попередніми дослідженнями було встановлено, що 22,5% випадків розбещення неповнолітніх вчиняються в родині батьками, вітчимами, співмешканцями матерів жертв, дідусями, а 14,2% злочинів – сусідами чи друзями батьків потерпілих [1, с. 91]. Отже, можна зробити висновок, що серед фактів домашнього насильства непоодинокими є випадки вчинення статевих злочинів щодо неповнолітніх, які в умовах тимчасової соціальної ізоляції не набувають широкого розголосу.

У зв'язку з цим набувають особливої актуальності заходи запобігання та протидії досліджуваних злочинам. Одним із таких заходів, на думку фахівців, є посилення кримінальної відповідальності за вчинення цих злочинів, зокрема створення Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього, а також введення такого виду покарання як хімічна кастрація. Так, у Верховній Раді України було зареєстровано два законопроекти, які містять положення щодо створення публічного або закритого реєстру осіб, які вчинили злочини проти статевої недоторканості неповнолітніх осіб, примусової та добровільної хімічної кастрації винних осіб, відповідно: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені стосовно малолітньої особи, неповнолітньої особи, особи, яка не досягла статевої зрілості» № 6449 від 15.05.2017 р., та «Проект закону про внесення змін до деяких законів України (щодо впровадження Єдиного реєстру осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього)»

№ 6607 від 21.06.2017 р. Розглянемо деякі положень цих законопроектів більш детально.

Доцільність створення єдиного реєстру осіб, які вчинили злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх осіб, не викликає сумнівів, однак, яким має бути цей реєстр публічним чи закритим? Слід зазначити, що подібні реєстри вже існують у Сполучених Штатах Америки та Польщі. Зокрема, у США ця база є загальнодоступною відповідно до «Закону Меган» («Megan's Law» або «Jacob Wetterling Crimes Against Children and Sexually Violent Offender Registration Program»), тобто кожна людина може зайти на електронний ресурс та перевірити наявність у списку осіб, які його оточують. У Польщі цей реєстр є також відкритим для всіх. Проте, на нашу думку, в Україні при впровадженні такого Єдиного реєстру слід брати до уваги й деякі особливості, пов'язані зі сприйняттям та можливою неадекватною реакцією деяких представників громадськості на осіб, які будуть значитися у ньому. Наприклад, оприлюднення такого списку може спричинити «хвилю самосуду» щодо винних осіб, подальшої їх дискримінації, цькування та фізичного знищення. Іншим негативним наслідком публічності реєстру може стати ще більша латентизація досліджуваних злочинів, а також підвищення їх жорстокості. Тому вважаємо, що доступ до такого реєстру доцільно зробити тільки для відповідних уповноважених осіб, які здійснюють досудове розслідування, представників прокуратури, а також науковим співробітникам за наявності відповідного дозволу від держателя такого Реєстру та дотриманні всіх вимог згідно з Законом України «Про захист персональних даних».

Неоднозначною є позиція фахівців і щодо необхідності введення хімічної кастрації як виду покарання за вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх. Важливо зазначити, що хімічна кастрація вже застосовується у Чехії, Російській Федерації, Казахстані, Польщі та Південній Кореї. Подібну відновлювану медикаментозну терапію практикують також у Франції, Швеції, Німеччині та Данії: деякі засуджені, хворі на педофілію, для унеможливлення вчинення ними сексуальних злочинів добровільно приймають антиандрогени. Однак, переважна більшість країн, що застосовує ці медичні заходи, робить це виключно за добровільною згодою засуджених.

Добровільна згода на прийом медичних препаратів, які пригнічують вироблення у чоловіків тестостерону, означає усвідомлення особою, що має розлади сексуальних уподобань, які проявляються у сексуальному

тяжінні до дітей допубертатного та раннього пубертатного віку (педофілії) [2], можливості вчинення ним злочинних посягань. Однак через небажання шкодити фізичному та психологічному здоров'ю неповнолітніх особи, що схильні до педофілії, приймають рішення регулярно приймати відповідні медичні препарати.

На жаль, на побутовому рівні та в засобах масової інформації термін «педофіл» помилково використовується щодо всіх осіб, які вчинили сексуальні злочини щодо неповнолітніх, що призводить до плутанини у поняттях та можливих засобах запобігання та протидії досліджуваним злочинам. Проведені кримінологічні дослідження виявили, що лише 5,1% з 193 засуджених, що вчинили розбещення неповнолітніх, судово-психіатричною експертизою було встановлено діагноз «педофілія» [3, с. 65]. Що означає потенційну неефективність застосування заходів примусової хімічної кастрації для осіб, які не мають сексуального тяжіння виключно до неповнолітніх. Переважна більшість винних у вчиненні розпусних дій обрали жертвами дітей через страх бути знехтуваними дорослими партнера, наявність комплексів меншовартості чи бажання не витрачати значних зусиль на схиляння дорослого партнера до статевих зносин. Вживання цими особами антиандрогенів штучно знизить вироблення в організмі тестостерону, однак не знизить бажання вчиняти злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості. А навіть, навпаки, може спонукати їх вчиняти більш жорстокі злочини, оскільки, серед побічних ефектів вживання таких препаратів є депресія з подальшим розвитком агресивності [4].

Таким чином, для кожної категорії винних у вчиненні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості повинні застосовуватися індивідуально ті заходи, які будуть мати найвищу ефективність в кожному конкретному випадку. Застосування ж заходів медичного характеру (як з призначенням медичних препаратів, так і без їх призначення) повинно проводитися висококваліфікованими фахівцями у галузі психології, психіатрії, сексології та психотерапевтичної корекції. Їх завданням має бути прищеплення винним особам позитивних цінностей та установок на повагу до суспільних морально-етичних принципів, підвищення самоконтролю осіб, схильних до вчинення статевих злочинів щодо неповнолітніх, орієнтацію на свідому відмову від вчинення суспільно небезпечного діяння.

У зв'язку з вищезазначеним, вважаємо правильним відхилення Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини,

вчинені стосовно малолітньої особи, неповнолітньої особи, особи, яка не досягла статевої зрілості» від 03.10.2019 р. № 169-IX, що передбачав впровадження як публічного реєстру осіб, які вчинили досліджувані злочини, так і застосування примусової хімічної кастрації для винних у їх вчиненні осіб. Отже, на сьогодні Верховною Радою України залишається прийнятим у першому читанні проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо впровадження Єдиного реєстру осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього)» від 21.06.2017 р. № 6607, змістом якого є впровадження закритого Єдиного реєстру осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього, а також можливого добровільного застосування медичних заходів у вигляді хімічної кастрації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кулик К. Д. Щодо питання про типологію конкретної життєвої ситуації при вчиненні розбещення неповнолітніх. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 88–92;

2. Расстройства сексуального предпочтения (Г65). Международная классификация болезней 10-го пересмотра (МКБ-10). URL: http://mkb-10.com/іпйех.р1ір?рій=4358 (дата звернення: 08.04.2020);

3. Кулик К. Д. Хімічна кастрація як вид покарання за злочини проти статевої недоторканості неповнолітніх: за чи проти? / К. Д. Кулик // Актуальні шляхи удосконалення українського законодавства : зб. тез наук. доп. і повідомл. X Всеукр. наук-практ. конф. науковців, практикуючих юристів, аспірантів та студентів (м. Харків, 16 листоп. 2019 р.). – Харків, 2019. С. 63–67;

4. Хімічна кастрація: що це, як діє та до кого застосовують. URL: https://molbuk.ua/news/178156-khimichna-kastraciya-scho-ce-yak-diye-ta-do-kogo-zastosovuyut.html (дата звернення: 08.04.2020);

5. Про відхилення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені стосовно малолітньої особи, неповнолітньої особи, особи, яка не досягла статевої зрілості»: затв. постановою Верховної Ради України від 03.10.2019 р. № 169-IX. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 44. Ст. 285.

Кулик О. Г.,
д.ю.н., ст. наук. співробітник завідувач науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності, Державний науково-дослідний інститут МВС України

Наумова І. В.
ст. наук. співробітник 1-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності, Державний науково-дослідний інститут МВС України

ПРАКТИКА ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У чинному Кримінальному кодексі України передбачено право суду з урахуванням тяжкості злочину, особи винного та інших обставин справи звільнити особу, засуджену до виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років (крім випадків засудження за корупційний злочин), від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 Кримінального кодексу України – КК) [1]. Крім цього загального виду звільнення засудженого від відбування покарання в КК передбачено й такий спеціальний його вид, як звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК) [2, с. 17]. В даній роботі ми ставили за мету проаналізувати дані судової статистики, а саме Звіту про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання [3], щодо практики прийняття судами рішень про застосування цього виду звільнення від відбування покарання за період 2004–2019 рр., визначити її сучасні тенденції.

Як показав аналіз статистичних даних, звільнення від відбування покарання з випробуванням використовується судами як основний вид звільнення засуджених від відбування покарання. В середньому 95,9% всіх звільнених від відбування покарання осіб складали ті, кого звільнили з ви-

пробуванням[1]. Чисельність таких осіб у 2004 р. дорівнювала 122864, а в наступні роки вона переважно скорочувалася (рис. 1). Впродовж 2005–2009 рр. цей показник щорічно зменшувався у середньому на 10–11% і становив на кінець зазначеного періоду 70523. У 2010 р. число осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, зросло до 79955 (+13,4%), а в наступні 6 років переважно знижувалося більш високими темпами (2011 р.: – 19,2%; 2013 р.: – 29,5%; 2014 р.: – 15,9%; 2016 р.: – 22,2%) і в останньому році цього відтинку часу дорівнювало 31491 (у 2,5 раза менше показника 2010 р.). У 2017–2019 рр. тенденція зниження продовжилася, але її темпи суттєво уповільнилися (– 4–7% щороку) і у 2019 р. було зафіксовано 26745 таких осіб, що менше ніж у 2004 р. у 4,4 раза.

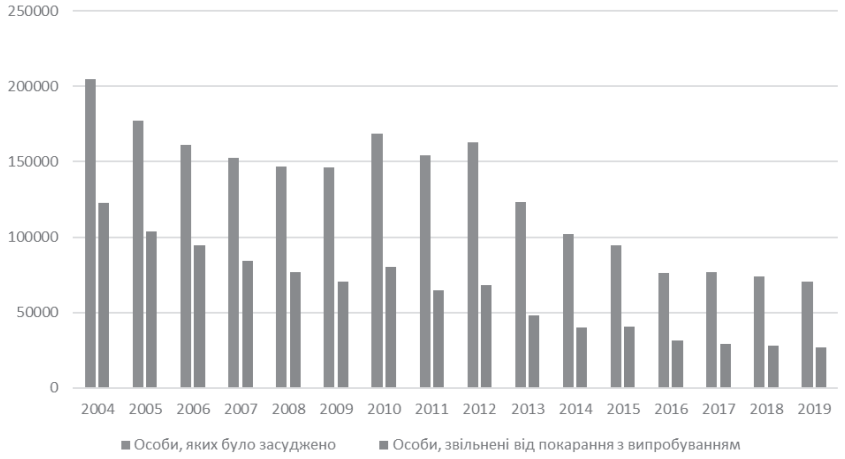

Рис. 1. Динаміка осіб, яких було засуджено, та осіб, яких було засуджено та звільнено від відбування покарання з випробуванням, в Україні у 2004–2019 рр.

На рис. 1 чітко видно, що динаміка кількості засуджених, звільнених від відбування покарання з випробуванням, співпадала з динамікою загального числа засуджених. Чисельність останніх за період, що аналізується також

[1] У зазначеному звіті міститься єдиний показник кількості всіх засуджених, звільнених від відбування покарання з випробуванням, який ми будемо використовувати в аналізі.

суттєво зменшувалася і скоротилася з 204794 у 2004 р. до 70375 у 2019 р., тобто у 2,9 раза. Таким чином, тенденція зменшення кількості засуджених, звільнених відбування покарання з випробуванням була обумовлена тенденцією зменшення чисельності загального числа засуджених в країні.

Натомість зазначений фактор скорочення розглядуваного показника був не єдиним. Протягом аналізованого періоду відбувалося помітне зменшення частки засуджених осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, серед всіх осіб, яких було засуджено. У 2004 р. вона становила 60,0% у наступні 9 років постійно зменшувалася і у 2013 р. становила 39,0%. У 2014–2019 рр. цей показник стабілізувався і коливався в межах 38–43%. Ці дані свідчать про те, що зниження чисельності засуджених осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, відбувалося більш інтенсивно, ніж скорочення кількості всіх засуджених. Відповідно другим фактором скорочення чисельності засуджених розглядуваної категорії було суттєве обмеження судами застосування цього виду звільнення від відбування покарання.

Становлять інтерес дані відносно того, засуджені за які злочини найчастіше звільнялися від відбування покарання з випробуванням, і якою була динаміка відповідних показників протягом останніх років. Через відсутність даних за весь аналізований період для аналізу взяті відомості за 2008–2019 рр., а по деяких видах злочинів за більш короткий період. За частотою призначення розглядуваного виду звільнення від відбування покарання осіб, засуджених за різні види злочинів, можна поділити на наступні групи.

До групи осіб, які звільнялися від відбування покарання з випробуванням найчастіше (у середньому 60% і вище всіх засуджених за цей злочин), входять засуджені за: створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань; ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу; дезертирство; умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження; зловживання владою або службовим становищем та незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Групу засуджених з високою частотою (50–59%) призначення зазначеного виду звільнення від відбування покарання з випробуванням складають особи, засуджені за: хуліганство; незаконне заволодіння транспортним засобом; порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами; привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; посів або вирощування снотворного маку чи конопель.

Третю групу утворюють засуджені із середньою частотою (35–45%) призначення розглядуваного виду звільнення від відбування покарання. Це ті, хто був засуджений за: крадіжку; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту; самовільне залишення військової частини або місця служби; умисне тяжке тілесне ушкодження; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; грабіж; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та деякі інші. Значний відсоток звільнених від відбування покарання за такий тяжкий злочин, як умисне тяжке тілесне ушкодження, викликає сумніви в обґрунтованості такої судової практики.

До великої групи засуджених, частота застосування до яких була низькою належить перш за все ті, хто вчинив тяжкі злочини (умисне вбивство, розбій тощо), а також ряд інших видів злочинів (побої і мордування, погроза вбивством, шахрайство, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей тощо).

З наведених даних видно, що протягом вказаного періоду суттєво зменшилася частка осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, засуджених за такі поширені злочини, як крадіжка (2008 р. – 54,5%, 2019 р. – 37,6%); грабіж (2008 р. – 50,3%, 2019 р. – 37,2%); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (2008 р. – 63,3%, 2019 р. – 31,5%) тощо. Тобто суди поступово обмежували практику такого звільнення від відбування покарання осіб, які вчинили зазначені злочини.

За результатами проведеного аналізу можна констатувати, що на початку 2000-х років на фоні гуманізації каральної політики держави суди почали приймати рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням до абсолютної більшості засуджених (у 2004–2006 рр. – понад 60% всіх засуджених, у 2007–2008 рр. – понад 50%). Натомість спостерігалася тенденція постійного зниження таких осіб, яка тривала до 2013 р. Можна констатувати, що в цьому році судова система прийшла до певної величини частки осіб, які можуть звільнятися від відбування покарання з випробуванням без суттєвого зниження ефективності кримінального правосуддя в країні. У наступні роки ця частка залишалася приблизно на одному рівні.

Протягом аналізованого періоду спостерігалася тенденція суттєвого зменшення і загальної чисельності засуджених осіб і чисельності тих за-

суджених, які були звільнені від відбування покарання з випробуванням, але зменшення останніх відбувалося більш інтенсивно, що можна розцінювати як відмову судової практики від надмірної гуманізації кримінального судочинства. Суди стали значно рідше застосовувати звільнення від відбування покарання з випробуванням до осіб, які були засуджені за найбільш поширені корисливі посягання та наркозлочини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 02.04.2020. Офіційний портал Верховної Ради України. Законодавство. ULR: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2001–05,2341–14 (дата звернення: 09.04.2020).

2. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України [Текст]: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Горох Олексій Петрович; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2019. – 40 с.

3. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (Форма № 6, річна). Остання редакція затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 № 325. Копії звітів за 2004–2007 рр. отримані від Державної судової адміністрації України на запити, копії звітів за 2008–2019 рр. отримані з джерела: Звітність. Судова статистика. Офіційний інформаційний портал «Судова влада». URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 03.04.2020).

Кульчицька Л. О.,
Служба безпеки України
м. Київ

ДО ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЄЮ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Інформація визнається одним із стратегічних активів і у приватному, і в державному секторах. Важливість інформації визначається її значенням для прийняття рішень та, як наслідок, отримання конкурентних переваг у динамічному середовищі. На сьогодні ми досягли високої точки насичен-

ня даними (в т.ч. нерелевантними) і тепер шукаємо способи оптимізувати процес використання інформації, створити певні межі.

Оскільки інформація по суті тісно пов'язана з технологіями, які її доставляють, то питання управління інформацією тяжіють до того, щоб зосередитися на управлінні технологіями. Коли говорять про інформаційні системи, мають на увазі виключно побудову технологічних систем обробки інформації [1, 2]. Такий звужений підхід ігнорує інші аспекти, як:

- управління людьми, що використовують технології;
- процеси, для виконання яких застосовуються технології;
- організаційний контекст, в рамках якого діють технології;
- суть самої інформації, яка є центральним елементом всієї системи, життєво необхідним компонентом.

Інформаційна система – це, перш за все, люди, які використовують інформацію як частину своїх робочих завдань. Роль, яку відіграє технологія, полягає в тому, щоб полегшити накопичення і зберігання великих обсягів даних для задоволення вимог, що висуваються до інформації. Таким чином, інформаційна система складається з людей і процесів, які вони виконують, а також з технологічних рішень, за допомогою яких здійснюється накопичення, обробка і поширення даних, що підлягають трансформації в інформацію та знання за участі людини.

Поняття «інформація» та «дані» умисно розділені, хоча на побутовому рівні і вживаються як синоніми. Щоб бути точними: дані – це сирі факти і цифри, результати спостережень і виміри. Сенсу вони набувають, будучи обробленими – організованими, узагальненими, проаналізованими, інтерпретованими для визначеної цілі. За визначенням Пітера Друкера, інформація – це дані, наділені значимістю і метою. Це означає, що, якщо дані можуть бути виражені просто як цифри, інформація частіше подається за допомогою мови *(наприклад, у текстовому вигляді)*, додаючи комплексності будь-якій системі, розробленій для виявлення і використання інформації. Знання – це одиниці інформації, зібрані воєдино в нерозривне ціле, і тільки людина може перетворити інформацію на знання, застосовуючи логіку до частин цієї інформації, попередньо засвоївши їх і у результаті видозмінивши їх. Застосування логіки включає в себе порівняння даної одиниці інформації з іншими наявними одиницями; продумування наслідків, що витікають з цієї інформації; виявлення зв'язків між одиницями інформації; обговорення з іншими отриманої частини інформації.

Дослідження континіуму «дані-інформація-знання» підкреслює значення людини в роботі будь-якої інформаційної системи. Ефективність інформаційної роботи залежить від алгоритмів трансформації даних

в інформацію і затим знання, з наступним їх використанням. Зазначене демонструє, що впровадження інформаційних систем вимагає значно більш комплексного підходу, ніж просто встановлення технологічного обладнання. Неможливо досягти успіху в управлінні інформацією, поки люди і їх робочі процеси, а не технології, не почнуть відігравати головну роль в інформаційній системі.

В теорії управління є поняття «інформаційного робітника» або аналітика – співробітника, який володіє знаннями в різних сферах (має освіту з декількох дисциплін), що дозволяє йому знаходити оптимальні відповіді на запитання: де знайти потрібні дані; які з них відібрати, перетворивши тим самим на інформацію – дані, що мають певну мету і значимість; як застосувати отримане знання. Автор цього поняття, Пітер Друкер, та інші науковці, що займаються питаннями інформаційного менеджменту, дійшли висновку про вищу ефективність горизонтальної побудови відносин між «інформаційними робітниками» та управлінцями і застосуванні стратегії «тягни», а не «штовхай» при отриманні інформації (або комбінації стратегій «тягни-штовхай») [3].

Суть стратегії «тягни» полягає в тому, що «інформаційні робітники», знаючи джерела даних, самі визначають, чого саме потребують і «витягують» ці відомості – тобто, діють активно. Стратегія «штовхай», навпаки, передбачає, що інформація розсилається користувачам і люди в такому випадку є пасивними отримувачами того, що управлінець визначив як важливе. Комбінація стратегій «тягни-штовхай» – це поєднання «проштовхування» зверху важливої інформації з наданням співробітнику можливості «витягувати» ті додаткові дані, яких він потребує для виконання інформаційної роботи.

Для сфери безпеки і оборони характерно застосування саме стратегії «штовхай», потоки інформації тяжіють до вертикального руху зверху-вниз з об’єктивних причин: доволі жорсткої централізації керівництва і безпекових застережень. Ці процеси розроблялися і ефективно впроваджувалися десятки років тоді, коли загроза безпеці пов’язувалася з загрозою масштабного збройного конфлікту в умовах біполярного світу. Зараз саме цей ризик знижено, а на міжнародній арені діють кілька центрів тяжіння. Натомість сучасні найбільш відчутні загрози мають умовно нижчу інтенсивність, а їх актуалізація не завжди пов’язана з діяльністю державних інституцій противника, а часто – груп терористів, транснаціональних злочинних угруповань чи інших акторів недержавного характеру. Нейтралізація таких загроз повинна бути миттєвою та вимагає задіяння спільних чи об’єднаних сил. Жорсткі, структуровані процеси управління інформацією старого зразка не мають тієї гнучкості, що необхідна в обстановці, яка швидко

змінюється і потребує кращої комунікаційної взаємодії між залученими до нейтралізації загрози силами.

З цієї причини науковці пропонують ширше застосовувати напрацювання приватного сектору з управління інформацією. Оборонна сфера нічим не відрізняється від державного чи приватного секторів, в яких вироблення рішень є засобом досягнення поставлених цілей і в яких для забезпечення цього процесу потрібна високоякісна інформація, щоб розуміти проблему, виділити релевантну інформацію і винести судження.

Зокрема, пропонується розробити і впровадити більш придатні техніки управління інформацією з наголосом на приближенні до стратегії «тягни», які б давали можливість користувачам швидко експлуатувати ту інформацію, що стосується контексту, в якому вони діють, та робили б її доступною тоді, коли користувачі її потребують. Як приклад наводиться досвід Туреччини та Ізраїлю. Туреччина розробила і впровадила у військово-повітряних силах інтегровану Систему командування і контролю (TICCS), яка є центральним ресурсом, ядром функціонування цілої серії підсистем (оперативного управління, управління збором розвідувальної інформації, підготовки особового складу, ресурсного забезпечення і так далі). Пов'язуючи всі ці підсистеми між собою, TICCS здатна «штовхати» інформацію туди, де в цьому є очевидна потреба, і виступати як ресурс інформації для тих, хто «витягує» іншу інформацію тоді, коли вона їм потрібна. Ізраїль знайшов інше рішення: маючи системи інформаційного обслуговування в різних підрозділах, командування стимулювало горизонтальні стосунки між «інформаційними робітниками» різних ланок через серію семінарів з обміну досвідом. Вони по черзі презентували власні напрацювання і деталі власної системи і, як результат, підвищився рівень інтеграції між підрозділами і поділу інформацією [3].

Якщо говорити про Україну, то при прийнятті, наприклад, Концепції інформатизації Міністерства оборони було констатовано, що незважаючи на появу електронного врядування в державі, наявність широкого спектра цифрових інформаційних технологій та програмно-апаратних засобів для їх реалізації, сфера оборони відстає від прогресу, наслідком чого є низький рівень забезпечення інформаційних потреб [4]. Фактично з прийняттям Концепції започатковано масштабні зміни з перегляду усталених підходів до управління інформацією до новітніх, заснованих на широкому використанні технологічних досягнень та врахуванні при цьому ролі людини як ключової особи в процесі трансформації даних в інформацію, а потім знання.

Таким чином, важливість інформації для прийняття рішень в державному секторі, включаючи сектор безпеки і оборони, непересічна. Ключову

роль в інформаційних системах відіграють люди, участь яких в процесі обробки надає сенсу даним, трансформуючи їх в інформацію, а потім знання. Технології є потужним інструментом оптимізації процесу перетворення. Приватний сектор значно більше просунувся в управлінні інформацією, порівняно з державним, де безпекові застереження та деякі інші чинники стали стримуючими факторами для впровадження новітніх підходів. Водночас, застосування елементів апробованих приватним сектором стратегій управління інформацією продемонстрували їх прийнятність і результативність для оборонної сфери, як, зокрема, стратегія «тягни». Запозичення таких підходів дозволить успішно розвивати інформаційні системи оборонних і безпекових відомств, вивівши на якісно новий рівень процес задоволення інформаційних потреб і прийняття управлінських рішень в державі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ДСТУ 2392–94 Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення.

2. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах».

3. Annie Maddison. Information and its management// Managing Defence in a Democracy/ Ed. By Laura R. Clearly – Cass Military Studies, 2010 – P. 140–156.

4. Концепція інформатизації Міністерства оборони України, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 17.09.2014 № 650.

Лацько А. В.,
студентка 1 курсу магістратури 4 групи Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Харків, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖЕРТВ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ

Злочини проти статевої недоторканості осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, характеризуються підвищеною суспільною небезпекою та виключною аморальністю та цинічністю дій винних. Такі злочини грубо

принижують гідність потерпілої від злочину особи, заподіюють шкоду її психічному і фізичному здоров'ю.

Міжнародна спільнота розробила ряд нормативно-правових актів, які покликані об'єднати зусилля країн світу на шляху забезпечення охорони прав неповнолітніх осіб та захисту їх від злочинних посягань. Так, у Декларації прав дитини (1959), зазначено, що «дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження». Необхідність у такому особливому захисті дитини була передбачена також Женевською декларацією прав дитини (1924), визнана Загальною декларацією прав людини (1948), Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (статті 23 і 24), Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (ст. 10), а також статутами і відповідними документами спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей [1].

Україна, ратифікувавши відповідні міжнародні договори, приєдналася до реалізації закріплених ними положень. Зокрема, Законом України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. №2402-III зазначається, що «кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини» [2].

Підвищена суспільна небезпека злочинів проти статевої недоторканості полягає в тому, що особи, які не досягли шістнадцятирічного віку, в силу своєї психологічної, соціальної та особистісної незрілості, залежності від дорослих, недостатнього життєвого досвіду, ще не можуть критично оцінювати деякі вчинки, і в результаті це призводить до негативних наслідків. Особам у віці 11–16 р. притаманний пошук себе як особистості у суспільстві й світі, намагання збагнути сутність світу і свого існування, будується власне відношення до явищ дійсності. Неповнолітні особи є залежними від батьків, родичів та вчителів, що заважає чинити належний опір у випадках вчинення сексуальних домагань з боку останніх.

Під час кваліфікації статевих злочинів, вчинених щодо малолітніх та неповнолітніх осіб, варто враховувати деякі критерії, зокрема: вік потерпілого, об'єктивну сторону вчинюваного діяння; безпорадний стан; наявність або відсутні згоди на вступ у статевий зв'язок.

Віковій критерій потерпілих відіграє ключову роль у кваліфікації досліджуваної групи злочинів. Правилами проведення судово-медичних

експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. №6, особи як жіночої, так і чоловічої статі віком до 14 років вважаються такими, що не досягли статевої зрілості. Встановлення статевої зрілості проводиться щодо осіб віком з 14 до 18 років. Питання про досягнення потерпілою особою статевої зрілості вирішується на підставі висновку судово-медичної експертизи, призначення якої у таких випадках є обов'язковим [3].

Загалом, статева зрілість – це такий фізіологічний стан організму людини, досягнення якого дозволяє їй належним чином і без шкідливих наслідків для здоров'я виконувати репродуктивну функцію. Статева зрілість полягає в завершенні формування організму чоловіка чи жінки, коли статеве життя, а для жінок, крім того, запліднення, вагітність, пологи та годування дитини, є фізіологічно нормальною функцією і не завдає шкоди подальшому розвиткові організму. При встановленні статевої зрілості враховується сукупність таких ознак: а) загальний фізичний розвиток; б) розвиток зовнішніх і внутрішніх статевих органів; в) для особи жіночої статі – здатність до статевих зносин, запліднення, виношування плоду, розродження (пологів) і годування дитини, а для особи чоловічої статі – здатність до статевих зносин та запліднення. Настання статевої зрілості відбувається не в один день, а поступово, протягом кількох років; її досягненню передує період статевого дозрівання, який зазвичай триває 3–5 років [4].

Роз'яснення поняття статевої зрілості також надає Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. №5 у абз. 2 п. 16 «статева зрілість – це такий фізіологічний стан організму людини, який характеризується здатністю до повного виконання статевих функцій» [5].

Таким чином, поняття «статева зрілість» є оціночним і потребує проведення судово-медичної експертизи. Однак, на практиці проведення такої експертизи супроводжується складнощами, пов'язаними з відсутністю фахівців, лабораторій, фінансового забезпечення географічною місцевістю, зокрема сільською.

У зв'язку з цим, законодавець прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» від 14.03.2018 р. №2334-VIII, відійшов від медичного критерію «статева зрілість», максимально замінивши його на об'єктивний віковий критерій – досягнення особою 16-річного віку у складах злочинів проти статевої свободи та

статевої недоторканості, зокрема ст. 155 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Такий підхід, полегшує як процес кваліфікації та доказування вини, так і оцінку суб'єктом злочину своїх протиправних дій.

Також Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, так посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи» від 19.12.2019 р. №409-IX було внесено зміни до ч. 4 ст. 152 КК України. Нова редакція цієї статті чітко визначає, що «дії, передбачені ч. 1 ст. 152, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди» є зґвалтуванням малолітньої особи.

Абзац 1 п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. №5 містить подібні положення – «якщо потерпіла особа з певних причин (малолітній вік, розумова відсталість, непритомний стан тощо) не розуміла характеру і наслідків вчинюваних з нею дій, скоєні статеві зносини треба розцінювати як зґвалтування малолітньої (малолітнього) або неповнолітньої (неповнолітнього) з використанням її (його) безпорадного стану. Якщо особа, яка не досягла статевої зрілості, була спочатку зґвалтована, а потім погодилась на вступ у статеві зносини, дії винного треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 152 і 155 КК України».

Як бачимо, значну роль у кваліфікації статевих злочинів має наявність або відсутність згоди потерпілого на вступ у статевий зв'язок. Так, якщо згода відсутня, то злочинне діяння має ознаки ч. 3 ст. 152 КК України. За наявності добровільної згоди потерпілої особи віком від 14 до 16 років, дії винного будуть мати ознаки ст. 155 КК України.

Водночас фізіологічний (статевий) розвиток є індивідуальним і встановлення факту досягнення або недосягнення потерпілою особою (14–16 років) статевої зрілості, залишається необхідним елементом правильної кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх осіб. Також, доцільним є узгодження Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи та останніх змін, внесених до Кримінального кодексу України.

Отже, потерпілим від злочину, передбаченого ст. 155 КК України, має визнаватись лише та особа, якій вже виповнилось 14 років, але яка ще не досягла 16-річного віку. Ця категорія осіб потребує особливої уваги задля

врахування як вікових характеристик потерпілого, так і біологічних особливостей розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 ;

2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. ст. 142;

3. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я від 17.01.1995 р. № 6.

4. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник / О. О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.;

5. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 5.

***Науковий керівник**: к.ю.н., асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Кулик К. Д.*

Левицька Ю. А.,
аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

НАДАННЯ НАЛЕЖНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЗАСУДЖЕНИМ ЯК ГАРАНТІЯ БЕЗПЕКИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

Охорона здоров'я та надання медичної допомоги є одним із конституційних прав кожного громадянина, в тому числі засуджених осіб. Реформування надання медичної допомоги засудженим не приносить

бажаних результатів. Вважається, що засуджені ізольовані від населення та не можуть завдати шкоди їхньому здоров'ю, а тому питання медичного забезпечення засуджених залишається невирішеним.

Відповідно до моніторингових візитів, що були здійснені в рамках діяльності Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в установи виконання покарань, було зафіксовано неможливість засуджених отримати кваліфіковану медичну допомогу, що призводило до зростання рівня захворюваності та смертності серед цих осіб. Серед основних порушень було виявлено неналежне забезпечення лікарськими засобами для надання медичної допомоги, недостатність медичного обладнання та неукомплектованість лікарів [6, с.7]. Отримані результати свідчать про те, що установи виконання покарань в Україні не є закладами, які можуть гарантувати засудженим забезпечення конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу.

Як зазначається у докладі, окрім відсутності необхідних препаратів лікування, в деяких установах виконання покарань були фармацевтичні речовини, які не мали маркувань країни походження та виробника, або ж їх термін придатності давно минув. Серед таких засобів були зокрема противірусні та знеболювальні препарати. До того ж було зафіксовано неналежні умови зберігання ліків, велика кількість таблетованих препаратів хаотично знаходилися по всій кімнаті. Лікувальні засоби для надання первинної допомоги були брудними та застарілими [6, с.19]. Дана інформація дає підстави для ствердження, що у випадку виявлення у засуджених захворювання на застуду чи грип, допомога таким особами не буде надаватися через відсутність належного медичного забезпечення. Оскільки шлях передачі грипу є повітряно-крапельний, то ризики зараження є не тільки для засуджених, а й персоналу установи виконання покарань, які в свою чергу контактують з загальним середовищем.

Взаємозв'язок між ув'язненими та членами спільноти в цілому включають високу змінюваність і звільнення ув'язнених, мільйони відвідувань в'язниць членами сімей в рік і переміщення тюремного персоналу. Внаслідок цього інфекція може передаватися в обох напрямках [8, с.32]. Національним законодавством передбачено побачення як одне з основних прав засуджених. Виконання покарання в ізольованих закладах є морально-складним випробуванням, а тому короткі зустрічі з близькими є підтримкою психологічного стану засудженого. Кримінально-виконавчим кодексом України передбачено короткострокові та тривалі побачення

строком до чотирьох годин та трьох діб відповідно [5, ст.110]. За цей період існує можливість зараження повітряно-крапельним, контактним та статевим шляхом.

Захворюваність на туберкульоз (далі ТБ) є обговорюваної проблемою по всьому світу та велика кількість міжнародних організацій докладає зусиль стосовно надання допомоги хворим на туберкульоз та розроблення рекомендацій щодо непоширення цієї хвороби серед населення. Тюрми поширюють туберкульоз. У багатьох країнах нестача фінансування і належних дій, а також відсутність лабораторій і підготовленого персоналу призводить до того, що багато випадків інфікування ТБ залишаються непоміченими. Інфіковані люди, в яких захворювання не виявлено, легко можуть поширювати ТБ поза виправних установ [4, с.61]. На практиці існують випадки, коли хворого на туберкульоз направляють до виправних колоній, ігноруючи його діагноз [2, с.12]. З цього можна передбачити, що своєчасне виявлення та лікування ознак туберкульозу ускладнене в умовах позбавлення волі. Таким чином, засуджені, які не позбавлені права бачитися з близькими, можуть інфікувати інших та поширити цю хворобу серед цивільного населення.

Згідно з даними Державної кримінально-виконавчої служби України у 2019 році в установах виконання покарань трималося 34.488 осіб [3]. Серед засуджених 3.824 особи були ВІЛ-інфіковані та 1.113 осіб мали активну форму туберкульозу [7]. Припустимо, що половина засуджених скористалися можливістю отримати короткострокове чи тривале побачення з близькими, то є значна імовірність того, що понад 15 тисяч осіб загального населення є потенційно хворими на ГРВІ, понад 1000 осіб можуть бути ВІЛ-інфіковані, а понад 500 осіб – хворі на туберкульоз. Саме тому ризик поширення інфекції існує не тільки в установах виконання покарань, а й за їх межами.

Керівними принципами співробітництва служб боротьби з туберкульозом та ВІЛ було встановлено, що саме ці захворювання є найрозповсюдженішими серед таких, що можуть передаватися з місць позбавлення волі громадському населенню та було рекомендовано вжиття певних заходів. Перш за все, ув'язнені повинні отримувати медичну допомогу, рівноцінну тій, яку отримує цивільне населення. По-друге, надання медико-санітарної допомоги в тюрмах має розглядатися як частина системи громадської охорони здоров'я, а тому тюремна охорона здоров'я повинна бути покладена на ті ж міністерства, департаменти, установи, які відпо-

відають за медичне обслуговування населення в цілому [8, с.30]. Україна намагається вирішити дану проблему створивши Центр охорони здоров'я ДКВС України, але передачі повного керівництва медичного забезпечення засуджених до МОЗ України ще не відбулася [1, с.56]. Таким чином, медичне забезпечення засуджених має покладатися на те міністерство, яке здатне ефективно реалізувати конституційне право засуджених на охорону здоров'я та медичну допомогу.

Отримані результати свідчать про те, що якість надання медичної допомоги в місцях позбавлення волі впливає не лише на добробут засуджених, а й позначається на стані здоров'я цивільного населення. Особливості менталітету багатьох держав призводять до нездатності суспільства у повному обсязі поважати права засуджених. Можливо ризик захворіти, навіть через опосередкований контакт, змусить людей замислитися над важливістю охорони здоров'я осіб, позбавлених волі та здійснити кроки до покращення ситуації в цілому світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Автухов К. А., Корнієнко Н. О. До питання реформування медичного обслуговування засуджених до позбавлення волі. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. №2. Том 2. С. 53–57.

2. Алексеєнко О. В., Астахова Г. В., Козіна І. Г. Особливості адміністративного інфекційного контролю в закладах охорони здоров'я ДКВС України в умовах реформування системи охорони здоров'я. Український пульмонологічний журнал. 2019. №1 С. 11–13.

3. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України станом на 2019 рік (за даними статистики). URL: https://kvs.gov.ua/2019/harakteristika/01.07.2019.pdf (дата звернення 8.04.2020).

4. Здоровье в исправительных учреждениях. 2015. URL: https://www.unodc.org/documents/hivaids/publications/Prisons_and_other_closed_settings/2014_WHO_UNODC_Prisons_and_Health_rus.pdf (дата звернення 7.04.2020).

5. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. №1129-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. №3–4. ст. 21.

6. Спеціальна доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини про стан додержання права на охорону здоров'я та медичну допомогу в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань ДКВС у 2018 році. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/npm/provisions/reports/ (дата звернення 7.04.2020).

7. Статистичні дані ВІЛ-інфікованих та хворих на туберкульоз в'язнів станом на 2019 рік (за даними статистики). URL: http://ukrprison.org.ua/articles/1581323348 (дата звернення 8.04.2020).

8. Руководящие принципы сотрудничества служб по борьбе с туберкулезом и ВИЧ для оказания помощи потребителям инъекционных и других наркотиков. 2008. С. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43937/9789214330622_rus.pdf;jsessionid=554DD59526048CE815A628C3504D2A16?sequence=3 (дата звернення 7.04.2020).

Науковий керівник: *к.ю.н., с. н. с. К. А. Автухов*

Левченко Ю. О.,
к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
Національна академія внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПОБІГАННЯ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИМ ПОВІДОМЛЕННЯМ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН НА ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОМУ РІВНІ

Проблеми загальносоціального запобігання злочинам у сучасному світі турбують не лише науковців, практичних працівників правоохоронних органів чи різних державних установ, але й громадськість та суспільство в цілому. В сучасній Україні злочинність як суспільне явище є однією із центральних проблем, на протидію якій витрачаються значні державні ресурси. Поряд із традиційними каральними заходами виділяються запобіжні та профілактичні, на які покладається завдання недопущення вчинення злочинів. У підручнику з кримінології за редакцією професора І. М. Даньшина загальносоціальну профілактику злочинності запропоновано розглядати як комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію водночас причин та умов злочинності [1, с. 26].

Запобігання завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, як і запобігання

злочинам узагалі, має системний характер та здійснюється в різних сферах діяльності суспільства. Загальносоціальне запобігання цим злочинам містить у собі систему заходів щодо усунення та нейтралізації детермінант їх вчинення, яка є частиною загальносоціальної державної політики в галузі забезпечення безпеки суспільства у цілому. З цього приводу доречно погодитися з І. Б. Медицьким стосовно того, що «загальносоціальна профілактика злочинності є визначальною підсистемою системи профілактики злочинів, яка охоплює найбільш масштабні, довготривалі й ефективні види діяльності, найбільш значні соціальні заходи в державі та покликана забезпечити правомірну поведінку всіх членів суспільства. Соціальним адресатом загальної профілактики може виступати як усе населення держави, так й окремих її регіонів чи місцевостей» [2, с. 21].

Вчинення завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян сьогодні викликає занепокоєння у зв'язку з тим, що кількість цих злочинів неухильно зростає, з'являються нові способи їх вчинення, а це призводить до розповсюдження паніки у суспільстві та виникненні недовіри до правоохоронних органів та органів влади. Варто зазначити, що при загальносоціальному запобіганні завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян особливу увагу варто приділяти виховним та масово-роз'яснювальним заходам. В цьому випадку важливим суб'єктом профілактичної діяльності є сім'я, яка є тим осередком, де виявляються та розвиваються моральні, психологічні, фізичні та господарсько-побутові зв'язки, що породжують спільність інтересів, взаємні обов'язки, піклування.

На загальносоціальному рівні слід розглянути, по-перше, заходи запобігання завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян соціально-економічного характеру. Ці заходи повинні передбачати стабілізацію економічних процесів, підвищення рівня розвитку промисловості й сільського господарства, що в кінцевому рахунку надаватиме можливість державі вкладати більше коштів у соціальну сферу. Крім того, такі заходи можуть проявлятися у прийнятті нормативно-правових актів, спрямованих на усунення економічних проблем; підвищення матеріального рівня та захисту населення; удосконалення матеріального забезпечення системи організації дозвілля тощо.

По-друге, загальносоціальне запобігання завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян повинно передбачати заходи політико-правового характеру, серед яких можна виокремити такі, як правове виховання суспільства, стан якого у більшості випадках сьогодні

залишається незадовільним. Правова освіта повинна проводитись як у закладах освіти, так і під час організації дозвілля. Крім того, важливим аспектом цієї діяльності є використання засобів масової інформації. Однією з вимог правового виховання громадськості є необхідність роз'яснення норм чинного законодавства України.

Правове виховання громадськості повинно сприяти активізації широкого кола громадян у протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці, знищення чи пошкодження об'єктів власності, а також створенню обстановки нетерпимості до порушників громадської безпеки, вихованню активної життєвої позиції молоді тощо. Крім того, часом зазначені злочини вчиняють неповнолітні особи, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Тому важливе місце в профілактиці цих злочинів посідає саме правове виховання неповнолітніх. Водночас часто неповнолітні, не знаючи відповідних норм закону, легко ставляться до наслідків своїх дій, не мають уявлення про нанесення ними матеріальних збитків.

Політико-правові заходи, окрім вищезазначених, також охоплюють сектор подолання політичної кризи у вітчизняному суспільстві. Цей напрямок є не менш важливий ніж попередні, адже політична нестабільність, військовий конфлікт, корупція на вищих рівнях державної влади підривають авторитет держави, призводять до паніки, агресії, розчарування серед населення та інших негативних наслідків. І тут треба також звернути увагу на те, що від початку військових дій на сході країни різко збільшилася кількість завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності на території усієї держави.

Третьою групою заходів загальносоціального запобігання завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності варто виділити заходи морально-психологічного характеру. Варто зазначити, що в кінцевому рахунку від суб'єктивних факторів залежить, чи відбудеться завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Особа, що вчиняє цей злочин, як правило, має у своїй системі ціннісних орієнтацій хуліганські спрямування. Важливо підкреслити, що створення економіко-правової свідомості громадян на фоні політичної та економічної кризи, соціальної несправедливості, конфліктів та нестабільності також зумовлює неправомірну поведінку. Зміна політичного та соціально-економічного устрою в Україні сприяла певним процесам у свідомості її громадян, визначальним чинником стала наявність грошей, поступившись

іншим цінностям, насамперед моральним, з якими народилось і виросло не одно покоління українців [3, с. 376]. З цього приводу слушно зауважує О. С. Шеремет, який вважає, що разом із політичними, економічними, соціальними заходами необхідно посилювати ідеологічні чинники. Адже рівень загальної та правової культури, моральності населення завжди ставав своєрідним міцним бар'єром на шляху злочинності [4, с. 103].

Особливість загальносоціального запобігання полягає в тому, що ці заходи не спрямовані безпосередньо на протидію певних злочинів чи їхніх детермінант. Загальносоціальне запобігання містить систему заходів економічного, політичного, правового, культурно-виховного характеру, що спрямовані на подолання кризових процесів у суспільстві, зокрема, таких як безробіття, соціальна нерівність, політичне напруження, правовий нігілізм, моральний занепад та духовна криза. У процесі впровадження таких заходів здійснюється вплив й на чинники, які породжують злочинність, що дає змогу зменшити рівень останньої. Загальносоціальне запобігання має важливий кримінологічний аспект, адже воно є фундаментом, основою для запобігання злочинам на спеціально-кримінологічному рівні.

Підсумовуючи, слід зауважити, що загальносоціальне запобігання завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності є частиною системи загальносоціального запобігання злочинам узагалі. Ті заходи, яких необхідно вживати з метою запобігання аналізованим злочинам, сприятимуть підвищенню якості соціального та економічного життя громадян в країні, викорененню безвідповідальності окремих громадян, розвитку морально-етичних засад норм і цінностей у суспільстві. Ці заходи не мають прямого спрямування на вчинення цих злочинів, але вони сприятимуть покращенню економічного та соціального життя у суспільстві. Застосування загальносоціальних заходів запобігання завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності сприятиме поліпшенню криміногенної ситуації в країні загалом. Серед іншого, такими заходами є: соціально-економічного характеру, політико-правового характеру, а також заходи морально-психологічного характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. К. Кальман, О. В. Лисоєд ; за ред. проф. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.

2. Медицький І. Б. Запобігання злочинності: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Івано-Франківськ : Віктор Дяків, 2008. 220 с.

3. Шакун В. І. Суспільство і злочинність. Київ : Атіка, 2003. 784 с.

4. Шеремет О. С. Правова допомога населенню як частина загальносоціальних заходів запобігання злочинності органами місцевого самоврядування. *Право та державне управління*. 2016. № 2 (23). С. 102–105.

Лісниченко Л. В.,
к.ю.н., науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЗАПОБІГАННІ ГРАБЕЖАМ ТА РОЗБІЙНИМ НАПАДАМ

Грабежі та розбійні напади, як вид корисливо-насильницьких злочинів, є найбільш розповсюдженим способом злочинної діяльності в усьому світі, і наша держава нажаль не є виключенням. За період незалежності України рівень грабежів та розбійних нападів у загальній структурі злочинності займав провідну роль. За даними статистичного аналізу у ці роки грабіж був третім, а розбій – вісімнадцятим за поширеністю серед всіх видів злочинів у країні. Їхня динаміка була досить суперечливою та мінливою. Однак ці посягання і раніше, і тепер дуже суттєво впливають на кримінальну ситуацію в країні. Такі злочини завжди викликають підвищену увагу та резонанс у суспільстві. Саме за рівнем розповсюдженості цих злочинів громадяни здебільшого оцінюють рівень особистої безпеки, роботу правоохоронних органів, поліції зокрема та стан правопорядку в державі загалом. Тому питання запобігання цим корисливо-насильницьким злочинам є вкрай актуальним для громадян нашої держави та світової спільноти в цілому.

Слід погодитись з думкою ряду кримінологів, зокрема В. В. Голіни, С. С. Шрамко, А. В. Калініна, які наголошують на неможливості здійснення протидії злочинності без участі громадськості [1; 2]. М. Г. Колодяжний розглядає громадськість як потужний антикриміногенний потенціал, використання якого є вкрай актуальним для сучасної України [3; 4].

Взаємодію поліції та об'єднаних територіальних громад (далі – громад) ще називають англійським терміном Community Policing (CoP). Вона

полягає у тому, що поліція працює, враховуючи думку громади щодо проблем безпеки та громадського порядку на території обслуговування. Розвиток Community Policing в Україні забезпечить мешканцям конкретних громад: можливість повідомляти поліції про проблеми у сфері безпеки та спільно з поліцією шукати рішення для їх подолання; урахування поліцією думки населення щодо питань безпеки при плануванні роботи, формуванні місцевих програм із підвищення безпеки; запровадження інноваційних платформ комунікації з населенням (онлайн-платформи, створення «карт злочинності» (crime mapping), тематичні зустрічі, спільні ініціативи тощо), що допоможе мешканцям швидше отримувати реакцію на свої звернення та ефективніше вирішувати проблеми з безпекою; збільшення рівня поінформованості людей про те, що робить поліція, яка її роль, права та обов'язки; зосередження уваги на причинах злочинів, що дозволить завчасно попереджати їх; контроль за діяльністю поліції, отримання актуальної інформації про стан безпеки за місцем проживання.

Опираючись на зарубіжний досвід залучення громадськості у запобіганні злочинності, в тому числі грабежам та розбійним нападам, необхідно звернути увагу на запровадження у багатьох країнах практики neighborhood watch (укр. «сусідська варта»), коли мешканці одного котеджного містечка або двору багатоповерхового будинку ділять між собою зміни «патрулювання» та спостерігають за місцевістю. Наприклад, наглядають за припаркованими автівками або дитячими майданчиками у дворі будинку. У випадках, коли мешканці помічають щось підозріле або небезпечне, вони викликають поліцію (за допомогою 911 (102) або за спеціальним прямим номером телефону). В Україні теж існують схожі організації, на зразок «Муніципальна варта» в м. Київ, Ірпінь, Вінниці, Львові та інших обласних і районних центрах нашої держави.

В Україні також запроваджено програму ПОЛіС від міжнародної організації IREX як одну з форм взаємодії поліції та громади. Суть програми полягає в тому, що на базі бібліотек або інших організацій проводяться тематичні зустрічі поліцейських із членами громади. Такі зустрічі дозволяють громаді зрозуміти повноваження поліцейських та поставити їм будь-які запитання, навіть ті, що не стосуються служби. Це зближує громаду з офіцерами поліції [5].

Визначальну роль громадськості у протидії злочинності на рівні загальнокримінологічних заходів відіграє виконання Конституції України, зокрема стаття 36, в якій гарантовано право громадян на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх

прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [6].

Водночас повноцінному включенню громадськості до системи антикримінальних практик заважає інертність законодавства, певна його невідповідність динамізму суспільних викликів у сфері протидії злочинності. Проблема полягає в тому, що майже єдиною і чинною нині в Україні спеціалізованою формою участі громадськості в запобіганні злочинності є громадські формування з охорони громадського порядку, які діють на підставі Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [7]. До головних завдань громадських формувань у сфері охорони публічної безпеки та порядку належать:

– надання допомоги органам Національної поліції щодо інформування їх про вчинені або ті, що перебувають на стадії підготовки, кримінальні правопорушення, місця зосередження злочинних угруповань;

– сприяння органам Національної поліції у виявленні кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які їх учинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань;

– участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та протидії правопорушенням серед дітей [8].

Основними формами та методами роботи громадських формувань з охорони громадського порядку є:

– спільне з поліцейськими патрулювання і виставлення постів на вулицях, майданах, залізничних вокзалах, в аеропортах, морських і річкових портах, у місцях компактного проживання громадян, розташування підприємств, установ, організацій, навчальних закладів;

– участь у заходах правоохоронних органів, спрямованих на протидію окремим видам правопорушень;

– долучення до забезпечення охорони громадського порядку під час проведення масових заходів, погоджених у випадках, передбачених законом, з виконавчими органами місцевого самоврядування.

Отже, поліція та громадські формування взаємодіють у різних формах, серед яких спільні патрулювання, рейди, обходи, огляди; спільне планування заходів щодо охорони публічного порядку та боротьби з правопорушенням; узгодження конкретних самостійних заходів (лекцій, бесід, рейдів, оглядів тощо); інструктаж поліцейськими членів громадської правоохоронної організації; спільний аналіз оперативної обстановки; інформування по-

ліції про виявлені причини й умови порушення публічного порядку, спільні наради, семінари та збори; навчання представників громадськості техніці забезпечення публічної безпеки і порядку, профілактичній роботі тощо.

Оптимізація цієї діяльності покликана надати нового імпульсу вітчизняним формам співпраці, які існували раніше. Залучення населення до забезпечення публічної безпеки і порядку та профілактики правопорушень є пріоритетним заходом загальносоціального запобігання грабежам і розбійним нападам, оскільки суттєво сприяє охороні правопорядку в державі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голіна В. В., Шрамко С. С., Калініна А. В. Участь громадськості в запобіганні та протидії злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*.2017. Вип. 33. С. 56–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2017_33_8 (дата звернення: 10.08.2019).

2. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Х.: Право, 2017. 284 с.

3. Колодяжний М. Г. Реалізація стратегії громадського впливу на злочинність у зарубіжних країнах. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 129. С. 217–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_28 (дата звернення: 10.08.2019).

4. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Х. : Право, 2017. 252 с.

5. Взаємодія поліції та громади (community policing). *Експертний центр з прав людини* від 23 лют. 2017 р веб-сайт. URL: http://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/com_pol.pdf (дата звернення: 02.08.2019).

6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР//База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 28.01.2019).

7. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1835-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1835–14 (дата звернення: 11.08.2019).

8. Про затвердження Типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, описів зразків бланка посвідчення і нарукавної пов’язки члена такого формування : Постава Кабінету Міністрів України від 20 груд. 2000 р. № 1872. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1872–2000-п (дата звернення: 11.08.2019).

Лисодєд О. В.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НАГЛЯДОВІ ФУНЦІЇ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ ЛАТВІЇ

Служба пробації у Латвії була створена відповідно до Закону Латвії «Про Державну службу пробації», який був прийнятий Сеймом Латвії 18 грудня 2003 р. і набрав чинності з 1 січня 2004 р.

За своїм статусом на сьогодні Державна служба пробації Латвії – це установа прямого управління, діяльність якої координується Міністром юстиції і яка здійснює державну політику у сфері громадської безпеки, а саме відносно виконання кримінального покарання у виді примусових робіт і примусового заходу – громадських робіт, а також нагляду за клієнтами служби пробації і корекції їх соціальної поведінки.

Державна служба пробації Латвії виконує дев'ять головних функцій: 1) надання звіту про оцінку клієнта пробації; 2) розробка програм пробації та реалізація ліцензійних програм; 3) виконання кримінального покарання у виді примусових робіт; 4) виконання примусового заходу виховного характеру – громадські роботи; 5) організація та проведення процесу посередництва у кримінальних провадженнях та у справах щодо застосування примусових заходів виховного характеру до дітей, а також чотири наглядові функції: 1) нагляд за умовно звільненими від кримінальної відповідальності з іспитовим строком; 2) нагляд за умовно засудженими з іспитовим строком; 3) виконання додаткового покарання – нагляд пробації; 4) нагляд за умовно-достроково звільненими від покарання.

Щодо останнього, то законодавство Латвії передбачає можливість встановлення відносно умовно-достроково звільнених як звичайного, так і електронного нагляду, який полягає у застосуванні заходів інтенсивного контролю, встановлених судом для обмеження вільного переміщення засудженого. Для здійснення електронного нагляду до тіла засудженого прикріплюється електронний пристрій, що дозволяє контролювати його перебування в певному місці і в певний час. Електронний нагляд встановлюється судом на строк від одного до дванадцяти місяців. Термін електронного нагляду починається з дня, коли електронний пристрій прикріплюється до тіла засудженого. Після закінчення встановленого судом терміну

електронного нагляду, подальший нагляд за засудженим здійснюється відповідно до положень про умовно-дострокове звільнення від покарання, якщо у засудженого не закінчився строк невідбутої частини покарання.

В цілому нагляд за засудженими здійснюється відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету міністрів Латвії від 24 лютого 2015 р. № 107, згідно плану нагляду, який готується посадовою особою Державної служби пробації. До складання плану нагляду може залучатися і засуджений. План нагляду повинен містити перелік обов'язків, які покладаються на засудженого і на Державну службу пробації, індивідуальні потреби і можливості засудженого, цільові покаказники, встановлені на період нагляду, і заходи, які необхідно здійснити для досягнення цілей, поставлених на період нагляду, інтенсивність заходів нагляду, граничні терміни вжиття заходів тощо. Одна копія плану нагдяду повинна бути надана засудженому, а друга долучається до особової справи.

Для виконання вищевказаних функцій посадові особи і працівники Державної служби пробації мають наступні права: 1) вимагати від клієнта пробації пред'явити документ, що засвідчує особу; 2) фоторгафувати клієнта пробації; 3) отримувати інформацію про судимість клієнта, у тому числі і про попередні судимості; 4) отримувати інформацію про відкриття кримінального провадження відносно клієнта пробації, про запобіжні заходи і заходи безпеки, що застосовуються до клієнта пробації, його розшук; 5) відвідувати тюрми; 6) вивчати матеріали особової справи засудженого, щодо якого адміністрація тюрми запросила звіт про оцінку; 7) пройти стажування на робочому місці клієнта або у навчальному закладі; 8) зустрічатися з роботодавцем або представником навчального закладу за згодою клієнта пробації; 9) зустрічатися з членами сім'ї за згодою клієнта пробації; 10) отримувати за запитом повні судові рішення щодо клієнта пробації незалежно від того, розглядається кримінальна справа у відкритому чи закритому судовому засіданні; 11) отримувати інформацію про потерпілого, місце його проживання та зв'язуватися з потерпілим для підготовки звіту про оцінку, домовленості на проведення примирення, визначення розміру шкоди, завданої злочином; 12) відвідувати клієнта пробації за місцем його проживаня з 7.00 до 23.00; 13) вивчати матеріали справи засудженого, який перебуває у слідчому ізоляторі, і подав заявку на участь у пробаційній програмі; 14) запитувати та отримувати від установи виконання покарань інформацію про виконану засудженим роботу з ресоціалізації; 15) отримувати нформацію про заходи, які застосовані до клієнта пробації для тимчасового захисту від насильства; 16) якщо

клієнт пробації є неповнолітнім: отримувати інформацію про управління майном неповнолітнього, передачу неповнолітнього клієнта пробації на піклування іншій особі в Латвії чи за кордоном, навчання клієнта, направлення до спеціалістів для консультацій, дозвіл клієнту на перетин державного кордону відповідно до нормативно-правових актів щодо порядку перетину державного кордону дітьми; 17) отримувати інформацію про соціальні послуги та соціальну допомогу, що надається клієнту пробації; 18) отримувати інформацію про освіту клієнта пробації; 19) отримувати інформацію про втрату працездатності клієнта; 20) отримувати інформацію про працевлаштування клієнта пробації, його доходи та наявність утриманців; 21) отримувати інформацію про подружжя, батьків та дітей клієнта пробації; 22) одержувати інформацію про смерть клієнта пробації.

Для здійснення наглядових функцій, посадові особи і працівники Державної служби пробації додатково мають право: 1) контролювати, як клієнт пробації виконує вимоги, викладені у плані моніторингу; 2) без попереднього повідомлення відвідувати клієнта пробації за місцем проживання; 3) відвідати клієнта пробації за місцем його проживання з 23.00 до 7.00, якщо клієнту пробації заборонено залишати місце проживання в певний час доби; 4) отримувати інформацію про засоби існування клієнта пробації; 5) визначати та призупиняти повністю або частково обов'язки, передбачені нормативним актами, що регулюють виконання кримінальних покарань, для умовно засуджених, умовно-достроково звільнених від відбування покарання та засуджених до нагляду пробації; 6) отримувати інформацію про судимість батьків або осіб, які їх заміняють, неповнолітнього клієнта пробації.

Для здійснення електронного нагляду за засудженими, які умовно-достроково звільнені від покарання, посадові особи і працівники Державної служби пробації також мають додаткові права: 1) встановлювати електронні пристрої у місці проживання клієнта; 2) підключати або вилучати електронний пристрій у клієнта пробації; 3) перевіряти електронні пристрої у будь-який час доби; 4) стежити за виконанням графіку електронного спостереження; 5) обробляти електронну інформацію про місцезнаходження клієнта пробації у визначений час та місце; 6) вилучати електронні пристрої з місця проживання клієнта пробації; 7) ідентифікувати клієнта пробації за допомогою зчитувача відбитків пальців, вбудованого в електронні пристрої, які сканують відбитки пальців людини; 8) зустрічатися з особами, які проживають за місцем проживання клієнта пробації без його згоди для з'ясування їхнього ставлення до здійснення електронного

нагляду та встановлення електронних пристроїв; 9) отримати дозвіл від осіб, які проживають у місці проживання клієнта пробації, на розміщення у цьому місці електронних пристроїв для здійснення електроннго нагляду за клієнтом пробації; 10) зустрічатися з власником можливого місця проживання клієнта пробації без його згоди для встановлення факту постійного проживання клієнта пробації у цьому місці; 11) зустрічатися з потенційним роботодавцем клієнта пробації без його згоди для визначення впливу запропонованої роботи на впровадження електронного нагляду.

Засуджені ж, навпаки, мають більше обов'язків, ніж прав. Так, умовно-достроково звільнені від покарання, та засуджені до покарання у виді нагляду пробації зобов'язані: 1) виконувати встановлені посадовою особою Державної служби пробації обов'язки та законні вимоги; 2) з'являтися у територіальний структурний підрозділ Державної служби пробації в установлений посадовою особою Державної служби пробації час; 3) інформувати посадову особу Державної служби пробації про своє місце проживання, місце роботи чи навчання, а також негайно повідомляти про їх зміну; 4) отримувати дозвіл Державної служби пробації на виїзд за межі місця проживання на період більше 15 днів; 5) надавати посадовій особі Державної служби пробації інформацію про виконання встановлених обов'язків; 6) надавати посадовій особі Державної служби пробації інформацію про джерела проживання.

Крім цього, Державна служба пробації може встановити відносно таких засуджених один або декілька додаткових обов'язків, як-от: 1) дотримуватися заборони на залишення місця проживання в певний час доби; 2) дотримуватися заборони на знаходження в певних громадських місцях; 3) дотримуватися заборони на спілкування з певними людьми; 4) дотримуватися заборони на виїзд з території адміністративно-територіальної одиниці без дозволу Державної служби пробації; 5) дотримуватися заборони на вживання алкоголю та інших п'янких речовин; 6) погоджувати з посадовою особою Державної служби пробації маршрут пересування; 7) брати участь в одній або декількох програмах пробації; 8) дотримуватися заборони на придбання, носіння чи зберігання установлених предметів; 9) дотримуватися заборони на наближення до установлених об'єктів, місць чи установ; 10) для вирішення проблем криміногенного характеру відвідувати зазначеного Державною службою пробації спеціаліста, якщо засуджений погоджується сплачувати додаткові витрати, пов'язані з такими відвідуваннями; 11) виконувати вказівки Державної служби пробації, направлені на отримання легальних джерел існування або вирішення побутових питань соціально прийнятним чином.

Додаткові обов'язки встановлені і для засуджених, відносно яких здійснюється електронний нагляд, а саме: 1) не змінювати місце проживання без згоди Державної служби пробаціїї; 2) не вживати алкоголь, наркотичні, токсичні чи психотропні речовини; 3) не пошкоджувати електронні пристрої, за допомогою яких забезпечується контроль за здійсненням обмежень на свободу пересування, і забезпечувати їх безперервну дію; 4) негайно інформувати посадову особу Державної служби пробації у разі ушкодження електронних пристроїв; 5) дотримуватися підготовленого посадовою особою Державної служби пробації графіку електронного нагляду; 6) інформувати посадову особу Державної служби пробації про осіб, які постійно знаходяться за місцем його проживання, негайно інформувати про осіб, які планують постійно знаходитись за місцем його проживання після установки електронних пристроїв; 7) усувати можливі перепони, які можуть перешкоджати посадовій особі Державної служби пробації мати доступ до місця його проживання в будь-яки час доби.

Таким чином, Державна служба пробації Латвії має досить широкий спектр прав у сфері нагляду за засудженими, а засуджені – значний обсяг обов'язків і розуміння того, що їх порушення потягне за собою застосування до них більш суворих санкцій.

Лубенець І. Г.,
к.ю.н.ь провідний наук. співроб. лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України

Толочко Г. В.
ст. наук. співроб. лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України

СУЧАСНІ НЕБЕЗПЕКИ ДЛЯ ДІТЕЙ У ЦИФРОВОМУ СВІТІ

Новітні інтернет-технології використовується майже у всіх сферах діяльності людини, тому є невід'ємною частиною сучасного життя. З кожним днем кількість користувачів Всесвітньої мережі збільшується.

За даними Internet World Stats (IWS) кількість користувачів Інтернету в світі становить 4 422 494 622 чол. при населенні 7 716 223 209 чол.

В Україні ж, при населенні 43 795 220 чол. інтернет-користувачами є 40 912 318 чол., що становить 93,4%, з них 9 500 000 – користувачі Фейсбуку (близько 23%)[1].

Інтернет став таким же доступним, як і телефон, більше того, тепер майже кожний смартфон має підключення до Інтернету. Нажаль офіційна статистика щодо кількості дітей в Інтернеті відсутня, але згідно даних різних досліджень найбільш активними інтернет-користувачами є молодь, особливо підлітки [2, С. 82; 3].

Навіть з'явився спеціальний термін для покоління, яке народилося в епоху Інтернету. Їх називають центеніали (або покоління Z). Вони не пам'ятають, яким було життя без ґаджетів, і проводять зі смартфонами та планшетами щодня більше 8 годин на день, що підтверджує опитування учнів, яке було проведено фахівцями лабораторії кримінологічних досліджень ДНДІ МВС України у минулому році [4].

На кожен крок у центеніалів – додатки, якими вони користуються так само природно, як дихають, вони можуть миттєво отримати інформацію з будь-якої частини світу, тому вчитель (батьки, старше покоління) перестали вважатися єдиним джерелом знань. Цим пояснюється і падіння їх авторитету в очах підлітків. Небезпека в тому, що сучасні підлітки не ділить світ на цифровий і реальний, їх життя плавно перетікає на екран і назад [5].

Тому Інтернет все частіше стає засобом соціалізації сучасних дітей. А реєстрація у соцмережах – це наслідок природньої потреби дитини перебувати у групі за уподобанням, кажуть психологи. Отже підлітки використовують Всесвітню мережу, в першу чергу, для спілкування, розширення кола знайомих тощо.

Підтвердженням цьому є результати проведеного нами опитування учнів, де більшість школярів (51,6%) вказали, що спілкуються в Інтернеті всіма можливими способами (під час онлайн-ігор, в соціальних мережах, в чатах і т.д) [4].

Разом з тим, інтернет-знайомства збільшують ризик небажаних контактів, які можуть становити небезпеку для здоров'я та навіть життя дитини.

Тобто велика ймовірність при такому знайомстві та спілкуванні стати жертвою шантажу, переслідувань, залякувань, сексуальних домагань, схиляння до самогубства тощо. Ситуація ускладнюється ще й тим, що діти в силу свого віку, відсутності життєвого досвіду та стійкої здатності критично мислити, легко йдуть на контакт у соцмережах, повідомляють особисту інформацію, діляться власними фото тощо. В нашій анкеті було питання про те, яку інформацію про себе школярі готові повідомити ново-

му віртуальному другу, 66,1% респондентів повідомлять про свої інтереси та захоплення; 55,4% – назвуть своє ім'я та/або прізвище; трохи більше 23% готові вислати власні фото; 12,5% – залишать свій номер телефону, близько 10% (9,4%) можуть повідомити номер школи, де навчаються [4].

Щодо особистого негативного досвіду школярів, який вони отримали в Інтернеті, то слід зазначити, що більша половина з них – 52,7% під час спілкування у соцмережі зіштовхувались з образами, приниженнями, переслідуванням, погрозами, залякуванням, нецензурною лексикою та шкідливими програмами (вірусами). Майже половина з опитаних (49,9%) натрапляла на фото, відео зі сценами насильства, такими як вбивства, бійки, знущання тощо. Майже 42% опитаних школярів стикалися із зображеннями сексуального характеру. Майже кожний четвертий (24,4%) зіштовхувався з пропозицією придбати алкоголь чи наркотики [4].

Батьки, як правило, не володіють інформацією ні про те, які сайти відвідують діти, ні про труднощі, що виникають у дітей в Мережі. На питання «Чи повідомляли Ви батькам про проблеми, які виникали у Вас через Інтернет?» лише 26,3% опитаних школярів відповіли, що повідомляють батьків, 35% – повідомляють лише про окремі проблеми, а 35,7% – не повідомляють взагалі ніколи [4].

Щодо компетентності батьків у питаннях забезпечення безпеки дітей в Інтернеті, то лише 25% батьків використовують сервіси моніторингу та фільтрації на пристроях дітей, а 42% опитаних батьків взагалі не знають, як це робити [6].

Слід вказати, що серед інтернет-ризиків для неповнолітніх останнім часом набирає обертів таке явище як секстинг (інтимне листування) та ґрумінг (входження в довіру до дитини з метою сексуального насильства онлайн чи офлайн, експлуатації чи шантажу). Тобто дорослі зловмисники встановлюють дружні, довірливі відносини з дітьми, виманюють фотографії, часто інтимні, а потім з дитини вимагають гроші, номери банківських карт батьків, домашню адресу або продовження інтимного листування чи особистої зустрічі за те, щоб ці фото не були опубліковані.

Дуже часто діти стають жертвами секстингу, тому що не вбачають в цьому реальної загрози, а думають лише, що це нешкідливий, простий спосіб отримати компліменти на рахунок своєї зовнішності за допомогою схвальних коментарів чи «лайків» [6]. Нажаль статистика щодо секстингу в Україні відсутня, але про масштаби поширення цієї проблеми можна судити за кількістю звернень на діючу Національну дитячу гарячу лінію. Зокрема, у 2018 році було здійснено понад 2 800 звернень, що стосувались секстингу [6; 7].

Наразі в Україні ні секстинг, ні ґрумінг не є злочинами, тоді як у деяких країнах навіть є випадки судових рішень, якими визнано факт зґвалтування через Інтернет. Зокрема, ще у 2017 року в Швеції засудили чоловіка, який таким чином зґвалтував 27 дітей, змушуючи їх виконувати сексуальні дії за допомогою веб-камери (записуючи відео або в прямому ефірі) [6].

Позитивними кроками в Україні у напрямку забезпечення безпеки дітей у кіберпросторі є наступні:

1) в січні поточного року Міністерство цифрової трансформації запустило Національну онлайн-платформу з цифрової грамотності. На ній вже доступний освітній серіал для батьків «Безпека дітей в Інтернеті». Серед наступних планів – створення координаційної ради, сервісів психологічної підтримки жертвам та батькам, навчальних курсів та гарячої лінії з кібербулінгу;

2) за сприяння Міністерства та Комітету цифрової трансформації спільно з Уповноваженим Президента України з прав дитини 4 лютого 2020 року в Верховній Раді була проведена виставка, присвячена «Захисту дітей в Інтернеті від сексуального насильства», де в якості експонатів були представлені реальні історії – листування дітей зі злочинцями, які змушували їх надсилати інтимні фото та продовжувати онлайн-листування сексуального змісту [8].

Ця виставка має на меті звернути увагу суспільства, законотворців з метою внесення відповідних змін до діючого законодавства у сфері онлайн-захисту дітей. Зокрема, добитися криміналізації зберігання та перегляду матеріалів, що зображують сексуальні насильства над дітьми, розробити спрощений механізм блокування та видалення таких матеріалів хостерами та Інтернет-провайдерами, криміналізувати ґрумінг [8].

Комплексний підхід у вирішенні вищенаведених завдань, на нашу думку, суттєво скоротить кількість ризиків та загроз щодо неповнолітніх у мережі Інтернет.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Internet World Stats. 2019. URL: https://www.internetworldstats.com/ (дата звернення: 11.03.2020)

2. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді»: моногр. / О.М. Балакірєва, Т.В. Бондар та ін. ; наук. ред. О.М. Балакірєва; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». К. : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. 127 с.

3. Дети в Интернете. Интернет-контроль. Сайт для умных родителей. URL: http://www.internet-kontrol.ru/stati/deti-v-internete.html (дата обращения: 23.02.2020)

4. Дослідження проводилось у Державному науково-дослідному інституті МВС України, спрямоване на встановлення сучасних шляхів попередження злочинів та інших антисуспільних діянь щодо неповнолітніх, які вчиняються з використанням сучасних засобів комунікації та мережі Інтернет (всього було опитано 787 учнів 6–11 класів (вік опитуваних – 11–17 років. Серед респондентів – 427 (54,3%) хлопців та 347 (44,1%) дівчат).

5. Центениалы: поколение, которое сотрёт нас с лица Земли. URL: https://top.smilepub.club/tsentenialy-pokolenie-kotoroe-sotryot-nas-s-litsa-zemli-2/ (дата обращения: 28.02.2020)

6. Іонан В. В Інтернеті що 5 хв відбувається сексуальне насильство над дитиною. Як це зупинити // Українська правда. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2020/02/4/239800/ (дата звернення: 05.03.2020).

7. Толокольнікова К. Секстинг, грумінг, мобінг: від чого страждають діти в Інтернеті. URL: https://ms.detector.media/media-i-diti/post/21656/2018-08-20-seksting-gruming-mobing-vid-chogo-strazhdayut-diti-v-interneti/ (дата звернення: 05.03.2020).

8. У Верховній Раді відкрилася виставка, присвячена захисту дітей від сексуального насильства в Інтернеті/ Комітет с питань цифрової трансформації. URL: http://komit.rada.gov.ua/news/main_news/povidomlen/73527.html (дата звернення: 06.03.2020)

Макаренко Н. К.,
к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСІЙНИХ ЗЛОЧИНЦІВ В УКРАЇНІ

Суспільна небезпека будь-якого злочину значною мірою визначається характеристиками і властивостями особистості злочинця. У зв’язку з цим, у кримінально-правовій і кримінологічній літературі цій проблемі приділяють значну увагу.

Поняття особистості як людини, носія соціальних і морально-психологічних властивостей з її індивідуальними якостями, здібностями і реалізованими нею соціальними функціями, з позицій свого предмета, визначають багато наук – право, філософія, соціологія, психологія та ін. Для кримінології об'єктом пізнання є особливий тип особистості – особа злочинця.

Водночас питання стосовно особи злочинця є складним, дискусійним і найменш розробленим у кримінології. Особа злочинця все ще залишається проблемою, щодо якої висловлюються різні думки.

Важливо звернути увагу на те, що не було б сенсу досліджувати особу злочинця, якби їй не були характерні властивості, відмінні від властивостей законослухняних осіб.

На наш погляд, найточніше сутність поняття про особу злочинця розкриває визначення, запропоноване А. Ф. Зелінським про те, що особа злочинця – це сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які тією чи іншою мірою властиві особам, які визнаються винуватими у злочинній діяльності певного виду [1, с. 9]. Аналогічної думки дотримуються О. М. Джужа [2, с. 8] та інші.

Водночас під професійним злочинцем розуміється особа, яка вчиняє злочини з ознаками кримінального професіоналізму.

Особі будь-якого злочинця властива система ознак, особливостей, якостей, що визначають її як людину, яка вчинила злочин. Як різновид особистості взагалі особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, спеціальність, освіта, соціальний стан, соціальна роль тощо), а також специфічні ознаки, властиві саме особі злочинця, які визначають і виражають характер і ступінь її суспільної небезпеки. Сукупність цих соціально значущих ознак і визначає структуру особи злочинця.

На наш погляд у структурі особи професійного злочинця слід виділити основні підструктури за такими ознаками: соціально-демографічні; кримінально-правові; морально-психологічні.

Серед ознак, що характеризують професійних злочинців, важливе місце посідають саме соціально-демографічні ознаки, оскільки демографічні явища і процеси суспільства позначаються на різних соціальних групах, у тому числі й на професійних злочинцях [3, с. 24].

Як зазначалося, до соціально-демографічних ознак належать стать, вік, освіта, соціальний стан і вид занять, сімейний стан, стан здоров'я, а також дані, що характеризують матеріальне становище і житлові умови.

Ці ознаки властиві будь-якій особі й самі по собі не мають кримінологічного значення. Але у статистичній звітності стосовно осіб, які вчинили злочини, соціально-демографічні ознаки дають важливу кримінологічну інформацію.

Проведеними нами дослідженнями встановлено, що співвідношення осіб жіночої та чоловічої статі серед професійних злочинців становить 15 і 85%. В аспекті співвідношення соціального і біологічного необхідно зважати на те, що відмінності між статями, здійснюючи значний вплив на формування особистості, мають не тільки біологічну, а й соціальну природу і багато в чому пов'язані із соціально-побутовими ролями, які традиційно виконують, наприклад, жінки, і з певними вимогами, що пред'являються до них суспільством. На відміну від чоловіків, на поведінку жінок значно впливають сімейно-побутові стосунки.

Вік – один з важливих компонентів характеристики особистості. Він суттєво впливає на поведінку людей (у тому числі і злочинну), тому багато в чому обумовлює систему потреб й інтересів конкретної особистості. З віком відбуваються зміни особи – змінюються її соціальні позиції, ролі і функції, досвід і звички, мотивації вчинків.

Проведене дослідження показало, що вікові особливості злочинців-професіоналів суттєво впливають на мотиваційно-цільову сторону їх злочинної діяльності, способи вчинення злочинів, ступінь їх готовності до вчинення злочину, роль у групі злочинців тощо.

За віковими характеристиками професійних злочинців необхідно зазначити, що майже половина з них – особи віком 30–40 років (46,6%), 20–30 років (33,6%) і 40–50 років (14,2%). Віковий період старше 50 років зафіксовано у 5,6%.

Висока вікова межа при вчиненні злочинів характерна саме для професійної злочинності. Так, особи старшого віку вчиняють злочини значно рідше, оскільки, як правило, ретельно готуються до злочину. До того ж з урахуванням фізіологічних особливостей людини ці особи втрачають свої професійні здібності та навички.

Складовою частиною кримінологічного аналізу особи професійного злочинця є вивчення освітнього рівня таких осіб. Щодо освітнього рівня професійних злочинців найбільш характерним для них є наявність середньої освіти (69%). Вищу освіту мали всього 4% опитаних.

Отже, освітній рівень професійних злочинців досить високий. Така обставина пояснюється тим, що «успішна злочинна діяльність» вимагає

попередньої підготовки, постійного контролю ситуації, значної інтелектуальної підготовки.

Як відомо, перший досвід суспільного співіснування людина отримує перш за все в сім'ї, у якій закладаються основи її свідомості, моральні і вольові якості, майбутні мотиви поведінки.

Як показує наше дослідження, на формування особи злочинця також впливає обстановка й умови в сім'ї. Так, у повних, благополучних сім'ях виховувалося 38,5% опитаних осіб, 41% – зазначили, що є сиротами.

Таким чином, втрата батьків у поєднанні з іншими негативними факторами активно сприяє формуванню антигромадських установок у майбутніх злочинців-професіоналів. Це положення вимагає підвищеної уваги до дітей-сиріт.

На основі нашого дослідження можна зробити висновок, що більшість професійних злочинців об'єднує наявність у минулому несприятливого навколишнього середовища і, насамперед, емоційно дезорганізованої сім'ї. Серед опитаних нами засуджених переважна більшість професійних злочинців походить з таких сімей.

За соціальним станом і видом занять найбільшу питому вагу серед професійних злочинців становлять особи, не зайняті роботою і навчанням.

Більшість з опитаних (64%) не працювали. Серед причин, з яких вони не мали постійного місця роботи, засуджені зазначали, що їх ніхто не хоче працевлаштовувати із судимостями, а також відсутність бажання працювати.

Дані нашого дослідження свідчать про те, що переважна більшість опитаних (76,7%) були зайняті в малокваліфікованих видах праці, при цьому серед усіх працюючих близько 77% мали можливість безконтрольно відлучатися і залишати роботу.

У соціальному плані особу професійного злочинця характеризують його матеріальне і житлове становище. Відсутність місця проживання і нормального матеріального забезпечення обумовлені, насамперед, відсутністю постійної трудової діяльності, означають не тільки труднощі включення таких осіб до сфери нормальних соціальних зв'язків, а й необхідність пошуку способів самостійного вирішення цих проблем, як правило, незаконних.

Незайнятість громадянина працею та відсутність постійного місця проживання є суттєвими криміногенними факторами, оскільки відсутність легальних джерел доходу і проживання сприяє вчиненню ними злочинів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину: навч. посіб. – Х.: УкрЮА, 1994. – 52 с.
2. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
3. Михлин А. С. Роль социальных и демографических свойств личности в исправлении и перевоспитании осужденных к лишению свободы. Москва, 1972. – 168 с.

Миронюк Т. В.,
к.ю.н.доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА БУЛІНГУ В УКРАЇНІ

Актуальність вивчення булінгу у наш час обумовлюється тим, що по-перше, збільшується кількість фіксованих випадків даного явища. Так, за даними західних, а саме норвезьких дослідників було виявлено, що 12,5% учнів піддавалися регулярним нападам агресії з боку однолітків кожного дня; 17,2% учнів – один раз на тиждень; 13,7% учнів – один раз на місяць та 28,9% учнів – один чи два рази на рік. За даними турецьких дослідників від 10% до 30% дітей та молоді залучені в процес булінгу. За даними грецьких досліджень від 15% до 30% учнів піддаються постійній та систематичній агресії з боку однолітків. За даними британських дослідників 27% учнів початкової школи піддаються знущанням та 10% учнів середніх шкіл. Згідно з доповіддю Департамента освіти США, кожна четверта дитина у віці від 12 до 18 років була жертвою булінгу за останній рік. За результатами дослідження, проведеного для UNICEF, в Україні з булінгом зіткнулися 89% школярів. Наприклад, наприкінці листопада 2017 року в Українському інституті дослідження екстремізму встановили, що із проявами булінгу в Україні стикаються 8 із 10 дітей [1].

Водночас попит суспільства на вирішення цього питання великий. За даними моніторингу Інституту модернізації змісту освіти, фахівці його психологічної служби у 2018–2019 роках ухвалили понад 86 тисяч запитів

від учасників освітнього процесу щодо протидії булінгу в закладах освіти. Зокрема, від батьків надійшло 27 772 звернень, від педагогічних працівників – 23 108, дітей – 30 178 та інших зацікавлених осіб – 5 490 звернень[2].

Булінг – фактично зменшена копія терористичного акту. З одного боку, переслідувач пресує жертву, з іншого боку, він дає сигнал усім свідкам, усьому класові про те, що він тут головний. Більшість батьків переконані, що насилля їхню дитину не зачіпає, однак результати досліджень невблаганні: 80% школярів прямо або опореседковано залучені до булінгу. «10% українських дітей стають постійними жертвами, тобто це ті, на яких спрямовується вся увага классу. Кожна четверта дитина стає жертвою, кожна п'ята – цькує.

Лише на початку 2019 року в українському правовому полі з'явилося визначення «булінг», запроваджене в так званому антибулінговому законодавстві. Умовно цей закон складається з двох частин – покарання та профілактики[3].

Так, в грудні 2018 року, набув чинності Закон про протидію булінгу. Документ визначає не тільки саме поняття «булінг» – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному та сексуальному насильстві проти неповнолітньої особи, а й запроваджує адміністративну відповідальність за нього ст. 173–4 Кодексу України про адміністративні правопорушення [4].

В Законі дано визначення Булінгу (bullying, від анг. bully – хуліган, забіяка) (цькування) – це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Законом також визначено механізми протидії цькуванню, зокрема, покладання на засновника закладу освіти здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу; на керівника закладу освіти – затвердження та оприлюднення на своїх веб-сайтах плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, а також забезпечення відкритого доступу до правил поведінки здобувача освіти в закладі освіти. Також, законом передбачається порядок подання та розгляду заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків та

інших осіб; прописується процедура видання рішення про проведення розслідування. Окрім цього, змінами до статті 73 Закону України «Про освіту» освітньому омбудсмену надається право на здійснення перевірки заяв про випадки булінгу в закладі освіти та на отримання інформації від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки щодо загального числа випадків булінгу у закладах освіти [5].

Дані заходи є цілком логічною та необхідною реакцією держави щодо запобігання такому вкрай небезпечному суспільному явищі, враховуючи зазначені тенденції в Україні.

За даними Національної поліції України за 2019 рік виявлено 344 адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173–4 КУпАП [6].

З огляду на наявну в Україні практику притягнення до кримінальної відповідальності, найчастіше дії булерів кваліфікуються як хуліганство (ст. 296 КК України). Також, як показує практика, за дії дітей-булерів притягують до відповідальності їхніх батьків за ч. 4 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей», відповідно до якої вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, що їх замінюють, від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Але сплата штрафу батьками дитини не є покаранням для самої дитини, і навряд чи є поштовхом для її перевиховання. Не можна проконтролювати й те, чи провели батьки з своєю дитиною хоч якусь виховну бесіду або, можливо, звернулися за допомогою до психолога [7].

Отже, на сьогодні вітчизняні наукові дослідження та законодавство з протидії цькуванню проходить етап свого становлення. І не дивлячись на позитивні законодавчі зміни, як показує статистика та дані різних досліджень, кількість їх не зменшується.

Українські правознавці відмічають важливість самого факту прийняття закону та виокремлення в законодавстві поняття «булінг» як виду правопорушення, вказуючи, разом з цим, на ряд нюансів, що можуть ускладнювати процедуру притягнення до відповідальності. У зв'язку з тим, що булінг є кваліфікованим правопорушенням і згідно з законом означає не просто застосування насилля, а застосування насилля (фізичного або психологічного) з метою підпорядкування жертви своїм інтересам, на суді доведеться

доводити не тільки факт насильства, а й те, що воно було скоєно з метою контролю однієї дитини над іншою [8].

На нашу думку, для ефективності запобігання та протидії булінгу в Україні, слід продовжувати вирішення питань в даному напрямку на законодавчому рівні. Слід впровадити трьохрівневу систему заходів його запобігання та кримінальну відповідальність. Окрім цього необхідною умовою запобігання булінгу є підготовка педагогів та психологів до роботи з булінгом у середній загальноосвітній школі, з обов'язковим залученням психологічних служб, органів управління освітою, членів громади, церкви, правоохоронних служб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Tansing E. The Types of Bulling in Turkish Primary Schools. Georgian Electronic Scientific journal Education science and Psychology. – 2007. – № 1 (10). – 12–18 p.

2. Zmina. Пів року боротьби з цькуванням у школах – підсумки експерта. – 2019. – Електронний ресурс– Режим доступу: hhts://zmina.info/archicles/pivroku_borotbi_z_bullibgom_u_shkolah_padsumki_jeksperta_/

3. Пазічук А. Пів року боротьби з цькуванням у школах – підсумки експерта. – 2019. – Електронний ресурс– Режим доступу: https://www.prostir.ua/?news=piv-roku-borotby-z-tskuvannyam-u-shkolah-pidsumky-eksperta

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – 1984. –

Ст. 173–4. – Електронний ресурс– Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731–10

5. Т. Миськевич Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід/Громадська думка про правотворення. – 2019. – № 1 (166). – С. 18–22. – Електронний ресурс– Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf.

6. Офіційний сайт Національної поліції: . – Електронний ресурс– Режим доступу: https://www.npu.gov.ua/

7. Народний портал Юристконсульт. – 2019. – С. 127. – Електронний ресурс– Режим доступу: https://legalexpert.in.ua/

8. Т. Миськевич Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід/Громадська думка про правотворення. – 2019. – № 1 (166). – С. 18–22. – Електронний ресурс – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf.

Міщанинець О. М.,
к.ю.н., доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО МІСЦЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Політика будь-якої держави становить сукупність напрямів її діяльності в тій чи іншій сфері, які зумовлюються необхідністю реалізації цілей держави та можуть змінюватись залежно від періоду її розвитку. З огляду на властиві державі функції, її політика поділяється на зовнішню та внутрішню.

Згідно до Закону України від 01.07.2010 р. «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», яким визначаються принципи та пріоритети державної політики, до основних засад політики у сфері розбудови державності віднесено протидію злочинності.

На певному історичному періоді держава може коригувати свою внутрішню політику або змінювати її пріоритети, проте її основні засади повинні залишатись стабільними із забезпеченням непорушності функціонування правової системи. [1.с. 41]. Одним із елементів кримінально-правової політики є кримінологічна (профілактична) політика, яка спрямована на визначення стратегії й тактики запобігання злочинності, метою якої вважається мінімізація рівня злочинності шляхом усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, і здійснення інших профілактичних заходів.

Тому, у зв'язку з цим на правоохоронні органи України покладено завдання щодо запобігання злочинності, тобто недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки осіб, які схильні до вчинення злочинів, а також профілактика злочинів.

Одним з різновидів запобігання злочинності є оперативно-розшукове запобігання злочинам, особливість якого полягає у тому, що оперативні підрозділи правоохоронних органів спрямовують свою діяльність на виявлення та усунення (нейтралізацію) причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, на виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, на застосування до них заходів щодо подальшої їх відмови від злочинних намірів,

а також на недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки за допомогою як гласних, так і негласних оперативно-розшукових сил, засобів та методів [2. с. 5].

Останнім часом у суспільній свідомості взагалі і професійній свідомості правників зокрема все більше утверджується думка про те, що основним напрямом протидії злочинності є не покарання злочинців, а запобігання вчиненню злочинів. Значення запобігання злочинам, як головного напряму протидії злочинності, визначається тим, що воно є більш гуманним та ефективним засобом підтримки правопорядку й забезпечення безпеки суспільства [3. с. 150].

У проекті Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – ОРД) від 04.04.2017 розширено перелік принципів ОРД, так передбачено принцип наступальності ОРД (здійснення ОРД з метою запобігання злочинам до їх скоєння або припинення майбутніх можливих злочинів) [4].

Разом з тим, не дивлячись на те, що держава намагається зменшити рівень злочинності шляхом реформування всієї системи протидії злочинності, підґрунтям якого є зміна моделі правоохоронної діяльності, в тому числі створення нових правоохоронних органів криміногенна ситуація в країні залишається важкою, а в деяких напрямках взагалі критичною.

Ситуація яка склалась на сьогодні викликає не аби яку тривогу, оскільки реальний стан справ у сфері протидії перебуває в набагато гіршому стані, ніж у офіційній статистиці. Тому, саме для досягнення ефективності роботи правоохоронних органів, які здійснюють ОРД в запобіганні злочинності залежить від доречного, професійного використання усіх притаманних цій діяльності сил, засобів і методів.

Як зазначив В. В. Голіна, запобігання злочинності має відповідати єдиній загальній вимозі – бути достатньо ефективним, оскільки інакше може виявитися, що воно або не потрібне, або його заходи навіть шкідливі [5. с. 57].

Оперативно-розшукова діяльність це перш за все система заходів, які маю вираз конкретних специфічних дій, які відповідно до Закону України «Про ОРД» проводяться з метою пошуку та фіксації фактичних даних про протиправні дії окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена кримінальна відповідальність [6].

У теорії ОРД зазвичай розглядаються чотири організаційно-тактичні форми ОРД:

1) виявлення (пошук) первинних оперативно-розшукових даних (оперативний пошук);

2) оперативно-розшукове попередження злочинів;

3) оперативна розробка;

4) оперативно-розшукове супроводження досудового слідства (на сьогодні ця форма викликає дуже суперечливі погляди щодо її віднесення до такої) [7].

Одними із завдань реалізації вказаних норм у протидії злочинності є *нейтралізація кримінальної активності, тобто* створення обставин, які спонукатимуть учасників злочинного середовища відмовитися від готування та вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів або унеможливлять настання злочинних результатів та наслідків.

Саме за специфікою проведення форм і методів оперативно-розшукової діяльності її відрізняють від інших видів (функцій) правоохоронної діяльності, наприклад такої діяльності як превентивна, яка проводиться тільки гласними методами. Безумовно, правоохоронні органи, які здійснюють ОРД крім негласних методів використовують й гласні, але за умов коли це необхідно для досягнення завдань ОРД в конкретному випадку. Також слід зазначити, що оперативно розшукові заходи можуть здійснюватись виключно суб'єктами ОРД, перелік яких визначено в Законі України «Про ОРД», ці заходи проводяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам, їх виявлення та припинення.

Так, з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу низка оперативно-розшукових заходів, передбачених статтею 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (відповідно до Глави 21 КПК України), віднесені до негласних слідчих розшукових дій. Як бачимо, відбулося поєднання оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної функції у розслідуванні кримінальних проваджень. «Процесуалізація» оперативно-розшукової діяльності на думку деяких науковців є не зовсім вдалим запозиченням європейського та світового досвіду в провадженні негласних слідчих розшукових дій. У правоохоронній діяльності щодо протидії злочинності історично склалося так, що попередження, виявлення, припинення злочинів, забезпечення досудового розслідування – це взаємозалежний і взаємообумовлений процес поєднання оперативно-розшукових і слідчих дій.

У зв'язку з прийняттям у 2012 році нового КПК України, на суб'єкти ОРД покладено основне завдання – запобігання злочинам.

Однією із форм ОРД є оперативно-розшукове запобігання. ОРД визначена комплексною запобіжною функцією у системі загальних завдань протидії злочинності [8, с. 9].

Висуваючи цю складну й багатогранну проблему, акцентуємо увагу на співвідношення процесів пізнання в слідчій та оперативно-розшуковій діяльності (філософський аспект) і співвідношенні документування в оперативно-розшуковій діяльності (ОРД) і кримінально-процесуального доказування (як специфічної форми пізнання). обидва суб'єкти – оперативний працівник і слідчий – діють відповідно до законодавчих (орд і кримінально-процесуальних) установлень для досягнення єдиної мети із властивими їм юридичними засобами й методами, закономірність взаємодії для досягнення єдиної мети підкреслює більшість учених [9, с. 6].

Таким чином, головним завданням щодо формування державної політики в сфері оперативно-розшукової діяльності є здійснення досліджень з уточнення місця ОРД у системі протидії злочинності, мети, завдань, змісту ОРД, об'єкта та предмета теорії ОРД, розглянути сучасний стан та тенденції розвитку оперативно-розшукових методів, засобів та форм щодо попередження, виявлення, припинення злочинів, забезпечення досудового розслідування та судового розгляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавче право України: підручник: ТОМ 1 (у 2-х т)/ [Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський Є. О. та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т. П. – 2018. – 364 с.

2. Кириченко О. В., Хмеленко В. В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам. Монографія/ О. В. Кириченко, В. В. Хмеленко. – Київ: Центр учбової літератури, 2020. – 160 с.

3. Куц В. М., Кириченко О. В. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії): Монографія. Київ – Харків: Харків юридичний, 2006. 212 с.

4. Проект Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»: зареєстр. від 04.04.2017 р. за № 6284/ Верховна Рада України. URL:

5. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

6. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 28.02.1992

7. Кондратьєв Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції: Монографія. – К.: НАВСУ, 2004. – 444 с.

8. Кириченко О. В., Хмеленко В. В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам. Монографія/ О. В. Кириченко, В. В. Хмеленко. – К.: Центр учбової літератури, 2020. – 160 с.

9. Використання в кримінальному процесі матеріалів оперативно-розшукової діяльності та гарантії захисту прав і свобод людини [Текст] : монографія / В. М. Тертишник, О. В. Негодченко, І. П. Козаченко, К. В. Антонов. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2004. – 184 с.

Муха С. О.,
аспірант кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕДАЧЕЮ ОСОБИ НА ПОРУКИ

Історико-правовий огляд становлення та розвитку законодавства про звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки є важливою складовою системного дослідження питань, пов'язаних із доктринальним тлумаченням та практичним застосуванням ст. 47 Кримінального кодексу України (далі – КК). Врахування позитивного досвіду попередніх поколінь, а також аналіз недоліків у регламентуванні кримінально-правових відносин, пов'язаних із звільненням особи від кримінальної відповідальності за підставами, зазначеними у ст. 47 КК, надасть можливість більш виважено та конструктивно підійти до удосконалення нормативних положень цієї статті.

У другій половині XX ст. у теорії кримінального права неодноразово висловлювалася позиція, що прийняття Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1958 р. та кримінальних кодексів союзних республік 1959–1961 р.р. фактично стало точкою відліку для сучасного інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Дійсно, порівняно з попередніми вітчизняними пам'ятками кримінального права нормативний зміст названих законодавчих актів й справді відображає значно вищий рівень розвитку кримінально-правової думки. Проте, стверджувати, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності має виключно

радянське походження було би невиправдано й безпідставно з огляду на історичний процес його становлення та розвитку.

Перші законодавчі спроби систематизації діючих у Київській Русі норм, у тому числі кримінально-правового характеру, вже передбачали положення, якими регламентувалися підстави припинення подальшого переслідування особи, котра вчинила небезпечне діяння. Так, у правовій пам'ятці того часу «Руській Правді» (її Розширеній редакції) містився нормативний припис, згідно якого купець, вчинивши розтрату чужих грошей і товару, у разі відшкодування завданих ним збитків міг бути звільнений від покарання, що засвідчує гуманну складову права того часу. [1, с. 68]

У період з кінця XIV ст. – першої половини XVII ст. правовий феномен звільнення особи від кримінальної відповідальності продовжив розвиток у джерелах права Польського королівства та Великого князівства Литовського – Судебнику князя Казимира 1468 р. та Литовських статутах (1529, 1566, 1588 р.р.). Прикладом, у ст. 14 Судебника 1468 р. зазначалося, що у разі вчинення крадіжки вперше винна особа могла бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона відшкодує завдану шкоду та за умови, що вартість викраденого не є значною (не більше «полтины»). Цікавим виглядає й арт. 6 I Литовського статуту 1529 р., який передбачав у якості підстави звільнення від покарання одруження жінки з чоловіком, який її зґвалтував.

Втім, безпосередньо нормативне закріплення звільнення від кримінальної відповідальності саме у зв'язку з передачею особи на поруки було здійснене у Судебнику 1550 р. – кодексі часів земсько-губних реформ Московської держави. Враховуючи той факт, що положення «Руської правди» були одними з основних джерел Судебника 1497 р., відредаговані норми якого, у свою чергу, становили зміст Судебника 1550 р., можна резюмувати, що вітчизняне кримінальне право одержало нову площину для власного розвитку – пам'ятки російського феодального права станово-представницької монархії. Особливістю нормативних приписів, котрі регламентували передачу особи на поруки (ст. 54 Судебника 1550 р.), було те, що вони також передбачали відповідальність судових чиновників за зловживання своїми повноваженнями щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності.

У Соборному уложенні 1649 р., що об'єднувало норми матеріального та процесуального права, та яке також впливало на становлення вітчизняного права, роль порук не обмежувалася обставиною, що звільняла винного від тюремного ув'язнення чи іншого покарання, оскільки тогочасним

законодавцем поруки розглядалися й у якості запобіжного заходу (ст. 5 III розділу), мали силу гарантії виконання боржником своїх зобов'язань перед позичальником (ст. ст. 203–205 X розділу) та явки відповідача до суду (ст. 111–117, 119–123, 137–141 X розділу) [2, с. 24].

У контексті аналізованого однозначно варте уваги джерело кримінального права періоду Гетьманщини – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Не дивлячись на те, що названий документ не був затверджений царським урядом, окремі криміналісти переконані в тому, що його норми широко застосовувалися судами Гетьманщини. Так, згідно «Прав, за якими судиться малоросійський народ» особа, що вчинила погрозу вбивством чи заподіянням тілесних ушкоджень, могла бути передана на поруки «надійним людям» (особам, які мали маєтки в місцевості, де проживав потерпілий). За їх ж відсутності особа підлягала покаранню [3, с. 136].

Подальший розвиток положень звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки у першій половині XX ст. більшість науковців традиційно пов'язують з діяльністю Всеросійської надзвичайної комісії (далі – ВНК), адже як зазначав Г. Б. Віттенберг у перші роки радянської влади практика порук, окрім зазначеної Комісії, в жодних інших слідчо-судових органах не застосовувалася. Водночас, стверджувати, що передача на поруки розглядалася саме у якості підстави для безпосереднього звільнення від кримінальної відповідальності говорити було зарано. Наказ ВНК № 10 «Про каральну політику органів НК» від 08.10.1921 передбачав лише умовно-дострокове звільнення від відбування покарання у зв'язку з передачею особи на поруки.

Основи кримінального законодавства СРСР та союзних республік 1958 р. підставами звільнення від кримінальної відповідальності називали закінчення строків давності притягнення особи до такої відповідальності (ст. 41) та зміну обстановки (ст. 43). Поряд з цим, ст. 38 Основ передбачала, що з урахуванням обставин справи, особистості винного, а також клопотання громадських організацій або трудових колективів за місцем роботи останнього про його умовне засудження, суд мав право покласти на відповідну організацію або колектив обов'язок щодо перевиховання та виправлення винного. Очевидно, що відповідна форма участі громадськості у протидії злочинності мала певні ознаки, що характерні для сучасних положень звільнення особи від кримінальної відповідальності, пов'язаного з її передачею на поруки. Проте, їх повна тотожність сучасній ст. 47 КК виключається, оскільки у ст. 38 Основ мова йшла про звільнення від кримінального покарання, а не відповідальності.

Попри відсутність законодавчого врегулювання питання передачі особи на поруки у якості підстави звільнення від кримінальної відповідальності практика такого звільнення наприкінці 50-х років XX ст. все ж мала місце. Вона здійснювалася органами прокуратури на підставі наказу Генерального прокурора СРСР №43 «Про практику органів прокуратури з притягнення до кримінальної відповідальності та здійснення нагляду за правильним застосування заходів кримінального покарання» від 20.07.1959. Так, згідно п. 5 даного Наказу слідчим та прокурорам було необхідно «по делам о правонарушениях, не представляющих значительной опасности, шире применять меры общественного воздействия, передавая нарушителей общественным организациям и коллективам трудящихся по их ходатайствам на перевоспитание и исправление. В этих случаях прекращать дела в уголовном порядке в соответствии с ч. 2 ст. 7 и ст. 43 Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик». [4, с. 18]

У Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. (далі – КК УРСР) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки отримало закріплення у ст. 51 КК. Однак, можливість її застосування мала значні обмеження. Так, на відміну від чинного закону про кримінальну відповідальність згідно ст. 51 КК УРСР 1960 р. на поруки не могла бути передана особа, котра вдруге вчинила умисний злочин, або ж раніше вже передавалася на поруки у зв'язку з вчиненням злочину. За час дії КК УРСР 1960 р. поправки до вказаної статті вносилися чотири рази. Останні зміни здебільшого стосувалися приведення даних приписів у відповідність до чинного законодавства вже незалежної України. Зокрема, мова йшла про виключення посилань на законодавство СРСР, а також соціалістичну спрямованість суспільно-політичного ладу у державі.

З прийняттям нового КК у 2001 році, яким положення про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки викладено окремо у ст. 47 IX розділу «Звільнення від кримінальної відповідальності», на законодавчому рівні нарешті за довгі роки чітко визначено злочини якої ступені тяжкості становлять передумову вказаного виду звільнення. Використання ж у попередньому кримінальному законі такого оціночного поняття як «злочин, який не становить великої суспільної небезпеки» створювало чимало проблем у сфері правозастосування відповідної заохочувальної норми.

Діюча норма про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її передачею на поруки у 2014 р. була удосконалена у бік обмеженого її застосування, що пов'язано з прийняттям Верховною Радою України пакету антикорупційних законів. На підставі Закону України «Про

Національне антикорупційне бюро України» ст. 47 КК було доповнено положенням про неможливість застосування звільнення від кримінальної відповідальності до особи у разі вчинення нею корупційного злочину, перелік яких розміщено у примітці до ст. 45 КК.

Використання історичного методу пізнання дозволяє впевнитися у тому, що виконуючи роль превентивних заходів у запобіганні злочинам, правові інститути звільнення від кримінальної відповідальності та покарання за різноманітних обставин, у тому числі у зв'язку з передачею особи на поруки, мали доволі широку сферу їх практичного застосування, а тому були актуальними практично на всіх етапах становлення Української держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. – М.: Юрид. лит., 1984. – Т.1: Законодательство древней Руси. – 424 с.

2. В. В. Сверчков, Освобождение от уголовной ответственности, прекращение уголовного дела (преследования), отказ в его возбуждении [Текст] : проблемы теории и практики / В. В. Сверчков ; ассоц. «Юрид. центр». – Санкт-Петербург : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – 583 с. – (Теория и практика уголовного права и уголовного процесса).

3. Т. Б. Ніколаєнко Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки у вітчизняному законодавстві дорадянського періоду. Університетські наукові записки. 2010, № 3 (35) – 164–168 с.

4. Социалистическая законность. – 1959. – № 9. – С. 16–19.

Навроцька В. В.,
к.ю.н, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ

КОНКУРЕНЦІЯ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ю. В. Баулін зазначає, що кожен вид звільнення від кримінальної відповідальності характеризується притаманною цьому виду передумовою та підставою. Тому, на його думку, кожен вид застосовується самостійно

і не може замінити один одного [виділено мною – В. Н.] чи сполучатися з іншим [1, с.159]. Вчений правий частково: декілька видів звільнення від кримінальної відповідальності справді не можуть поєднуватися між собою. Але твердження про неможливість заміни одного із зазначених видів іншим (а, відтак, фактично і про неможливість конкуренції між ними – В. Н.) видається надто категоричним.

Припустімо таку ситуацію: 1) особа вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості (крім корупційних злочинів) – така передумова передбачена як ст.45, так і ст.46 КК України; 2) вона щиро розкаялася, активно сприяла розкриттю злочину, повністю відшкодувала завдану шкоду, а також примирилася з потерпілим (виконання трьох перших постзлочинних діянь – підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст.45 КК України); а двох останніх – у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст.46 КК України) [слід зауважити, що підставою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є *повне* відшкодування завданих збитків, а у ст.46 КК України вимога про повноту такого відшкодування відсутня – В. Н.]. Таким чином, є спільна передумова звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям та у зв'язку із примиренням із потерпілим, а також кілька підстав такого звільнення, що повністю співпадають, перетинаються. Отож, у наведеній ситуації може бути застосоване звільнення від кримінальної відповідальності або у з зв'язку із дієвим каяттям або у зв'язку з примиренням із потерпілим. Тому виникає закономірне запитання: яка із зазначених статей КК України повинна бути застосована у даному випадку?

О. О. Дудоров стверджує, що вирішуючи питання про застосування ст.45 або ст.46 КК України, пріоритет слід віддавати нормі, що передбачає такі умови звільнення від кримінальної відповідальності, які у конкретній ситуації склалися раніше [2, с.128]. Видається, що вчений дещо спрощено підходить до вирішення зазначеної проблеми. Думаю, що механізм розмежування видів звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та у зв'язку з примиренням із потерпілим повинен бути наступним: у випадках, коли у справі є потерпілий (у процесуальному сенсі) провадження не слід закривати на підставі ст.45 КК України. Для звільнення від кримінальної відповідальності у таких випадках існує спеціальний інститут – закриття кримінальних проваджень у зв'язку із примиренням винного з потерпілим (ст.46 КК України), де останньому відведена одна з центральних ролей. Коли ж посяганням заподіяна

шкода публічним інтересам, то доцільніше застосовувати звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Той факт, що у ст.45 КК України (на відміну від ст.46 КК України) не згадано «потерпілого», мабуть, не випадковий і є додатковим аргументом на користь наведеної вище точки зору. Щоб уникнути невиправданих колізій зазначених видів звільнення, слід у кожному конкретному випадку визначити завданий злочином тип шкоди. Звісно, в окремих категоріях кримінальних справ не так просто використовувати цей критерій, але він повинен стати орієнтиром для правозастосувача.

Однак на практиці цілком можлива ситуація, коли той, хто вчинив злочин, виконав практично усі умови, передбачені як ст.45, так і ст.46 КК України. Але потерпілий, незважаючи на повне відшкодування шкоди (що повністю підтверджено матеріалами провадження), висуває явно завищені умови відшкодування шкоди. Виходить, що незважаючи на щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину та фактичне повне відшкодування збитків (усунення шкоди) у арсеналі у правозастосувача не буде якихось підстав для заохочення особи у вигляді припинення кримінального переслідування. Тому я не вважаю за необхідне різко обмежувати сферу застосування ст.45 КК України тільки злочинами, які посягають на публічні інтереси.

Конкуренція норм, що передбачають різні види звільнення від кримінальної відповідальності може поставати і при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього. Зокрема, у цьому разі може виникнути питання про те, якій підставі надавати перевагу: звільненню із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст.97 КК України) чи іншим видам звільнення?

Свого часу В. О. Навроцький стверджував (без наведення якихось аргументів), що при зазначеній конкуренції перша з названих підстав повинна мати перевагу (певно, як така, що спеціально розрахована на її застосування до неповнолітніх – В. Н.) [3, с.335]. У той же час в юридичній літературі побутує протилежна думка про необхідність обрання до дитини у пріоритетному порядку інших видів звільнення від кримінальної відповідальності (якщо це можливо в у конкретній ситуації) [4, с. 196–197; 5, с.228]. Видається, що обидві із наведених точок зору є категоричними, повністю не можна погодитися з жодною із них.

Залежно від того, правом чи обов'язком суду є звільнення особи від кримінальної відповідальності, виділяють два його види: 1) факультативне (у зв'язку з передачею особи на поруки – ст. 47 КК України; у зв'язку зі

зміною обстановки – ст.48 КК України; у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру – ч.1 ст.97 цього Кодексу); 2) обов'язкове (усі решта). Зрозуміло, що якщо існує конкуренція між такими видами звільнення (факультативним та обов'язковим), то перевагу слід надавати другій із наведених груп.

Звільнення особи від кримінальної відповідальності поділяють також на безумовне та умовне. Перше з них є остаточним, безповоротним і не залежить від наступної поведінки особи після набрання законної сили рішення про її звільнення. Усі види звільнення від кримінальної відповідальності є безумовними, окрім двох: а) з передачею особи на поруки (ст.47 КК України) та б) із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч.1 ст.97 КК України). Не виникає жодного сумніву у тому, що при конкуренції зазначених видів звільнення, у пріоритетному порядку слід застосовувати перші з них (тобто, безумовні). Протилежний підхід безпідставно погіршуватиме становище неповнолітніх у порівнянні із дорослими злочинцями. Адже за інших рівних умов до дитини будуть застосовані особливі заходи правового впливу, а у разі їх невиконання – знову може бути поставлено питання про відповідальність даної особи (ч.3 ст.97 КК України).

Певно, найбільше складнощів викликає ситуація, коли є сумніви: звільняти дитину від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених ст.47 КК України («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки») чи ч.1 ст.97 цього Кодексу («Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру»), адже вони обидві є і факультативними, і умовними.

Як відомо, КК України передбачає наступні примусові заходи виховного характеру: 1) застереження, 2) покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків, 3) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, 4) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють чи під нагляд педагогічного чи трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їх прохання, 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує 3-х років.

Припустімо, суд прийняв рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності у зв'язку з із застосуванням до нього застереження чи покладення обов'язку відшкодувати майнові збитки, заподіяні

злочином. У такому випадку дитина підлягає негайному звільненню від кримінальної відповідальності якщо вона: 1) зазнала осуду своєї поведінки від імені суду, була попереджена про неприпустимість порушення закону в подальшому або ж 2) коли вона відшкодувала завдану нею матеріальну шкоду. У той же час для звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.47 КК України (у зв'язку з передачею особи на поруки) наступає не одразу, тут законодавець встановив іспитовий строк до 1 року. Тому коли виникатиме сумнів: звільняти дитину від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки чи у зв'язку із застосуванням перших двох із щойно перелічених видів примусових заходів виховного характеру, то, як видається, у першочерговому порядку застосовувати потрібно саме їх.

Також слід мати на увазі, що тривалість виховних заходів, передбачених п.2 ч.2 ст.105 КК України (обмеження дозвілля та встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього) та п. 3 ч.2 ст.105 цього ж Кодексу (передача дитини під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють, або ж під нагляд педагогічного чи трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їх прохання), законом чітко не визначена, вона встановлюється судом, який їх призначає. Тривалість таких заходів, в принципі, може наближатися і до 4-х років. Таке можливо за умови звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру дитини, яка по досягненні 14 – річного віку вчинила якийсь із злочинів, перелік яких міститься у ч.2 ст.22 КК України. Відповідно ж до п.5 ч.2 ст.105 КК України направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків можливе на 3-х річний термін (окрім випадків, коли виправлення наступило раніше). Тривалість же іспитового строку при передачі на поруки значно менший – 1 рік. Тому при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності: а) з підстав, передбачених ст.47 КК України або ж б) з підстав, передбачених ст.97 цього Кодексу із застосуванням якогось із примусових заходів виховного характеру, передбачених п.2, 3, 5 ч.2 ст.105 КК України), неповнолітнього все ж варто звільняти від відповідальності на підставі ст.47 КК України як норми, яка в аналізованій ситуації буде більш вигідною для інтересів дитини.

Слід зазначити, що в подальшому В. О. Навроцький дещо змінив свій підхід, вказуючи, що «…при наявності одночасно декількох підстав для звільнення, перевагу слід надати тій з них, яка за правовими наслідками *більш сприятлива* для забезпечення інтересів неповнолітнього» [6, с.309].

Повністю погоджуючись з даною тезою, все ж доводиться констатувати, що вчений не дав рекомендацій з приводу того, а як же ж визначити оцю «більш сприятливу норму». Мабуть науковець сподівається на те, що читачі коментарів до КК достатньо тямущі, їм нема потреби все детально «розжовувати», вони здатні здогадаються самі. Однак якщо щодо аналізованої проблеми нема єдності поглядів у фахівців, то не й дивно, що це викличе певні труднощі і у неспеціалістів, пересічних осіб.

Слід також зупинитися на проблемі, пов'язаній із співвідношенням ст.45 КК України і окремих норм, що передбачають спеціальні випадки звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили конкретні злочини і віднесені законодавцем до категорії невеликої чи середньої тяжкості.

Проведений аналіз засвідчив, що звільнення від кримінальної відповідальності за правилами, передбаченими у відповідних нормах Особливої частини КК України (на сьогодні їх 21), що поширюються на низку (54) суспільно-небезпечних діянь (усі з них можуть бути вчинені лише умисно). З них: а) 12 – це особливо тяжкі злочини; б) 21- тяжкі злочини, в) 15 – злочини середньої тяжкості; г) 6-діяння, що належать до злочинів невеликої тяжкості (до останніх, зокрема, належать діяння, передбачені ч.1 ст.175, ч.1 та 2 ст.212[1], ст.354, ч.1 ст.311, ч.3 ст.354 КК України). Якщо таке діяння було вчинене особою вперше, то у цих випадках цілком може поставати питання про конкуренцію різних видів звільнення від кримінальної відповідальності: або на підставі цих норм, або ж на підставі ст. 45 КК України.

У цих випадках закон передбачає інші додаткові, не передбачені ст. 45 КК України, умови для звільнення особи від кримінальної відповідальності специфічні позитивні посткримінальні дії. Але категорично стверджувати про те, що зазначені норми мають іншу юридичну природу, аніж у ст. 45 КК України і тому не мають ніякого відношення до дієвого каяття, мабуть, невірно.

Безсумнівно, вирішуючи розглядувану проблему, слід керуватися правилами конкуренції загальної та спеціальної норми. Видається, що ст. 45 КК України є загальною нормою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дієвим каяттям осіб, які вперше вчинили злочини невеликої тяжкості. Вищезазначені норми Особливої частини (ч.1 ст.175, ч. 1 та 2 ст. 212[1], ст.354, ч.1 ст.311, ч.1 та 3 ст. 354 КК України) є спеціальними нормами відносно ст.45 КК України, оскільки передбачають умови звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила *конкретний* злочин. Окрім цього, ці норми покращують становище особи,

яка виконала умови, вказані у відповідній статті, за якою кваліфіковане діяння цієї особи. Адже в зазначених випадках закон не ставить необхідною умовою застосування даної норми вчинення злочину невеликої тяжкості вперше (що є необхідною умовою застосування ст.45 КК України).

Певно, складно дати якісь універсальні рекомендації щодо визначення найбільш «вигідної» («пільгової») норми, на підставі якої допустиме звільнення від кримінальної відповідальності. Однак, як видається, при цьому однозначно потрібно враховувати такі обставини:

1) чи виникатимуть у майбутньому для особи якісь негативні правові наслідки (зокрема, чи зберігатиметься можливість притягнення її до кримінальної відповідальності в майбутньому);

2) чи прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності є обов'язковим для суду (імперативні чи дискреційні підстави);

3) на яке коло (більш чи менш широке) злочинних діянь та осіб, які їх вчинили, розрахована дана норма;

4) які – більш чи менш жорсткі умови встановлені для звільнення від кримінальної відповідальності за інших рівних умов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар /Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін..; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид. третє, переробл. та доповн. Харків: ТОВ «Одісей», 2006. 1184с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. /за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2007. 1184с.

3. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. (Ю. В. Александров, Ю. В. Антипов. О. О. Дудоров та ін.). Вид.4-те, переробл. та допов. / За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ: Атіка, 2008. 376с.

4. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. Київ: Атіка, 2004. 296с.

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., переробл. та доп.) /за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. К.: Дакор, 2008. 1428с.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. /за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид, переробл. Та допов. Київ; ВД «Дакор», 2019. 1384с.

Ніколаєнко Т. Б.,
підполковник юстиції,д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та процесуНаціональної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ ЗМІНИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ В ДЕРЖАВІ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Зі зміною правового режиму в державі питання реалізації кримінальної відповідальності набули неабиякої актуальності. Із зростанням злочинності, зокрема військової, що супроводжувалась поширенням випадків порушенням військової дисципліни та правопорядку серед осіб, призваних на військову службу за мобілізацією на особливий період виникла пряма загроза національній безпеці, що зумовило негайного реагування на ситуацію, що склалася. Зі сторони законодавця вона отримала прояв у вигляді запровадження кримінальної відповідальності за вчинення окремих військових злочинів під час дії особливого періоду [1–4]. Зрозуміло, що посилення кримінальної відповідальності є однієї з ефективних форм для боротьби зі злочинністю. Проте вона може мати місце виключно у балансі між невідворотністю відповідальності, справедливістю покарання та гуманністю його застосування [5, с. 211]. Адже перебування держави в сучасних умовах особливого періоду не є сталим. По завершенню реальних та потенційних загроз національній безпеці, що є актуальними на сході держави, доцільність в особливому періоді зникне, відповідно і зміняться підстави реалізації кримінальної відповідальності. Зокрема це стосується інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Припинення особливого періоду, відповідно до положень ст. 48 КК України є підставою для застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку із зміною обстановки, де зміна такої обстановки впливає на визнання вчиненого діяння як такого, що втратило суспільну небезпеку або знизилось за його ступенем [6, ст. 48].

Проте щодо застосування звільнення від кримінальної відповідальності за підставою зміни обстановки має доволі дискусійну платформу у науковому середовищі.

Одні вчені вважають, що зміна обстановки є причиною переоцінки діяння чи переоцінки особи, яка його вчинила. Адже при зміні обстановки змінюються сукупність взаємопов'язаних умов та обставин за яких вчинялося протиправне діяння. А це потребує нового усвідомлення та оцінки як діяння, так і саму особу [7, с. 152]. Інші переконані, що зміна обстановки є об'єктивною зміною, що не залежать від волі особи та їх перегляд як нових не є доцільним [8, с. 129]. Х. Д. Алікперов з даного приводу займає дещо іншу позицію. Як стверджує вчений, у разі втрати суспільної небезпеки діяння, втрачається його злочинність. Якщо діяння перестає бути злочинним, то усуваються правові підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності. А це у свою чергу унеможливлює звільненню останньої від кримінальної відповідальності. Особа за таких умов підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, але за підстав відсутності в її діяннях складу злочину [9, с. 57]. Дещо схожа позиція простежується і у В. Бож'єва. Науковець при цьому здебільшого акцентує увагу, що відсутність суспільної небезпеки є підставою для припинення справи за відсутності складу злочину, а відповідно й можливості застосуванню звільнення від кримінальної відповідальності [10, с. 22].

Отже, викладені вище позиції дають можливість стверджувати, що немає єдиного розуміння щодо підстав звільнення від кримінальної відповідальності у разі зміни обстановки. Така ситуація, за нашим переконанням, пов'язана насамперед з тим, що при розумінні підстав звільнення від кримінальної відповідальності звертається увага на різні змістовні характеристики одного й того самого поняття, за допомогою якого досліджується один об'єкт, що в свою чергу впливає на сутність явищ об'єктивної дійсності. І тому не можна не погодитись із метром правової науки М. І. Пановим, що відсутність понятійного апарату, який би наближався до своєї досконалості , з детальнішою розробленістю категорії та понять, втрачає необхідний науковий «інструментарій», який дозволив би більш успішно опановувати цими явищами, які у свою ж чергу позитивно впливати і на самі ці явища [10, с.160].

У зв'язку з цим, враховуючи позиції різних науковців, ситуацію, що склалася в державі у межах його правового режиму змісту поняття «зміна обстановки» залежить насамперед від основних його ознак, що суттєво впливають на його розуміння та змістовну складову:

1. Розглядати обстановку як об'єктивну умову, яка характеризує зміну зокрема воєнних, політичних процесів в масштабах країни, регіону тощо, які може вплинути на можливість їх розгляду як таки[, що впливають на ступінь суспільної небезпеки діяння.

2. Враховувати зміну умов життєдіяльності особи, в яких вона перебувала під час вчинення злочину, що значною мірою вплинули, чи можуть вплинути на ступінь її суспільну небезпечності.

3. Зміни обстановки не є безумовною підставою для застосування до особи звільнення від кримінальної відповідальності як до такої особи, що змінилася чи втратила свою суспільну небезпеку, пов'язану виключно зі зміною обстановки. Адже вчинення злочину, яке не зумовлене порушенням або невиконанням вимог правового режиму, по його завершенню не втрачають своєї суспільно небезпеки. Злочин залишається злочином.

4. Припинення дії особливого періоду не є автоматичним визнанням зменшення ступеня суспільної небезпеки особи, адже остання в умовах дії правового режиму (зокрема особливого періоду), навпаки усвідомлюючи таку ситуацію своїми протиправними діями може лише посилювати не лише рівень своєї небезпеки, а й та ставити під загрозу безпеку держави. Особа, як і обстановка навколо неї повинна зазнати таких змін, що унеможливлюють вчинення нею нового злочину [11, с. 125].

5. Зміні правового режиму не є скасуванням суспільної небезпеки самого діяння. Тому зміна правового режиму (особливого періоду, воєнного стану) не свідчить про безумовне зниження суспільної небезпеки подібних діянь, і а відповідно й беззаперечну втрату суспільної небезпеки як осіб, які їх вчинили, так і самої обстановки [12, с. 189].

Отже, зміна правового режиму в державі впливає на реалізацію інституту звільнення від кримінальної відповідальності, де його правові можливості повинні перебувати у балансі між невідворотністю відповідальності, справедливістю покарання та гуманністю його застосування

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам до-

даткових прав та покладення обов'язків в особливий період : Закон України від 05.02.2015 № 158-VIII. *Відом. Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 92.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини : Закон України від 12.02.2015 № 194-VIII. *Відом. Верховної Ради України*. 2015. № 16. Ст.113.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб : Закон України від 16.03.2017 № 1952-VIII. *Відом. Верховної Ради України*. 2017. № 17. Ст. 205.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про стан виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України та додаткові заходи щодо забезпечення обороноздатності держави» : Указ Президента України від 26.05.2015 № 285/2015 / Офіц. інтернет-представництво Президента України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007525–15 (дата звернення: 02.03.2020).

5. Ніколаєнко Т. Б. Теоретико-правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців : монографія. 2-ге вид., доповн. Харків : Право, 2019. 520 с.

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 01.09.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14 (дата звернення: 03.03.2020).

7. Ковітіді О. Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України : навчальний посібник. Сімферополь : ВД «Квадранал», 2005. 224 с.

8. Луценко Ю. В. Зміна обстановки як підстава звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти державної безпеки України. *Наше право.* 2014 № 7. С. 127–131

9. Аликперов Х. Д. Освобождение от уголовной ответственности. Москва : Московский психолого-социальный институт; ИПК РК Генеральной прокуратуры РФ; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2001.128 с.

10. Панов М. І. Про співвідношення і взаємозв'язок понятійних апаратів наук кримінального циклу. Проблеми законності. 2019. Вип. 146. С.158–170.

11. Хряпінський В. П. Спірні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Академії адвокатури України*. 2006. Вип.6 С. 120–128.

12. Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти : монографія. За ред. В. К. Матвійчука. Київ : ВПЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с.

Новіков О. В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ДО ПИТАННЯ ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ, У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ

Ефективне запобігання корупції у приватному секторі є неможливим без належного правового регулювання та постійного удосконалення юридичної відповідальності уповноважених осіб юридичних осіб приватного права за вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень. Чинний на сьогодні Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 №1700-VII (далі – Закон), встановлює, що за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень уповноважені особи, перелік яких закріплено в ч. 1 ст. 3 Закону, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку (ст. 65).

Закон також виокремлює два різновиди правопорушень: корупційні та такі, що пов'язані з корупцією. Корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність (п. 5 ст. 1 Закону). В свою чергу, правопорушення, пов'язане з корупцією, – це діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність (п. 10 ст. 1 Закону).

Як можна побачити з наведених визначень, адміністративна відповідальність може наставати лише за вчинення правопорушень, пов'язаних

із корупцією, адже за вчинення корупційних правопорушень цей вид юридичної відповідальності не встановлюється.

Перелік адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, міститься у Главі 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). До таких правопорушень на сьогодні належать: «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності» (ст. 172–4 КУпАП); «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків» (ст. 172–5 КУпАП); «Порушення вимог фінансового контролю» (ст. 172–6 КУпАП); «Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів» (ст. 172–7 КУпАП); «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень» (ст. 172–8 КУпАП); «Порушення встановлених законом обмежень після припинення повноважень члена Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (ст. 172-8-1 КУпАП); «Невжиття заходів щодо протидії корупції» (ст. 172–9 КУпАП); «Порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням» (ст. 172-9-1 КУпАП); «Порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля» (ст. 179–2 КУпАП).

Слід зазначити, що вказані вище адміністративні правопорушення розраховані переважно на суб'єктів публічної сфери, а саме: осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону) та осіб, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону). Наведене зумовлено тим, що більшість антикорупційних вимог, заборон та обмежень поширюються Законом виключно на зазначених суб'єктів. У зв'язку з цим, у примітках до адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, вказуються саме ці особи як можливі суб'єкти їх вчинення.

Але КУпАП передбачає декілька складів адміністративних правопорушень, суб'єктами яких можуть бути також й особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією

(п. 3 ч. 1 ст. 3 Закону). Зокрема, це ч. 2 ст. 172–8 КУпАП, яка передбачає відповідальність за незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах чи в інтересах іншої фізичної або юридичної особи інформації про викривача, його близьких осіб чи інформації, що може ідентифікувати особу викривача, його близьких осіб, яка стала їй (їм) відома у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень.

Зазначена норма здійснює адміністративно-правову охорону права викривача на конфіденційність та анонімність (п. 6 ч. 2 ст. 53–3 Закону). Так, відповідно до ч. 1 ст. 53–5 Закону, заборонено розкривати інформацію про особу викривача, його близьких осіб або інші дані, які можуть ідентифікувати особу викривача, його близьких осіб, третім особам, які не залучаються до розгляду, перевірки та/або розслідування повідомлених ним фактів, а також особам, дій або бездіяльності яких стосуються повідомлені ним факти, крім випадків, установлених законом.

Крім того, уповноважені особи окремих юридичних осіб приватного права можуть підлягати відповідальності за ст. 172–9 КУпАП, яка передбачає відповідальність за невжиття передбачених законом заходів посадовою чи службовою особою органу державної влади, посадовою особою місцевого самоврядування, юридичної особи, їх структурних підрозділів у разі виявлення корупційного правопорушення. Об'єктивна сторона проступку виражається у невжитті передбачених законом заходів у разі виявлення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення (формальний склад). Вона характеризується бездіяльністю суб'єкта проступку щодо обов'язку для вжиття передбачених законом заходів у разі виявлення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення [1, с. 70].

Стосовно приватної сфери, зазначена адміністративно-правова норма поширюється лише на посадових осіб юридичних осіб, які є учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень (п. 2 ч. 2 ст. 62 Закону). Зазначене виходить із ч. 6 ст. 53 Закону, де зазначено, що посадові і службові особи державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, посадові особи органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права, їх структурних підрозділів у разі виявлення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення чи одержання повідомлення про вчинення такого правопорушення працівниками відповідних держав-

них органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права, їх структурних підрозділів, *юридичних осіб, зазначених у ч. 2 ст. 62 Закону*, зобов'язані у межах своїх повноважень ужити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно, протягом 24 годин, письмово повідомити про його вчинення спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції. Отже, Закон не поширює обов'язок вжиття заходів у разі виявлення корупційного правопорушення на уповноважених осіб всіх юридичних осіб, а лише на тих, що передбачені п. 2 ч. 2 ст. 62 Закону.

Окрім цього, відповідно до Примітки до ст. 172–9 КУпАП, суб'єктами зазначеного адміністративного правопорушення можуть також бути такі суб'єкти приватної сфери як: спортивні федерації, Національний олімпійський комітет України, Спортивний комітет України, інші спортивні організації, їхні підрозділи і посадові особи, до компетенції яких належить організація та забезпечення проведення офіційних спортивних змагань і визначення результатів цих змагань, проведення відповідних перевірок і прийняття рішень за їх наслідками, а також посадові особи у сфері спорту (власник, акціонер, керівник чи працівник юридичної особи, яка організовує і сприяє спортивним змаганням, а також особи, уповноважені на проведення офіційного спортивного змагання; керівники і працівники міжнародної спортивної організації, інших компетентних спортивних організацій, що визнають змагання).

Слід зазначити, що спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні та посадові особи у сфері спорту можуть бути суб'єктами адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, передбачених ч. 1 ст. 172–8 КУпАП («Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень») та ст. 172-9-1 КУпАП («Порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням»). Так, відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» від 03.10.2015 № 743-VIII, зазначені особи повинні сумлінно виконувати свої спортивні, професійні та службові обов'язки, не допускати зловживань ними, не розголошувати і не використовувати в інший спосіб ексклюзивну спортивну інформацію, крім випадків, встановлених законом, утримуватися від виконання неправомірних рішень чи вказівок керівництва та від за-

доволення пропозицій інших осіб, що можуть протиправно вплинути на хід або результати офіційних спортивних змагань. Також цим особам забороняється розміщувати ставки на спорт щодо результатів офіційного спортивного змагання, в якому вони або їхня команда беруть участь (ч. 4 ст. 8 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань»).

На підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що уповноважені особи юридичних осіб приватного права можуть бути суб'єктами адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, передбачених ст. ст. 172–8, 172–9 та 172-9-1 КУпАП.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алісов Є. О., Мартиновський В. В., Настюк В. Я., Шевчук О. М. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення : навч. посіб. / за заг. ред. В. Я. Настюка. Харків : Юрайт, 2017. 168 с.

Орлов В. А.,
к.ю.н., декан факультету № 2 Донецького юридичного інституту МВС України

НЕДЕРЖАВНІ СУБ'ЄКТИ ПРАВОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЇХ ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Історично так склалось, що правоохоронна діяльність завжди асоціюється з діяльністю державних органів. Проте ці органи на сьогодні за різних обставин не в змозі в повній мірі забезпечити своїми силами безпеку всіх функціонуючих в суспільстві систем. Розвиток європейського вектору України, процеси децентралізації та деконцентрації влади, гостра необхідність у створенні безпечного середовища зумовили розвиток недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності.

Функціонування вказаних інституцій активно досліджується як вітчизняними так і закордонними вченими. Вчений Завальний М. В. визначив поняття недержавної правоохоронної діяльності як «врегульованого нормами адміністративного права виду діяльності, що полягає в наданні

громадянам і організаціям послуг, які мають договірний, оплатний або безоплатний суспільно-публічний характер, здійснюваний з метою захисту й охорони законних прав та інтересів громадян, організацій, суспільства і держави в порядку та формах, визначених законом» [1, с. 10].

Юрко С. С. у своїй дисертації до основних суб'єктів недержавної правоохоронної діяльності відносить: 1. Приватні охоронні підприємства. 2. Служби безпеки підприємств. 3. Приватні детективні об'єднання, або детективів, що здійснюють свою діяльність індивідуально. 4. Громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону. 5. Громадських помічників працівників правоохоронних органів та інші індивідуально-правові форми сприяння правоохоронним органам [2, с. 94–95].

Деякі автори до цього переліку відносять адвокатів, приватних нотаріусів, приватних виконавців та інших суб'єктів, які здійснюють правозахисну діяльність.

Хочемо зазначити, що у з в'язку з тим, що не було враховано, що недержавна правоохоронна діяльність також може бути не тільки приватною, а і публічною [2, с. 74], тому у цій класифікації треба відобразити діяльність комунальних служб правопорядку, які з початком реформи децентралізації займають велику роль у правоохоронній діяльності на місцях.

Тому на нашу думку необхідно виокремити приватні, комунальні та громадські суб'єкти правоохоронної діяльності.

До *приватних суб'єктів* треба віднести:

1. Приватні охоронні підприємства.

2. Приватні детективні об'єднання, або детективів, що здійснюють свою діяльність індивідуально.

До *комунальних (публічних) суб'єктів правоохоронної діяльності* долучимо:

1. Муніципальні варти.

2. Муніципальні інспекції з паркування.

3. Муніципальних службовців, що здійснюють правоохоронну діяльність:

– спеціалістів із взаємодії з правоохоронними органами та забезпечення громадського порядку, благоустрою,

– інспекторів з охорони правопорядку та благоустрою,

– інструкторів з інформування населення щодо запобігання порушень громадського порядку.

До *громадських суб'єктів правоохоронної діяльності*:

1. Громадські формування з охорони громадського порядку.

2. Координаційні офіси безпеки.

3. Громадських помічників дільничного офіцера поліції на добровільних засадах.

Кожний з цих суб'єктів, не дивлячись на недостатність правової регламентації їх діяльності, відіграє важливу роль у забезпеченні правопорядку в Україні.

Приватні охоронні підприємства, діють на підставі Закону України «Про охоронну діяльність», який передбачає, що реалізація охоронної функції є для них головним призначенням, а заходи примусу ними застосовуються для її ефективної реалізації.

Функціональне призначення *приватних детективів та їх об'єднань* є подібним до суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та органів досудового слідства. Згідно законопроекту № 3010 від 04.02.2020 «Про приватну детективну діяльність»: «Приватна детективна діяльність – незалежна професійна діяльність приватного детектива або діяльність детективного агентства щодо надання замовникам приватних детективних послуг з метою забезпечення захисту їх прав та законних інтересів на платній договірній основі в порядку, визначеному цим Законом».

Проектом закону «Про муніципальну варту» № 2890 від 18.05.2015, визначено: «*Муніципальна варта* – це виконавчий орган в системі місцевого самоврядування, що створюється у порядку, визначеному цим Законом, з метою з забезпечення охорони публічного порядку, законності, прав, свобод і законних інтересів громадян на території, що перебуває під юрисдикцією рад міста обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення, міст Києва, Севастополя, а також юрисдикцією сільської, селищної, міської ради територіальної громади, утвореної внаслідок добровільного об'єднання, та утримується за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету».

Про муніципальну поліцію (варту), як одного з органів в системі органів публічної влади, який створюється з метою забезпечення інтересів територіальної громади та її обслуговування у сфері підтримки правопорядку, зазначає і Капітонова Н. В. у своїй дисертації [3, с. 14].

На сьогодні метою створення місцевими радами комунальних підприємств «Муніципальна варта», департаментів муніципальної варти є виконання повноважень місцевого самоврядування щодо забезпечення на

території міста законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів територіальної громади. Впровадження ж *муніципальної інспекції з паркування*, як підрозділу виконавчого органу міської ради регламентується Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери паркування транспортних засобів», основні завдання якого: звільнення тротуарів, пішохідних переходів та смуг громадського транспорту від неправильно запаркованих транспортних засобів; розв'язання транспортних проблем міста, що зменшить навантаження на вулично-дорожню мережу; підвищення рівня якості надання послуг з паркування та рівня дисципліни з паркування та інші.

Для сільської місцевості (сільські та селищні територіальні громади) та ОТГ притаманні наступні форми забезпечення правоохоронної діяльності, шляхом введення до місцевої ради посади: *спеціаліста із взаємодії з правоохоронними органами та забезпечення громадського порядку, благоустрою* [4, www], *інспектора з охорони правопорядку та благоустрою* («сільські шерифи») [5, www], *інструктора з інформування населення щодо запобігання порушень громадського порядку* (програма «Шериф» Центру зайнятості [6, с. 73–77].

Громадські формування з охорони громадського порядку відносяться до громадських або добровільних форм недержавної правоохоронної діяльності. Створюються відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», громадський порядок можуть охороняти лише разом з поліцією. Що цікаво для сільської місцевості передбачені повноваження: «самостійно брати участь у забезпеченні охорони громадського порядку шляхом виконання конкретних доручень керівника відповідного органу Національної поліції» (ГФ «Варта» с. Пустовойтівка, Сумської області).

Координаційний офіс безпеки, як експертно-аналітичний центр з питань безпеки громади створюється на добровільних засадах без юридичного оформлення. На волонтерських засадах ветерани МВС дають поради теперішнім поліцейським у розбудові та підтримці безпечного середовища, беруть участь в спільних патрулюваннях, просвітницьких та навчальних заходах. Особливістю є складання безпекового паспорту громади методом проведення фокс-груп (опитування волонтерами офісу мешканців міста про фактори відчуття безпеки) [7].

Громадські помічники дільничного офіцера поліції на добровільних засадах можуть залучатися, зокрема з числа членів громадського формування

з охорони громадського порядку. Наразі відсутнє правове врегулювання діяльності добровільних помічників дільничних офіцерів поліції, «добровольців або «народних патрульних». У зв'язку з прийняттям наказу МВС України № 650 від 28.07.2017 «Про затвердження інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції», наказ № 550 від 11.11.2010 року втратив чинність. А в новому нормативному акті відсутні норми, які регулюють діяльність громадських (добровільних) помічників дільничних офіцерів.

В умовах відсутності правового забезпечення діяльності недержавних правоохоронних органів відбувається їх легалізація шляхом симбіозу з інституціями, правовий статус яких вже визначений. Діяльність приватних детективів забезпечується поєднанням статусів приватного охоронця та адвоката. Яскравий приклад, це діяльність муніципальної варти, де місцеві ради з метою наділення повноваженнями службовців органів місцевого самоврядування, щодо носіння спеціальних засобів оборони та застосування заходів фізичного впливу пішли по шляху симбіозу двох форм муніципальної безпеки – самоврядних органів та добровільних інституцій. Наприклад, співробітники КП «Муніципальна варта» (з ліцензією на провадження охоронної діяльності) є одночасно членами громадського формування з охорони громадського порядку (м. Київ, м. Бар Вінницької області) [8, www].

Тому, саме визначення правового статусу недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності в Україні є перспективним напрямком подальших досліджень у даній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Завальний М. В. Адміністративно-правові засади діяльності та взаємодії державних та недержавних суб'єктів правоохорони в Україні: автореф. дис. … д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 33 с.

2. Юрко С. С. Недержавна охоронна і правоохоронна діяльність: дис. … канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 201 с.

3. Капітонова Н. В. Муніципальна поліція в структурі органів публічної влади: теоретико-правове дослідження: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.

4. Організаційні форми безпеки. Шерифи для нових громад. URL: https://sheriffua.org/news/analitichni-statti/organizatsijni-formi-bezpeki (дата звернення 26.03.2020).

5. Родом з народу. Один день з життя шерифа Виноградового. URL: https://vgoru.org/index.php/politsiya-dlya-gromadi/item/38641-rodom-z-narodu-odyn-den-z-zhyttia-sheryfa-vynohradovoho (дата звернення 27.03.2020).

6. Проект «Шерифи»: український масштаб. – Херсон: Гілея, 2018. – 204 с.: іл.

7. Як у Татарбунарах працює безпековий хаб. Community Policing. Взаємодія поліції і громади. URL: http://cop.org.ua/ua/ukrainskyi-dosvid/odeska-oblast/yak-u-tatarbunarakh-pratsyue-bezpekovij-khab?fbclid=IwAR0BDsynxYW5cV7RjPkdGbp7hFzMvls46BcFEeBfCq42Cl3wg60r5wN-ok0 (дата звернення 01.04.2020).

8. Тарасова М., Вишницька А. Не тільки поліція. Дзеркало тижня. 2018. Випуск № 34. URL: https://dt.ua/article/print/SOCIUM/ne-tilki-policiya-288446_.html (дата звернення 03.04.2020).

Остапко К. С.,
к.ю.н., ст. лаборант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

ДОСВІД США ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІНСТИТУТУ ПРОБАЦІЇ

Світова історія зародження ідеї пробації, наближеної до сучасної, бере свій початок саме із США. Режим пробації в нашому сучасному розумінні, тобто із здійсненням нагляду, вперше було запроваджено в штаті Массачусетс філантропом із Бостона Джоном Августом (John August), який у 1841 р. виступив в якості поручителя за правопорушника, який вчиняв злочини невеликої тяжкості. У США дана робота почала проводитись переважно з правопорушниками, які вчиняли злочини через зловживання алкоголем та набула неабиякого успіху. Август переконав суд обмежетися номінальним штрафом в сумі одного цента, що йшов на оплату судових витрат, замість ув'язнення в «виправному будинку». В подальшому, надихнувшись своїм успіхом і продовжуючи цю справу, він стежив, щоб його підопічні отримували хоча б фахову освіту або роботу, допомагав із забезпеченням житла, а за прохання суду він представляв звіти про поведінку своїх підопічних. У свойому розпорядженні Август мав штатного працівника служби пробації, який призначався губернатором Бостона, перебував у штаті поліції і був зобов'язаний раз на три місяці

подавати начальнику поліції доповідь «Про завдання, які належить йому виконувати в цілях застосування закону», а також список осіб, підданих пробації, з зазначенням місця проживання, для того, щоб у разі виникнення необхідності їх можна було негайно заарештувати. Загалом Джон Август впродовж 18 років був поручителем понад 2 тис. осіб, а після його смерті його справу продовжували тюремний пастор Руфис Кук та його помічники, які регулярно вже самостійно складали звіти для суду про життєдіяльність кожного засудженого. Декілька разів на тиждень вони відвідували їх вдома та контролювали всі сфери їх життєдіяльності. Робота цих добровольців ґрунтувалася на гуманному ставлені до тих, хто зійшов з «прямої стежки» та вчинив малозначний злочин, та на елементарному прагненні позбавити таких правопорушників деструктивного впливу ув'язнення. Загалом можна зазначити, що Кук та його помічники в своїй роботі зовсім не керувались будь-якими науковими принципами про поведінку осіб, що переступили закон, або методами реабілітації, але в цілому їх діяльність була досить успішною і довготривалою. І вже з 1869 р. в штаті Массачусетс суди відповідно до закону стали призначати представника комітету соціального благодіяння, який брав участь в розгляді справ правопорушників.

Американські тогочасні суди використовували різні способи для того, щоб уникнути застосування жорстких правил репресивного кримінального права. В якості попереджувальних для правопорушників засобів, що передували накладенню на них покарання, можна назвати: привілейоване право духовенства взяти особу, що вчинила злочин «на поруки» (the benefit of the clergy); юридичну відстрочку відбування покарання (the judicial reprive); зобов'язання законослухняної поведінки правопорушника (the recognizance); тимчасове звільнення особи під заставу (the provisional release on bail); тимчасову відстрочку розгляду справи (the provisional filing of cases) і інші юридичні методи, мета яких – відстрочка покарання при винесенні або виконанні вироку. Такі способи виправлення незаконослухняного громадянина повністю покладалися та контролювалися представником комітету соціального благодіяння.

Згодом у 1878 р. саме в США було прийнято перший закон про службу пробації для неповнолітніх, який у подальшому став фундаментом для створення загального закону та був ухвалений і в інших штатах Америки. Він встановлював, що нагляд може бути застосований лише до осіб, які зможуть адаптуватися і без покарання. Даний закон не вказував види злочинів, за які призначалась пробація, єдиним критерієм встановлення такого

режиму була ймовірність того, що правопорушник зможе виправитися без застосування покарання. Слід додати, що новий закон не замінив, а лише доповнив існуючий звичай відстрочки вироку, який з'явився на основі загального права. У ньому йшлося, головним чином, про співробітників служби пробації – критерії їх відбору, призначення, заробітну плату, завдання і контроль за їх діяльністю, а також суду надавалась можливість більш вільно застосовувати режим пробації. З часом прийняття цього нормативно-правового акту суттєво вплинуло на американську систему кримінальної юстиції та відіграло важливу роль у виникненні та розвитку сучасної концепції пробації. Діяльність щодо запобігання злочинності в США хоч і проводилася за окремими механізмами, але вже у перші роки мала свої позитивні результати, а сфера дії нового закону в майбутньому стала фундаментом для формування інституту пробаціїї.

Вже в кінці XIX ст. служба пробації в США, що діяла на релігійно-місіонерських засадах, майже перетворилась на публічну службу у складі системи кримінальної юстиції з відповідними спеціалістами-офіцерами пробації, які виконували свої функції на оплачуваній основі. У 1891 р. був виданий Закон «Про обов'язкове призначення співробітників служби пробації», причому було чітко вставновлено, що вони не повинні бути кадровими поліцейськими. Але слід зазначити і те, що коли на зміну добровольцям прийшли штатні службовці, вони, як і їх попередники, не мали спеціальної освіти і користувалися в переважній більшості тими ж не достатньо професійними методами. Лише на початку XX ст. постало питання про навчання працівників служби пробації і вже у 1904 р. була створена «Нью-Йоркська школа філантропії», в якій пропонувалось пройти однорічний курс по підготовці спеціалістів-наглядачів. Школа не мала погодженого, послідовного навчального плану, так само як не існувало і цілісної інтегрованої програми навчання. Більшість навчальних курсів являли собою серію лекцій на одну тему, кожна з яких читалась іншим викладачем, соціальним активістом чи практиком, залежно від сфери їх спеціалізації, але виникнення такого навчального закладу стало підґрунтям для створення Федеральної пробаційної служби США, а 5 квітня 1925 р. – прийняття федерального закону про пробацію[1].

Протягом наступних десятиліть модель пробації неодноразово змінювалася відповідно до політичних пріоритетів та досягнень науки щодо можливостей та потреб реабілітації злочинців. Загалом, з 1928 по 1974 рр. служба пробації в США офіційно змінила три назви і згодом у ході певних

реформ вийшла з під керівництва судової ланки влади. Наразі головний орган у сфері пробації у США називається Штаб-квартира з пробації та виправних альтернатив, а федеральна служба пробації перебуває у складі Департаменту юстиції [2].

Служба пробації працює на основі загальнодержавних програм, які поділяються на два великих класи: спрямовані на допомогу правопорушникам в подоланні проблем і негативних нахилів, які ведуть до крімінальної поведінки; направлені на забезпечення ефективного контролю поведінки засудженого з метою зниження ймовірності вчинення ним правопорушення (програми посиленого контролю і електронного моніторингу, в основу якого покладено контроль за засудженим з можливістю знаходитись у соціумі хоча і з певними обмеженнями).

Насьогодні інститут пробації Сполучених штатів Америки є ефективним механізмом здійснення впливу на засуджених, кінцевою метою якого є повернення особи до соціальноприйнятного життя в суспільстві. Пробація дедалі більше застосовується до осіб, що вчинили більш тяжкі злочини, у той час як із самого початку вона застосовувалася лише до «дрібних» злочинців. Пробаційний нагляд може бути призначений на строк від одного до п'яти років у разі вчинення тяжкого злочину, при вчиненні ж менш тяжкого – на строк до п'яти років, за здійснення злочину невеликої тяжкості – на строк не більше одного року [3]. Але строк пробації не повинен перевищувати п'яти років. Однак її дія не розповсюджується на осіб, засуджених за злочини, за які передбачена смертна кара, довічне ув'язнення або тюремне позбавлення волі на тривалий строк. У деяких штатах існують і додаткові умови застосування режиму пробації: відсутність судимості в минулому, відшкодування всіх судових витрат, передбачене покарання не перевищує десяти років позбавлення волі і т. ін.

Незважаючи на деякі недоліки, інститут пробації в США в цілому має превентивний вплив на злочинця і досить велика кількість людей, обвинувачених у вчиненні злочинів, передаються на пробацію, замість того щоб відбувати реальний термін позбавлення волі в умовах тюремного ув'язнення. Та роль, яка відводиться засудженому в процесі виконання пробації, а також те, що засуджений залишається на свободі і знову може вчинити злочин, вимагають ретельного вивчення і спостереження за такими особами. Тому основний тягар такої роботи покладається на офіцерів пробації, які досліджують передкриминальну ситуацію і складають рекомендації до вироку (досудову доповідь) на кожного правопорушника.

Усі працівники пробації проходять навчання навичкам спілкування та піддаються візуальній діагностиці психічного стану, а також проведенню мотиваційно-виховних бесід.

Однак перспективи роботи служби пробації залежать не лише від якісного штатного наповнення, а перш за все від державного фінансування. І тут можна очікувати позитивної реакції правлячої ланки, адже пробаційний нагляд вартує значно дешевше, ніж утримання правопорушників у в'язниці. В США пробація, в порівнянні з позбавленням волі, дає економію на суму більш ніж 20 тис. дол. на рік, а в цілому щорічно заощаджується більше 13 млн. долларів. Річна вартість здійснення пробації щодо одного правопорушника складає 6,5 тис. $ США порівняно з 27 тис. $ США – на ув'язненого. Окрім того, перевагою пробації є і те, що закінчення нагляду не тягне за собою так званої кризи звільнення, оскільки сімейні зв'язки особи, її стосунки з оточуючими, фінансове становище, а також інші життєво важливі обставини не перетерплюють різких змін, як при позбавленні волі [4].

Таким чином, можна констатувати, що розвиток інституту пробації в США йшов по лінії формалізації, але згодом добровільна участь у перевихованні засуджених перетворилося на професійну службу з усіма специфічними бюрократичними проблемами. Наразі інститут пробації забезпечує реалізацію правоохоронної функції, виступає як важливий державний соціально-економічний інститут, що надає сукупність послуг, пов'язаних з виконанням покарань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The history of probation. County of San Mateo https://probation.smcgov.org/history-probation (дата звернення 28.01.2020).

2. Коренюк А. А. Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019.

3. Богатирьов І. Г. Пробація як альтернатива позбавленню волі в Україні: наук. видання. – Хмельницький: ХмЦНТІ, 2010. – 76 с.

4. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: Конспект лекцій. Видання третє, змінене та доповнене. Зі вступною статтею доктора пед. наук, професора Н. Г. Калашник та Ю. В. Олійника. – Черкаси: Вид-во Юлії Чабаненко, 2006. – 72 с.

Павлишин П.,
аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ ЯК ЗАГРОЗИ КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЛАДУ ТА ДЕРЖАВНІЙ ВЛАДІ В УКРАЇНІ

Питання політичного екстремізму наразі є однією з актуальних та водночас дискусійних для вітчизняного кримінального права в рамках теоретичного обґрунтування цього явища, нормативно-правового закріплення та кваліфікації його проявів при реалізації правоохоронної діяльності. Відповідна тенденція обумовлена рядом умов, які наразі утворюють пряму загрозу існуванню України як незалежної та самостійної держави.

Феномен екстремізму являється предметом наукового дослідження з точки зору підходу його філософського, політологічного, історичного, соціального розуміння. Важливо зазначити, що для кримінального права України та юридичної науки в цілому необхідно враховувати відповідні напрямки розуміння основних мотивів та форм прояву екстремізму задля забезпечення власного науково-теоретичного обґрунтування цього явища. Сама потреба оцінки політичного екстремізму з точки зору його кримінально-правової характеристики, засновується на проголошених напрямках реалізації завдання кримінального права України в ч.1 ст.1 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року (далі – КК України) у рамках забезпечення правової охорони прав і свобод людини і громадянина, громадського порядку та громадянської безпеки, конституційного устрою від злочинних посягань.[1]

Згідно з словниковим тлумаченням, екстремізм (від фр. *extremisme*, лат. *extremus* – крайній) визначається у якості прихильності до крайніх поглядів та заходів. [2, с.466]

Наведене визначення вказує, що екстремізм засновується на існуванні радикальних ідей чи концепцій, які містять призив до застосування рішучих шляхів вирішення основних питань та проблем в масштабах певної групи осіб, суспільства, народу або держави в цілому.

Свого часу М. О. Бердяєв, аналізуючи витоки жовтневої революції 1917 року пов’язував умовою прояву екстремізму в суспільстві з відсут-

ністю існування та розвитку вільної людської особистості, що призводить до утворення соціальної основи для вчинення будь-яких неординарних та екстремістських дії, оскільки за таких умов «народ втрачає духовну свободу, перебуває у стані хвороби та переживає одержимість та біснуватість.». [3, с.86]

А. Й. Француз визначає політичний екстремізм як діяльність окремих громадян та/або їх об'єднань, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, організацію незаконних збройних формувань, розпалювання міжетнічної, расової або релігійної ворожнечі, а також публічних закликів до вчинення з політичною метою протиправних діянь. [4, с. 45]

Поняття «екстремізм» закріплено в п. 3 ч. 1 ст. 1 Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 14 червня 2001 року у якості діяння, спрямованого на насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади, а також на насильницьку зміну конституційного ладу держави, насильницьке зазіхання на суспільну безпеку, в тому числі, організація з метою незаконних збройних формувань або участь у них. [5]

На основі вищезазначеного необхідно зробити висновок, що політичний екстремізм за своєю сутністю заперечує наявність будь-якого компромісу чи діалогу у суспільстві з метою досягнення власної мети за будь-яких обставин, форм свого прояву, застосування засобів чи заходів, які нерідко призводять до маніпуляції масовою свідомістю та як показує історія, нерідко призводить до катастрофічних наслідків. Особлива суспільна небезпечність політичного екстремізму набуває у випадку офіційного закріплення його керівних ідей, засад та принципів у рамках основ державної політики як по відношенню до власних громадян та країни, так і для інших держав світу. Такі приклади ми можемо навести у становленні ряду тоталітарних і авторитарних режимів у різних державах світу в XX столітті, у вирі котрого Україна та її народ зазнав колосальних втрат людського та матеріального характеру, а також прояви політичного екстремізму в державній політиці деяких країнах сьогодення.

Кримінально-правова політика України щодо захисту конституційного ладу та державної влади засновується на ст.109 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність у рамках шістьох форм прояву злочинної діяльності: 1) дій, спрямованих на насильницьку зміну конституційного ладу; 2) дій, спрямованих на насильницьке повалення конституційного

ладу; 3)дій спрямованих на насильницьке захоплення державної влади; 4) змову про вчинення відповідних дій; 5) публічні заклики до вчинення відповідних дій; 6) розповсюдження матеріалів з закликом вчинення відповідних дій. Таким чином кримінальна відповідальність настає не за власне зміну конституційного ладу або утримання чи узурпації державної влади, а саме за вчинення дій, які направлені на досягнення відповідної мети та здійснюються у неконституційний та незаконний спосіб. [1]

Вказана норма КК України є кримінально-правовою гарантією захисту ч.3, 4 ст. 5 Конституції України виключного права Українського народу безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється в Конституції, або змінювати конституційний лад шляхом внесенням змін до Основного Закону в порядку його XIII розділу, а також визначає узурпацію державної влади як неконституційне та незаконне її захоплення органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об'єднаннями тощо. Відповідна позиція визначена у Рішенні Конституційного Суду України №6 рп/2005 від 05.10.2005 р. [6/7]

Як ми бачимо ст.109 КК України встановлює кримінальну відповідальність за дії, які в певній мірі містять ознаки практичної реалізації політичного екстремізму. В рамках дослідження суспільної небезпечності політичного екстремізму, С. Є. Кучерина та Д. О. Олейніков пропонують визначати його наступні характерні ознаки у якості злочинної діяльності:1) існування ідеологій певних спільнот або окремих їх представників що заснована на принципах нетерпимості до певних явищ в державі і відповідає чинному законодавству; 2) вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну чи руйнування окремих складових національної безпеки, які відповідають за нормальне існування та функціонування держави та суспільства, забезпечення їх безпеки та охорони; 3) використання методів досягнення злочинних цілей екстремістської ідеології у якості терористичної та іншої протиправної насильницької діяльності, у тому числі із використанням зброї, інших засобів, спрямованих на спричинення смерті людей чи шкоди їхньому здоров'ю. [8, с.129]

В тім, наразі в науці кримінального права України існує низка поглядів щодо необхідності законодавчого закріплення криміналізації політичного екстремізму. Наприклад, О. А. Чуваков приводить думку щодо необхідності викладення ст.109 КК України під назвою «Політичний екстремізм» та встановлення кримінальної відповідальності за організацію збройного повстання як однієї з дій та збройного опору урядовим військовим підроз-

ділам, які мають на меті насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. [9, с.412]

На законодавчому рівні, існувало декілька законопроектів (проект Закону України «Про протидію політичному екстремізму» № 1159 від 04.06.2002 р.; проект Закону України «Про протидію екстремізму» № 9156 від 02.12 2011 р.;проект Закону України «Про протидію екстремізму» № 3718 від 02.12.2013 р.). Вищезгадані законопроекти не були прийняті Верховною Радою України, у зв'язку з загрозою масового порушення прав і свобод людини і громадянина.

Окремо варто згадати, що під час проведення акцій протесту в м. Києві 2013–2014 рр., Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України № 721-VII «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» від 16 січня 2014 р., який передбачав включення до КК України ст.110–1 «Екстремістська діяльність», яка трохи згодом була виключена з прийняттям Закону України № 767-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів схвалених 16 січня 2014 р» від 23 лютого 2014 р.. С. Я. Лихова вказує, що включення ст.110–1 «Екстремістська діяльність» до КК України утворювало небезпеку свавілля держави у притягненні до кримінальної відповідальності як наприклад за «розповсюдження через соціальні інтернет-мережі» матеріалів, що містять ознаки «розпалювання соціальної ворожнечі», або «публічні висловлювання екстремізму» які за своєю суттю можуть являтися призивом до проведення мирних масових акції. [10, с.183]

Таким чином ми можемо зробити висновок*, що в рамках ст. 109 КК України, суспільна небезпечність політичного екстремізму проявляється у момент його активного прояву, яка виражається у використанні засобів або заходів, закликах до їх вчинення чи розповсюдженні матеріалів, що містять такі заклики до скоєння дії з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади.*

ЛІТЕРАТУРА:

1.Кримінальний кодекс України:Закон України від 05.04.2001 №-2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25, ст.131.

2.Академічний тлумачний словник української мови у 11 томах./АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, Т.2. – 1971 р. 550 с. URL: http://sum.in.ua

3.Бердяев Н. А. Философия неравенства. Письма к недругам по социальной философии. / Н. А. Бердяев, Изд-во «Обелискъ», – Берлин, – 1923 г. 246 с.

4.Чинники дестабілізації демократичних політичних систем і правові способи їх запобігання / А. Й. Француз // Університетські наукові записки. – 2014. – № 2. – С. 43–50.

5. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15.06.2001 г. URL: http://ecrats.org/upload/iblock/2e5/1.pdf

6.Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.ст. 141.

7.Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 р. № 6-рп/2005. Голос України. 2005-№ 209.

8.Кучерина С. Є., Олейніков Д. О. Протидія антидержавному екстремізму як інструменту обмеження державного суверенітету в сучасних умовах. /С. Є. Кучерина, Олейніков Д. О. // Інформація і право. –2(25). – 2018. – С. 124–133.

9.Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 461 с.

10.Лихова С. Я., Лобода Ю. В. Кримінальна відповідальність за вчинення екстремістських злочинів. /С. Я. Лихова, Ю. В. Лобода // Юридичний вісник – 2(25) – 2017. С.182–187.

Павлов Г.,
курсант, Національна академія Служби безпеки України

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Характеризуючи злочини проти основ національної безпеки, доцільно було в звернутися до Закону України від 19.06.2003р. № 964-IV «Про основи національної безпеки України» який визначає, що національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної

діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам[1].

Також законодавцем було в введено в Кримінальний кодекс України види злочинів проти основ національної безпеки України які відносяться до компетенції Служби безпеки України відповідно до статті 216 КПК України і на яких покладено здійснення досудового розслідування щодо цих злочинів[4]:

1) Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, а також змова на вчинення таких дій (ст. 109 КК України). Об'єктивні прояви даного злочину мають кілька варіантів: насильницькі, у тому числі збройні, дії, вчинені з метою змінити суспільний або державний лад або захопити владу; змова про вчинення таких дій; публічні заклики або поширення матеріалів із закликами до здійснення таких дій;

2) Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України). Об'єктивну сторону цього злочину становлять: дії, спрямовані на зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики або поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій;

3) Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110–2 КК України);

4) Державна зрада (ст. 111 КК України). Суб'єктом даного злочину може бути винятково громадянин України. Об'єктивні прояви даного злочину: перехід на сторону ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; шпигунство; надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України;

5) Посягання на життя державного чи суспільного діяча(ст. 112 КК України) . Цей склад злочину включає вбивство або замах на вбивство вищих керівників держави, керівника політичної партії, вчинене у зв'язку з їхньою державною або суспільною діяльністю;

6) Диверсія (ст. 113 КК України). Диверсія посягає на внутрішню безпеку України, її економічні основи, суспільну безпеку, здоров'я й життя людей. Способи здійснення диверсії: вибухи, підпали, затоплення, знищення або ушкодження важливих оборонних або господарських об'єктів, комунікацій, масові отруєння, поширення епідемій і епізоотій і т.д.;

7) Шпигунство (ст. 114 КК України). Шпигунство характеризується активними діями, що полягають у передачі або збиранні з метою передачі іноземній державі відомостей, що становлять державну таємницю України. Суб'єктом цього злочину може бути тільки іноземець або особа без громадянства[3].

Виходячи з викладеного треба розуміти, що щодо таких злочинів які потребують пильної уваги, треба проводити запобіжні заходи. Для початку пригадаємо, що таке запобігання злочинності. Запобігання злочинності – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки.

Щодо заходів то їх можна класифікувати за: рівнем, масштабом, змістом, суб´єктами, об´єктами та ін. За рівнем розрізняються загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності; за масштабом – заходи, які здійснюються у територіальному розрізі, на окремому об´єкті, щодо групи осіб; за змістом – заходи соціально-економічного, соціально-демографічного, технічного, екологічного, правового та іншого характеру; за суб´єктами – заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади, організаціями, трудовими об´єднаннями,

установами, окремими громадянами; за об´єктами – відповідно до видів злочинів, на протидію яким вони спрямовані[3].

До загальносоціальних можна віднести різноманітні роботи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та соціальні групи які спрямовують свою діяльність на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності. Крім того вони здійснюють спеціальні економічні і соціально-психологічні програми, які розраховані на те, щоб людина у суспільстві отримувала більш-менш повне задоволення своїх потреб і відмовлялась від злочинних намірів, так само вони здійснюють свою діяльність для недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки та здійснюють заходи щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути та спровокувати до вчинення людиною злочину.

Спеціально-кримінологічні заходи спрямовані на формування у громадян антикримінальної культури це в свою чергу дає більше проінформованість населення для його більш тісного співробітництва з правоохоронними органами, а також організаційно-правові заходи, які підвищують у людей почуття відповідальності і виробляють у них уявлення про допустимі засоби досягнення своїх потреб.

Стосовно індивідуальних заходам протидії злочинності вони включають в себе:1)заходи переконання до яких відносять індивідуальні і колективні бесіди, обговорення поведінки особи, прослуховування курсу лекцій на правові теми, встановлення над нею індивідуального або колективного шефства, стимулювання участі в громадській діяльності; 2)*заходи соціальної допомоги спрямованні на* працевлаштування, поліпшення побутових умов, зміна способу життя шляхом підвищення соціального статусу, освіти, отримання престижної спеціальності, лікування, встановлення корисних контактів, вибору життєвих перспектив.

ЛІТЕРАТУРА:

1. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964–15

2.http://mego.info/матеріал/1-поняття-і-система-запобігання-злочинності-класифікація-запобіжних-заходів

3. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14.

4. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17

Парфило І. В.,
аспірант кафедри криміналістики
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ТАКТИКИ ДОПИТУ СВІДКІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ТА ОБІГУ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Однією із найбільш поширених слідчих (розшукових) дій при розслідуванні фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів є допит свідків. Результативність проведення та досягнення мети цього різновиду допиту багато в чому залежить від розуміння специфіки його предмету, категорій допитуваних осіб, наявної ситуації та професійної підготовки слідчого і вміння правильно застосовувати тактичні прийоми та рекомендаціїї його проведення. Нехтування зазначеними вимогами негативно впливає на якість процесу розслідування, уповільнює його та призводить до виникнення конфліктних ситуацій і зрештою до втрати доказової інформації. З огляду на викладене, важливо зауважити, що необхідною передумовою результативного розслідування розглядуваного виду злочину є врахування тактичних рекомендацій щодо проведення допиту свідків, їх правильне застосування із врахуванням специфіки розслідування конкретних обставин, тактичних завдань та доцільності застосування тих чи інших тактичних прийомів або їх систем (тактичних комбінацій) у певних ситуаціях.

У криміналістичній літературі допит свідків визначається як окрема слідча (розшукова) дія, що полягає у вербальному спілкуванні з фізичною особою, які відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження [1, с. 202]. На наш погляд, необхідним є зосередження уваги на двох важливих аспектах допиту свідків, як слідчої (розшукової) дії, які є визначальними при формуванні тактичних прийомів його проведення. По-перше, проведення допиту обумовлено метою встановлення обставин, які мають значення для встановлення істини по кримінальному провадженню, тобто предметом допиту. По-друге, допит як слідча (розшукова) дія є не просто повідомлення свідками інформації, яка їм відома, а є процесом взаємодії, що обумовлює потребу у застосуванні психологічних механізмів та прийомів під час проведення цієї важливої слідчої (розшукової) дії.

Отже, використання тактичних прийомів при допиті може бути ефективним тільки в тому випадку, якщо вони цілеспрямовані, коли вони обираються відповідно до конкретних обставин розслідуваної події, якщо слідчий приходить до висновку, що застосування того чи іншого тактичного прийому у даній ситуації може сприяти позитивному результату такого допиту. Застосування рекомендацій, які можуть бути використані при допиті свідків або обвинувачених, без урахування специфіки показань, особистості допитуваних і інших обставин, як правило, є неефективним [2, с. 11].

Результати узагальнення матеріалів слідчо-судової практики свідчать про те, що у більшості випадків допит свідків проходить безконфліктно. Водночас, важливим є урахування можливості виникнення конфліктних ситуацій допиту, які пов'язані з відмовою свідків від дачі показань або надання неправдивих показань. На нашу думку, існує дві найбільш поширені ситуації допиту свідків, які нерідко призводять до конфлікту: 1) коли має місце відмова свідка від показань або дача ними неправдивих показань і, найчастіше такими свідками є співробітники та посадові особи підприємств, на яких здійснювалась фальсифікація, обіг фальсифікованих лікарських засобів, а така їх поведінка нерідко пов'язується із тиском керівництва цього підприємства та побоюванням ними втрати своєї роботи; 2) коли має місце відмова свідків від показань або дача ними неправдивих показань і, як правило, такими свідками виступають співробітники підприємств, установ, організацій, які придбали фальсифіковані лікарські засоби і така їх лінія поведінки пояснюється певними побоюванням за можливе відносно них кримінальне переслідування за умисне придбання ними фальсифікованих лікарських засобів.

У першій ситуації до свідків, які є співробітниками та посадовими особами підприємств, на яких здійснювалась фальсифікація, обіг фальсифікованих лікарських засобів можна віднести: а) персонал фармацевтичного підприємства, що здійснював безпосередні дії в сфері виробництва, комплектування, пакування, маркування фармацевтичної продукції, її розфасовки в споживчу тару; б) осіб, які здійснюють управлінські функції (заступники керівників, керівники підрозділів); в) осіб, які здійснюють облік і звітність на підприємстві; г) осіб, які здійснювали транспортування (водії, експедитори) фальсифікованих лікарських засобів.

Показання таких осіб мають високу інформативність, оскільки не будучи обізнаними про незаконну сторону діяльності, вони є безпосередньо задіяними у технологічному процесі з виробництва, розфасовці,

транспортування, зберігання фальсифікованих лікарських засобів. Зазначена категорія осіб, знаючи про змістовний бік певних проявів злочинної діяльності, як правило, не усвідомлює (у всякому разі на момент безпосереднього сприйняття цієї діяльності), що така діяльність носить протиправний характер. Іншими словами, ці особи не можуть дати належну правову оцінку протиправним діям, в тому числі і внаслідок обману, в який їх ввели злочинці.

Так, наприклад, одним із викриваючих доказів у кримінальному провадженні за обвинуваченням посадових осіб Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Каскад-Медікал» [3] в незаконному виробництві фальсифікованих лікарських засобів стали показання численних свідків, яких керівництво ТОВ «ТД «Каскад-Медікал» використовувало в якості робочої сили без їх відома. Зокрема, обвинувачений за вчинення цього злочину керівник підприємства надав вказівку завідуючій аптечним складом, не ставлячи останню до відома про свої злочинні наміри, організувати перепакування лікарських засобів. В подальшому завідуюча аптечним складом, надала вказівку інженеру з охорони праці, який також не був обізнаний про злочині наміри, здійснити вказані керівником дії. В свою чергу інженер з охорони праці надав вказівки 16и пакувальникам розфасувати лікарські засоби, нанести на коробки маркування щодо серії та терміну придатності, здійснити наклейку голограм та промаркувати коробку на каплеструйному принтері, чим фактично здійснити фальсифікацію. При цьому, важливим є те, що обвинувачений самостійно не відвідував цех, у якому фактично здійснювалися дії з фальсифікації лікарських засобів, не бажаючи бути поміченим працівниками цеху.

Суттєвий негативний вплив на зміст показань таких осіб, що зрештою призводить до конфліктної ситуації, можуть мати керівники підприємств, які зацікавлені в уникненні кримінальної відповідальності. Досить поширеним є замовчування вказаною категорією свідків відомостей про обставини здійснення ними неформальних доручень або обізнаність ними про певні порушення, допущені на підприємстві з мотивів побоювань конфлікту із керівництвом та втрати посади та заробітку. У зв'язку з цим, необхідною є негайність та невідкладність проведення допиту таких осіб, що зумовлене виключенням впливу підозрюваного на їх показання.

У другій ситуації до категорії свідків відносяться особи, які є співробітниками підприємств, установ, організацій, які придбали фальсифіковані лікарські засоби слід віднести: а) директор, менеджер з продажу, завідувач аптеки, які безпосередньо спілкувалися під час обговорення умов угоди

щодо придбання фальсифікованих лікарських засобів; б) посадові осіби, які виявили ознаки фальсифікації за результатами огляду лікарських засобів під час вхідного контролю якості. Тобто, здійснюючи легальну господарську діяльність з оптового або роздрібного продажу лікарських засобів, директор або інша посадова особа отримують пропозицію щодо придбання або придбавають лікарські засоби, які в подальшому виявляються фальсифікованими.

Так, наприклад, вироками Бериславського районного суду Херсонської області засуджено осіб [4], які виготовляли медичний спирт, який в подальшому великими партіями збувався комунальним підприємствам, зокрема, Черкаському обласному КП «Фармація» та КП «Ліки Херсонщини». У судовому засіданні службові особи цих підприємств пояснили, що вказані фальсифіковані лікарські засоби були придбані від ТОВ «Медик Фарм», з яким вони співпрацювали близько 10 років. В свою чергу директор ТОВ «Медик Фарм» пояснив, що з пропозицією придбання вказаних лікарських засобів до нього звернувся менеджер одного з підприємств, з яким він раніше не співпрацював. В подальшому отримавши увесь пакет необхідних документів, директор ТОВ «Медик Фарм» придбав фальсифікований медичний спирт керуючись «вигідною ціною».

При допиті вказаної категорії свідків важливим є урахування можливості виникнення конфліктної ситуації, пов'язаної із побоюванням їх подальшого кримінального переслідування за умисне придбання фальсифікованих лікарських засобів. Керуючись мотивами власної безпеки, такі особи, як правило, замовчують наявність певних порушень або ознак фальсифікації, які стали їм відомі під час вхідного контролю якості або після придбання таких лікарських засобів.

Вибір слідчим видів і форм тактичного впливу і конкретних прийомів його здійснення при допиті свідків залежить від багатьох факторів. У число їх входять: ступінь адекватності усвідомлення слідчої ситуації; кількість і якість наявної в розпорядженні слідчого інформації щодо предмета допиту і особистості допитуваного, що конфліктує зі слідчим; сфера психіки допитуваного, раціональна або емоційна, на яку розраховано вплив (іншими словами, чи є воно логічним або емоційним) [5, с. 247]. У зв'язку з цим, доцільним є застосування системи тактичних прийомів направлених на подолання замовчування підозрюваним фактів, які цікавлять слідчого, а також викриття неправди у його показаннях при повному та частковому запереченні ним своєї вини [6, с. 313].

Тактичними прийомами, які направлені на виявлення ознак, які свідчать про замовчування свідком інформації, яка підлягає пошуку є: 1) зіставлення таких показань із даними, які є у розпорядженні слідчого; 2) постановка деталізуючих питань; 3) постановка контрольних запитань. У разі виявлення ознак, які свідчать про замовчування співробітниками підприємства певних відомостей необхідним є застосування тактичних прийомів спонукання свідків до дачі показань: 1) встановлення психологічного контакту; 2) роз'яснення слідчим відповідальності свідка щодо відмови від дачі показань або дачу неправдивих показань; 3) звернення слідчим до наявних доказів і встановлених розслідуванням обставин вчинення злочину; 4) звернення до позитивних особистих якостей свідка.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що ефективне проведення допиту передбачає знання слідчим усієї різноманітності тактичних прийомів, рекомендаційта вміння правильно їх застосовувати в конкретній слідчій ситуації із врахуванням категорій допитуваних осіб та їх поведінки. Результативне проведення допиту є запорукою для об'єктивного й успішного розслідування фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів, оскільки дозволяє скласти найбільш вірогідне уявлення про обставини і механізм злочинної події, що мають значення для висунення слідчих версій та правильного визначення напрямів розслідування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавель В. А. Велика юридична енциклопедія: у 20 т. Т.20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія; Нац. акад. прав. наук України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 952 с.

2. Коновалова В. Е. Допрос тактика и психология. Х. : Консум, 2006. 176 с.

3. Вирок Васильківського міськрайонного суду Київської області від 02.07.2013 у справі № 362/3756/13-к;

4. Вирок Бериславського районного суду Херсонської області від 30.07.2013 у справі № 647/2365/13-к;

5. Баев О. Я. Тактика следственных действий: учебное пособие. М.:Юрлитинформ, 2013. 456 с.

6. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз). Монографія. Х. Харків юридичний, 2007. С. 432 с.

Пасічна Ю. П.,
старший радник юстиції,
Почесний працівник прокуратури України, член Української асоціації прокурорів

ПРОКУРАТУРА – ГОЛОВНИЙ СУБ'ЄКТ КООРДИНАЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ З ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Наявний стан злочинності в державі, з огляду на статистично-аналітичні дані щодо результатів роботи правоохоронних органів, публікації та сюжети в засобах масової інформації, обговорення фактів, вчинених правопорушень в Інтернет-мережах, реакція суспільства, у тому числі на втілення принципу невідворотності покарання, як одного із засобів подальшої протидії злочинним проявам, свідчать що національна система запобігання і протидії злочинності дійсно потребує реформування та розбудови.

Змістом таких реформ перш за все має бути зміна форм і методів роботи всіх законодавчо уповноважених органів на вжиття заходів з протидії злочинності, у тому числі й органу прокуратури України, як головного суб'єкта цієї діяльності.

Відповідно до ст. 131–1 Конституції України в Україні діє прокуратура, яка у тому числі здійснює організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [1].

Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX частину 2 статті 25 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII викладено в наступній редакції: «Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. Основною формою координації є проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів, на яких заслуховується інформація щодо їхньої діяльності у сфері протидії

злочинності. Рішення координаційної наради є обов'язковим до виконання всіма зазначеними в ньому правоохоронними органами. Порядок та інші форми координації затверджуються наказом Генерального прокурора» [2].

Цим формулюванням не лише чітко врегульовано предмет координації, правовідносини суб'єктів та об'єктів у цій сфері, а виключено обмеження її здійснення лише в межах нагляду за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

Отже, беззаперечно утверджено ключову роль прокурора в протидії злочинності, а координаційна діяльність прокурора набула нового значення.

Водночас особливої уваги в питаннях протидії злочинності заслуговує не лише законодавчо визначена роль прокурора, як головного суб'єкта координаційної діяльності, а й можливості реалізації прокурором цих повноважень.

На сьогодні прокурори продовжують координувати діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, керуючись наказом Генеральної прокуратури України від 16 січня 2013 року № 1/1 «Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції» [3] та Положенням про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією, затвердженим наказом Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової служби України, Міністерства оборони України, Державної митної служби України, Державної Прикордонної служби України, Державної пенітенціарної служби України від 26 квітня 2012 року № 43/375/166/353/284/241/290/236 (далі – Положення) [4].

Вочевидь, що в сучасних умовах складної криміногенної ситуації зусилля правоохоронних структур, а головне їх координація органами прокуратури, повинна наповнюватись якісно новим змістом.

Вона має бути більш жорсткою, у тому числі щодо процедур розробки та виконання узгоджених рішень.

Цей процес має супроводжуватись чітким розподілом повноважень, використання засобів, форм та методів роботи, які відповідали б сучасним криміногенним загрозам.

Крім того, перелік суб'єктів, якими затверджено вказане вище Положення, у порівнянні з утвореною з того часу (26 квітня 2012 року) «армією» правоохоронних та антикорупційних органів, покликаних забезпечувати

протидію злочинності в державі, потребує суттєвого розширення задля спільної та узгодженої діяльності, спрямованої на ефективність та результат.

Лише за таких умов можливо забезпечити виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України, зокрема щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Доречно зауважити, що Положення, яке є основним «інструментом» протидії злочинності набуло чинності ще до 20 листопада 2012 року, тобто до набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України.

Ураховуючи наведе вище, належне забезпечення протидії злочинності без вирішення питання хоча б оновлення відповідних організаційно-розпорядчих документів Генеральної прокуратури України, а саме наказу Генеральної прокуратури України від 16 січня 2013 року № 1/1 «Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції», перш за все шляхом упорядкування переліку відповідальних посадових осіб та органів прокуратури, які на сьогодні становлять систему прокуратури України. Зокрема внести зміни до числа суб'єктів координаційних повноважень, виключивши «прокурорів міських, районних, міжрайонних та прокурорів міст з районним поділом», яких виключено із організаційних основ системи прокуратури Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII, унаслідок утворення «місцевих прокуратур, очолюваних керівниками», які функціонують і на цей час [5]. Отже, майже впродовж 6 років питання визначення відповідальних осіб за стан організації координаційної діяльності, а головне за прийняття рішень та контролю їх виконання на рівні міст і районів залишається неврегульованим. Крім того, наказом не передбачено роль та взаємодію начальників відділів місцевих прокуратур, які як ніхто інший мають володіти питаннями стану законності на певній адміністративній території та ініціювати заходи, спрямовані на протидію злочинності.

Забезпечувати координаційну діяльність наказ зобов'язує відповідно до вказаного вище Положення, яким досить чітко врегульовано завдання, основні принципи та форми координації, порядок прийняття рішень та обов'язковість їх виконання, прийняття рішення про продовження строку виконання заходу. Необхідно передбачити порядок вивчення та оцінку причин, які унеможливили своєчасність та повноту виконання заходу, тобто встановлення наявності об'єктивних причин чи фактора недбалого ставлення до покладеного службового обов'язку. Задля цього пропонуємо

на робочу групу, яка відповідає за підготовку координаційного заходу, покласти обов'язки супроводу стану реалізації прийнятих рішень до остаточного їх виконання. Та як обов'язковий запобіжник формальної «паперотворчості», доповнити зміст Положення механізмом відповідальності учасників координації за неефективне виконання узгоджених рішень.

Указаною вище нормою Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX передбачено протидію злочинності, а наведеними організаційно-розпорядчими документами Генеральної прокуратури України – протидію злочинності та корупції, тобто межі повноважень теж потребують врегулювання – законодавчого доповнення.

Водночас варта уваги та потребує дослідження позиція щодо можливості визначення координаційної діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності як самостійної функції прокуратури, яка має бути закріплена в Основному Законі – Конституції України, а не лише в спеціальному – Законі України «Про прокуратуру». Зазначене суттєво б посилило роль і позицію прокуратури – як головного суб'єкта координаційних повноважень діяльності органів правопорядку та зобов'язало б останніх до беззаперечного визнання та підпорядкування у питаннях протидії та запобігання злочинності і корупції.

За інших обставин намагання розбудови системи запобігання і протидії злочинності, як наразі і саме поняття «протидія злочинності» матимуть і надалі лише формальні ознаки, а отримані в підсумку результати діяльності на цьому напрямі не сприятимуть реальному утвердженню законності та правопорядку, зростанню довіри суспільства до правоохоронних органів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, 130, ст. 141: доповнено статтею 131–1 згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2016, № 28, ст. 532;

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19.09.2019 № 113-IX // https://zakon.rada.gov.ua ;

3. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2–3, ст.12;

4. Наказ Генеральної прокуратури України від 16.01.2013 № 1/1 «Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції» // https://www.gp.gov.ua;

5. Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією, затверджене наказом Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової служби України, Міністерства оборони України, Державної митної служби України, Державної Прикордонної служби України, Державної пенітенціарної служби України від 26.04.2012 № 43/375/166/353/284/241/290/236 // https://zakon.rada.gov.ua.

Політова А. С.,
к.ю.н., доцент
доцент кафедри юридичних дисциплін
Донецького юридичного інституту
МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ З МЕТОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ АБО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

1. Сьогодні, коли на Сході України, в окремих районах, де органи державної влади не здійснюють своїх повноважень та відповідно до Закону України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» з 30 квітня 2018 року відбувається операція Об'єднаних сил (до цього – з 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018 року – Антитерористична операція), а Автономна Республіка Крим та місто Севастополь анексовані і окуповані Російською Федерацією (що визнано резолюціями Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Стан справ у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» від 19.12.2016

№ 71/205 та від 19.12.2017 № 72/190), до Кримінального кодексу (далі – КК) України вносяться відповідні зміни та доповнення.

Зокрема, статтею 110–2 «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України», що є предметом нашого дослідження, КК України було доповнено відповідно до Закону України від 19.06.2014 р. № 1533-VII «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму».

Аналіз цієї статті та нормативно-правових актах з питань протидії тероризму засвідчив відсутність визначення і роз'яснення терміну «сепаратизм». Тому виникає питання щодо доцільності назви згаданого вище закону. Виходячи із неї, можна вважати, що законодавець розуміє під сепаратизмом дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. На нашу думку, такий підхід не є повністю зрозумілим, а скоріше дискусійним.

2. За період з березня 2014 року до вересня 2017 року Державною службою фінансового моніторингу України підготовлено та направлено до правоохоронних органів України (Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України, Національного антикорупційного бюро України та Державного бюро розслідувань) 198 матеріалів (141 узагальнений матеріал та 57 додаткових узагальнених матеріалів) стосовно фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму (сепаратизму) [1]. При цьому у **2019 році** стосовно фінансових операцій осіб, які можуть бути пов'язані з **фінансуванням тероризму**, **сепаратизму** та/або проведених за участю осіб, які **публічно закликають до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або зміни меж території або державного кордону України** (вид. – А. С. П). таких матеріалів направлено 106 (з них 38 узагальнених та 68 додаткових узагальнених).

За даними Генеральної прокуратури України у 2015 році було обліковано 7 кримінальних проваджень, відкритих за ст. 110–2 КК України, з яких лише 1 направлено до суду з обвинувальним актом; за 2016 році обліковано 10 проваджень та жодного не було направлено до суду; у 2017 році – 29 проваджень, з яких до суду направлено з обвинувальним висновком 6; за 2018 рік (відповідно) – 37 та 9; у 2019 році – 41 провадження,

з яких до суду направлено з обвинувальним висновком 7 та у 4 порушено клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Таке співвідношення між кримінальними провадженнями (відкритими та направленими до суду з обвинувальним актом) дозволяє констатувати складність доказування об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 110–2 КК України.

3. Обґрунтовуючи доцільність криміналізації даного діяння, варто відзначити, що суспільна небезпека фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, полягає у тому, що особи, які їх вчиняють, посягають на такі важливі складові держави, як конституційний лад, державна влада та територіальна цілість. Основний закон України у ст. 2 встановлює, що суверенітет України розповсюджується на всю її територію, територія України в межах існуючих кордонів є цілісною і недоторканною. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної й інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу.

4. Досліджуючи об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 110–2 КК України, слід відзначити, що диспозиція вказаної норми є простою, тобто вказує суспільно небезпечне діяння без розкриття його характерних особливостей. Частина 1 ст. 110–2 КК України передбачає вчинення фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а частина 2 – фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Згідно примітки до цієї статті під фінансуванням дій необхідно розуміти дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення.

О. В. Попович вважає, що фінансове забезпечення – це така форма фінансування дій, основними способами якої є надання та (або) збирання фінансових активів будь-якого роду з усвідомленням їх подальшого використання повністю або частково для забезпечення організації, підготовки і вчинення насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України [2, с. 81]. Натомість матеріальне забезпечення – це така форма фінансування дій, основними способами вчинення якої є надання та (або) збирання матеріальних активів будь-якого роду з усвідомленням

їх подальшого використання повністю або частково для забезпечення організації, підготовки і вчинення насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України [2, с. 81]. Зважаючи на викладене, О. В. Попович робить висновок, що «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення влади, зміни меж території або державного кордону України» (ст. 110–2 КК України) є предметним складом злочином [3, с. 161] та відносить до предмету злочину фінансові та матеріальні активи.

5. Більшість дослідників вважають, що доповнення чинного кримінального закону ст. 110–2 є неправильним, оскільки законодавець недотримався принципів криміналізації та відзначають недосконалість законодавчої техніки. Це пов'язано з тим, що у ст. 110–2 КК України самостійними злочинами визнаються окремі різновиди пособництва у вчинені посягань, передбачених ст. ст. 109 та 110 КК України (тобто тих, що вже визнані кримінально караними). Достатніх же підстав для виділення фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, в окремий склад злочину не існувало. Таким чином, криміналізація суспільно небезпечних діянь, передбачених у ст. 110–2 КК України, супроводжувалась порушенням її базових принципів – системно-правової несуперечливості, ненадмірності заборони, економії кримінально-правової репресії, повноти складу злочину.

З іншого боку, у статті встановлена кримінальна відповідальність за два самостійні склади злочину, які щодо складів злочинів, передбачених ст. ст. 109 та 110 КК, України, є спеціальними.

Підсумовуючи, слід наголосити, що проведений нами аналіз деяких ознак складу злочину, передбаченого ст. 110–2 «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» КК України, обумовлює необхідність вивчення досвіду іноземного законодавця щодо відповідальності за подібні діяння, а також правозастосовчу практику щодо цієї норми. Це дозволить визначити ефективність застосування цієї статті та надасть можливість внесення до неї, у разі потреби, змін та доповнень з метою її удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інформування Державної служби фінансового моніторингу України про результати роботи за 9 місяців 2017 року. URL: http://www.sdfm.gov.ua/news.php?news_id=3388&lang=uk (дата звернення: 03.04.2020).

2. Попович О. В. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 110–2 КК України: проблеми конструювання та шляхи вдосконалення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридична. 2016. Вип. 6. Том 3. С. 79–83.

3. Попович О. В. Проблеми предметності складу злочину, передбаченого ст. 110–2 Кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2017. № 4/ Частина 2. С. 158–162.

Полторацький О. Б.,
к.ю.н.;

Полторацька А. О.,
студентка 1 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ УМОВИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ НА ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТАХ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сучасне інформаційне суспільство характеризується не тільки стрімким зростанням обсягів інформації, що циркулює в ньому. Крім цього існує стійка тенденція до зростання ролі інформації в різних сферах діяльності, починаючи від підприємницької і закінчуючи окремими сферами державного управління. Інформація все більше набуває статусу нового фактора виробництва, який нерідко і не без підстав називають «новою нафтою». Зокрема, володіння великими масивами інформації в сукупності з необхідними інструментами для її збору і обробки дозволяє створювати товари і послуги з високою часткою доданої вартості, а також приймати ефективні управлінські рішення.

Дослідження, проведені Масачусетським технологічним університетом показали, що організації, які використовують у своїй діяльності автоматизовані механізми прийняття рішень, засновані на аналізі даних, збільшували свою продуктивність в середньому на 5–6%. Експерти відзначають, що «збір, інтеграція і аналіз даних більше не вважаються витратами на ведення бізнесу; дані – це ключ до досягнення ефективності і прибутковості бізнесу. В результаті швидко розвивається індустрія, що підтримує аналіз даних» [6].

У свою чергу Р. Жаринов зазначає, що питання обробки персональних даних є особливо актуальними в світлі зростаючого числа персональних даних, які збираються через мережу Інтернет. Це пов'язано в тому числі з ростом ринку електронної комерції, а також з прагненням більшості компаній забезпечити присутність в мережі Інтернет. Використання Інтернету для комунікації зі споживачами, як правило, має на увазі отримання їх персональних даних для цілей організації доставки товарів або надання послуг, поширення таргетированной реклами (тобто повідомлень, що демонструються строго визначеної вибірці користувачів), публікації відгуків і так далі [3, с.188].

Очевидно, що такі санкції за порушення законодавства, як блокування інтернет-сайтів, створюють серйозні ризики для організації, що активно використовують Інтернет в повсякденній господарській діяльності.

В. М. Брижко звертає увагу на те що, необхідність забезпечення безпеки персональних даних в наш час – об'єктивна реальність. Сучасна людина не може самостійно протидіяти посяганню на його приватне життя. Зрослі технічні можливості щодо збору та обробки персональної інформації, розвиток засобів електронної комерції і соціальних мереж роблять необхідним вжиття заходів щодо захисту персональних даних. Крадіжка персональних даних може завдати правовласнику відчутної матеріальної шкоди [2, с.7].

Важко не погодитися з автором, оскільки, зловмисники, які володіють достатніми технічними знаннями, викрадають реквізити банківських карт (скімінг, тобто мається на увазі шахрайство за допомогою зчитування інформації злочинцями з магнітної стрічки картки користувача) або імітують сайти фінансових установ, щоб змусити користувача показати свою особисту інформацію (фішинг, тобто виманювання в користувачів інтернет-магазину персональних даних з метою подальшого шахрайства над даним користувачем).

Так, в країні існують, можливо, мільйони баз даних, в яких накопичується інформація про громадян. У багатьох випадках громадяни ніяк не захищені. На сьогоднішній день в Україні прийнятий тільки один закон про захист персональних даних, прийняття якого, на жаль, обумовлене швидше бажанням вступити в Європейський Союз, ніж бажанням захистити своїх громадян від несанкціонованого доступу до їх особистих даних. Закон України «Про захист персональних даних». Він регулює відносини, пов'язані із захистом персональних даних при їх обробці [5]. Закон містить цілком пристойно написані і зрозумілі базові положення, яке в багатьох аспектах схожі з Конвенцією Ради Європи.

В. П. Іванський визначає, що законодавчі акти багато в чому схожі між собою і переслідують єдину мету – забезпечити максимальний захист і юридичну підтримку громадян при вирішенні питань захисту своїх персональних даних в сучасних умовах різкого зростання обчислювальних можливостей, виникнення і зростання кібертероризму, появи нових загроз і атак на персональні дані користувачів локальних і глобальних мереж [4, с. 45].

Деякі зарубіжні автори зазначають, що на сьогоднішній день інтерес до розвитку законів про захист персональних даних проявляють не тільки Європа і США, а також і Україна. У країнах Європи і США дуже стурбовані проблемою захисту персональних даних.

Так, Ю. Трифонова зауважує, що іншими словами, внутрішні заходи щодо захисту розробляються індивідуально кожним власником баз персональних даних з урахуванням специфіки цих даних, роботи з ними, а також їх важливості. Найчастіше такі внутрішні заходи є комерційною таємницею і не підлягають поширенню. До внутрішніх заходів відносять: введення внутрішніх керівних вказівок або принципів; прийняття Кодексів практики або поведінки; установа якоїсь посади спеціального відповідального [3, с.189].

Так, для реалізації спільних організаційних заходів щодо захисту персональних даних користувачів мережі Інтернет законодавчою базою України визначено, що забезпечення безпеки персональних даних при їх обробці в інформаційних системах персональних даних має передбачати: оцінку обстановки; обгрунтування вимог щодо забезпечення безпеки персональних даних і формулювання завдань їх захисту; розробку плану забезпечення безпеки персональних даних; вибір доцільних способів (заходів і засобів) захисту персональних даних відповідно до завдань і задумом

захисту; вирішення питань управління забезпеченням безпеки персональних даних в динаміці зміни обстановки і контролю ефективності захисту; забезпечення реалізації прийнятого задуму захисту; планування заходів щодо захисту персональних даних; безпеки персональних баз даних, тобто такі як організаційні, технічні і правові; організацію і проведення робіт зі створення системи захисту персональних даних в рамках розробки (модернізації) інформаційних систем персональних даних, розробка та розгортання засобів захисту персональних даних або її елементів в інформаційних системах персональних даних, вирішення основних завдань взаємодії, визначення їх завдань і функцій на різних стадіях створення і експлуатації інформаційних систем [5].

Дехто з вітчизняних авторів вважають, що в Україні на сьогоднішній день, на жаль, захист персональних даних організований на достатньо низькому рівні, на «розсуд і компетентність» системних адміністраторів або технічних директорів компаній.

Звичайно, технічні засоби захисту персональних даних є важливою складовою при захист персональних даних. Існує три основних види технічних засобів захисту даних, реалізованих апаратно, програмно і апаратно- програмно. До апаратних засобів відносять комплекси електронних, електричних і механічних пристроїв, які забезпечують захист персональних даних на апаратному (фізичному) рівні.

Програмні методи захисту – це сукупність алгоритмів і програм, що забезпечують розмежування доступу і виключення несанкціонованого використання інформації. Найчастіше програмні засоби використовуються для захисту великих баз персональних даних і систем обробки. Апаратно-програмними засобами є пристрої, що представляють комплексний захист даних і виключають можливість злому програмного коду (неліцензійного використання) програмного продукту [1, с.139].

Отже, проаналізовані питання не можна вирішити, не відповівши спочатку на головне питання: чи є персональні дані товаром або вони є невідчужуваним немайновим благом? На користь кожного із трактувань можна привести безліч аргументів. Однак одним з найбільш значущих є те, що більша частина успішних бізнес-моделей суб’єктів господарювання, які ведуть свою діяльність в мережі Інтернет заснована на використанні персональних даних як «валюти», якій користувач розплачується за можливість використання відповідного сервісу.

Саме дані користувачів є одним джерелом багатомільярдних доходів соціальних мереж, пошукових сервісів та інших IT-компаній.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абаєв Ф. А. Історико-правові передумови формування і сучасні тенденції розвитку інституту персональних даних в трудовому праві //. Юридичний журнал. – 2013. № 5. С. 139.

2. Брижко В. М. Захист персональних даних в умовах розвитку інформаційного суспільства // Винахідник України. – 2011. -№ -С. 7–19.

3. Жаринов Р., Трифонова Ю. Можливості знеособлення персональних даних в системах, що використовують реляційні бази даних // Управління, обчислювальна техніка та інформатика. № 2 (32), 2014. С. 188–194.

4. Іванський В. П. Персональні дані як основний об'єкт посягань на недоторканність сфери приватного життя: законодавчий досвід у зарубіжних державах // Адміністративне право і процес. – 2012. – № 8.

5. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст.481.

6. Brynjolfsson E. et al. Strength in Numbers: How Does Data-Driven Decision -Making Affect Firm Performance? (April 22, 2011). Available at SSRN: http://ssrn.com/abstract=1819486

Пономаренко Ю. А.,
к.ю.н, доцент Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

ПРО СИСТЕМУ ПУБЛІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ І НОВЕЛІЗАЦІЮ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ РЕАГУВАННЯ НА НИХ

Про назрілість реформи законодавства про відповідальність за публічні правопорушення в Україні говорилося уже достатньо давно, але переважно на локальних рівнях і в наукових колах. На загальнодержавний рівень це питання піднялося після того, як Указом Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії була створена робоча група з питань розвитку кримінального права. Серед іншого, перед нею поставлені завдання підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність.

Реалізуючи це завдання, робоча група розробила і на міжнародній науковій конференції «Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України» (м. Харків, 17–19.10.2019) презентувала науковій громадськості Концепцію реформування кримінального законодавства України, якою вона керується в процесі роботи над підготовкою проєктів нових кодифікованих нормативно-правових актів про відповідальність за публічні правопорушення.

Під публічним правопорушенням розуміється таке протиправне діяння фізичної особи, відповідальності за яке вона відповідно до закону підлягає перед публічною владою – державою. Усі публічні правопорушення, залежно від характеру та розміру заподіюваної ними шкоди і особливостей притягнення до відповідальності за їх вчинення, пропонується поділити на три групи: порушення, проступки та злочини. Порушення – це таке протиправне діяння, яке полягає у невиконанні чи неналежному виконанні правил поведінки в певній сфері, що не заподіяло істотної шкоди, і до відповідальності за яке особа притягується в адміністративному порядку (інспектором поліції, пожежної охорони, санітарної служби тощо). Проступок – це таке протиправне діяння, яке також ще не заподіює істотної шкоди, але яке вже не обов'язково полягає тільки у невиконанні чи неналежному виконанні правил поведінки в певній сфері, і до відповідальності за яке особа притягується судом (проте, в спрощеному процесуальному порядку). Нарешті, злочин – це вже лише таке протиправне діяння, яке заподіює істотну чи більш, ніж істотну шкоду, і до відповідальності за яке особа притягується судом в загальному (не спрощеному) процесуальному порядку.

На сьогодні ще дискутується питання про кількість і найменування кодексів, у яких буде передбачена відповідальність за ці види правопорушень. З мого погляду, це міг би бути і єдиний Кодекс про відповідальність за публічні правопорушення. Робоча група розглядає варіант трьох окремих кодексів: Кримінального кодексу, Кодексу про відповідальність за проступки і Кодексу про відповідальність за порушення. Можливо, на певному етапі буде підняте питання про об'єднання в єдиному кодексі положень про відповідальність за злочини і проступки. Так чи інакше, але після рекодифікації законодавства про відповідальність за публічні правопорушення жоден інший нормативно-правовий акт, крім згаданих вище (незалежно від того, буде це 1 кодекс, 2 чи 3 кодекси), не повинен буде передбачати відповідальності фізичної особи за публічні правопорушен-

ня. Йдеться, зокрема, про охоплення згаданими кодексами нині існуючих положень Митного кодексу України (розділ XVIII), Податкового кодекс України (глава 11) та інших законів, які передбачають публічно-правову відповідальність фізичної особи.

Передбачається, що відповідальність за порушення полягатиме, як правило або й виключно у штрафах, при чому їх розміри, з мого погляду, мають бути завжди абсолютно визначені у законі. Тим самим, службова особа (інспектор), уповноважена на притягнення до відповідальності за порушення, буде уповноважена лише кваліфікувати скоєне особою діяння, не маючи повноважень визначати конкретний розмір штрафу за нього. Звісно, такий підхід вимагатиме максимальної диференціації відповідальності за порушення у законі, проте стане достатньо вагомим запобіжником корупційних ризиків. Притягнення до відповідальності за порушення має здійснюватися в адміністративному порядку безпосередньо під час його виявлення або впродовж визначеного законом розумного строку. І лише в тих випадках, коли особа не вважає законним чи обґрунтованим рішення інспектора про притягнення її до відповідальності за порушення, у зв'язку із чим відмовляється добровільно сплатити призначений їй штраф, вона може оскаржити це рішення у суді.

Відповідальність за проступки, як уявляється, може полягати у застосуванні до осіб, що їх вчинили, штрафу, громадських робіт або обмеження свободи, не пов'язаного з ізоляцією особи від суспільства (в моделі «домашнього арешту», «арешту вихідного дня» чи т.п.). Обговорюється питання по можливість встановлення за вчинення проступку також і короткострокового (до трьох місяців) арешту. Вочевидь, ці заходи стягнення не будуть іменуватися покараннями, хоча це питання ще обговорюється. До цього виду відповідальності особа має притягуватися виключно судом, але за скороченою процедурою, при якій і досудове розслідування здійснюється у формі дізнання, і в суді першої інстанції відбувається спрощене провадження. Вагомою новацією має стати відмова від засудження таких осіб, що з точки зору матеріального права означатиме відсутність у них стану судимості навіть в процесі відбування заходу стягнення (покарання), а з точки зору процесуального – винесення в якості остаточного правозастосовного акту по справі не вироку, а постанови суду.

Нарешті, найбільшу увагу робочої групи на цьому етапі отримала робота над проєктом кодексу про відповідальність за злочини, тобто проєкту нового Кримінального кодексу України. Передбачається, що в цьому

проєкті знайде своє втілення ціла низка новітніх наукових розробок щодо інститутів злочину та його правових наслідків. Особливу актуальність становлять саме останні.

З мого погляду, методологічною основою новелізації нормативних положень про кримінально-правові наслідки учинення злочину має стати розроблене інструментальною теорією права учення про правові засоби, тобто ті правові явища, через які досягається мета, що поставлена перед правом. За критерієм їх ролі в досягненні такої мети, ці засоби поділяються на дві групи: засоби-установлення – тобто ті, що визначають види та розміри впливу на правовий статус особи у зв'язку із виникненням певного юридичного факту (в кримінальному праві, зокрема: вчинення злочину); та засоби-діяння – тобто ті, що визначають повноваження певного суб'єкта (зокрема, в кримінальному праві – держави) щодо практичної реалізації засобів-установлень до конкретних суб'єктів.

Кримінально-правові засоби-установлення в частині правових наслідків учинення злочину наразі передбачається визначити за чотирма т.зв. «коліями» кримінального права, інакше кажучи: сформувати чотири їхні групи.

Першу групу цих засобів становить галузеутворюючий засіб кримінального права – покарання. Закріплена в Концепції ідея розроблення нового КК України в моделі «маленького, але жорстокого» обумовила орієнтування робочої групи на звуження системи покарань виключно до найбільш суворих його видів. Зокрема, розробники проєкту виходять із того, що злочином має визнаватися виключно таке діяння, за яке в законі в якості безальтернативного або, принаймні, в альтернативі з іншими, має бути встановлене позбавлення волі або, або за уточненою термінологією – ув'язнення. Відтак система покарань в проєкті нового Кодексу включатиме в себе такі основні покарання як ув'язнення на певний строк та довічне ув'язнення. Водночас, визнається і достатня адекватність за ступенем суворості між короткостроковим ув'язненням і високими сумами штрафу, а також належна ефективність останнього в досягненні цілей покарання. У зв'язку із цим в системі покарань буде передбачений і штраф, при чому в якості як основного, так і додаткового покарання. Окрім згаданих трьох, інших видів покарань у системі покарань на разі не передбачається, але залишається дискусійним питання про громадські роботи та обмеження свободи. З мого погляду, не викликає сумнівів відповідність їх усім ознакам виду покарань. Натомість, істотно менша їхня суворість порівняно і з

ув'язненням, і зі штрафом, а також перспективи їх встановлення у якості засобів стягнення за проступки, є контраргументами проти введення їх до системи покарань. Тому розглядається можливість їх віднесення до елементів пробації.

Другу групу засобів кримінально-правових засобів-установлень становить саме пробація, яку розробники проєкту моделюють з урахуванням Рекомендації CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації, згідно якої пробація «включає широке коло дій та заходів виховного впливу, таких як нагляд, контроль і надання допомоги, метою яких є залучення засудженого до громадського життя, а також забезпечення безпеки суспільства».

Третю групу складають заходи безпеки, під якими, з мого погляду слід розуміти лише такі засоби кримінального права, які спрямовані на усунення того фактора, що обумовив учинення злочину (зокрема, на усунення стану, що обумовив суспільно небезпечну поведінку особи, чи унеможливлення подальшого зловживання особою певним суб'єктивним правом).

В якості четвертої групи засобів-установлень обговорюється питання про можливість та доцільність врегулювання у кримінальному законі реституційних та компенсаційних заходів, які, з мого погляду, мають суто цивільно-правову природу.

Нарешті, коло засобів-діянь, що пов'язані з правовими наслідками вчинення злочину, є достатньо обмеженим і може полягати у: 1) застосуванні (призначенні, покладенні) певного засобу-установлення; 2) відмові (звільненні) від їх застосування; 3) заміні одного засобу-установлення іншим (останній, фактично, становить собою поєднання перших двох).

Послідовне розрізнення кримінально-правових засобів-установлень і засобів діянь не лише відображає їхні сутнісні відмінності, систематизує знання про них, а й створює методологічну підставу для удосконалення структури майбутнього КК України. Члени робочої групи вже погодили між собою поділ традиційних Загальної й Особливої (Спеціальної) частин на Книги, що мають об'єднувати у собі певні блоки розділів. У цьому контексті мені видається за доцільне виокремлення в Загальній частині чотирьох Книг з таким змістом. Книга перша має об'єднати в собі розділи, присвячені вихідним положенням кримінального права, його принципам, роз'ясненню наскрізних термінів, а також визначенню меж його чинності і дії у часі та просторі. Книга друга має об'єднати в собі розділи, присвячені злочину як інституту кримінального права. Книга третя має бути

присвячена саме викладеним вище кримінально-правовим засобам-установленням, що стосуються правових наслідків злочину. Нарешті, книга четверта – кримінально-правовим засобам-діянням, при чому як тим, що стосуються самого злочину (йдеться про його кваліфікацію), так і згаданим вище засобам-діянням, що стосуються його кримінально-правових наслідків (застосування, відмова від застосування чи заміна тих чи інших засобів-установлень).

Присяжнюк В. І.,
курсант Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

СИТУАЦІЙНИЙ ЦЕНТР СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В Україні ні в кого вже не викликає подив, що як державна так і приватна інформаційна сфера піддаються багаточисельним кібернетичним атакам. Так, кожного року фіксувалися такі атаки, що завдавали багатомільйонних збитків державі (для прикладу – за 2017 рік було зафіксовано понад 50 таких атак). І нажаль, найбільш масованою була атака на державні установи 27 червня 2017 року [1].

Зазначені підстави вочевидь стали передумовою пошуку державою ефективних засобів протидії, і таке рішення було знайдено. А саме, 25 січня 2018 року національною спецслужбою відкривається Ситуаційний центр забезпечення кібернетичної безпеки Служби безпеки України (функціонуючий у м. Києві), створений на базі Департаменту контррозвідувального захисту інтересів держави в сфері інформаційної безпеки Служби безпеки України [2]. Ситуаційний центр створено для централізованого вирішення задач оперативного та стратегічного управління, а також для оцінки та контролю управлінського впливу на розвиток ситуації на об’єкти управління.

На даний момент у світі існує близько трьохсот ситуаційних центрів, що використовуються урядами різних країн, а також керівниками великих корпорацій. Перший Ситуативний центр для перших осіб держави був

створений під керівництвом Біра в кінці 70-х років. А Президента США обслуговують чотири ситуаційних центрів. Кілька десятків ситуаційних центрів існує в Європі. Наприклад в Норвегії 10.

До основних завдань Ситуаційного центру забезпечення кібернетичної безпеки Служби безпеки України віднесено:

– запобігання, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, які вчиняються у кіберпросторі;

– здійснення контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на боротьбу з кібертероризмом;

– негласна перевірка готовності об'єктів критичної інфраструктури до можливих кібератак та кіберінцидентів;

– протидія кіберзлочинності, наслідки якої можуть створити загрозу життєво важливим інтересам держави;

– розслідування кіберінцидентів та кібератак щодо державних електронних інформаційних ресурсів, критичної інформаційної інфраструктури;

– забезпечення реагування на кіберінциденти у сфері державної безпеки [2].

Основні можливості Центру – це система виявлення та реагування на кіберінциденти та лабораторія з комп'ютерної криміналістики. Вони дозволять попереджати кібератаки, встановлювати їх походження, аналізувати для вдосконалення протидії.

Після створення, у 2018 році спеціалісти Служби безпеки України не лише зафіксували, а й і відбили більше п'ятдесяти кібератак різного ступеня потужності, деякі з яких по руйнівним наслідками могли бути набагато гірше, ніж відомий «Petya-A» [4].

Відповідно до покладених задач, Ситуаційний центр забезпечення кібернетичної безпеки Служби безпеки України містить набір системних модулів, орієнтованих на: збір інформації за заданими критеріями, показниками з різноманітних джерел, обробку та зберігання даних; моніторинг ситуації на об'єктах управління та надання державним службовцям – керівникам установ та їх підрозділам деталізованої та зведеної інформації; прогнозування розвитку ситуації та вибір найкращого варіанту керуючих впливів після оцінювання достовірності прогностичних моделей, можливих ризиків та оцінювання ймовірності прийняття успішного [5].

Ситуаційний центр забезпечення кібернетичної безпеки Служби безпеки України може працювати у трьох режимах:

1) проблемний моніторинг актуальної інформації від різноманітних джерел як у фоновому режимі так і за запитом користувача в режимі онлайн;

2) планове обговорення управлінських ситуацій та впливів;

3) надзвичайний режим, тобто оперативне прийняття управлінських рішень та контроль їх виконання при розгляді надзвичайних та кризових ситуацій з можливістю урахування пропозицій залучених різногалузевих експертів.

При цьому, основним завданням Ситуативного центру є підтримка прийняття стратегічних рішень на основі візуалізації та поглибленої аналітичної обробки оперативної інформації [6].

В питаннях розбудови системи запобігання і протидії злочинності саме Ситуаційний центр може слугувати дієвим механізмом, який забезпечує візуалізацію поточного і прогнозованого стану аналізованої ситуації, показуючи, які є сили, засоби, які пропонуються рекомендації. На основі всієї цієї інформації приймаються рішення.

У підсумку зазначимо, що ефективність від функціонування Ситуаційного центру забезпечення кібернетичної безпеки Служби безпеки України неодноразово відмічалася на різних рівнях. Наразі, на сьогодні в Україні обговорюються питання створення ситуаційних центрів і на регіональних рівнях. Для прикладу наведемо рішення утвореної у місті Харкові робочої групи з питань створення Міського ситуаційного центру, до якої увійшли представники виконавчого комітету міської ради, патрульної поліції, Служби безпеки України, Держслужби з надзвичайних ситуацій, служби швидкої допомоги, комунальних підприємств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ситуативні центри органів державної влади : наук. С41 розробка / авт. кол. : А. І. Семенченко, І. В. Клименко, А. В. Журавльов та ін. ; за заг. ред. д-ра наук держ. упр., проф.А. І. Семенченка. – К. : НАДУ, 2013. – 60 с. url: http://academy.gov.ua/NMKD/lib

2.Офіційний веб-сайт Служби безпеки України. url: https://ssu.gov.ua/ua/pages/330

3. Официальный сайт Харьковского городского совета, городского головы, исполнительного комитета. url: https://www.city.kharkov.ua/ru/

4. Онлайн ресурс. url: https://itc.ua

5. Журавльов А. В. Оптимізація та розвиток інфраструктури підготовки, консультування та підвищення кваліфікації державних службовців за рахунок використання сучасних підхо- дів «хмарних» технологій» [Електронний ресурс] / А. В. Журавльов // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 1 (11). – Режим доступу до журн. : http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/dutp/2010_1/ txts/10zavpht. pdf.

6. Монографія «Інформаційна складова державної політики та управління». url: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monogr/e008ca03-7c8b-49fa-9a91-1769523a94c7.pdf

***Науковий керівник: Гончаренко Г. А.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент спеціальної кафедри № 1 «Правові засади державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна*

Радутний О. Е.,
к.ю.н., доцент
доцент кафедри кримінального права Національного
юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ МАЙБУТНЬОГО

У зв’язку з появою нових викликів завжди з’являються нові можливості. Такими викликами, зокрема, є «білий лебідь» (за термінологією Нассіма Ніколаса Талеба [8]) коронавірусної інфекції COVID-19, адже, як стверджують, спалах був передбачуваним, так само, як і реакція всього світу на нього – згортання демократії через штучне створення антитези між нею та безпекою, підсилення контролюючих та репресивних функцій держави, ймовірність продовження тимчасових заходів на невизначений час після усунення підстав для цього, тотальна ізоляція, регіональна розрізненість тощо. Всі вони не є несподіваними факторами («чорний лебідь») та до них необхідно бути постійно готовими.

З іншого боку, новими можливостями можуть стати повне перезавантаження системи загальної та професійної освіти, світова солідарність та допомога, використання нових технологій (штучний інтелект найвищого

ступеню розвитку (Artificial Superintelligence, ASI) [2], цифрова людина (Digital human being, DHB) [9, с. 158–171], потужні хмарні обчислення, Big Data, RFID-татуювання, Інтернет речей, Інтернет мікроорганізмів, квантова технологія, нанотехнології тощо) як підґрунтя для свідомого відповідального вибору з боку кожного суб'єкта правовідносин, чесність у відносинах між громадянином та державною, порушення питання про відповідальність останньої тощо.

Нові досягнення у сфері науки та техніки самі по собі не є небезпечними, що у черговий раз вказує на безперспективність заборони досліджень, в тому числі, з огляду на можливість відставання у загальній конкурентній боротьбі. Суспільно небезпечними їх можуть утворити недбале поводження та(або) брутальне використання.

Вкрай необхідно вже сьогодні передбачити можливість появи нових небезпечних форм поведінки, як то:

- зловживання відсутністю прозорості алгоритмів, які керують світом (системи енергопостачання, транспорт, фінансові ринки, алгоритмічне правосуддя, прикордонний контроль, військове забезпечення, надання медичної допомоги тощо), що пояснюють необхідністю збереження комерційної, банківської, корпоративної, службової або державної таємниці та закріплюють на рівні нормативного акту або угоди користувача, але, з іншого боку, такий стан виводить їх з-під контролю людини;
- непередбачувана поведінка «чорної скриньки» штучного інтелекту, який наділений повною обізнаністю про принципи своєї побудови і роботи, здатністю до самонавчання, саморозвитку, рекурсивного самовдосконалення (перша версія відшукує помилки всередині себе, виправляє їх, утворює вдосконалену версію самої себе і переписує саму себе до нескінченності), коли самі розробники вже не будуть впевнені у тому, що розуміються на всіх нюансах його роботи, що так само ставить під сумнів можливість контролю з боку людини, у тому числі у зв'язку з відсутністю єдиного вразливого ядра, коли певний алгоритм штучного інтелекту розпорошений всюди за технологією блокчейну;
- протиправне використання результатів поєднання біології з інформаційними технологіями, маніпуляція речовинами в атомному або молекулярному масштабі за допомогою нанотехнологій;
- розроблення та використання персоналізованої біологічної зброї, яка використовує унікальну біологічну, в тому числі генетичну, інформацію конкретної людини або певної людської групи;

- штучне підроблення та використання, в тому числі на місці вчинення злочину, зразків крові, слини або інших біологічних матеріалів з ДНК-профілю конкретної людини або певної людської групи;
- генетична дискримінація;
- створення нових біологічних видів за допомогою синтетичної біології (наприклад, вживляння генів, які відповідають за природний синтез активних інгредієнтів канабісу у структуру звичайних дріжджів [3]);
- створення та використання будь-якого генетичного матеріалу спочатку у вигляді бінарного комп'ютерного коду з наступним його перетворенням у певну послідовність ДНК реального біологічного організму;
- ідентифікація думок (визначення об'єкту, про який думає людина) за допомогою пристроїв на базі функціональної магнітно-резонансної томографії [7], навіювання думок за допомогою такої самої технології, управління та маніпулювання, в тому числі з метою використання під час вчинення злочину;
- протиправне втручання в роботу пристроїв, наприклад, нейропротезів або імплантів (напр., кохлеарних імплантатів, які дозволяють відновити слух, протезу сітківки ока у вигляді мікрочіпу тощо);
- створення дублікату особистості, протиправне копіювання або повне перенесення (без залишків на первинному носієві) свідомості, інтелекту та особистості людини (самої себе або сторонньої особи) на цифровий або іншій носій [5];
- привласнення та(або) використання чужої особистості на підставі підробки та(або) копіювання генетичних особливостей біологічного тіла та(або) інформаційної особистості шляхом опанування її цифрового сліду тощо.

Об'єкти робототехніки, в тому числі під керуванням з штучного інтелекту, можуть фізично та(або) емоційно усунути людину з ринку праці. Так, невдовзі зникнуть такі професії, як кур'єр, бухгалтер, аудитор, водій, касир, медик-діагност, шахтар, вантажник, працівник конвеєру тощо. Поштовхом від загального карантину та вимушеного простою стане повернення виробництв з ринків дешевої робочої сили на територію материнських держав в оновленому роботизованому вигляді. Так само поступово людина може бути витіснена з сфери творчої діяльності (штучний інтелект переграв кращого гравця в стратегічну гру ґо, іншому алгоритму запропоновано дописати незавершену Симфонію № 10 Людвіга ван Бетховена [1], нейромережа Botnik Studios підготувала власну версію історії Гаррі По-

ттера [4] тощо). І це все разом або окремо одне від одного може слугувати новими факторами зростання злочинності у її звичних та нових формах.

Нові технології також здатні інтелектуально поневолити або спантеличити людину. Якщо цього ще не досягнуто, то як найменш вже існують обґрунтовані сумніви та підозри. На думку Ювала Ной Харарі [10], нові цілі людства потребують нової релігії – датаїзму (від «data» – данні): Всесвіт побудований з потоків інформації, тож цінність будь-якого феномену або суб'єкта визначається його внеском в обробку цих даних. Якщо штучний інтелект вже сьогодні доволі успішно балотується на пост мера Токіо [6], то для нього не буде складним проаналізувати всі сучасні та забуті релігії, узагальнити риси найвищих божеств та запропонувати людству певний інтегрований образ. Як тільки штучний інтелект досягне рівня суперінтелект (ASI) і перевищуватиме за розумовими та іншими здібностями середньо статистичну людину та людство у цілому, він може викликати поклоніння та обґрунтовані сподівання на вирішення більшості глобальних проблем.

Отже, небезпеки, які насуваються, вже неможливо ігнорувати так само, як і реагувати на них лише у ретроспективний спосіб. Не є ефективним вести боротьбу з викликами XXI століття за допомогою понятійного апарату, методів та установ, які були сформовані та принципово не змінювалися з XIX століття. Треба рухатись уперед разом з оточуючим мінливим світом і запобігати передбачуваним («білий лебідь») та непередбачуваним («чорний лебідь») викликам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. AI puts final notes on Beethoven's Tenth Symphony. The Business Times, Dec 13, 2019. URL: https://www.businesstimes.com.sg/technology/ai-puts-final-notes-on-beethovens-tenth-symphony/ (дата звернення: 04.04.2020).

2. *Bostrom Nick*. How long before superintelligence? Oxfrord Future of Humanity Institute. University of Oxford. Originally published in Int. Jour. of Future Studies, 1998, vol. 2. URL: https://nickbostrom.com/superintelligence.html (дата звернення: 04.04.2020).

3. *Goodman Marc*. A vision of crimes in the future / *TEDGlobal*, July 2012. URL: https://www.ted.com/talks/marc_goodman_a_vision_of_crimes_in_the_future/discussion?language=en/ (дата звернення: 04.04.2020).

4. *Liao Shannon*. This Harry Potter AI-generated fanfiction is remarkably good. The Verge, Dec 12, 2017. URL: https://www.theverge.com/2017/12/12/16768582/harry-potter-ai-fanfiction/ (дата звернення: 04.04.2020).

5. *Novella Steven*. The Continuity Problem. *Neuroscience*, Apr 23, 2013. URL: https://theness.com/neurologicablog/index.php/the-continuity-problem/ (дата звернення: 04.04.2020).

6. Robot For Mayor & 5 Non-Humans That Have Contested In Elections. OddyBugs, April 21, 2018. URL: https://oddybugs.com/5-non-humans-that-have-contested-in-elections/ (дата звернення: 04.04.2020).

7. *Stahl Lesley*. How Technology May Soon «Read» Your Mind – Incredible Research Lets Scientists Get A Glimpse At Your Thoughts / CBS News, Dec 31, 2008. URL: https://www.cbsnews.com/news/how-technology-may-soon-read-your-mind/ (дата звернення: 04.04.2020).

8. *Нассім Ніколас Талеб*. Чорний лебідь: Про (не)ймовірне в реальному житті. – Київ : Наш Формат, 2017. – 392 с.

9. *Радутний О. Е.* Цифрова людина з точки зору загальної та інформаційної безпеки: філософський та кримінально-правовий аспект. *Інформація і право*: науковий журнал / редкол.: В. Г. Пилипчук та ін. – К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2018. – № 2 (25). – 164 с. – с. 158–171

10. *Ювал Ной Харарі*. Homo Deus: коротка історія майбутнього. Переклад О. Дем'янчук. BookChef, 2018. – 512 с.

Репа С. О.,
аспірантка кафедри кримінального права № 1, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого

ЩОДО УНІФІКАЦІЇ ВИЗНАЧЕННЯ В КК УКРАЇНИ ПРОТИПРАВНОСТІ ДІЯННЯ ЯК ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ

1. Розуміння протиправності діяння як ознаки злочину тривалий час не викликало сумнівів та зводилось до кримінальної протиправності, яка тлумачилась як заборона вчинювати суспільно небезпечні діяння у зв'язку з передбаченістю їх у КК як злочинних. Можна презюмувати, що таке розуміння є вузьким, а протиправність діяння як ознаку злочину доцільно розглядати відповідно до двох підходів. Перший з них зводиться до кримінально-правової протиправності, про що вже зазначено вище, а другий – пов'язаний з тим, що конкретне діяння визнається протиправним у випадку, якщо таким діянням порушуються вимоги, передбачені

нормами регулятивного приватного, публічного і природного права. Інакше кажучи, протиправність діяння як ознаку злочину необхідно розуміти як його невідповідність нормам існуючого правопорядку, тобто позитивному регулюванню суспільних відносин.

До цього висновку призводить аналіз статей чинного КК України. Про наявність заборони, яка лежить за межами КК, свідчать наступні формулювання в диспозиціях статей Особливої частини КК України: «порушення (грубе порушення)», «без дозволу», «незаконне (незаконні, незаконна)», «протиправне», «невиконання (неналежне виконання) обов'язків», «перешкоджання», «несанкціоновані (дії)», «всупереч закону», «не передбачено законом», «ухилення». Загальна кількість статей, у яких містяться такі формулювання, становить близько 200, тобто це більша частина статей, що містяться в Особливій частині КК України.

2. Зазначені формулювання дають підстави для висновку, що протиправність діяння полягає в тому, що таке діяння або порушує (грубо порушує) норми позитивного юридичного регулювання, або діяння вчиняється без відповідного дозволу, чи це діяння є незаконним тощо. Іншими словами, діяння протирічить нормам права, що регулюють нормальні, такі, що відповідають інтересам людини, суспільства чи держави суспільні відносини. Вочевидь, що норми кримінального права регулюють «ненормальні», конфліктні відносини, що виникають між державою і злочинцем. І тому протиправність діяння виявляється поза межами КК України.

3. Найбільш поширеними дієсловами, які вживаються в КК України для позначення протиправності діяння, є незаконне (незаконні, незаконна) діяння. Вони зустрічаються протягом усього КК України більше 190 разів (у 55 статтях, у яких сама назва статті починається з «незаконні» (незаконна, незаконне). Це словосполучення найбільш чітко відображає зміст протиправності діяння, яка визначається поза межами КК України.

Друге місце за кількістю вживання в Особливій частині КК посідає таке формулювання, що позначає протиправність діяння, як «порушення». Такими є порушення конституційних прав та свобод людини і громадянина, прав, порядку, угоди, обов'язків, вимог, правил (в тому числі встановлених, спеціальних та статутних), законодавства , заборони, гарантій – близько 150 разів.

Наступне, найчастіше вживане в КК закріплення протиправності діяння, є формулювання його як вчиненого «без дозволу» (спеціального,

передбаченого законом, належного, відповідного, відповідних органів). У КК України такий вислів зустрічається 13 разів.

Безпосередньо вказівка на протиправність діяння, що і виражається словом «протиправне» зустрічається в КК 12 разів. Наприклад, вбивство визначається як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Це формулювання підтверджує те, що смерть людині може бути заподіяна і правомірно (наприклад, у випадку використання права на необхідну оборону без перевищення її меж).

У КК також зустрічаються менш часто вживані такі слова і словосполучення для позначення протиправності діяння, як невиконання (неналежне виконання) обов'язків; ухилення від…; несанкціоновані (дії); перешкоджання; не передбачено законом; не передбачено договором між Україною та заінтересованою іноземною державою; всупереч закону; всупереч установленого законом порядку.

4. Проаналізувавши приклади нормативного закріплення такої ознаки злочину як протиправності діяння, можна зробити висновок, що велика кількість майже однакових формулювань для її визначення робить КК складним для сприйняття та ставить велику кількість запитань, в тому числі, чому в одних випадках ознака протиправності сформульована одним чином, а в інших подібних – іншим. Вважаємо, що необхідно згрупувати певні словосполучення в єдині, однакові для розуміння формулювання ознаки протиправності діяння. Перш за все, ознаку протиправності діяння зробити обов'язковою при нормативному визначенні поняття злочину в майбутньому КК України та закріпити, що саме вона означає. Крім того, її визначення та формулювання за допомогою спеціальних конкретних визначень необхідно уніфікувати та закріпити більш конкретно (можливо , в Глосарії) для запобігання неоднозначного тлумачення. Наприклад, при формуванні статей Особливої частини КК доцільно дотримуватися вимоги, щоб в тих статтях, у яких міститься вказівка на ознаку протиправності діяння та її формулювання за допомогою конкретних словосполучень, назва та диспозиція таких статей повинні відповідати один одному. Іншими словами, треба виключити можливість згадування в назві, наприклад, словосполучення «незаконне», а в диспозиції «без дозволу» (ст. 138 КК України) або ж там, де в назві вказується на «порушення правил», а в диспозиції – «незаконне» діяння (ст. 248 КК України) тощо.

Романов М. В.,
к.ю.н., доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ МЕТИ ПРОБАЦІЇ

Стаття 4 Закону «Про пробацію» визначає мету пробації, яка полягає у забезпеченні безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

Законодавець визначає загальну мету вказаного виду діяльності через поняття безпеки суспільства, вказуючи на шляхи її досягнення.

Поняття безпеки достатньо ретельно вивчено в правових науках, має розгалужену галузеву визначеність і деталізацію. Наприклад, В. Тихий та М. Панов визначають безпеку як об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття фізичної, майнової і соціальної (матеріальної), психологічної і моральної захищеності людини, її прав і свобод [1; с.57]. Б. М. Головкін, висвітлюючи поняття кримінологічного забезпечення безпеки, зазначає, що нею є випереджальна і захисна реакція на небезпеку, протидія її розвитку, недопущення шкідливих наслідків [2; с. 242]., Новицький Г. В. вказує, що безпека – складне суспільне явище, яке має прояв у суспільному житті в різних якостях, зокрема, як суспільні потреби та інтереси, суспільні відносини, процес та як соціальна функція [3; с. 64]. У оглядовому дослідженні на підставі вивчення праць інших науковців, О. Корнієвський зазначає, що суспільна безпека органічно пов'язана з особистою безпекою громадян, яка становить комплекс суспільних інтересів, спрямованих на захист конституційних прав і свобод людини і громадянина. Іншими словами, суспільна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів окремих громадян, соціальних груп, суспільства загалом, а також системи суспільних цінностей (якими є безпека особистості і суспільства, законність і правова захищеність людини, демократія і народний суверенітет, плюралізм і вільна боротьба ідей та інтересів, мир і злагода в суспільстві тощо) від внутрішніх та зовнішніх загроз політичного, економічного, соціального, екологічного та іншого характеру. При цьому головний сус-

пільний інтерес полягає у дотриманні безпеки кожної особистості, забезпеченні добробуту, стабільності інститутів, що гарантують демократію, безпеку та стійкий розвиток суспільства, що, своєю чергою, уможливлює підвищення керованості суспільними процесами та їхнє цілеспрямоване регулювання [4; с. 106].

Не вдаючись до полеміки щодо визначення поняття безпеки суспільства, виходячи з належності сформульованого змісту, хотілося б зазначити, що безпеку можна розглядати як мету пробації лише в найбільш масштабному, широкому розумінні. Особливо якщо звернути увагу на ті методи, які законодавець визначає як основні в забезпеченні безпеки суспільства.

Серед них закон містить посилання на виправлення, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених.

Розглянемо їх окремо:

Виправлення є не лише методом пробації а й однією з цілей покарання. Стаття 6 КВК встановлює, що виправлення засудженого це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Сьогодні в юридичних науках кримінально-правового циклу є сталою думка про те, що процес виправлення не є беззаперечним і не може включати в себе виключно позитивні зміни. В цілому визнається, що виправлення засудженого неможливе. Можливим є досягнення стану, при якому відсутня повторність вчинення кримінального правопорушення з боку засудженого. Але таку відсутність рецидиву можна встановити лише зі спливом певного проміжку часу. Адже, за таких умов ми не можемо вважати, що виправлення є належним методом досягнення безпеки суспільства, оскільки по-перше, виправлення, у розумінні відсутності рецидиву, не завжди є досяжним, але це ще не означає, що пробація не має сенсу; а по-друге, наявність виправлення може бути встановлена лише в перспективному пізнанні. Таким чином, на нашу думку, виправлення не можна розглядати як належний метод пробації та критерій забезпечення безпеки суспільства.

Щодо запобігання вчиненню засудженими повторних правпорушень, то вважаємо, що сама по собі пробація не є засобом запобігання. Запобігання це сукупність різноманітних видів діяльності, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ, що породжують злочинність [5; с. 53]. Отже це специфічний напрям діяльності, предметом якого, в кінцевому підсумку, є створення умов повсякденного функціонування людини і суспільства в цілому, які перед-

бачають усунення потенційно ризикових факторів, здатних породжувати або провокувати ненормативні варіанти поведінки.

В свою чергу, пробація переслідує зовсім іншу мету, оскільки має справу з засудженим, тобто особою, яка вже продемонструвала ненормативний варіант поведінки і вже знаходиться у соціально засуджуваному стані. Тому пробацію необхідно розглядати, як акт довіри до засудженого, основна ідея якого полягає у «заочному прощенні» засудженого, в свідченні суспільством власної вразливості, не зважаючи на яку воно готове до сприйняття засудженого, як свого члена, в наданні йому шансу продемонструвати самому собі та суспільству (в особі уповноважених органів) готовність до перегляду кримінальних варіантів поведінки.

Стосовно забезпечення суду інформацією про обвинуваченого, то цей напрям підтримання безпеки суспільства також викликає сумніви, оскільки залишається незрозумілим яким чином інформація про обвинуваченого можи вплинути на створення безпечного середовища в суспільстві?

Вимушені визнати, що сформульована законодавцем мета пробації не відбиває суті цього напряму діяльності і не визначає його фактичної мети. Тому вважаємо за необхідне переглянути це формулювання.

Зі свого боку вважаємо за можливе сформулювати мету, яка стоїть перед пробацією. Отже метою пробації є створення умов та середовища, яке сприятиме підтриманню та допомозі засудженим, а також включення їх до соціально-нормативних практик, які дозволяють переорієнтувати засудженого з кримінальних варіантів поведінки на соціально-прийнятні.

Наведенна мета охоплює більшість напрямів пробаційної діяльності, за виключенням досудової пробації. Остання має іншу мету, яка, доречі, достатньо повно сформульована в Законі України «Про пробацію». Йдеться про забезпечення суду інформацією про обвинуваченого з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

Підсумовуючи, слід зазначити, що поняття безпеки при визначенні мети пробації наповнено іншим, ніж той, що визначений законодавством, змістом. Виходячи з суті пробації, її поняття, завдань і видів, маємо визнати, що безпека є найбільш масштабною та віддаленною метою. Зважаючи на те, що пробаційна діяльність містить конктерні напрями і завдання, то й її мета повинна бути максимально наближена до практичної площини. Такий підхід зумовлений зосередженням уваги на ефективності та доцільності пробаційної діяльності. Це є особливо важливим з огляду на те, що в кінцевому підсумку, вся правоохоронна діяльність має своєю метою

забезпечення безпеки суспільства. І тому тут можна вести мову про те, що безпека, як мета пробації, може бути розглянута виключно, як родова мета, а не як безпосередня мета цього особливого виду діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тихий В., Панов М. Право людини на безпеку (конституційно-правові аспекти)// Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 6. – С. 57–61.

2. Головкін Б. М. Кримінологічні засоби забезпечення безпеки від крисливої насильницької злочинності та її проявів // Право України. – 2011. – № 1. – С. 240–246.

3. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: Монографія. / Г. В. Новицький. – К.: Інтертехнологія, 2008. – 496 с.

4. Корнієвський О. Концепт суспільної безпеки: сучасний науково-експертний дискурс // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2009. – Вип. 21. – С. 103–107.

5. Кримінологія: підручник / за заг. ред. В. В. Голіни. – Х.: Право, 2009. – 288 с.

Салаєва К. А.,
к.ю.н., ст. викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ТА МОЖЛИВІСТЬ ВКЛЮЧЕННЯ «ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ З ВАНДАЛЬНОЮ МЕТОЮ» ДО ПЕРЕЛІКУ ОБСТАВИН, ЯКІ ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ

Щодня у сучасних населених пунктах з’являются результати діяльності вандалів, які руйнують, пошкоджують, знищують, а також здійснюють наругу над об’єктами та предметами, що знаходяться на вулицях та інших громадських місцях. Сучасне суспільство прийшло до того, що прояв агресії задля задоволення своїх моральних, емоційних та політичних потреб, стає нормальним та не викликає бажання боротися з цим. Ще 10 років тому спостерігалися намагання держави та громадян запобігати проявами

вандалізму, тоді як за останні декілька років масштаби таких дій щодо мінімізації та ліквідації цих проявів значно зменшилися.

Фактично кількість актів вандалізму збільшується з року в рік, проте питома вага злочинів, пов'язаних з вандалізмом (ті, ознаки вандалізму у яких, є безпосередніми ознаками складу злочинів у Кримінальному кодексі (далі – КК) України (ст. 178, 194–1, 270–1, 338 та 360), у структурі всієї злочинності в Україні в період з 2013 по 2019 роки є на рівні 1–2%. У нашому дослідженні пропонуємо вважати вандалізмом форму агресивної протиправної поведінки, що проявляється в умисних злочинах, наслідком яких є заподіяння шкоди будь-якому майну, релігійним, культурним чи духовним цінностям, об'єктам благоутрою населенних пунктів, транспортної інфраструктури, вчинених з особливою зухвалістю та винятковим цінізмом у громадському місці. Враховуючи зазначене поняття можна віділити ознаки, які необхідно встановлювати для того, щоб визнати кримінально карані діяння, передбачені КК України, як такі, що пов'язані з вандалізмом. До них відносимо протиправніть, умисну форму вини, реалізацію деструктивних дій у громадському місці, наявність матеріальної чи майнової шкоди, наслідків, що стають відомими великому колу людей та викликають суспільне обурення, агресивність, цинізм та/або неповага до суспільства.

Проаналізувавши поняття та ознаки вандалізму, можна сказати, що коло злочинів, що можуть бути пов'язані з ним, реально є більшим, окрім тих, що є вандалізмом завжди (ст. 178, 194–1, 270–1, 338 та 360 КК України), оскільки ознаки вандалізму у них є ознаками складу цих злочинів. Такий невичерпний перелік складів злочинів, що можуть бути пов'язані з вандалізмом, пояснюється тим, що у вітчизняному законодовстві немає визначення поняття «вандалізм», подібна руйнівна діяльність некриміналізована, а тому і однозначності у розумінні явища та можливості притягнення винних до відповідальності є суперечливими.

Оскільки у КК України наявні злочини, які можуть мати ознаки вандалізму, тому для їх обліку та реального притягнення винних до відповідальності, а також визнання актів вандалізму злочинним діянням пропонуємо визнати «вчинення злочину з вандальною метою» обставиною, яка обтяжує покарання. Під вчиненням злочину з вандальною метою слід розуміти таку ознаку суб'єктивної сторони злочину, що пов'язана з реалізацією бажання заподіяти будь-якому майну, релігійним, культурним чи духовним цінностям, об'єктам благоустрою населених пунктів, транспортної

інфраструктури тощо, що знаходяться у громадському місці, й заради якої особа вчиняє суспільно небезпечне діяння [1, с. 175–176]. Крім того, така пропозиція відповідає ознакам, які повинна мати обтяжуюча обставина, якою можливо розширити законодавчий перелік. До них належать такі: 1) значущість впливу на ступінь суспільної небезпечності діяння та (або) особи; 2) перебування поза колом звичайних («типових») обставин; 3) можливість її прояву на практиці при вчиненні більшості злочинів; 4) жорстка визначеність спрямованості впливу; 5) непохідність від інших обставин, раніше передбачених у законодавчому переліку. Відсутність хоча б однієї з перерахованих ознак вказує на нераціональність включення нової обставини до кола тих, що обтяжують покарання [2, с. 157].

Безумовно, вчинення будь-яких злочинів, пов'язаних з вандалізмом, є більш суспільно небезпечними аніж ті, що здійснюються без таких ознак, оскільки цинізм, зухвалість, агресивність, протиправність, пошкодження майна, а також спричинення матеріальної шкоди у громадському місці не можуть бути не взяті до уваги при призначенні покарання [1, с. 176]. Обставини, які обтяжують покарання, на думку В. В. Полтавець, оцінюють ознаки, які характеризують суспільну небезпечність вчиненого злочину або особи винного, або всі ці ознаки одночасно. Саме це описує правову природу таких обставин, а також визначають певну суворість покарання за вчинений особою злочин [3, с. 164–165].

Також, наявність ознак вандалізму вказує на відмінність одних злочинів від інших, і явний їх прояв у діях злочинців, вказує на нетиповість вандальної поведінки в усіх кримінально караних діяннях. Поширеність злочинів, пов'язаних з вандалізмом, свідчить про незмінну типому вагу таких проявів у структурі всієї злочинності у досліджуваний період (2013–2019 рр.). Сувора визначеність запро- понованої обставини, яка обтяжує покарання, зумовлена тим, що при наявності ознак вандалізму в будь-якому випадку підвищується ступінь суспільної небез- печності злочину, який вчиняється, а також є підтвердженням наявності в особи (злочинця) агресивних рис, що спонукають до деструктивних дій. При цьому у злочинних діяннях прояв таких ознак є настільки яскраво вираженим, що суд може їх розпізнати та відокремлення у кожному випадку від інших. Оскільки обставини, які обтяжують покарання, характеризуються багатьма ідентичними ознаками (свідчать про підвищений ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину та/або особи винного, а також посилюють призначуване судом покарання) [4, с. 212–213], запропоновані зміни до

кримінального законодавства є більш ніж необхідними та логічними, що можуть суттєво вплинути на розвиток запобіжної практики досліджуваного явища, мінімізації загроз їх вчинення у подальшому і здійснення обліку та реєстрації таких злочинів. До того ж, висунута обставина не є похідною від вже встановлених у ст. 67 КК України, її зміст не уточнює і не розкриває існуючі у законодавчому переліку.

Звертаючи увагу на існування та поширення вандалізму у сучасному світі, хотілося б зауважити, що саме включення вандальної мети до переліку обтяжуючих обставин свідчитиме про зацікавленість проблемою та бажання запобігати їй. Погоджуючись з І. М. Федорчуком, про те, що вплив таких обставин на зміну суспільної небезпеки діяння та особи винного відповідають його впливу на міру покарання [4, с.113], зауважимо, що будь-який склад злочину, що має хоча б одну обставину, яка обтяжує покарання, вказує на застосування до винного більш суворого покарання через більшу суспільну небезпечність вчиненого ним діяння. Посилення відповідальності винної особи за посягання з урахуванням цих обставин полягає в тому, що незахищеному суспільству спричиняється більша шкода, що неприємно і гостро позначається на атмосферу загального буття людей. Тож, наслідки, завдані злочинними діями винної особи хоч і загально рівнаі звичайним, але при руйнуванні, знищенні, пошкодженні або псуванні будь-якого майна у громадському місці разом із вже вчиненим іншим злочином, стають більш суттєвішими. У разі вчинення злочину за таких умов, виявляються найбільш негативні якості особи винного (вандала), такі як егоїзм, повне ігнорування суспільних інтересів, її заінтересованості у труднощах, які перед нею виникли.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, маємо декілька аргументів щодо необхідності та можливості включення «вчинення злочину з вандальною метою» до переліку обставин, які обтяжують покарання. По-перше, необхідність розширення цього законодавчого переліку пояснюється тим, що доповнення такою пропозицією саме Загальну частину КК України, дозволить застосовувати ці обставину до усіх статтей Особливої частини КК України, окрім тих, де ознаки вандалізму є ознаками складу цих злочинів. По-друге, розширення переліку обтяжуючих обставин дозволить під час досудового розслідування та судового розгляду приділяти увагу дослідженню причин, умов та обставин вчинення руйнівних дій, встановленню ознак вандалізму, необхідних для здійснення необхідної кваліфікації таких діянь, а також внесення їх до офіційної статистичної звітності. По-третє, запропоновані зміни саме в Загальну частину КК України,

а не доповнення Особливої частини новою статтею КК України є більш логічним і правильним, оскільки саме таке рішення уникне конкуренції вже існуючих статтей кримінального закону з новою, не створить колізій, а також заповнить прогалини у питанні притягнення до відповідальності за злочини, пов'язані з вандалізмом. І, по-четверте, виходячи з того, що «вчинення злочину з вандальною метою» відповідає усім ознакам, необхідним для того, щоб нею розширити законодавчий перелік обставинами, які обтяжують покарання, вважаємо це головним аргументом можливості здійнення запропонованої зміни до кримінального закону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочарова К. А. Щодо необхідності законодавчого врегулювання кримінальної відповідальності за вандалізм. Проблеми законності. 2019. Вип. 146. С. 171–178.

2. Лемішко Ю. Ю. Про доцільність доповнення переліку обставин, які обтяжують покарання. Форум права. 2015. № 4. С. 155–161.

3. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України: монографія / В. В. Полтавець // МВС України, Луг. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. – 240 с.

4. Федорчук І. М. Обставини, які обтяжують покарання за кримінальним правом України: монографія. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 240 с.

Самарин В. И.,
к.ю.н., доцент кафедры уголовного процесса и прокурорского надзора Белорусского государственного университета

«КРАСНЫЕ» ИЗВЕЩЕНИЯ ИНТЕРПОЛА: ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Одной из целей создания Международной организации уголовной полиции – Интерпола было обеспечение полицейскими органами розыска обвиняемых и осужденных, скрывшихся из юрисдикции одного из государств для обеспечения принципа неотвратимости наказания за содеянное.

Положительным при этом является возможность оперативного достижения целей уголовного процесса – защиты личности, ее прав и свобод, интересов общества и государства путем быстрого и полного расследования преступлений, общественно опасных деяний невменяемых, изобличения и привлечения к уголовной ответственности виновных; обеспечения правильного применения закона с тем, чтобы каждый, кто совершил преступление, был подвергнут справедливому наказанию и ни один невиновный не был привлечен к уголовной ответственности и осужден (ч. 1 ст. 7 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь (далее – УПК)). Однако, зачастую вне внимания остается защита прав находящихся в международном розыске граждан в связи с деятельностью Интерпола, хотя такая деятельность может использоваться отдельными государствами в политических либо экономических целях. Данному аспекту будет посвящена настоящая публикация.

Международная организация уголовной полиции – Интерпол зачастую считается межправительственной организацией (*intergovernmental organisation*, *IGO*), но это не совсем правильно. В 1947–1971 гг. Интерпол официально признавался ООН как неправительственная организация [1, с. 13]. «Интерпол как межправительственная организация получил что-то вроде обычного статуса» [4, с. 120], то есть такое признание носит характер обычного права.

До создания Международной организации уголовной полиции контакты, связанные с обеспечением розыска обвиняемых и осужденных, строились только на энтузиазме руководителей полицейских подразделений разных стран. Начинается международный розыск обвиняемого (осужденного) с того, что правоохранительный орган обращается в Национальное центральное бюро Интерпола (далее – НЦБ) в своем государстве с просьбой (запросом) начать международный розыск. К моменту такого обращения должно быть вынесено постановление (или иной национальный эквивалент) об аресте (заключении под стражу) лица либо постановлен приговор суда о назначении лицу наказания в виде лишения свободы. Затем НЦБ проводит первичную юридическую экспертизу просьбы и направляет формализованный запрос на «красное» извещение «Разыскиваемый международный преступник (Арест с целью экстрадиции)» в Генеральный Секретариат Интерпола. При получении формализованного запроса в Службе извещений и запросов на арест (*Notices and diffusions task force*) Генерального Секретариата

проверяют его на соответствие Уставу Организации и Правилам обработки данных. Если есть необходимость, то работники Интерпола имеют право запросить дополнительную информацию [2, с. 55]. Затем составляется специальное «красное» извещение (*red notice*). Такое извещение не является «международным ордером на арест» (его сложно сравнить с Европейским ордером на арест), это лишь международный запрос на сотрудничество.

В случае обнаружения в каком-либо из государств-членов лицо задерживается на основании постановления о заключении под стражу, выданного правоохранительным органом иного государства либо на основании «красного» извещения.

Отдельные исследователи заявляют, что «красные» извещения Интерпола являются незримыми административными мерами: они носят необязательный характер, но *de facto* ущемляют фундаментальное право на личную свободу, поскольку они широко применяются национальными правоохранительными органами [3, с. 269]. И с этим мнением можно согласиться. Более того, некоторые государства могут посредством использования инструментов Интерпола причинять ущерб правам человека. Сам факт наличия информации о лице в базе данных Интерпола может усложнить жизнь гражданина: лицо может быть задержано при посещении иностранного государства, его банковские счета могут быть арестованы.

Каковы же эффективные правовые средства воздействия в ситуации, когда, по мнению лица, информация о нем необоснованно попала в базу данных Интерпола. Можно выделить средства правовой защиты в отношении самой международной организации и средства, применяемые на национальном уровне.

а. Непосредственное воздействие на Интерпол.

Штаб-квартира Интерпола находится в г. Лион на территории Франции. Согласно ч. 1 ст. 5 Соглашения между Международной организацией уголовной полиции – Интерпол и Правительством Французской Республики относительно штаб-квартиры Интерпола во Франции от 24.04.2008 Организация обладает иммунитетом от судебных процессов, кроме случаев обычно предусмотренных для дипломатических представительств. Тем самым, невозможно обратиться во французский суд в отношении самой Организации с целью понуждения к устранению информации из базы данных (удаления «красного» извещения).

Следует учитывать, что заинтересованное лицо может даже не знать, что информация о нем находится в базе данные Интерпола. Поэтому у каждого есть право требовать информацию о себе из баз данных Интерпола. Лицо может самостоятельно либо через своего представителя (с предоставлением оригинала доверенности) направить запрос по установленной форме на одном из рабочих языков Организации в Комиссию по контролю за базами Интерпола (*Commission for the Control of INTERPOL's Files*) (ст. 30 Регламента Комиссии).

Если лицо обладает информацией о нахождении в базе данных Интерпола (получило ее по указанной выше процедуре либо, например, от правоохранительных органов государства гражданства), то оно имеет право требовать исключения таких данных из базы. С этой целью ему также требуется направить запрос, но уже с обоснованием необходимости такого исключения. Решение по данному запросу должно быть принято в девятимесячный срок.

Как правило, информация исключается, если устанавливается, что для издания «красного» извещения была исключительно политическая, религиозная либо расовая мотивация (ст. 3 Устава Интерпола) либо исполнение такого извещения может вести к нарушению основополагающих прав человека (ст. 2 Устава Интерпола).

Решение Отделения по запросам (*Requests Chamber*) Комиссии по контролю за базами Интерпола в отношении запроса лица является окончательным и обязательным для Организации и лица (ч. 1 ст. 38 Регламента Комиссии).

б. Защита прав физического лица на национальном уровне.

При наличии информации о нахождении в базе данных Интерпола лицо имеет возможность в судебном или ином предусмотренном национальным законодательством порядке:

– принудить НЦБ, направившее запрос на «красное» извещение, удалить такую информацию;

– обжаловать постановление о заключении под стражу (ордер на арест).

Но такой процесс возможен в государстве, объявившем лицо в международный розыск.

В редких случаях можно попытаться добиться исключения информации через государственные органы страны гражданства или проживания (например, по дипломатическом каналам) посредством коммуникации с НЦБ или правоохранительными органами государства, ставшего ини-

циатором «красного» извещения. В настоящий момент на рассмотрении Суда Европейского Союза находится запрос административного суда г. Висбаден (ФРГ), в котором последний просит установить, отвечают ли процедуры Интерпола европейскому законодательству о персональных данных, а также возможно ли применение принципа *ne bis in idem* на территории всего Европейского Союза в отношении «красного» извещения Интерпола (дело № C-505/19).

В случае если лицо уже задержано (заключено под стражу), например, на территории Республики Беларусь на основании «красного» извещения Интерпола, оно имеет право обжаловать в суд задержание, заключение под стражу в соответствии с п. 2 ч. 1 ст. 508 УПК. Как видится, исходя из анализа ст. 511, п. 4 ч. 1 ст. 514 УПК, в таком случае для освобождения в данном конкретном государстве лицу необходимо доказать, что существуют основания для отказа в его выдаче иностранному государству. При этом данные о лице, скорее всего, останутся в базе данных Интерпола и оно может быть снова задержано в любом другом государстве.

Таким образом, как установлено, несмотря на наличие нескольких этапов проверки информации о лице, представляемой для помещения в базу Интерпола с целью организации международного розыска, невозможно исключить необоснованного использования данного механизма в политических либо иных целях для причинения ущерба правам граждан. Средства правовой защиты, используемые в таком случае можно разделить на наднациональные и национальные.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Самарин, В. И. Интерпол. Международная организация уголовной полиции / В. И. Самарин. – СПб.: Питер, 2004. – 202 с.

2. Interpol: 75 years of international police co-operation. – London: Kensington Publications Ltd., 1998. – 162 p.

3. Savino, M. Global Administrative Law Meets «Soft» Powers: the Uncomfortable Case of Interpol Red Notices / M. Savino // Journal of International Law and Politics. – 2010. – Vol. 43. – No. 2. – P. 263–336.

4. Sheptycki, J. The Accountability of Transnational Policing Institutions: The Strange Case of Interpol / J. Sheptycki // Canadian Journal of Law and Society. – 2004. – Vol. 19. – Issue 1. – P. 107–134.

Свиридюк Н. П.,
д.ю.н., доцент, заступник завідувача НДЛ кримінологічних досліджень ДНДІ МВС України

ОЦІНЮВАННЯ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Сьогодні в Україні питання, пов'язані з протидією гібридним загрозам набули великої актуальності та перебувають у центрі суспільної уваги. В останні роки у багатьох наукових роботах значна увага приділяється саме окремим проблемам протидії гібридним загрозам в Україні. Зокрема питання, пов'язані з розробкою напрямів щодо протидії гібридним загрозам ставали предметом досліджень багатьох відомих учених: Р. Арзуманяна, З. Гбур, О. Користіна, Є. Магди, М. Мальського, В. Мартинюка, В. Предборського, І. Руснака та інших. Разом з тим, усвідомлення феномену гібридної війни, а також її масштабів, вимагає напрацювання відповідної методології аналізу гібридних загроз, що формує у свою чергу достатній масив знань для формування обґрунтованої та ефективної державної політики щодо протидії гібридним загрозам.

Питання протидії гібридним загрозам достатньо широко та комплексно охоплює проблеми національної безпеки. Зазначене, перш за все, потребує суттєвого аналізу ситуації, дослідження тих факторів, що спричинюють неспроможність ефективного реагування на протидію гібридним загрозам. Поряд з цим, об'єктивність та обґрунтованість результатів дослідження потребує відповідної методологічної бази, прийнятності даних, що використовуються в аналізі, та джерел, з яких вони надходять. На сьогодні вкрай важливо виявити ті гібридні загрози, що реально та найбільше впливають на стан безпеки в нашому суспільстві.

Саме таке завдання було визначено групою експертів МВС України, до складу якої увійшли представники департаментів МВС, НГУ та ЦОВВ (НПУ ДПСУ, ДСНСУ, ДМСУ), яка під час проведення стратегічних сесій та активно впроваджуючи методи фасилітації й мозкового штурму, на предмет ідентифікації гібридних загроз у сфері цивільної безпеки, методологічною базою для проведення подальшого дослідження обрала саме SWOT-аналіз у якості базового. На нашу думку, такий інструмент став

відправною точкою для досліджень за напрямом і основою для оцінки гібридних загроз та подальшого стратегічного планування у зазначеній сфері.

З метою забезпечення рейтингування та ранжування гібридних загроз (які найбільш важливі, які потенційні, які заморожені), було розроблено опитувальник для системи органів МВС України, як генеральної експертної сукупності. Опитування проводилось в режимі ON-LINE шляхом заповнення анкет з дотриманням режиму конфіденційності та без розкриття індивідуальних даних опитуваних. Зазначене експертне оцінювання відображає власний досвід респондентів та обізнаність щодо визначеного предмету опитування. Упроваджена вибірка забезпечила одержання 4001 анкети. Загальна сукупність даних, окрім іншого, передбачає також виділення окремих груп респондентів за ознаками належності до органу системи МВС, регіону, віку, статі та стажу роботи в системі.

Відповідно до попереднього аналізу, проведеного експертною групою МВС, ідентифіковано 131 гібридну загрозу у секторі цивільної безпеки, а враховуючи оцінювання експертним середовищем, базова вибірка сформувала можливості для визначення на основі середнього значення рейтингу кожної з ідентифікованих гібридних загроз (Рис. 1).

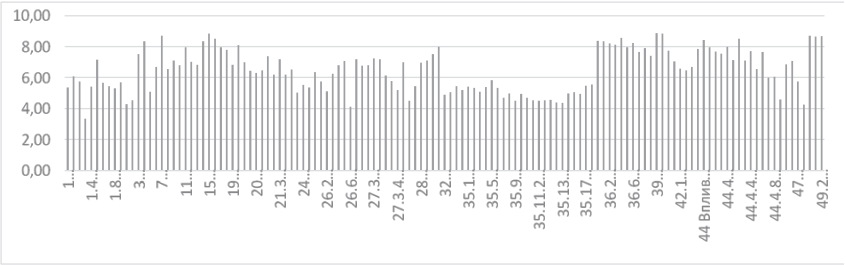

Рис. 1. Рейтинг гібридних загроз у секторі цивільної безпеки

У зв'язку з тим, що гібридні загрози оцінювалися за двома характеристиками «ймовірність» та «наслідки» подальший аналіз щодо визначення їх рейтингу здійснювався на основі матриці загроз (Рис. 2).

На основі оцінювання й застосування матриці загроз здійснено ранжування гібридних загроз з розподілом їх у 4 групи та проведенням рейтингу у кожній групі:

ЙМОВІРН РЕАЛІЗАЦІ ЗАГРОЗИ	МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ								
	Ліквідація	Критичний стан			Тяжкий стан				Незнач. наслід
Висока		T3 T4 T7 T8 T11 T13 T14 T15 T16 T17 T18	T19 T19.1 T19.2 T26.5 T27 T28 T36 T36.1 T36.2 T36.3 T36.5	T39 T44 T49 T49.1 T49.2	T1.5 T6 T9 T10 T12 T21.1 T21.3 T22 T26.4 T27.1	T27.2 T27.3 T27.3.1 T27.3.5 T29 T30 T31 T36.4 T36.6 T36.7 T37	T38 T40 T41 T42 T42.1 T42.3 T42.4 T44.1 T44.2 T44.3 T44.4	T44.4.1 T44.4.2 T44.4.3 T44.4.4 T44.4.5 T44.4.6 T45 T46	
Середня	T35.12	T19.3 T20 T24 T26.6 T35 T35.1 T35.3 T35.4	T35.5 T35.6 T35.8 T35.10 T35.11 T35.11.1 T35.11.2 T35.11.3	T35.11.4 T35.13 T35.14 T35.15 T35.16 T35.17 T35.18	T1 T1.1 T1.2 T1.4 T1.6 T1.7 T1.9 T1.10 T2	T5 T21 T21.2 T21.4 T23 T25 T26 T26.1 T26.2	T26.3 T27.3.2 T27.3.3 T27.3.4 T27.3.6 T27.3.7 T32 T33 T34	T35.2 T35.7 T35.9 T42.2 T44.4.7 T44.4.8 T44.4.9 T47 T48	
Низька					T1.3 T1.8				

Рис.2. Матриця гібридних загроз у секторі цивільної безпеки

1 група – ***найзначніші загрози (19).*** До цієї групи належать загрози, які віднесені до сегментів матриці високої та середньої ймовірності та можливих наслідків: ліквідація та критичний стан. Зазначені загрози потребують застосування невідкладних заходів щодо зменшення ризику їх поширення. Прикладом таких загроз є:

- контроль агресором контенту у регіонах близьких до бойових дій та прикордонних районів (оцінка – 8,87–7,93);
- незаконний обіг ЗБВ (зброї, боєприпасів, вибухових речовин) (оцінка – 8,85–8,64);
- використання кібернетичних операцій (8,38–7,98);
- провокування сепаратизму (8,36–9,66);
- диверсійні акти на ОКІ (об’єкти критичної інфраструктури) (6,83–9,21);
- поява нових злочинних схем в економічній сфері (7,80–7,59).

Потрібно зазначити, що кожна із виділених у групі гібридна загроза потребує окремого аналізу та виявлення певних особливостей. Зокрема, при опитуванні було виділено низку різноманітних проявів кібернетичних операцій у якості гібридних загроз й усі вони були оцінені як найнебезпечніші гібридні загрози у секторі цивільної безпеки. Поряд з цим, з широкого переліку видів об’єктів критичної інфраструктури найзначнішою гібридною загрозою у вигляді диверсійної атаки, до групи найнебезпечніших від-

несено лише склади, арсенали боєприпасів (8,09–10,02) та об'єкти підвищеної небезпеки (хімічно небезпечні, вибухонебезпечні тощо) (7,0–10,15). Проте, звертає на себе увагу те, що кібернетичні атаки характеризуються більш високою оцінкою щодо ймовірності (8,38) їх вчинення (прояву цієї загрози), а диверсія на об'єкти критичної інфраструктури перш за все високо оцінена щодо надзвичайних наслідків (9,21) за умови трохи нижчої ймовірності прояву (6,83).

Крім того, достатньо зрозумілим є високе оцінювання гібридних загроз у вигляді провокування сепаратизму (8,36–9,66) та діяльності незаконних збройних формувань (7,95–9,34). Поряд з тим, викликає інтерес віднесення до групи найнебезпечніших гібридних загроз – поява нових злочинних схем в економічній сфері (7,80–7,59).

Подібна деталізація може мати достатньо глибоке продовження аналізу на основі дослідження оцінювання експертами різних правоохоронних органів, різного віку та досвіду роботи, вже не кажучи за важливість такого дослідження у регіональному розрізі, акцентуючи увагу на проблемах окремих регіонів України, і потреба такого аналізу є обґрунтованою.

2 група – ***значні загрози, що потребують контролю найвищого керівництва (64)***. До цієї групи належать загрози, які віднесені до сегментів матриці на перехрещенні: *«висока ймовірність / тяжкий стан наслідків», «середня ймовірність / критичний стан наслідків», «низька ймовірність / ліквідація за наслідками»*. Зазначені загрози потребують контролю найвищого керівництва.

3 група – ***гібридні загрози, що потребують уваги, але не першорядні (36).*** До цієї групи належать загрози, які віднесені до сегментів матриці на перехрещенні: *«висока ймовірність / незначні наслідки», «середня ймовірність / тяжкий стан наслідків», «низька ймовірність / критичний стан наслідків»*. Зазначені загрози не є першорядними але потребують уваги.

4 група – ***гібридні загрози, що потребують відслідковування (2).*** До цієї групи належать загрози, які віднесені до сегментів матриці на перехрещенні: *«середня ймовірність / незначні наслідки», «низька ймовірність / незначні та критичний стан наслідків»*.

Проведений аналіз гібридних загроз у секторі цивільної безпеки не є остаточним та потребує більш глибокого дослідження з використанням більш широкого масиву даних та інформації, застосування сучасних методів та інструментів аналізу. Поряд з цим, достатньо показовими є використані у дослідженні статистичні дані та матеріали опитування експертів у системі органів Міністерства внутрішніх справ України, що до-

зволило ідентифікувати гібридні загрози у секторі цивільної безпеки та на основі оцінювання експертним середовищем здійснити їх рейтингування й ранжування, визначивши найважливіші, що потребують невідкладного впровадження заходів щодо зниження ризику їх настання.

Сенько В. В.,
магістрант юридичного факультету
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПРИЧИНИ, УМОВИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЗАХОДІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАРКОТИЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Ситуація з незаконним обігом наркотиків в Україні носить масштабний характер, внаслідок чого на законодавчому рівні наркоманія визнана явищем, загрозливим національним інтересам і національній безпеці України в соціальній сфері, а її ліквідація є одним з напрямків державної політики.

У зв'язку з цим наукові дослідження причин і умов наркозлочинності, визначення заходів щодо її попередження та усунення негативних наслідків вкрай важливі і актуальні. Цій проблемі присвячені, зокрема, роботи А. П. Гороха, А. А. Музикі, О. В. Наден, В. А. Тімошенко, Е. В. Фесенко та інших вчених в області права та інших галузей знань (медицини, соціології, педагогіки, політології і тощо). У наукових дослідженнях розглядаються питання призначення покарань за наркозлочини, вироблення національної стратегії боротьби з наркоманією, окремі напрямки даного виду злочинності (наркозлочинність жінок, неповнолітніх, організовані її форми та ін.).

В Україні щорічно реєструється значна кількість злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків: 2016 р – 57 642, 2017 р – 56878, 2018 року – 53206, січень – листопад 2019 року – 45322 [1]. Їх питома вага перевищує 10%, згідно з офіційною статистикою, вони посідають друге місце після злочинів проти власності, але з урахуванням їх латентності можна стверджувати, що вони займають перше місце. Переважають наркозлочини і серед кримінологічно значущих видів рецидивних злочинів.

Понад 165 тисяч осіб, які постійно вживають наркотики не за медичними показаннями, знаходяться на обліку в МВС України. За даними Міністерства охорони здоров'я України, щорічно близько 35 тисяч осіб проходять медичне лікування від наркотичної залежності, а до 80 тисяч

осіб страждають на розлади психіки та поведінки внаслідок зловживання наркотиками, що становить близько 170 осіб на 100 тисяч населення. За даними соціологічного дослідження, проведеного інститутом Горшеніна в 2011, 87,6% українців вважали наркоманію серйозною проблемою для країни [2].

Спостерігаються негативні тенденції: омолодження споживачів наркотиків і зниження віку «знайомства» з ними, залучення в наркосередну значної кількості жінок, поширення відповідної субкультури, що в підсумку веде до деградації і знищення найбільш перспективної верстви населення – молоді.

Як і в усьому світі, наркозлочинність в Україні тяжіє до організованих форм. За даними МВС України, у 2018 р майже кожен третій злочин, скоєний організованими групами, пов'язаний з незаконним обігом наркотиків (600 злочинів з 2128, тоді як в 2019 р – 721 злочин з 2997, тобто кожен четвертий). Сучасний наркобізнес не знає кордонів, використовує досягнення сучасної науки і техніки, легалізує злочинні капітали через фінансовий і банківський сектор, вкрай корумпований і навіть фінансує тероризм.

Так, в 2019 р. в 70% випадках предметом контрабанди з України були наркотики, митні органи виявили 2172 факти незаконного переміщення через кордон таких речовин, вилучено майже 7 кг героїну, близько 104 кг кокаїну, майже 0,5 кг опію, понад 30 кг канабісу, і це лише офіційна статистика, проаналізувавши яку, можна зробити висновки про дійсні масштаби контрабанди наркотиків і їх транзит через територію України.

Слід зазначити, що в законодавчій і правозастосовчій діяльності Україна орієнтується на Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, Конвенцію про психотропні речовини, міжнародні договори і стандарти в цій сфері, відповідно до яких прийняті відповідні закони і підзаконні нормативні акти. На сьогоднішній день розроблена Стратегія державної політики з питань наркотиків до 2020 року.

Згідно сформованим в останні роки загальносвітовим тенденціям в підході до протидії наркотизації акцент боротьби зміщується в площину профілактики наркотизму, зниження споживання таких речовин, соціальної адаптації наркозалежних тощо, з одночасним «послабленням» каральних заходів щодо споживачів наркотиків [3].

Такі заходи можна розділити на три рівня: загальносоціальні, спеціально-кримінологічні, індивідуальні.

Загальносоціальні заходи спрямовані на недопущення формування будь-яких криміногенних процесів в суспільстві і полягають в здійсненні на державному рівні масштабних політичних, правових, соціально-економічних, культурно-просвітницьких, організаційно-управлінських та інших заходів з розвитку основних соціальних інститутів суспільства, підвищенню рівня життя громадян, збереженню їх здоров'я, розвитку духовності тощо.

Спеціально-кримінологічне попередження злочинності, в залежності від певних етапів вчинення злочинів, складається із заходів профілактики, запобігання злочинам, вчинення яких планується або готується, а також припинення розпочатих злочинів.

На індивідуальному рівні заходи по попередження злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, повинні здійснюватися з урахуванням вже наявних і розроблюваних кримінологічних і криміналістичних методик виявлення і впливу на індивіда з метою не допустити вчинення ним злочину. При цьому необхідно враховувати такі особливості наркозлочинності, як високий рецидив, наявність інформаційних баз і обліків (які перебувають на обліку наркозалежні, особи, яким вироком суду призначено курс лікування, залучені до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері обігу наркотиків тощо), аналізувати іншу інформацію (наприклад, скарги на притони, з місця проживання, роботи, навчання, оперативні дані та ін.) [4, с. 150].

А тому до цієї роботи повинні залучатися не тільки співробітники правоохоронних органів, а й працівники соціальних служб, наркологи, психологи, представники волонтерських та громадських організацій.

Переосмислення підходів до протидії наркотичної злочинності має відбуватися комплексно, в руслі гуманізації, з використанням світового і міжнародного досвіду. В Україні цьому повинна сприяти в тому числі і розроблена Стратегія державної політики боротьби з наркотиками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Генеральна прокуратура України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html

2. Ridna.ua [Електронний ресурс] : [Інтернет-портал]. – Режим доступу: https://ridna.ua/2011/07/bilshist-ukrajintsiv-stverdzhuyut-scho-nikoly-ne-vzhyvaly-narkotyky/

3. Музика, А. А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія / А. А. Музика, О. П. Горох. – Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010.

4. Тимошенко, В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам : монографія / В. А. Тимошенко. – К., 2006.

Сметаніна Н. В.,
к.ю.н., асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

Глобальна контртерористична стратегія ООН проголошує, що держави-члени Організації Об'єднаних Націй постановили послідовно, беззастережно і рішуче засудити тероризм у всіх його формах і проявах, що чиниться ким би, де б то і з якої б то не було метою він не здійснювався, оскільки він є однією з найсерйозніших загроз міжнародному миру і безпеці; вжити негайних заходів щодо запобігання тероризму і боротьбі з ним у всіх його формах і проявах [1]. Проблема тероризму в Україні виходить на перший план наукового дослідження, поряд з вивченням організованої злочинності, міжнародного тероризму, торгівлі людьми і зброєю.

У рамках 13-го Конгресу ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя (м. Доха, Катар, 12–19 квітня 2015 року) до актуальних завдань боротьби зі злочинністю було віднесено: ліквідація всіх форм дискримінації, включаючи расизм, релігійну нетерпимість, ксенофобію і дискримінацію за ознакою статі; розширення співробітництва для протидії загрозі, що представляють собою іноземні бойовики-терористи; розробка ефективних заходів для попередження і протидії незаконному виготовленню і обігу вогнепальної зброї; активізація зусиль по вирішенню світової проблеми наркотиків та ін. [2, с. 89].

Значний внесок у розроблення теорії запобігання терористичним злочинам, зробили як вітчизняні учені, зокрема, В. Ф. Антипенко, В. І. Борисов, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, А. Ф. Зелінський, В. С. Канцір та інші, так і зарубіжні фахівці – Г. А. Ава-

несов, А. А. Аслаханов, Ю. М. Антонян, Я. І. Гілінський, А. І. Долгова, В. В. Лунєєв, Д. А. Шестаков, О. М. Яковлєв та ін.

Відповідно до ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» тероризм як суспільно небезпечна діяльність полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [3]. Цілі антитерористичної діяльності під час організації антитерористичної операції представляють комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності [3]. Глобальна контртерористична стратегія ООН проголошує, що держави-члени Організації Об'єднаних Націй постановили залучити громадське суспільство, регіональні та місцеві організації у боротьбу проти тероризму та до розвитку партнерства з приватним сектором задля запобігання терористичних атак, особливо націлених на вразливі цілі; вивчити інноваційні заходи, які допоможуть звернутися до загрози тероризму за використання Інтернету; модернізувати кордони та митні служби, та покращити надійність дорожніх документів, щоб запобігти пересуванню терористів та перевезенню заборонених матеріалів; розширити співпрацю у боротьбі з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму та ін. [4].

Б. М. Головкін підкреслює, що насильницькі злочини терористичної спрямованості вчиняються з різних мотивів і переслідують як загальну мету так і супутні їй цілі. Як правило, насильство при тероризмі не персоніфіковано проти життя та здоров'я конкретних осіб, тому жертвами терористичних актів, частіше за все стають випадкові люди. Однак це можуть бути і представники різних соціальних груп, окремих професій, політичних сил, громадських об'єднань, неформальних рухів, а також прихильники певних політичних поглядів, панівної у суспільстві ідеології та цінностей. При тероризмі насильство над людьми виступає лише засобом досягнення кінцевого результату (дестабілізації суспільно-політичної і криміногенної обстановки, дискредитації суспільних інститутів, органів влади, державних або громадських діячів, примус влади до дій або бездіяльності, перерозподіл ринків товарів і послуг та сфер впливу, насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади та ін.).

Супутніми цілями вчинення злочинів терористичної спрямованості є залякування невизначеного кола осіб, демонстрація сили, налаштованість на вирішення назрілої проблеми чи конфлікту у радикальний спосіб ціною людських жертв [5, с. 18].

Наразі для України найбільша терористична загроза виникає не з огляду на тенденції розвитку міжнародного тероризму, а через агресивну політику Росії, спрямовану на дестабілізацію і дезінтеграцію нашої держави і пов'язану з цим організацію та підтримку диверсійно-терористичної діяльності квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР», а також організацій сепаратистського спрямування, на кшталт «Харківських партизан» тощо [6, с. 19]. Об'єкти терористичних посягань складають комплекс об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона; важливі державні об'єкти; об'єкти підвищеної небезпеки; об'єкти єдиної транспортної системи України; особливо важливі об'єкти електроенергетики; закордонні дипломатичні установи, консульські та інші представництва іноземних держав на території України; установи Державної кримінально-виконавчої служби; місця масового перебування людей [7].

Слід наголосити, що в Україні наразі відсутня єдина загальнодержавна система захисту критичної інфраструктури, відсутній спеціальний закон про критичну інфраструктуру та її захист, а також відсутні єдині критерії та методологія віднесення об'єктів інфраструктури до критичної інфраструктури, порядок їх паспортизації та категоризації [8, с. 2]. На законодавчому рівні має бути передбачено необхідність посилення охорони потенційних об'єктів тероризму. Насамперед, сюди слід віднести такі об'єкти підвищеної небезпеки як АЕС, ТЕС, ГЕС, хімічні та промислові підприємства, державні, муніципальні установи, аеропорти, вокзали, метрополітен, транспорті засоби, торгові центи, бізнес-центри, дипломатичні та консульські установи іноземних держав та інші. Особливо актуальним для України є забезпечення підвищеної безпеки на військових об'єктах Збройних Сил України: арсеналах, базах зберігання озброєння і техніки, боєприпасів та паливно-мастильних матеріалів, посилення їх охорони [9, с. 198; 10].

Законом України «Про боротьбу з тероризмом» встановлено, що головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю є Служба безпеки України. Майбутнє запобігання терористичним злочинам в Україні потребує розширення повноважень Служби безпеки України, підвищення компетентності управлінської ланки суб'єктів боротьби з тероризмом, підготовленості особового складу суб'єктів боротьби

з тероризмом до виконання завдань на різних етапах боротьби з тероризмом, достатнє матеріально-технічне забезпечення (можливо, створення антитерористичного фонду). Слід зауважити, що Закон не відносить до суб'єктів боротьби з тероризмом Національну гвардію України, хоча у її профільному законі визначена функція участі у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності. Нині Національна гвардія України відіграє виключно важливу роль у проведенні ООС на території Донецької та Луганської областей, а також забезпечує захист низки важливих державних об'єктів, у т. ч. від терористичних посягань. Очевидно, що норми зазначених законів мають бути приведені у відповідність, а Національна гвардія України включена до переліку суб'єктів боротьби з тероризмом [6, с. 27].

Вимагатиме вдосконалення і антитерористичне законодавство. Так, на законодавчому рівні слід передбачити процедуру визнання організації терористичною; вдосконалити механізм зупинення фінансування терористичної діяльності; використання сучасних інтелектуальних систем безпеки. Окремої уваги вимагатиме питання законодавчого закріплення єдиної загальнодержавної системи захисту критичної інфраструктури, формування переліку об'єктів, що вимагають посиленого захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глобальная контртеррористическая стратегия ООН. URL: https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/ru/un-global-counter-terrorism-strategy (дата звернення: 24.03.2020).

2. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія; за заг. ред. проф. В. В. Голіни. Харків : Право, 2016. 192 с.

3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638- IV [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638–15 (дата звернення: 25.03.2020).

4. Генеральна Асамблея ООН впровадила глобальну контртерористичну стратегію. URL: http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentr/news/2051-2006-09-19-11-31-45-generalna-asambleya-oon-vprova (дата звернення: 25.03.2020).

5. Головкін Б. М. Види злочинності. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. №. 18. С. 14–21. – Режим доступу: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/08/golovkin_18.pdf (дата звернення: 26.03.2020). – Заголовок з екрана.

6. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / [Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є.]; за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ: НІСД, 2017. 60 с.

7. Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92. Електрон. ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92–2016-%D0%BF.

8. Захист критичної інфраструктури та безпека проведення масових публічних заходів. Аналітична записка. Електрон. ресурс. – Режим доступу: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/zahyst_bezpeka-47b6f.pdf.

9. Сметаніна Н. В., Чаплінська О. В. Сучасна стратегія запобігання тероризму в Україні. *Право і суспільство*. 2019. № 2/2. С. 193–199.

10. Мокляк В. В. Сучасна стратегія запобігання терористичній діяльності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 279–283.

Степанюк А. Ф.,
д.ю.н., професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РІВЕНЬ БЕЗПЕКИ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ

Згідно статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Рівень захищеності особи суспільства і держави є виразом суспільної безпеки як складової національної безпеки.

Певні аспекти безпеки і захищеності врегульовані нормами кримінально-виконавчого права. Так, захист інтересів особи, суспільства і держави визначений метою кримінально-виконавчого законодавства (ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК). Ст.7 КВК, визначаючи основи правового статусу засуджених, декларує, що держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку. ст. 10 КВК деталізує право засуджених на особисту безпеку. Частина 4 ст. 11 КВК вказує на те, що виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів

безпеки. У частині 1 ст. 102 КВК режим у виправних і виховних колоніях визначений як встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує, зокрема, безпеку засуджених і персоналу. ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» зобов'язує посадових та службових осіб органів та установ виконання покарань забезпечувати безпеку засуджених і осіб узятих під варту, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про пробацію» метою пробації є забезпечення безпеки суспільства. Положення про центральну та міжрегіональну комісії з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, яке було затверджене Наказом Міністерства юстиції України 27.02.2017 року, передбачає, що міжрегіональна комісія визначає рівень безпеки виправної колонії особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк.

Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 13 вересня 2017 року, реалізація якої розрахована на період до 2020 року, передбачає, що система пробації здатна забезпечити баланс між безпекою суспільства, запобіганням злочинам і реабілітацією правопорушників. Концепція передбачає, що в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах мають бути запроваджені сучасні технічні засоби нагляду, які б відповідали вимогам безпеки суспільства та гарантували безпеку персоналу та засуджених, а поліпшення заходів безпеки в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах має метою створення умов для забезпечення дотримання прав та законних інтересів засуджених і осіб, узятих під варту, приведення умов їх тримання у відповідність з вимогами законодавства та європейських стандартів [1].

Європейські в'язничні правила (далі – ЄВП) дають уявлення, в яких умовах повинно відбуватися покарання у виді тюремного ув'язнення (позбавлення волі) співвідносно з забезпеченням безпеки. Так, ЄВП наголошують, що застосування вироків про ув'язнення і поводження з ув'язненими потребують дотримання вимог безпеки і дисципліни, а також забезпечення умов ув'язнення, що не порушують людської гідності. ЄВП виходять

з того, що якнайшвидше після прийому до місця ув'язнення повинен бути визначений відповідний рівень безпеки для ув'язненого; повинна бути визначена погроза безпеки, яку представляє ув'язнений; розподіл ув'язнених має відповідати вимогам безпеки; розміщення всіх ув'язнених повинно проходити в умовах найменш обмежувальних заходів безпеки, сумісних з ризиком їхньої втечі чи нанесення шкоди собі або іншим особам; контакти ув'язнених із зовнішнім світом можуть бути піддані обмеженням і контролю, необхідним з точки зору вимог продовження кримінального процесу, підтримки порядку, безпеки, запобігання правопорушенням і захисту жертв злочинів; ув'язненим має бути дозволено зв'язуватися зі ЗМІ, якщо немає переконливих причин для того, щоб забороняти це з розумінь безпеки; ув'язнені відповідно до вимог гігієни, порядку і безпеки мають право купувати товари, включаючи продукти харчування і напої; порядок у в'язниці має підтримуватись, приймаючи до уваги вимоги безпеки і дисципліни, а також надання ув'язненим умов життя, заснованих на повазі людської гідності; відповідно до вимог порядку і безпеки ув'язненим має бути дозволено обговорювати питання, що стосуються загальних умов тримання; заходи безпеки, застосовані до індивідуальних ув'язнених, повинні бути мінімально необхідними для їхнього безпечного ув'язнення; безпека, що забезпечується фізичними бар'єрами й іншими технічними засобами повинна доповнюватися динамічною безпекою, що забезпечується аварійним персоналом співробітників, які знають ув'язнених, що знаходяться під їх контролем; якомога швидше після прийому до в'язниці ув'язнені повинні пройти оцінку для визначення небезпеки, що вони створюють для суспільства у випадку втечі; ризику того, що вони будуть пробувати втекти або самостійно, або за допомогою ззовні; кожен ув'язнений має утримуватися в умовах безпеки, що відповідають цим рівням ризику; якомога швидше після прийому ув'язнених до тюремного закладу, ув'язнені повинні пройти оцінку, щоб визначити, чи є вони небезпечними для інших ув'язнених, персоналу в'язниці чи інших осіб, що працюють у в'язниці чи відвідують її, чи є ймовірність того, що вони заподіють шкоду самим собі; повинні вживатися заходи для гарантії безпеки ув'язнених, персоналу в'язниці і усіх відвідувачів і зведення до мінімуму ризику насильства й інших подій, що несуть погрозу безпеці; дисциплінарним правопорушенням може вважатися тільки поведінка, що загрожує порядку і безпеці [2].

Багатоманітність розуміння необхідності забезпечення безпеки в місцях ув'язнення, що відображена у приведених вище рекомендаціях ЄВП,

показує важливість, актуальність і значущість втілення відповідних варіантів безпеки й у діяльності вітчизняних установ виконання покарань.

На наш погляд, насамперед потребує свого вирішення та приведення до міжнародних стандартів у сфері поводження із засудженими процедура визначення рівня безпеки виправних колоній. Як зрозуміло з приведених вище рекомендацій, є фізична і динамічна безпека, а рівень безпеки має залежати від оцінки ризику потенційної небезпеки, яку створить для суспільства ув'язнений у випадку втечі, та з'ясування того, чи схильний він до втечі. Визначення ступеню ризику (мінімальний, середній чи максимальний) є вирішальним критерієм для визначення рівня безпеки в'язниці – мінімальний, середній і максимальний.

Аналіз Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 27.02.2017 року [3], показує наскільки далекою від рекомендацій ЄВП є вітчизняна практика визначення засудженим рівня безпеки виправних колоній, оскільки вона абсолютно не враховує ступінь ризику як критерій класифікації і розподілу позбавлених волі потенційну небезпеку для суспільства у разі втечі засудженого з місць позбавлення волі.

Між тим в Україні вже є досвід визначення ризику небезпеки для суспільства і окремих осіб, як потенційно можливої небезпеки внаслідок протиправної поведінки, що визначається співвідношенням ризику шкоди та ризику вчинення повторного кримінального правопорушення. Такий досвід накопичений службою пробації, яка успішно застосовує Методичні рекомендації оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень), які були затверджені Наказом Міністерства юстиції України 26.06 2018 року № 2020/5. Згідно з цими Методичними рекомендаціями приймаються до уваги фактори ризику – науково визначені та прийняті у світовій практиці пробації характеристики засудженої (обвинуваченої) особи та сфер її життєдіяльності, які найбільше впливають на ймовірність виникнення протиправної поведінки [4]. На наш погляд саме така методика, що враховує ступінь ризику для суспільства, має бути взята за основу при визначенні рівня безпеки виправної колонії. Треба відмітити, що перші кроки у цьому напрямку вже здійснюються, оскільки у лютому 2020 року

персонал п'яти виправних колоній взяв участь у тренінгу: «Пілотування інструменту оцінки ризиків та потреб у роботі із засудженими в установах виконання покарань». Цей пілотний проєкт став можливим, тому що протягом 2019 року групою експертів та представників Адміністрації ДКВС України, державної установи «Центр пробації», Проектного офісу з питань пробації Міністерства юстиції України, проекту «Право» Європейського Союзу та інших національних громадських організацій було розроблено інструмент «Оцінка ризиків та потреб дорослих засуджених».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція реформування(розвитку) пенітенціарної системи України. Схвалено розпорядженням Кабінету міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654–2017-%D1%80. (Дата звернення: 02.03.2020).

2. Європейські в'язничні правила (Рекомендація № R (2006) 2 Комітету міністрів держав-учасниць) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032. (Дата звернення: 02.03.2020).

3. Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 27.02.2017 р. № 680/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0265–17. (Дата звернення: 02.03.2020).

4. Методичні рекомендації оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень) Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 26.06 2018 року № 2020/5 URL: http://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-%D0%9C%D0%AE-%E2%84%96-2020_5-%D0%B2%D1%96%D0%B4–26.06.2018-%D0%9F%D1%80%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf (Дата звернення: 02.03.2020).

Стрільчук В. О.,
курсант Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАТИ ТА НЕДОЛІКИ

Сучасне життя неможливо уявити без ґаджетів та мережі Інтернет. Більшість операцій вже здійснюються не виходячи з дому. Як вважають фахівці-правники, настав час для того, щоб розвивати електронну демократію й в Україні. Тому, на нашу думку, досить актуальним є питання запровадження системи електронного голосування в Україні.

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» від 8 листопада 2017р. № 797-р передбачає формування політичних, організаційних, технологічних та ідеологічних умов розвитку електронної демократії в Україні. Для ефективного функціонування електронних систем голосування, необхідно перш за все запровадити нормативно-правове забезпечення розвитку електронної демократії, ресурсно забезпечити розвиток електронних систем, а також здійснити доступ населення до технічних засобів. Також концепція передбачає низку заходів щодо її реалізації, які мають бути проведені у 2018–2020 роках.

Електронні системи голосування окремі європейські держави вже активно використовують. Яскравим прикладом цього є країна Естонія, яка запровадила цю систему ще на місцевих виборах у 2005 році. Проте, традиційна процедура була збережена. Вже на парламентських виборах у 2015 році та муніципальних виборах 2017 року кількість виборців, які скористалися послугами інтернет-голосування зросла до 30%. На нашу думку, інтернет-голосування значно підвищує довіру населення до результатів виборів, прискорює підрахунок голосів, а також враховує інтереси людей, які мають обмежені можливості. Тенденція до все більш широкого використання системи електронного голосування підтверджує позитивне ставлення населення Естонії до вказаної процедури.

Також є цікавим досвід Швейцарії, яка запустила перші електронні вибори на блокчейні. При цьому слід зазначити, що Європейський Союз є явно прогресивнішим в цьому плані. На початку 1990-х років Міністер-

ство внутрішніх справ Голландії запровадило електронне голосування, а у 2000 році майже 90% голландських виборців використали обладнання для перфорації, безпосереднє електронне голосування. На жаль, внаслідок тиску з боку противників електронних технологій, на виборах у 2008 році в Голландії повернулися до традиційних паперових бюлетенів. А у Бельгії у 2012 році успішно використовувалися системи електронного голосування для парламентських виборів.

Проте, незважаючи на оптимістичні настрої, існує велика ймовірність того, що Україна зіткнеться з труднощами під час запровадження цієї системи. Зокрема, це стосується забезпечення принципу особистого голосування. Для цього можна використовувати електронні паспорти або електронні підписи. При цьому варто враховувати, що нажаль, більшість українців не має електронного підпису, а система зчитування ID-карток досі працює не повною мірою.

Щодо сприйняття результатів голосування або легітимності результатів таких електронних виборів, то вони безпосередньо залежать від рівня довіри населення до їх організаторів. Для цього держава не тільки повинна виключити ризик маніпуляції, а й попередити несанкціоноване втручання в роботи системи голосування. Також проблемою може стати те, що більшість населення похилого віку не мають сучасних гаджетів або не вміють користуватися ними.

Проаналізувавши досвід Естонії, Голландії, Бельгії, Швейцарії та сучасне підґрунтя для запровадження системи електронного голосування в Україні, нами були зроблені наступні висновки. Дійсно, розвиток електронної демократії в Україні має відбуватися, оскільки це значно підвищить довіру населення до результатів виборів та до самої процедури їх проведення. Проте, існує низка потенційних перешкод, які можуть заважати нормальному запровадженню цієї процедури на цьому етапі розвитку нашої країни. Хоча як показує досвід інших держав, запровадження системи електронного голосування є реальним та досить ефективним, що потрібно враховувати і Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1.Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» від 8 листопада 2017 р. № 797-р.

2.Сіденко І. Г. Перспективи впровадження електронного голосування в Україні/ І. Г. Сіденко. – Режим доступу: http://www.kbuapa. kharkov.ua/e-book/conf/2012–2/doc/1/12.pdf

3.ТурчинЯ.Б. Світовий досвід у реалізації концептуальних засаделектронного голосування / Я. Б. Турчин // Гілея. – К.: ВІР УАН,2013. – Вип.73. – С.308–310.

***Науковий керівник: Гончаренко Г. А.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент спеціальної кафедри № 1 «Правові засади державної безпеки» Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна*

Тарасюк А. В.,
кандидат юридичних наук

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ

Питання поняття та класифікації викликів і загроз інформаційної безпеки так і не знайшло свого рішення. У той же час, актуальність даного аспекту не викликає сумнівів, в зв'язку з чим робиться спроба проведення класифікації видів викликів і загроз інформаційної безпеки – в ключі досліджуваного предмета – до безпеки особи. Тобто мова про ту сукупність умов і факторів, які створюють реальну небезпеку порушення інформаційної безпеки особи.

Дослідженням поняття та класифікації викликів і загроз інформаційної безпеки особи займалося багато зарубіжних і вітчизняних науковців, серед них А. К. Жарова, А. М. Тарасов, А. В. Шамраєв, Л. К. Терещенко, О. Г. Рогова, Г. Г. Камалова та інші.

Підійти до класифікації видів і форм загроз безпеки особи в глобальному інформаційному суспільстві можна з урахуванням різних підстав. По-перше, має значення мета, яку переслідують джерелом тієї чи іншої загрози. За даним критерієм можна виділити загрози, що переслідують цілі: а) вплив на свідомість особи, на її психологічний стан; б) надання деструктивності, що завдає шкоди впливу на здоров'я особи (наприклад, шляхом поширення в обіг заборонених лікарських засобів, тощо); в) ово-

лодіння особистою інформацією, в тому числі – з метою використання її в протиправних цілях; г) поширення ідеології тероризму, радикальних ідей в мережі Інтернет; д) впливу на статеву недоторканість і статеву свободу особи; е) фінансового шахрайства, ж) розвитку антигромадських стереотипів поведінки, тощо.

Серед наведених видів загроз інформаційній безпеці найпотужніше поширення сьогодні набуло фінансове шахрайство, про що свідчать конкретні дані міжнародних лабораторії, які наводить в одній зі своїх робіт А. В. Жданов: «приблизно 20% інтернет-користувачів при здійсненні банківських операцій і онлайн-покупок як мінімум два рази ставали жертвами кіберзлочинців, втрачаючи при цьому грошові кошти» [1].

Так, загрози можуть виходити ззовні, тобто бути зовнішніми, або – виходити від самої людини (внутрішні загрози). Приклад внутрішньої загрози – відкриття доступу до особистої інформації необмеженому числу осіб самим користувачем в соціальних мережах. Прикладами зовнішніх загроз можуть виступати численні способи злому персональних комп'ютерів з метою крадіжки особистих даних і паролів.

А. В. Шамраєв зазначає, що залежно від характеру впливу, критерієм виникнення загрози інформаційної безпеки особи можуть бути ненавмисними, випадковими, викликаними, наприклад, технічними збоями, або – навмисно, цілеспрямовано створюють небезпеку, що заподіюють шкоду, що веде до несприятливих наслідків для особи [6, с. 17].

Так, виключно умисний характер – інформації, поширюваної за допомогою мережі Інтернет, забороненої до поширення в нашій країні. З метою обмеження доступу до сайтів, що містять таку інформацію, створена Єдина автоматизована інформаційна система «Єдиний реєстр доменних імен, покажчиків сторінок сайтів в інформаційно-телекомунікаційній мережі Інтернет і мережевого адресу, що дозволяють ідентифікувати сайти в інформаційно-телекомунікаційній мережі Інтернет , що містять інформацію, поширення якої в Україні заборонено».

О. Г. Рогова звертає увагу, що в якості підстави для класифікації загроз інформаційній безпеці особи окремо можна виділити джерела загроз в мережі Інтернет. В якості таких загроз виступають: небезпечні інтернет-сайти (ряд пошукових сервісів передбачають різні способи інформування користувачів про рівень благонадійності того чи іншого сайту), фішингові сайти, шкідливе програмне забезпечення, спам-розсилки, шахрайські сайти, що рекламуються з метою отримання прибутку (фінансові піраміди, так звані фальшиві інтернет-магазини, тощо) [5, с. 512].

Безумовно, загроза інформаційної безпеки особи може бути визначена і всередині конкретного правового інституту – наприклад, інституту персональних даних. Так, Г. Г. Камаловою виділені такі загрози, як: а) впровадження та використання операторами інформаційних технологій, спрямованих на збір і поширення інформації, що відноситься до суб'єктів персональних даних, обробка яких не відповідає цілям їх первісного збору; б) поява в системі законодавства України в галузі персональних даних сегмента нормативних правових актів, що не відповідає положенням Закону України «Про захист персональних даних»; в) зростання числа фактів неправомірної обробки персональних даних щодо чутливої інформації (біометричні і спеціальні категорії персональних даних, персональні дані неповнолітніх); 4) пропаганда моделей поведінки громадян, спрямованих на вільне поширення персональних даних [2, с. 8].

Таким чином, підбиваючи підсумки вище проаналізованої інформації, ми можемо запропонувати таку класифікацію викликів та загроз для особи в сучасному інформаційному суспільстві:

– *залежно від мети:* вплив на свідомість особи, на її психологічний стан; надання певної деструктивності, що завдає шкоду щодо впливу на здоров'я особи (наприклад, шляхом поширення у обіг заборонених лікарських засобів тощо.); оволодіння особистою інформацією, в тому числі – з метою використання її в протиправних цілях;

– *залежно від джерела загрози* – загрози безпеці особи, які виходять від: злочинців і злочинних співтовариств, діяльність яких спрямована на крадіжку особистої інформації, персональних даних, на розкрадання чужого майна шляхом шахрайства в сфері комп'ютерної інформації; націоналістичних, релігійних, етнічних та інших організацій і структур, які використовують інформаційно-телекомунікаційні технології для терористичної діяльності;

– *залежно від розташування джерела загрози щодо самого об'єкта*: загрози можуть виходити ззовні, тобто бути зовнішніми; загрози, які виходять від самої людини (внутрішні загрози).

Джерела загроз в мережі Інтернет: небезпечні інтернет-сайти (ряд пошукових сервісів передбачають різні способи інформування користувачів про рівень благонадійності того чи іншого сайту); фішингові сайти; шкідливе програмне забезпечення; спам-розсилки; шахрайські сайти, що рекламуються з метою отримання прибутку (фінансові піраміди, фальшиві інтернет-магазини, тощо)

Загрози інформаційної безпеки новітнього типу: загрози, які виходять від спеціальних файлів куки (від англ. Cookie); погрози, спрямовані на трафік віртуальної валюти Bitcoin; загрози конфіденційності персональних даних внаслідок новітньої технології онлайн-реклами Real-TimeBidding (RTB).

Звичайно, при реалізації проекту створення об'єднаної картотеки справ судів загальної юрисдикції, з урахуванням специфіки вирішуваних справ і вимог вилучення з текстів рішень судів загальної юрисдикції інформації, яка розкриває персональні дані процесу, для особи існує реальна небезпека проблем недобросовісного використання її персональних даних.

Так, приклади масованих кібератак, здатних привести до серйозних наслідків в формах витоку службової інформації, персональних даних, збоїв в роботі банків і автоматизованих систем управління виробничими і технологічними процесами критично важливих об'єктів інфраструктури держави відомі і широко обговорюються.

Отже, на основі наукового дослідження нових викликів і загроз та виявлення небезпечних тенденцій інформаційної безпеки в умовах в глобального інформаційного суспільства здається можливим враховувати такі критерії як джерело тієї чи іншої загрози, залежно від джерела виклику (загрози), характер розташування джерел загрози щодо самого об'єкта (ззовні або всередині), а також характер впливу. Це дозволило сформувати авторський підхід до класифікації видів викликів і загроз інформаційної безпеки особи з метою вдосконалення системи правового забезпечення інформаційної безпеки особи в Україні.

Аналіз застосовуваних інформаційних технологій дозволив зробити висновок про наявність особливої групи загроз, що виникають у сфері цифрової економіки, розвитку фінансово-кредитних відносин (пов'язаних з обігом електронних грошових коштів, криптовалюта BitCoin, LitCoin, OneCoin, інших різновидів криптовалюта, загроз конфіденційності персональних даних внаслідок новітньої технології онлайн-реклами Real-TimeBidding (RTB), загроз, що виходять від спеціальних файлів кукі (cookie).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жданов А. В. Інтернет, ЗМІ та кібердифамація: Актуальні проблеми. *Проблемний аналіз та державно-управлінське проектування*. 2012. №5 (25) [Електронний ресурс] // http://cyberleninka.ru/article/n/internet-smi-i-kiberdiffamatsiya-aktualnye-problemy

2. Камалова Г. Г. Біометричні персональні дані: визначення та сутність *Інформаційне право*. 2016. № 3. С. 8–12.

3. Наумов В. Б. Право та Інтернет: Нариси теорії і практики. *Університетські записки*. 2012. С. 68–95.

4. Полякова, Т. А. Правове забезпечення інформаційної безпеки при побудові інформаційного суспільства в Україні: дис. … докт. юрид. наук / Т. А. Полякова. Москва, 2018. 246 с.

5. Рогова О. Г. Захист персональних даних у законодавстві Європейського Союзу та України. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 3 (34). С. 511–514.

6. Шамраєв А. В. Правове регулювання інформаційних технологій. *Актуальні проблеми міжнародного права.* 2013. № 3 (1). С. 15–18.

Таволжанський О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ: ДЕЯКІ СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІСНУВАННЯ

На початку XXI ст. бурхливий розвиток цифрових технологій і їх поширення практично на всі сфери життєдіяльності людини зумовили виникнення нових суспільних відносин. Україна робить дієві кроки з метою інтеграції до світового діджитал-середовища. Так, своїм розпорядженням Уряд схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердив план заходів щодо її реалізації. Злочинність у віртуальному просторі – явище нове, але частина злочинів, скоєних у сфері високих технологій, – це відомі крадіжки, шахрайства, вимагання. І для дослідження проблеми кіберзлочинності необхідно окреслити визначення таких явищ, як віртуальний простір, кіберзлочинність, комп'ютерні злочини, кібертероризм тощо, щоб відмежувати їх один від одного і від суміжних понять [1].

Сьогодні в суспільстві відбуваються інтенсивні процеси інформатизації та інтелектуалізації, інформаційне суспільство формується прискореними

темпами, особливістю якого є комп'ютеризація всіх сфер людського життя. Останнім часом комп'ютерні технології та комп'ютерні системи використовуються в більшості злочинів як засіб їх вчинення. Адже злочинці не відстають від вимог часу, і активно використовують комп'ютер як засіб вчинення злочинів. Особливо це стосується незаконного обігу предметів, обмежених у цивільному русі – зброї, наркотиків, порнографії тощо. Використання Інтернету приваблює злочинців з кількох причин. Перша причина – анонімність – без особистого контакту шанс бути затриманим правоохоронними органами значно зменшується.

Правову основу забезпечення кібербезпеки України становлять: Конвенція про кіберзлочинність, інші міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Конституція України, закони України щодо основ національної безпеки, засад внутрішньої і зовнішньої політики, електронних комунікацій, захисту державних інформаційних ресурсів та інформації (зокрема, Закони України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про основи національної безпеки України», «Про боротьбу з тероризмом»), укази Президента України (зокрема, Указ «Про рішення РНБО від 27 січня 2016 року «Про стратегію кібербезпеки України»), акти Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України».

У сучасному українському суспільстві наростають процеси ентропії, хаосу і непередбачуваності буття. Одночасно збільшується діапазон ризиків і загроз для учасників суспільних відносин. Частина з них носить об'єктивний характер. Решта – виникає у результаті соціальної взаємодії чи унаслідок цілеспрямо- ваного впливу одних людей на свідомість та поведінку інших [2].

Відповідні зміни відбуваються і інших сферах суспільного життя. Роботизація та автоматизація виробничого процесу повинні бути спрямовані на полегшення та поліпшення життя та здоров'я працівників, зокрема шляхом зменшення робочих місць у шкідливих, шкідливих та складних умовах праці, що вимагає відповідних змін до законодавства про працю. Вільний від робочого часу, що з'явився завдяки роботизації та автоматизації виробничого процесу, повинен бути спрямований на підготовку робітників, а також він повинен отримати свою нормативну консолідацію [4]. Це в свою чергу впливає на суспілство не лише з позитивної сторони

спрощуючи наше життя, Роботизація також зумовлює збільшення такого негативного явища, як безробіття. Антисуспільна сутність злочинності полягає у заподіянні істотної шкоди правам і свободам людини, суспільним благам та загальним інтересам, у ство- ренні стану небезпеки у суспільстві в цілому. Злочинність проявляється через вчинення кримінальних правопорушень (злочинів і проступків), різних за соціальною спрямованістю, суспільною небезпечністю та наслідками. Однак це можуть бути й інші, поки що не криміналізовані форми об'єктивно небезпечної поведінки людей у суспільстві та кіберпросторі [5].

Перепоною зазначеної соціальної корозії є впровадження новітніх технологій, інноваційних розробок удосконалення виробництва, відкритість та публічність інформації щодо проектів та рішень місцевих органів влади, що регламентують підприємницьку діяльність [7]. З кримінологічної точки зору кіберзлочинність як явище це не лише злочини визначені у глобальній мережі Інтернет, це і всі види злочинів вчинених в інформаційно- комунікаційній сфері, де відносини захисту інформації, інформаційні ресурси, обладнання, тощо можуть виступати об'єктом, предметом чи засобом злочинних посягань, реальністю, в якій відбуваються правопорушення і засобом або знаряддям злочину [8].

Національна система кібербезпеки має насамперед забезпечити взаємодію з питань кібербезпеки державних органів, органів місцевого самоврядування, військових формувань, правоохоронних органів, наукових установ, навчальних закладів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, які здійснюють діяльність у сфері електронних комунікацій, захисту інформації та є власниками (розпорядниками) об'єктів критичної інформаційної інфраструктури. Адже забезпечення кібербезпеки неможливо здійснювати без державного стратегічного планування як функції державного управління, що визначає мету, завдання, пріоритети та комплекс заходів щодо реалізації державної політики в зазначеній сфері [3]. Національні реалії кіберсфери свідчать про ряд невирішених завдань, що унеможливлюють створити ефективну систему протидії загрозам у кіберпросторі. До таких належать, зокрема, відсутність Центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, який би на національному рівні здійснював координацію різних суб'єктів у тому числі правоохоронних органів та інших силових відомств під час боротьби з кіберзлочинністю, відсутність кадрових запасів належного рівня, не готовність на державному рівні

в матеріальному, технічному та організаційному рівнях підтримувати перегони в цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінологія : підручник / Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. Ю. Шостко та ін.; за ред. Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2020. – С 251.

2. Головкін Б. М. Віктимна поведінка жертв злочинів. Проблеми законності. 2016. Вип. 135. С. 124–135. doi: https://doi.org/10.21564/2414-990x.135.83130

3. Таволжанський О. В. Основи державної кіберполітики України: формування та реалізація. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Серія Право. 2017. № 4 (16). С. 158–164

4. Kostyuchenko, O. E., Kolesnik, T. V., Bilous, Z. V., and Tavolzhanskyi, O. V. 2019. Robotization of manufacturing process: economic and social problems and legal ways of their solution. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice 3(30): 454–462.

5. Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології //Проблеми законності. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2020. № 149. С. 168–184.

6. OVCHARENKO, MYKOLA O; TAVOLZHANSKYI, OLEKSII V; RADCHENKO, TETIANA M; KULYK, KATERYNA D; SMETANINA, NATALIIA V. Combating Illegal Drugs Trafficking Using the Internet by Means of the Profiling Method**.** Journal of Advanced Research in Law and Economics, [S.l.], v. 11, n. 4, p. 1296–1304, june 2020. ISSN 2068-696X. Available at: https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/5326. (VOL 11 NO 4 (2020): JARLE VOLUME XI ISSUE 4(50) SUMMER 2020).

7. Таволжанський О. В. Цифровізація публічних послуг як основний інструмент протидії корупції / О. В. Таволжанський // Запобігання корупції у приватному секторі : матеріали наук. – практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створен- ня НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса (м. Харків, 1 лип. 2020 р.). – Харків : Право, 2020. – 214 с

8. Таволжанський О. В. Питання визначення кіберзлочинності в умовах розбудови інформаційного суспільства / О. В. Таволжанський // The Journal of Eastern European Law = Журнал східноєвропейського права. – 2017. – № 45. – P. 97–103.

Тімофєєва Л. Ю.,
науковий співробітник науково-дослідної частини, викладач кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», адвокат, медіатор, кандидат юридичних наук

ЦІНА БЕЗПЕКИ ТА СВОБОДИ: РОЗДУМИ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ МАЙБУТНЬОГО

Сучасне кримінальне право стоїть на порозі реформування. Серед завдань кримінального права виокремлюється зокрема захист прав та свобод людини та громадянина, а також попередження вчинення нових злочинів. Тобто кримінальне право спрямовано на те, щоб злочинів було менше, а людина відчувала себе безпечніше. Це питання висвітлено не тільки в кримінально правовій доктрині (В. М. Куц, Н. А. Савінова, ВО. Туляков, П. Л. Фріс), але також в художніх творах (Д. Оруел). Проте залишається відкритим поле для пошуку ефективних способів забезпечення балансу безпеки та свободи.

Д. Оруел у своєму футуристичному романі «Еквілібріум» демонструє модель світу без війн, жорстокості та без емоцій. Спроможність відчувати, будь-яким чином емоційно реагувати на дійсність кваліфікується як «емоційний злочин» та піддається страті. Для пригнічення емоцій люди вживають препарат «Прозіум». За його не вживання людина також піддається «процедурі». Вважається, що саме емоції є причиною тяжких злочинів, війн тощо. За цим романом відмова від емоцій є ціною безпеки. По суті це відмова від людської сутності, адже людині притаманна чуттєвість. Сенс людського існування в тому, щоб вільно робити вибір правомірної поведінки, реалізуючи таким чином свою свободу.

Не менше лякає тотальне спостереження та контроль людини за романом Оруела «1984». У цьому романі описується тоталітарний режим з його переписуванням історії, зомбуванням людей патріотичними лозунгами партії. У такому світі немає законів та покарань. Партія затримує людей за думки – «думки-злочини». У такій державі є Міністерства Правди (яке займається неправдою), Любові (займається катуваннями), Думок (аналог поліції), Миру (займається війною). Люди не повинні відчувати нічого крім любові до партії та ненависті до ворогів.

На жаль, ці романи не є фантастичними. Вони, хоча і гіперболізовано, але демонструють реальні події в історії України та світу.

Наприклад, у сучасному Китаї діє система оприлюднення приватної інформації в публічному доступі, відповідно до якої формується «рейтинг людини» та враховується при прийнятті на роботу, що є формою контролю приватної інформації. У зв'язку з протидією Коронавірусу з 24 лютого 2020 р. у Китаї введено вимогу щодо реєстрації під реальним ім'ям для поїздок в громадському транспорті, що також сприяє контролю пересування громадян.

В Україні (хоча і не офіційно) для окремих посад особа перевіряється, в тому числі через соціальні мережі та ЗМІ (наприклад, для роботи в Антикорупційному суді). Звичайні користувачі інтернету вже зараз активно користуються програмами ідентифікації місця знаходження людини за допомогою мобільного телефону, програмами, які дозволяють переглядати контакти в мобільному телефоні іншої особи тощо. Все це порушує приватність та неприйняття потреб іншого. Але наскільки ми готові поступатись своєю свободою та приватністю в майбутньому заради безпеки держави та спрощення виконанню нею своїх функцій через тотальний контроль.

Людина відчуває себе безпечно, в тому числі тоді, коли у неї є контроль власного життя, вона фінансово спроможна себе забезпечити їжею, житлом, має можливості для розвитку тощо. Кримінальна відповідальність в даний час складається із взаємних прав та обов'язків між державою (законність і справедливість), правопорушником (покаранням), жертвами (справедливе поводження) і третіми особами (когнітивний контроль). Взаємні права означають, що потрібно будувати кримінальні норми у напрямку ефективної зміни поводження з людиною з урахуванням потреб усіх учасників[1]. Це можливо за допомогою медіаційних та діалогових практик.

Папа Римський Франциск II виступив перед юристами 15 листопада 2019 р. на XX Конгресі Міжнародної асоціації кримінального права у Ватикані та зазначив, що наші суспільства покликані просуватися до моделі справедливості, заснованої на діалозі, щоб, де це було можливо, зв'язки, пошкоджені злочином, могли бути відновлені та збитки відшкодовані. На думку Папи Римського це не утопія, але, безумовно, великий виклик (Pope Francis 2019).

---

[1] Tuliakov V. «Eurocrimpol» project: methodology of analysis. Кримінальне право в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 травня 2018 року. Одеса: НУ «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права, 2018. С. 65.

Це виклик в тому числі через те, що держава забрала у людини конфлікт (Н. Крісті). Людина звикла звертатись до суду, правоохоронних органів та ін. для вирішення ситуацій, які виникають у житті. Та часто такі ситуації спровоковані самою людиною та можуть бути вирішені без втручання влади. Разом з тим, звичка залишається звичкою, адже «держава краще знає, що потрібно людині». Але за людину ніхто не знає краще як їй потрібно жити та за яких умов вона відчуває себе безпечно.

У контексті кримінального права відновні практики дають можливість суб'єктам приймати безпосередню участь у вирішенні важливих питань у своєму житті, а також сприяє збалансовано спрямованій реалізації принципу гуманізму щодо суб'єктів кримінальних правовідносин (особи, яка вчинила злочин, потерпілого, держави, третіх осіб).

При здійсненні відновних та діалогових практик виникає «*ефект присутності*» при зустрічі з Іншим (Gumbrecht 2004). Те саме стосується визнання досвіду насильства іншого, зокрема потерпілого та особи, яка вчинила злочин. Присутність передбачає те, що сторони здатні почути один одного та можливо зрозуміти. На думку С. Г. Мейсон, справжня реформа вимагає драматичних, тотальних змін: скасувати тюрми, поліцію, саме кримінальна право, відмовитися від теорій справедливості з підручників і звернути увагу на життєвий досвід тих, хто безпосередньо постраждав.

«Скасувати», як видається, вживається дещо гіперболізовано, адже за певних умов кримінальне право необхідно та необхідно втручання держави. Разом з тим, також необхідно виховувати культуру діалогу в державі, щоб люди звикали покладатись на себе більше, більше звикали до відповідальності за власне життя.

Діалог сприяє прийняттю Іншого через досвід рани, заподіяної злочином, прийняття різності людей, різного сприйняття дійсності та рішень щодо власної поведінки.

Кримінальне право є публічною галуззю права і покарання неминуче в певних ситуаціях. Проте по окремих категоріях справ відновні, діалогові, медіаційні підходи та практики, а також інші форми мирного розв'язання конфліктів вкрай важливі та є ефективними засобами кримінально-правового регулювання, тому уявляється необхідним їх популяризація та нормативне врегулювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Gumbrecht, Hans Ulrich (2004). Production of Presence. What Meaning Cannot Convey. Stanford, California: Stanford University press.

2. Pope, Francis. (2019). Address of his holiness Pope Francis to participants at the World Congress of the International Assotiation of Penal Law. Sala Regia, 15 November, http://www.siracusainstitute.org/app/wp-content/uploads/2019/11/ADDRESS-OF-HIS-HOLINESS-POPE-FRANCIS.pdf. (перевірено 14 лютого 2020).

3. Sandra G. Mayson. The Concept of Criminal Law. Criminal Law and Philosophy Vol. : (0123456789), https://doi.org/10.1007/s11572-020-09530-z1 Springer Nature B. V.

4. Tuliakov V. «Eurocrimpol» project: methodology of analysis. Кримінальне право в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 травня 2018 року. Одеса: НУ «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права, 2018. С. 64–66.

Тимошенко В. І.,
д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, Національна академія внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА У ВЧЕННІ НІЛЬСА КРІСТІ

Безпека суспільства нині стала глобальною проблемою, актуальною для кожної держави і світового співтовариства загалом. Соціальна нестабільність, дисбаланси політичного та організаційного характеру, економічні проблеми, регіональний сепаратизм, корупція, збої у роботі правоохоронної системи, деформація правосвідомості – все це загрожує безпеці суспільства. Причому внутрішні загрози є найбільш небезпечними. Якщо зовнішні загрози зазвичай єднають суспільство, мобілізують його на самозахист, то загрози внутрішні руйнують соціокультурну, нормативно-інституційну сферу, що відкриває шлях до аномії, розвитку всіх форм соціальної девіації, маргіналізації та криміналізації суспільства. Злочинні елементи за таких умов реально відіграють роль у суспільному житті, навіть загрожують основам державності. Найбільшу небезпеку складають такі кримінальні загрози як екстремізм, тероризм, розпалювання етнічної або національної ненависті, розширення масштабів організованої злочинності, незаконний обіг зброї і наркотичних засобів. З цим усім має

боротись держава. А чи може сама держава загрожувати безпеці своїх громадян? Відповідь на це запитання намагався дати видатний норвезький кримінолог і соціолог Нільс Крісті (1928-2015), що досліджував проблеми злочинності, злочину і покарання у сучасному світі.

Н. Крісті прагнув зрозуміти і пояснити будь-яке, навіть нелюдське і нерозумне діяння. Він виходив із того, що вчинки людини чимось пояснюються, вони можуть бути вимушені, зумовлені соціальними проблемами, можуть являти собою відчайдушну вимогу компенсації за те, що людина стає залежною від суспільства, перетворюється, за його словами, на «пацієнта». А роль «пацієнта» означає бути поза цілим. До того ж, на думку вченого, немає таких людських діянь, які за своїм змістом були б «злочинними». Так, вбивство може бути як злочином, так і подвигом, якщо це вбивство ворога на війні. Злочин не існує як самостійна сутність. Існують лише діяння, причому в різних соціальних системах одним і тим же діянням дуже часто надають різного значення. Злочин є поняттям, що застосовується в певних ситуаціях, коли це відповідає інтересам однієї або декількох сторін [1]. Це штучний соціальний конструкт, створюваний владою, режимом, суспільством, засобами масової інформації, які таврують ті чи інші прояви людської життєдіяльності. Іноді це буває необхідно, але не так часто, як вважає влада, виходячи із своїх інтересів [2].

Передумови для соціальних відхилень створює само суспільство. Злочинець може слугувати індикатором проблем, породжених суспільним устроєм. Н. Крісті стверджував, що переважна більшість громадян здійснюють у своєму житті «злочини», тобто те, що цим поняттям позначає кримінальний закон. Однак відповідальність за ці діяння настає лише для деяких. Таку ситуацію розглядав як зумовлену економічною нерівністю, вважав її несправедливою. Справедливість часто підміняється нормою закону, кримінальне правосуддя, на його думку, є знаряддям панування матеріально забезпечених груп населення над менш захищеними.

У своїх публічних лекціях Н. Крісті висловлював думки про об'єктивну відсутність гріха, відповідно – і покарання. Обурювався, що боротьбу зі злочинністю зазвичай розглядають як таку, що не залежить від грошей і ринку. При цьому покарання – це завжди зобов'язання, взяте на себе державою. Від виконання цього зобов'язання залежить чи буде суспільство залишатись упорядкованим. Насправді ж система покарань виявляється структурою, підвладною умовам ринку. Завдання страждань є діянням величезної економічної значимості для тих, хто цим займається. Система

покарань, яку використовує держава, по суті не карає, а ізолює, оскільки вона просто не спроможна забезпечити перевиховання. Тюремна система, за його переконанням, ніколи не була здатна виховувати, перевиховувати, і реально щось робити. Немає жодної в'язниці, яку не можна було б назвати «школою злочинності». Водночас Н. Крісті визнавав, що не може існувати держава без в'язниць. Покарання – це зло, а зло треба тримати на мінімальному рівні, отже необхідно скоротити кількість ув'язнених в тюрмах. Він сподівався, що це призведе до зниження рівня насилля і жорстокості у суспільстві [3]. Відмова від насилля, терпимість до думки іншої людини, її діянь, мирне вирішення всіх конфліктів у суспільстві – ось єдино можливий шлях, що не призведе людство до кривавої бійні.

Сутність вчення Н. Крісті зводиться до наступного: можна створювати злочини створенням систем, які вимагають цього поняття; можна ліквідувати злочини, створюючи системи протилежного типу. Що ж це за системи, здатні вирішувати конфлікти, не вдаючись до заподіяння болю, до кримінального покарання? Він описував життя самодіяльних громад, що стихійно виникають у деяких західних країнах, спільнот людей, які організовують у районах спільного проживання, а також експериментальних поселень для людей з психічними або фізичними вадами [4]. Такі люди отримують більше допомоги від суспільства, ніж всі інші, допомогу вони розглядають як компенсацію за те, що всі вважають недоліком. Н. Крісті бачив у цих неформальних самодіяльних групах та об'єднаннях прообраз гуманної системи вирішення конфліктів без застосування кримінального покарання, без заподіяння болю. Вирішальним фактором, що дає можливість такого безболісного вирішення конфліктів, є альтернативна система ціннісних уявлень, що виникає в цих групах. Однак вади даної ідеї очевидні, адже немає жодних підстав для впевненості, що ця система ціннісних уявлень буде узгоджуватись з принципами справедливості, буде визнавати, що кожна людина має право на життя, свободу, особисту недоторканність тощо.

Н. Крісті розглядав проблеми покарання в контексті глобальної соціально-економічної кризи, яку переживає людство. Визнаючи, що покарання відіграє стримуючу роль, що без нього суспільству загрожує хаос, він писав, що спроба пов'язати ступінь суворості кримінального покарання з рівнем злочинності є необґрунтованою, що між тяжкістю і кількістю злочинів, з одного боку, і тяжкістю покарань – з іншого, відсутній будь-який зв'язок. Якщо покарання не сприяє зниженню рівня злочинності, виникає

питання про визначення прийнятної для даного конкретного суспільства кількості страждань. Але це вже проблема культури, вироблення стандартів, заснованих на цінностях. Покарання можна розглядати як таке, що відображає наші уявлення про систему цінностей. Відповідно, воно регулюється системою стандартів, які люди використовують у повсякденному житті, вирішуючи, що можна робити з іншими людьми, а що не можна. Тяжкість і спосіб покарання є дзеркалом, у якому відображені стандарти, що переважають у суспільстві.

Н. Крісті намагався привернути увагу до небезпеки, яка виходить від каральних структур держави. За його словами, сучасні інститути боротьбі зі злочинністю мають певні потенції їх переростання у Гулаг західного зразка, що буде призначений лише для знищення [5]. Вважав, що каральну систему держави слід тримати на найнижчому рівні. Загрозу громадянському суспільству бачив у тому, що все частіше військові залучаються до вирішення соціальних проблем, виступаючи активними учасниками, а то й «гарантами» збереження «законності і порядку». Ця теза не завжди виправдана. Недавній випадок із залученням бійців Національної гвардії України до вирішення конфлікту у Нових Санжарах, коли група громадян України, проявивши відсутність співчуття і зневагу до прав людини, закидала камінням інших громадян України лише через те, що вони були евакуйовані із китайського міста Ухань, де виявлено коронавірус, переконливо доводить, що саме залучення військових дало можливість уникнути тяжких наслідків.

Н. Крісті запропонував термін «небезпечна держава», під якою розумів таку державу, яка вживає термін «небезпечний індивід» до своїх громадян. Така держава переймається злочинністю взагалі, а не небезпекою, що виходить від певних індивідів, які вчинили особливо небезпечні злочини. Держава загрожує безпеці своїх громадян вже тим, що прирівнює злочини (з точки зору держави) до небезпеки, а осіб, які їх вчинили, – до небезпечних осіб. На його думку, у сучасному суспільстві головна небезпека злочинності полягає не в злочинах, а в тому, що боротьба зі злочинністю може зіштовхнути суспільство на тоталітарний шлях розвитку. Отже, має бути визначено межі контролю держави над індивідом. Держава при цьому повинна тримати під контролем проблему зменшення болю, що заподіюється людьми, а правоохоронні органи повинні бути гарантом безпеки.

Таким чином, безпека залежить від відсутності загроз, можливості держави і суспільства адекватно реагувати на загрози у випадку їх появи, а також від стану соціальної національної системи, що визначається інституційною стабільністю і структурною збалансованістю суспільства.

Завдання, які суспільство ставить перед державою, тісно пов'язані зі світоглядом, правосвідомістю, що панує у даному суспільстві. Характерною ознакою правосвідомості сучасного суспільства є правовий нігілізм, що загрожує безпеці суспільства, сприяє виникненню різних форм соціального екстремізму, руйнує зв'язки держави і суспільства, стимулює протиправну поведінку і сприяє поширенню злочинності. Саме держава має вживати заходів для подолання правового нігілізму шляхом підвищення рівня правової культури громадян, удосконалення законодавства, встановлення відповідності цього законодавства соціальним та економічним умовам існування суспільства, а також шляхом формування сприятливого для людини соціально-економічного середовища та створення умов, за яких людина прагнула б і мала можливість вирішувати всі свої проблеми законним шляхом. Держава мусить забезпечувати права як тих, хто вчинив злочин, так і законослухняних громадян, які злочини не вчиняли, гарантувати лише вкрай необхідне «завдання болю» злочинцю, а також безпеку людині, яка є потенційною жертвою злочину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нильс Кристи. Пределы наказания. URL.: http://www.a-z.ru/assoc/sydebnprav/lib/n_cristy.htm

2. Нильс Кристи. Приемлемое количество преступлений / Нильс Кристи; пер. с англ. Е. Матерновской; общ. ред. и вступ. ст. Я. И. Гилинского. – С-Пб.: Алетейя, 2006. – 184с. URL.:http://www.8-926-145-87-01.ru/wp-content/uploads/2014/08/Кристи-Н.-Приемлемое-количество-преступлений-2006.pdf

3. Кристи Н. Современное преступление. Полная стенограмма лекции, прочитанной 5 октября 2006 г. в клубе – литературном кафе Bilingua в рамках проекта «Публичные лекции «Полит.ру». URL.: https://polit.ru/article/2006/10/18/kristi/

4. Кристи Нильс. По ту сторону одиночества. Сообщества необычных людей. / Пер. с нем. Э. М. Радской, ред. Л. Н. Банзелюк. – Калуга: Духовное познание, 1993. –180с. URL.: http://www1.lib.ru/PSIHO/KRISTI/odinochestwo.txt_with-big-pictures.html

5. Кристи Нильс. Борьба с преступностью как индустрия. Вперед, к Гулагу западного образца / Пер. с англ. А. Петрова, В. Пророковой. Предисл. Я. Гилинского. 2-е изд. – М.: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2001. – 224 с. URL.: http://old.prison.org/download/pdf/kristi%20-%20gulag.pdf

Толстов Д. В.,
науковий консультант з питань впровадження інженерно-технічних засобів охоронного призначення проектів «Безпечне місто»

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ІНТЕГРАЦІЯ КОМПЛЕКСНИХ СИСТЕМ БЕЗПЕКИ ВІД «БЕЗПЕЧНОГО МІСТА» ДО «БЕЗПЕЧНОЇ ДЕРЖАВИ»

Реалізація проектів «Безпечне місто», «Безпечна область», тестування Загальнодержавної системи відеоспостереження та відеоаналітики

Географія впровадження комплексних систем відеоспостереження та відеоаналізу: м. Київ та Київська область, м. Дніпро, м. Кропивницький, Кіровоградська область, м. Одеса та Одеська область, м. Конотоп, м. Хмельницький, м. Луцьк, м. Львів

Впроваджені комплекси є монобрендовим вертикально інтегрованим рішенням із повністю сумісною інфраструктурою, що дозволило поєднати між собою усі вищенаведені регіони країни в єдину мережу, яка є прототипом Єдиної загальнодержавної системи відеоспостереження та відеоаналізу.

МЕТА

У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ:

- Створення технологічної платформи забезпечення комплексної безпеки
- Запобігання вчиненню злочинів
- Ефективне розслідування злочинів
- Виявлення осіб, що знаходяться у розшуку
- Зниження рівня терористичної загрози
- Підвищення швидкості реагування на вчинені злочини

МЕТА

У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ:

- Підвищення загального рівня безпеки населення
- Створення умов для ефективної роботи органів виконавчої влади при виникненні кризових ситуацій

- Забезпечення своєчасного інформування про загрози
- Управління в кризових ситуаціях
- Забезпечення експертної оцінки прийнятих рішень для їх оптимізації

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ

- Використання найновіших технологічних досягнень
- Застосування тільки перевірених на практиці технологій
- Можливість монетизації технічних рішень
- Ефективність як головний критерій доцільності
- Безпека як сервіс
- Наочність для населення
- Зменшення витрат на реалізацію нераціональних заходів

НАПРЯМКИ

- Створення системи моніторингу безпеки та умов для оперативного реагування на інциденти
- Запровадження системи безпеки як складової частини інтегрованих систем безпеки міст, областей та загальнодержавного рівня
- Розгортання системи відеоспостереження та відеоаналітики
- Створення інтелектуальної транспортної системи
- Створення системи оповіщення населення на випадок надзвичайних ситуацій
- Розгортання системи екологічного моніторингу

ОБ’ЄКТИ

- Транспортна інфраструктура
- Житлові комплекси
- Об’єкти соціально-культурної сфери
- Місця відпочинку
- Господарська інфраструктура

ЕТАПИ (3–5 років)

І ЕТАП

1. Створення власної платформи «хмарних обчислювань» для збору, накопичення та аналітичної обробки інформації з різноманітних джерел

2. Будівництво ситуаційних та моніторингових центрів органів влади та правоохоронних органів

3. Розгортання системи відеоспостереження на в’їздах – виїздах з міста

4. Розгортання системи відеоспостереження на головних транспортних артеріях (перехрестя, мости тощо)

ЕТАПИ (3–5 років)

II ЕТАП

1. Розгортання системи відеоспостереження в місцях масового скупчення людей (площі, ринки, парки, сквери)

2. Розгортання системи відеоспостереження на об'єктах соціально-культурної сфери (дитячі садки, школи, поліклініки, лікарні)

3. Створення системи відеоспостереження з функцією розпізнавання обличь в місцях прибуття людей до міста громадським транспортом

4. Створення комплексу «острівків безпеки» в місцях масового відпочинку та місцях концентрації злочинів

5. Розширення мережі вузлів відеоспостереження

ЕТАПИ (3–5 років)

III ЕТАП

1. Створення інтелектуальної транспортної системи

2. Впровадження системи фото-відеофіксації порушень правил паркування

3. Розгортання територіальної системи оповіщення населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій

4. Створення системи екологічного моніторингу

5. Створення єдиного автоматизованого паркувального простору

6. Розширення мережі вузлів відеоспостереження

ЕТАПИ (3–5 років)

IV ЕТАП

1. Розвиток телекомунікаційних технологій

2. Розгортання системи раннього виявлення пожеж

3. Розгортання системи інфрачервоної термографії для виявлення Коронавірусу

4. Розгортання системи обробки даних з носимих відеореєстраторів поліцейських

5. Розгортання системи Службового та аварійного радіозв'язку

СИТУАЦІЙНИЙ ЦЕНТР

Мета створення:

оптимізація управлінських процесів у відповідності до світових стандартів та застосування сучасних технологій ситуаційного управління

Завдання:

1. Моніторинг всіх процесів в реальному часі

2. Забезпечення координації різноманітних служб

3. Підвищення оперативності реагування на надзвичайні події

4. Архівування всіх подій

5. Аналітична обробка даних

ОГЛЯДОВЕ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Включення в «хмарну» платформу існуючих засобів відеоспостереження

2. Встановлення новітніх відеокамер тільки з аналітичними функціями

3. Встановлення роботизованих відеокамер з функціями автопатрулювання

4. Автоматичне виявлення інцидентів

5. Сигналізація про виявлення нестандартних ситуацій

6. Архів необхідної глибини у тому числі з пошуком по смарт-подіям

РОЗПІЗНАВАННЯ АВТОМОБІЛЬНИХ НОМЕРІВ

1. Можливість контролю транспортних потоків по факту розпізнавання номерного знаку

2. Створення бази даних автомобілів, що рухалися містом

3. Побудова маршруту руху транспортного засобу

4. Розшук з автоматичним інформування ініціатора

5. Управління транспортними потоками

6. Управління доступом

7. Аналіз завантаженості паркувального простору

8. Формування статистики транспортних потоків

9. Автоматична фіксація порушень ПДР (швидкісного режиму, контроль смуг руху, порушення правил паркування)

РОЗПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧ

1. Створення бази даних осіб, що перебували в місті – 800 мільйонів фотографій

2. Виявлення осіб, що скоїли правопорушення – внесення 300 тисяч фотографій осіб, що розшукуються

3. Управління доступом по обличчу

4. Аналіз завантаженості інфраструктури (підрахунок людей)

ОПЕРАТИВНО-ШТАБНИЙ АВТОМОБІЛЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

організаційно призначений для забезпечення:

1. Ведення запису та архівування даних з камер відеоспостереження;

2. Оперативної обробки відеоінформації аналітикою з функціями розпізнавання обличь та номерних знаків автомобілів;

3. Віддаленого доступу до загальноміської (загальнообласної) системи відеоспостереження;

4. Обміну інформацією з базами даних та іншими інформаційними ресурсами та ситуаційними центрами, пунктами управління по каналам зв'язку.

Удянська К. В.
студентка 5 курсу, 4 групи
Слідчо-криміналістичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА ЖЕРТВ КІБЕРШАХРАЙСТВ ПОХИЛОГО ВІКУ

У сучасних умовах активного розвитку та використання інформаційних технологій кіберзлочинність стала однією з найбільших загроз світовій безпеці. Одним із найбільш поширених проявів кіберзлочинності є шахрайство.

Кібершахрайство або інтернет-шахрайство існує стільки ж, скільки люди користуються всесвітньою «павутиною». Стрімкий розвиток сфери інформаційних технологій постійно генерує нові види послуг, у тому числі у фінансовій сфері, що змушує злочинців удосконалювати свої здібності і створювати нові способи незаконного заробітку в кіберпросторі.

Інновації у повній мірі стосуються і економічних відносин. Інформаційний розвиток останніх сприяв появі електронної економіки, а разом з нею – усіх супутніх засобів ведення економічної діяльності: електронних грошей, системи безготівкових розрахунків, віртуальних ринків. Поширеність та доступність більшості сучасних цифрових технологій та засобів комунікації призводить до широкого попиту на них для використання у кримінальній діяльності. Вразливість комп'ютерних систем та програм робить їх не тільки способом, але й об'єктом злочинних посягань [1, с. 318].

Поширення та впровадження в повсякденне життя людства інформаційних технологій та програм Інтернет-банкінгу, не тільки полегшило життя, але й створило підґрунтя для віктимізації суспільства, оскільки об'єктом кіберзлочинів може стати будь-який користувач Інтернету.

Однією з найбільш уразливих категорій людей від кіберзлочинів є особи похилого віку. Досягнення особою похилого віку накладає на її здоров'я, світогляд, поведінку суттєвий відбиток, який має значення для подальшого життя. У період старіння розвиток та функціонування духовної, розумової, емоційної, фізичної сфер людини набувають особливого характеру [2; с. 110]. Вчинення кібершахрайств стосовно осіб похилого віку пояснюється характерними саме для цього віку особливостями: психологічними (надмірна довірливість, необачність, нездатність швидко орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях тощо); соціальними (недостатній рівень знань у сфері цифрових технологій, що спричинений стрімким розвитком новітніх технологій тощо). Сприяє віктимізації й те, що не всі особи похилого віку повною мірою обізнані у сучасних витончених та досконалих шахрайських схемах.

Відмінними рисами кібершахрайства, що відрізняє його від шахрайства, є те, що: а) контакт між потерпілим і злочинцем відбувається через Інтернет; б) жертва не бачить і майже ніколи не знає зловмисника особисто; в) передача грошей протікає дистанційно.

На сьогодні найбільш поширеними видами шахрайства є фішинг, вішинг та смішинг. Під фішингом розуміють розсилку електронних листів від шахраїв, які хитрощами вивідують особисті, фінансові чи пов'язані з безпекою дані. Шахраї надсилають електронні листи, які подібні до справжніх електронних листів з банку, використовуючи їх стиль та реквізити, в якому спонукають до негайних дій, шляхом завантаження додатку чи переходу за посиланням, яке міститься в листі.

Вішинг – це телефонні дзвінки від шахраїв, які представляються співробітниками банку та починають переконувати жертву повідомити особисті, фінансові чи пов'язані з безпекою дані або переказати гроші. Смішингом є текстові повідомлення від шахраїв, які надсилаються жертві для того, щоб вивідати особисті, фінансові чи пов'язані з безпекою дані. SMS-повідомлення надходить начебто від співробітника банку, в якому міститься вимога перейти за посиланням чи перетелефонувати на певний номер, щоб перевірити, відновити рахунок або підтвердити операцію, наприклад, з переказу грошей [3].

До осіб похилого віку, переважно, шахраї застосовують вішинг та смішинг, оскільки вони є найбільш «дієвими» способами заволодіння грошовими коштами за короткий період часу і не потрібно витрачати час на складання електронних листів, які схожі з офіційними листами банків.

Актуальний, на сьогоднішній, приклад смішингу, який шахраї почали використовувати в кінці березня 2020 року, є SMS-повідомлення, яке надходить пенсіонерам від імені Національного банку України про виплату додаткових 1000 гривень у зв'язку з карантином, анонсоване раніше Президентом України та Міністром соціальної політики України [4]. Пенсіонери, намагаючись дізнатися детальнішу інформацію, телефонують за номерами вказаними у повідомленні, але спілкуються не з представниками банку, а з шахраями, видаючи свої особисті дані, після чого шахраї знімають заощадження з карт.

Доцільність вчасного виявлення, усунення та нейтралізації факторів, які формують віктимну поведінку осіб похилого віку та зумовлюють вчинення кібершахрайств є актуальною проблемою сьогодення.

Для віктимологічної профілактики такої категорії жертв як особи похилого віку, необхідно створити потужний механізм взаємодії державних органів, засобів масової інформації, громадськості. Підвищення якості кримінологічної обізнаності населення про шахрайські схеми з використанням комп'ютерних технологій можливе через традиційні методи, зокрема: проведення лекцій, бесід, зборів із пенсіонерами, соціально незахищеними верствами населення за місцем їх проживання тощо. Не зважаючи на те, що ці заходи є не досить популярними через значне залучення відповідних матеріальних та людських ресурсів, проте вони можуть сприяти формуванню стереотипів позитивної поведінки, поваги до закону, небайдужого ставлення до порушень законності та правопорядку, підвищенню соціальної активності громадян, оскільки високий рівень латентності окремих видів шахрайства, зокрема, кібершахрайства, залежить і від небажання громадян співпрацювати з органами охорони правопорядку [5; с. 166]. Основним же напрямом є формування та розповсюдження рекомендацій серед користувачів комп'ютерних технологій та мережі Інтернет. Зокрема, щоб не стати жертвою досліджуваного виду злочину, вироблені такі рекомендації:

1. У разі надходження телефонного дзвінка з незнайомого номера, де особа представляється співробітником банку та починає питати про особисті дані:

– не переказувати гроші, оскільки працівники банків цього не просять;

– не повідомляти конфіденційні дані карти (термін дії карти, три цифри CVV2/CVC2 – коду безпеки на її зворотному боці, пароль);

– не повідомляти пароль з програми Інтернет-банкінгу та системи «Клієнт-Банк»;

– повідомити про такий дзвінок на гарячу лінію банку.

2. У разі надходження SMS-повідомлення з вимогою перейти за посиланням чи зателефонувати на вказані номери для перевірки або уточнення дій щодо банківського рахунку:

– не відкривати прикріплених посилань, додатків;

– не телефонувати за вказаними номерами;

– не відповідати на SMS, де вимагають реквізити платіжної картки, пароль до системи «Клієнт-Банк», пароль від програми Інтернет-банкінгу;

– якщо ж уже відбулося надання банківських реквізитів, то необхідно негайно повідомити про це банк.

Важливо, щоб самі громадяни піклувалися про своїх батьків похилого віку, бабусь та дідусів для уникнення злочинних ситуацій та допомагали їм не стати жертвами кібершахрайств. Для цього необхідно: роз'яснювати особам похилого віку шахрайські схеми, які вчиняються злочинцями за допомогою інформаційних технологій; нагадувати їм про те, що працівники банків не просять конфіденційної інформації їх платіжних карток; навчити користуватися мережею Інтернет та мобільним телефоном для того, щоб вони могли орієнтуватися в функціях та роботі цих «помічників».

Необхідно, щоб особи похилого віку, як учасники Інтернет-мережі мали елементарну поінформованість (таку інформацію їм можуть надавати родичі, ЗМІ, які повинні висвітлювати розповсюджені шахрайські схеми, які використовують злочинці з метою їх подальшого розпізнавання) та дотримувались вищенаведених правил безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чернишов Г. М. Кібершахрайство: визначення та кримінологічні показники. С. 318–321. URL: http://www.pap.in.ua/5_2018/93.pdf (дата звернення: 02.04.2020);

2. Кулик К. Д., Валуйська М. Ю. Особа похилого віку як жертва злочину. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. С. 110–116;

3. Шахраї телефонують, надсилають СМС і електронні листи. URL: https://www.ema.com.ua/citizens/cyber-safety-school/shahrai-telefonujut-nadsilajut-sms-i-elektronni-listi/ (дата звернення: 02.04.2020);

4. Пенсионный фонд предупредил о мошенниках и рассказал, как пенсионерам не лишиться денег. URL: https://ukranews.com/news/693306-pensionerov-moshenniki-razvodyat-kak-ne-popast-na-shemu-o-vyplate-1000-grn-k-pensii (дата звернення: 02.04.2020);

5. Лисодєд О. В. Проблеми профілактики віктимної поведінки жертв шахрайства. Сучасна кримінологія : досягнення, проблеми, перспективи : матерали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права, Харків, 9 груд. 2016 р. Харків : Право. 2016. С. 164–167.

Науковий керівник: *к.ю.н., асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Кулик К. Д.*

Філіпенко В. Р.,
аспірантка кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНЕЗИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛІСНЕ НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ АБО ЗА ОСОБОЮ, ЩОДО ЯКОЇ ВСТАНОВЛЕНА ОПІКА ЧИ ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Кримінальне законодавство України, а отже і право, перебувають на стадії реформування. Так, 7 серпня 2019 р. Президентом України підписано Указ № 584/2019, яким затверджено «Положення про Комісію з питань правової реформи». Одним із напрямів діяльності зазначеної Комісії є підготовка та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність. Задля цього затверджено склад робочої групи з питань розвитку кримінального права, члени якої активно розробляють новий КК України.

1 липня 2020 р. набуде чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», яким запроваджено, зокрема, інститут кримінального проступку. Це активізувало проблему дослідження саме генези кримінальної відповідальності за той чи інший злочин, перспективи віднесення злочину до кримінального проступку або декриміналізації.

Очевидним є те, що належне виховання, догляд, піклування, турбота, виконання інших обов'язків щодо дітей, закладають фундамент для розвитку та процвітання України. Саме тому ст. 166 КК України встановлює кримінальну відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Зауважимо, що генеза цієї норми відбувалась протягом декількох часових періодів. Оскільки правова система України тяжіє до романо-германської, то дослідження слід розпочати з аналізу ключових положень, притаманних праву Стародавнього Риму.

1. Докласичний період розвитку права Стародавнього Риму (754–367 рр. до н.е.) характеризується безмежною батьківською владою: право на життя та смерть дитини, право на їх продаж, право на вбивство дитини із вродженими вадами (Табл. IV п. 13 Законів XII таблиць) [1, с. 294]. У класичний період (367–27 рр. до н.е.) батьківська влада поступово обмежується. З'явилась процедура звернення сина до державної влади з метою примусити батька відмовитися від влади над ним. Згодом вбивство дітей стало каратися [2, с. 54]. Під владою батьків діти перебували і у післякласичний період (27 р. до н.е.–476 р. н.е.), однак передбачалась процедура їх звільнення з під неї (п. 55, 132 Кн. I Інституцій Гая) [3].

2. За часів язичництва (до 988 р.) батько зобов'язаний був піклуватися (годувати та виховувати) про своїх синів, доки вони не досягнуть юнацького віку і не зможуть забезпечувати себе самі [4, с. 143–144]. В період Київської Русі (IX–XIII ст.) обов'язки батьків стосувались, здебільшого, матеріального забезпечення майбутнього як синів (право на спадок), так і дочок (видача заміж), у разі невидачі яких на батьків накладався штраф (ст. 7 Просторової редакції Уставу князя Ярослава про церковні суди XII–XIII ст.) [5, с. 190]. Відповідальності підлягали батьки за примушування дітей до шлюбу або перешкоджанню брати шлюб (ст. 24, 33 Короткої редакції Уставу князя Ярослава XIV ст.) [5, с. 183,187]. Просторова редакція Руської Правди XII ст. у ст. 99 закріплювала лише цивільну відповідальність опікунів у разі зловживання майновими правами дитини [5, с. 71,118,119].

3. В часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої діяли Статути 1529, 1566 і 1588 років. Вперше догляд за дитиною (забезпечення їжею і одягом), як один із обов'язків опікунів, набув нормативного вираження у Арт. 7 Розд. V Статуті 1529 р. Але основна увага зосереджувалась на врегулюванні майнових відносин між дитиною і опікуном:

збереження усього майна дитини та повернення його і всіх прибутків від нього в цілісності на час досягнення нею повноліття [6, с. 237]. Статутом 1588 р. розширено обов'язки опікунів вимогою забезпечення належного виховання та достатку дітей (Арт. 4 Розд. VI) [7, с. 211–212]. З'явилась норма, що встановлювала обов'язок батька забезпечити дочці, яка виходить заміж, власне майно (Арт. 1 Розд. V) [7, с. 196], яка еволюціонувала від обов'язку батьків видати дочку заміж.

4. За часів Запорізької Січі єдиним джерелом права було «козацьке право» – неписані норми звичаєвого права. Стосовно дітей батькові належало безліч прав, зокрема, право продажу дитини в холопи [8; с. 50]. Тому батьківська влада була майже необмеженою.

5. Проект кодифікації звичаєвого права Гетьманщини періоду перебування України у складі Російської імперії (XVIII ст.) – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. – до обов'язків опікуна відніс належне виховання та догляд за дітьми, в тому числі освіту, харчування, одяг. Передбачався конкретний перелік наук та ремесел, яких дитину мав навчати опікун: книжне читання, художня майстерність та необхідні науки (п. 2 Арт. 7 Гл. XI) [9, с. 210]. Проте обов'язки батьків не закріплювались. Пізніше «Зібрання малоросійських прав» 1807 р. зобов'язало опікунів, згідно зі своїми фінансовими можливостями, забезпечувати дітей одягом та харчуванням (§ 35 Гл. VI) [10, с. 60]. Малолітні діти мали залишатись при матері задля належного виховання (§ 21 Гл. VIII) [10, с. 73–74]. Цей період характеризується розвитком, окрім майнових, особистих немайнових прав дитини, що виникають на підставі законодавчо закріплених обов'язків опікунів щодо виховання та догляду за дитиною.

5. Перебуваючи у складі Австрійської імперії (XIX ст.), на західноукраїнські землі поширювалась дія Загального цивільного уложення 1811 р. Акт вперше закріпив обов'язки батьків по догляду та вихованню дітей (ст. 139 Гл. III). Вони конкретизувались та поділялись між батьком (матеріальне забезпечення) та матір'ю (піклування про тіло та здоров'я) (ст. 141 Гл. III) [11, с. 43–44]. Окремо закріплювались обов'язки опікунів (ст. 188, 216 Гл. IV). Навіть існував механізм звернення неповнолітнього до суду або до родичів зі скаргою на зловживання опікуна або нехтування ним обов'язків щодо належного піклування та догляду (ст. 217 Гл. IV) [11, с. 57, 64].

6. Вагомий внесок у розвиток відповідальності за невиконання обов'язків по догляду за дитиною вніс «Звід законів цивільних», що є складовою Зводу законів Російської імперії 1832 р. Вперше обмежено цілковиту

батьківську владу (ст. 164), встановлено кримінальну відповідальність за вбивство дитини (ст. 170) та закріплено обов'язки батьків по догляду за дитиною, серед яких: забезпечення харчуванням та одягом, добре та чесне виховання (ст. 172) морально освіченої людини (ст. 173) [12, с. 35]. В свою чергу, врегульовувались обов'язки опікунів, що стосувались піклування про дитину та керування її майном (ст. 262, 263) [12, с. 48–49]. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (Розд. XI) та Кримінальне Уложення 1903 р. (Гл. XII) хоч і передбачали злочини у сфері сімейних відносин, але кримінальну відповідальність за невиконання обов'язків по догляду з дитиною не встановлювали.

7. За часів УРСР у 1935 р. КК 1927 р. було доповнено ст. 158–1, яка встановила кримінальну відповідальність опікунів за використання опіки з корисливою метою (заняття жилої площі, використання майна, яке залишилося після смерті батьків, тощо) і залишення підопічних дітей без нагляду та необхідної матеріальної допомоги [13, с. 48]. Надалі КК УРСР 1960 р. у ст. 115 «Зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги» повторно відтворив її редакцію, але вказав на два альтернативні діяння, замінивши сполучник «і» на «або [14].

8. Під час розробки КК України (1992–2001 рр.) в проекті тривалий час зберігалась редакція ст. 115 КК УРСР 1960 р. Лише у квітні 2000 р. була внесена пропозиція доповнити проект КК статтею «Злісне невиконання обов'язків по піклуванню за дитиною» [15, с. 170–171]. Редакція статті викликала дискусію. Пропонувалось виключити статтю взагалі або передбачити відповідальність батьків (опікунів) за невиконання ними обов'язків щодо виховання дітей [16]. В результаті обговорення КК України 2001 р. передбачив ст. 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування».

Отже, кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст. 166 КК України пройшла тривалий час становлення та розвитку. До XX ст. за невиконання обов'язків по догляду за дитиною передбачалась лише цивільна відповідальність, якій підлягали, здебільшого, опікуни. За радянських часів законодавець криміналізував залишення опікунами підопічних дітей без нагляду поряд із зловживанням опікунськими правами. Після проголошення незалежності України усвідомилась потреба у належному догляді за дітьми, які є невід'ємною складовою розвитку держави, та встановленні різних видів юридичної відповідальності за його невиконання, у тому числі кримінальної, якій підлягають як опікуни, піклувальники, так і батьки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Никольский Б. В. Система и текст XII таблиц: исследование по истории Римского права. Санкт Петербург, 1897. 480 с.

2. Основи римського приватного права: підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків: Право, 2008. 224 с.

3. Гай. Институции / пер.с лат. Ф. М. Дыдынский. Москва:Юристъ,1997. URL: http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446001000#8–0 (дата звернення: 19.03.2020).

4. Макушев В. В. Сказания иностранцев о быте и нравах славян: духовно-просветительское издание. Санкт-Петербург: Тип. Эдуарда Веймара, 1861. 194 с.

5. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. Москва: Юрид. лит., 1984. Т. І. Законодательство Древней Руси. 432 с.

6. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Одеса: Юрид. л-ра, 2002. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / За ред. С. В. Ківалова, П. П. Музиченка, А. І. Панькова. 464 с.

7. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Одеса: Юрид. л-ра, 2004. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. / За ред. С. В. Ківалова, П. П. Музиченка, А. І. Панькова. Кн. 2. 568 с.

8. Лісова К. С. Звичаєве право: курс лекцій. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 94 с.

9. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського; упоряд. К. А. Вислобоков. Київ, 1997. 548 с.

10. Собрание малороссийских прав 1807 г. / Сост.: К. А. Вислобоков и др. Киев: Наукова думка, 1993. 368 с.

11. Общее гражданское уложение Австрийской империи 1811 г. / пер. Г. Вербловский. Спб: Изд. Ред. Комис. По сост. Гражд. Уложения, 1884. 539 с.

12. Свод законов Российской империи, повелением Государя Императора Николая Первого составленный. Санкт-Петербург: Тип. Второго Отд-ния Собств. Его Императ. Величества Канцелярия,1857. Том X, ч. І:Законы гражданские.105 с.

13. Кримінальний кодекс УРСР. Офіційний текст зі змінами та доповненнями на 1 листопада 1949 р. Київ: Держполітвидав, 1950. 167 с.

14. Кримінальний кодекс Української РСР від 28 грудня 1960 року. Відомості Верховної Ради УРСР. 1961 р. №2. ст. 14.

15. Порівняльна таблиця до проекту Особливої частини КК України. *Матеріали проекту КК України 2001 року.* Архів. КМУ, Робоча група по підготовці проекту КК України. Книга 5 (1999–2000 рр.) С. 74–448.

16. Порівняльна таблиця до третього читання 04.04.2001 р. *Проект Кримінального кодексу № 1029 від 12.05.1998 р.* URL: http://static.rada.gov.ua/osmir/tables/04_2001/TABL10290O03.html

Христич І. О.,
доцент, к.е.н., *ст. науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ – ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ І ПРАВОПОРЯДКУ

На сучасному етапі розвитку держави захист інтересів суспільства і окремого громадянина набувають істотного значення. Під забезпеченням безпеки у широкому сенсі, як стверджує В. Ф. Смолянюк стосовно національної безпеки України, доцільно розуміти «сукупність теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на мінімізацію загроз і небезпек, гарантування розвитку національних інтересів, духовного і матеріального добробуту народу України та ефективного функціонування системи національної безпеки України» [1, с. 114–115], які спрямовані на створення достатніх умов для «збалансованого співіснування інтересів особи, суспільства і держави через моніторинг, діагностування, виявлення та ідентифікацію, запобігання й припинення, мінімізацію та нейтралізацію дії внутрішніх та зовнішніх загроз і небезпек. Реагування на загрози має бути адекватним не лише їх характерові та масштабам, а й рівню бажаного і можливого стану забезпечення національної безпеки» [1, с. 115].

Правове забезпечення безпеки охоплює різні форми впливу права на суспільні відносини, що становлять сферу безпеки, для закріплення

і розвитку суспільно-корисних відносин, а також попередження, протидії, припинення суспільно-небезпечних діянь, ліквідації їх наслідків, а правове регулювання на відміну від інших форм здійснюється за допомогою правових засобів і спрямоване не на всі суспільні відносини сфери безпеки, а тільки на ті, що входять до предмета правового регулювання.

Загальновідомо, що діє Закон України «Про національну безпеку України», який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Цим Законом визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони. [2].

Велике значення при цьому має запобігання злочинності в різних її проявах. *Запобігання злочинності* – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Заходи можна класифікувати за: рівнем, масштабом, змістом, суб'єктами, об'єктами та ін. За рівнем розрізняються загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності; за масштабом – заходи, які здійснюються у територіальному розрізі, на окремому об'єкті, щодо групи осіб; за змістом – заходи соціально-економічного, соціально-демографічного, технічного, екологічного, правового та іншого характеру; за суб'єктами – заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади, організаціями, трудовими об'єднаннями, установами, окремими громадянами; за об'єктами – відповідно до видів злочинів, на протидію яким вони спрямовані. [3, с. 142, 143].

На сучасному етапі розвитку нашої країні велике значення набуває протидія корупції в різних сферах життя суспільства, особливо у приватній сфері.

В Україні діє Закон «Про запобігання корупції», яким визначені правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції

в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. [4].

Як загальновідомо корупція має подвійне значення: ширше або вужче значення. У ширшому значенні вона полягає у збагаченні певних категорій осіб, в отриманні ними нелегального прибутку, інвестуванні його в об'єкти, зручні для ухилення від сплати податків, як правило, з використанням протекціоністських зв'язків. У вужчому значенні корупція являє собою криміногенний чинник правової небезпеки в державі і суспільстві [5, с.5, 6].

Результати оцінювання рівня корупції у бізнес середовищі свідчать про її значне поширення, хоча за офіційними даними у приватній сфері фіксується помірний рівень корупційних злочинів. В середньому на рік обліковується близько 680 злочинів, що складає приблизно 10% від загальної кількості облікованих корупційних злочинів. За останні сім років (2013–2019 рр.) в Україні засуджено 379 осіб за вчинення корупційних злочинів у приватній сфері.

Наведені дані чітко підкреслюють, що рівень латентності корупції у приватній сфері дуже значна. При цьому правова небезпека полягає і у її стійкості і відповідних складностях доведення вини корупціонерів, що призводить до відсутності вироків, а також до недоведення кримінальних справ щодо корупційних діянь до судового розгляду.

У сучасному глобалізованому світі проблема забезпечення стійкості держави і суспільства до загроз різного характеру стає все більш актуальною, особливо, коли ці загрози трансформуються і набувають нових гібридних форм. За таких умов забезпечення на належному рівні публічної безпеки, взаємодії держави та громадянського суспільства в сфері правозахисту, громадської безпеки є вкрай важливим. Тому дуже важливе значення має і вдосконалення системи запобігання і протидії корупції у приватній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смолянюк В. Ф. Системні засади національної безпеки України. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Політологія. – 2018, № 2 (37). С. 107–126.

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2018, № 31. Ст.241.

3. Кримінологія: підручник/ В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. – Х.: Право, 2014. 512 с.

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*, 2014, № 49. ст. 2056.

5. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» /В. С. Ковальський, О. І. Миколенко, Є. Л. Стрельцов, О. І. Клименко. – Київ: Юрінком Інтер, 2018. 380 с.

Цимбалюк В. Ю.,
студентка 5 курсу 4 групи Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСОБІВ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЖОРСТКОГО ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ДІТЬМИ

Домашнє насильство та жорстоке поводження із дітьми – це проблема, яка існувала завжди і, напевне, буде ще довго турбувати сучасне суспільство. Фізичне і психічне насильство над дітьми не знає меж та кордонів, може зачіпати будь-які групи населення, незалежно від статусу, освіти, релігії або кольору шкіри. Довгий час досліджувана проблема замовчувалася як на індивідуальному, так і на державному рівні. Вважалося, що насильство в сім'ї не є чимось протизаконним чи аморальним, а самі випадки насильницьких дій не піддавалися розголошенню. Це призвело до того, що кожного року мільйони людей потерпають від різних форм домашнього насильства [4, с. 98].

З метою запобігання розповсюдженню домашнього насильства та протидії йому було розроблено й прийнято ряд законів та підзаконних нормативно-правових актів. Так, 15 листопада 2001 року Верховна Рада України ухвалила перший на теренах пострадянських держав Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», чим визнала як існування цього явища в суспільстві, так і готовність протистояти йому. Прийняття ж 7 грудня 2017 р. Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» стало визначною подією, оскільки цим Україна підтвердила своє

спрямування на дотримання міжнародних стандартів. Так, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII надає визначення домашньому насильству – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2].

Особливо нетерпимим та небезпечним є насильство та жорстоке поводження стосовно дітей, які не здатні себе захистити, або навіть не можуть усвідомити, що саме з ними відбувається [3].

Перелік злочинів проти дітей та видів покарань за них передбачено Кримінальним кодексом України (наприклад, вбивство, залишення у небезпеці, викрадення дитини, торгівля дітьми, статеві злочини проти дітей тощо).

Процесуальні та організаційні основи попередження, виявлення та розслідування злочинів насильства у сім'ї, органи та установи, на які покладаються функції з попередження та виявлення таких явищ, визначається Кримінальним процесуальним кодексом, Цивільним процесуальним кодексом України та Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Держава на законодавчому рівні забезпечує захист дітей від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Але необхідно визнати, що відсутність чітких механізмів виявлення та розслідування досліджуваних злочинів призводить до того, що в Україні жорстоке поводження з дітьми має досить поширений характер.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» встановлює такі спеціальні заходи попередження насильства в сім'ї: терміновий заборонний припис стосовно кривдника; обмежувальний припис стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдників [2].

В свою чергу, саме органи Національної поліції України: приймають та розглядають заяви та повідомлення про вчинення домашнього насильства, у тому числі розглядають повідомлення, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству стосовно дітей, вживають заходи для його припинення та надають допомогу постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України; виносять термінові заборонні приписи стосовно кривдників; беруть на профілактичний облік кривдників та проводять з ними профілактичну роботу в порядку; здійснюють контроль за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії тощо [2].

В кожному випадку необхідно розпізнавати як насильство впливає на самопочуття, на самооцінку дитини, її долю і що саме породжує насильство, звідки воно береться і як йому запобігати, як долати наслідки заподіяння насильства. В цьому відношенні важливим є розуміння психології кривдника, витоків агресивної поведінки, засобів соціального захисту жертв насильства та психологічної роботи з кривдниками. Польський психолог Єжі Меллібруда розглядав наступні ознаки насильства, зокрема: а) насильство завжди здійснюється за попереднього наміру; б) насильство завжди набуває характеру конфлікту; в) суть насильства полягає у порушенні прав і свобод конкретної людини; г) насильство є таким порушенням прав і свобод людини, що унеможливлює її самозахист; д) насильство в умовах відсутності самозахисту призводить до реальної шкоди, тобто фізичної та психічної травми [3].

При всій небезпеці домашнього насильства цей вид правопорушень все ще є досить латентним, прихованим від громадськості та правоохоронців. Досить часто населення залишається недостатньо поінформованим щодо природи домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми, а перевірки повідомлень про вчинення злочинних дій здійснюється упереджено і поверхнево [1]. Наприклад, у справі «Контрова проти Словаччини» щодо фізичного та психологічного насильства в сім'ї, спрямованого проти жінки та її дітей з боку її чоловіка, встановлено, що заявниця вимагала порушити кримінальну справу про напад та побиття електричним кабелем з боку її чоловіка. Через два тижні після заявленого нападу заявниця разом із чо-

ловіком прийшли до поліцейського відділку з метою відкликання заяви. Поліцейський порадив, що для уникнення проблем зі слідством заявниця має надати довідку, що нанесені травми не перешкодили їй приступити до роботи. В подальшому поліція вирішили закрити справу як незначне правопорушення. Після цього чоловік здійснив повторний напад на заявницю, що супроводжувався погрозами вбивства її та дітей, реальність яких було підсилено наявністю вогнепальної зброї у нападника. Про цей факт та загрозу життю та здоров'ю заявниці та її дітям було повідомлено поліції вночі спочатку родичами заявниці, а потім і самою заявницею. Належних заходів реагування для забезпечення безпеки жертвам насильства в сім'ї вжито не було. Через декілька днів чоловік заявниці застрілив обох дітей і себе.

Також, досить часто за умови відсутності свідків, що підтверджують факт скоєння насильства, кривдники або взагалі уникають відповідальності, або ж правоохоронці складають протоколи за ознаками дій, де санкції статті значно м'якші. У цьому ж аспекті доцільно було б розширити практику залучення в якості доказів вчинення домашнього насильства, матеріали отримані від спеціаліста, дитячого психолога чи педагога, пояснення дітей.

Щодо проблем розгляду та розслідування кримінальних проваджень судами, можна виділити такі проблемні аспекти в цій сфері.

При розгляді проваджень про злочини, пов'язані з насильством в сім'ї, що відносяться до категорії нетяжких та злочинів середньої тяжкості, суд переважно звільняє обвинувачених від відбування покарання з випробуванням. Водночас, суди не виносять окремих ухвал з метою привернення уваги соціальних служб або органів внутрішніх справ до сім'ї, в якій було вчинено насильство в сім'ї, з метою запобігання повторному вчиненню насильства в сім'ї та більш тяжкого злочину, а також захисту прав потерпілих. Винесення окремої ухвали (постанови) може допомогти сім'ї вийти з ситуації домашнього насильства, а за згодою членів сім'ї соціальна служба може взяти сім'ю під соціальний супровід як таку, що опинилась у складних життєвих обставинах.

На жаль, судовою практикою України майже не здійснюється покладення на засудженого, який систематично вживає алкоголь або наркотичні засоби, обов'язку пройти курс лікування від алкоголізму або наркоманії при звільненні від покарання з випробуванням згідно зі ст. 76 Кримінального кодексу України та в порядку ст. 75 Кримінального кодексу України.

Якщо особа, яка вчинила злочин, пов'язаний із насильством сім'ї, є хронічним алкоголіком або наркоманом, підтвердженням чого є медичні документи, суд має право покласти на таку особу обов'язок пройти курс лікування від алкоголізму та наркоманії.

При розгляді справ, пов'язаних з домашнім насильством в порядку кримінального судочинства, суди не застосовують норм міжнародних документів, ратифікованих Верховною Радою України. Врахування положень міжнародних стандартів у галузі протидії домашньому насильству та спеціального закону у цій сфері сприятиме ухваленню обґрунтованого рішення, спрямованого як на притягнення до відповідальності винних осіб, так і захисту прав та інтересів потерпілих.

Підготовка і підвищення кваліфікаційного рівня спеціалістів, вдосконалення законодавства та встановлення відповідних стандартів та механізмів запобігання, виявлення і розслідування домашнього насильства та жорсткого поводження з дітьми є однією із важливих умов зменшення можливостей вчинення досліджуваних злочинів на території України, а також підвищить готовність суспільства запобігти поширенню цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асанова Н. К. Жестокое обращение с детьми: основные методологические вопросы, практические и правовыеаспекты. Руководство по предупреждениюнасилия над детьми / Под ред. Н. К. Асановой. Москва : ВЛАДОС, 1997. С. 16–45.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. ст. 35;

3. Насильству немає виправдання : добірка матеріалів на допомогу протидії насиллю / Сумська обл. універс. наук. б-ка ; уклад. Т. І. Касьяненко, Ж. П. Швачко. Суми. 2017. 33 с.

4. Кулик К. Д. Деякі особливості правового статусу та діяльності притулків для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству : матеріали міжнар. круглого столу (27 верес. 2019 р.). Київ, 2019. С. 98–101.

Червякова О.В.,
к.ю.н., ст. викладач кафедри військового права Військово-юридичний інститут Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

В умовах окупації частини території та анексії Криму питання дотримання та забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права, притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів в Україні особливо актуальне. При цьому з питання суто теоретичного перейшли в площину практики проблеми правового регулювання, кваліфікації певних діянь як воєнних злочинів, покарання винних.

Воєнні злочини – це окрема категорія міжнародних злочинів, що умисно чи з грубої необережності вчиняється комбатантом та прирівняними до них особами чи по відношенню до них цивільною особою під час збройного конфлікту і полягає у масовому і серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права та посягає на підзахисних осіб, їх права чи найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права [1, с. 125]. Правове регулювання, кваліфікація та покарання за їх вчинення в Україні є проблемними питаннями, про що свідчить відсутність вироків за вчинення воєнних злочинів, не зважаючи на збройний конфлікт, що триває у країні близько шести років.

Кожен з зазначених проблемних аспектів (регулювання, кваліфікація, покарання) вимагає аналізу та вдосконалення у сукупності з іншими. Кваліфікація певних діянь/бездіяльності як воєнних злочинів стикається з труднощами через недосконалість правового регулювання вказаної категорії злочинів в законодавстві України, відсутність попередньої практики, а також через неможливість притягнення до відповідальності осіб, які переховуються за межами України і не будуть видані для проведення досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку з причин відсутності відповідного договору з певною державою чи в порушення договірних умов (так, Російська Федерація наразі не співпрацює з Україною у кримінальних справах).

Недосконалість правового регулювання кримінальної відповідальності за воєнні злочини проявляється насамперед в тому, що в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) лише одну статтю 438 «Порушення законів та звичаїв війни» присвячено даним складам злочинів. Аналіз її змісту вказує на відсутність конкретного повного переліку складів воєнних злочинів, що недоцільно з точки зору кількості різновидів складів воєнних злочинів, які передбачені в ряді міжнародних угод. При цьому законодавець пішов шляхом закріплення невичерпного переліку воєнних злочинів з вказівкою вважати воєнними злочинами всі порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2]. І така конструкція була прийнятною на момент прийняття Кодексу, коли про воєнні дії, збройний конфлікт, анексію Криму, окупацію частини територій України мови не було.

Водночас, на сьогодні правове регулювання воєнних злочинів потребує вдосконалення. Адже наявна конструкція ст. 438 КК України вимагає від суб'єктів, уповноважених на кваліфікацію дії/бездіяльності як воєнного злочину ґрунтовних знань міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, а також всіх міжнародних угод, якими передбачено кримінальну відповідальність за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. При цьому Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 [3] (далі – Римський статут), в якому проведене узагальнення щодо складів воєнних злочинів як охоплених компетенцією суду (ст. 5, 8), наразі Україною підписаний (в числі 155 держав), але не ратифікований (хоча Статут ратифікували 122 держави [4]).

І відповідна проблема стосується не тільки визначення переліку та складів воєнних злочинів, але і виконання Україною взятих зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014, де ратифікацію та імплементацію Римського статуту визначено частиною політичного діалогу (ч. 1 ст. 8), правового співробітництва (ч. 3 ст. 24) [5]. На сьогодні Україна ще не виконала даного зобов'язання. Хоча здійснено внесення необхідних змін до Конституції України щодо правосуддя [6] та розтлумачено принцип

компліментарності («complementarity») роботи Міжнародного кримінального суду стосовно національної системи правосуддя.

Висновок. На сьогодні до числа першочергових завдань для України є ратифікація Римського статуту, імплементація норм міжнародного гуманітарного права стосовно воєнних злочинів на національному рівні в Україні, зміна ст.. 438 КК України задля вирішення питання забезпечення достатньої деталізації діянь, форми вини та покарань за воєнні злочини, які слід передбачити в якості окремих статей особливої частини КК України, включаючи питання порушення звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права щодо методів ведення війни, а не тільки порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Також покарання за воєнні злочини повинно відповідати міжнародним стандартам, вироблення яких обумовлено ступенем суспільної небезпеки відповідних діянь та враховує практику міжнародних трибуналів та судів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. Альманах міжнародного права. 2009. Вип. 1. С. 120–125.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Офіційний вісник України. 2001 р. № 21. С. 1.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 27.02.2020)

4. Rome Statute of the International Criminal Court (Rome, 17 July 1998): Signature, Approval(AA), Acceptance(A), Accession(a), Succession(d), Ratification. UNTC Rome Statute of the International Criminal Court . URL: https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280025774&clang=_en (дата звернення: 27.02.2020)

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. Офіційний вісник України. 2014 р. № 75. Том 1. С. 83.

6. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. Офіційний вісник України. 2016. № 51. С. 8.

Шевчук В. М.,
д.ю.н., професор,
професор кафедри криміналістики, заслужений юрист України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІННОВАТИКИ У БОРОТЬБІ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ

В реаліях сьогодення інноваційний шлях розвитку криміналістики обумовлений передусім новітніми науковими розробками, впровадженням інформаційних технологій, високотехнологічного обладнання, науково-технічних засобів нового покоління, комп'ютеризацією та автоматизацією процесу розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Більше того, необхідність вибору криміналістикою інноваційного шляху розвитку була викликана та обумовлена низкою об'єктивних причин, які пов'язані із нагальними потребами практики та спрямовані на пошук адекватних інноваційних засобів, прийомів та методів протидії сучасним викликам злочинност [5; 6; 7]. Тому створення та впровадження криміналістичних інноваційних продуктів завжди було, і залишається сьогодні, одним із пріоритетних завдань криміналістики.

У сучасних умовах одним із найбільш перспективних напрямів боротьби із злочинністю та ефективним засобом вирішення практичних завдань юридичної практики є *криміналістична інноватика*, як один із доволі нових наукових напрямків у криміналістиці, що формується [4]. Ця наукова концепція має яскраво виражений синтетичний характер, а її створення є результатом дії закону інтеграції та диференціації знань у криміналістиці. Вона базується на наукових положеннях не тільки криміналістики, а й інших галузей знань, передусім філософії, психології, економіки, інноватики, кримінології, кримінального права, кримінального процесу, юридичної психології та ін., а також на пізнанні різних аспектів інноватики, у тому числі і юридичної, соціальної та економічної.

Як вбачається, криміналістичну інноватику слід розглядати і як науковий напрямок, і також *як специфічну діяльність* уповноважених законом суб'єктів щодо застосування ними криміналістичних інновацій, впровадження яких спрямовано на забезпечення оптимізації, підвищення якості та результативності вирішення криміналістичних завдань. Практичне застосування таких інновацій здійснюється спеціальними суб'єктами, що за-

безпечує кваліфікованість, ефективність та результативність використання розроблений і впроваджених у практику інноваційних засобів. При цьому суб'єктами криміналістичної інноватики у відповідних видах і формах її застосування виступають слідчий, експерт, прокурор, суддя, співробітники оперативних підрозділів та ін. У зв'язку з цим, слід розрізняти такі види інноваційної діяльності: 1) слідча інноватика; 2) експертна інноватика; 3) судова інноватика; 4) оперативна інноватика. Новим напрямком досліджень може стати застосування криміналістичної інноватики в діяльності детективів НАБУ та інших структур.

На наш погляд, перспективним напрямком в криміналістиці є використання *криміналістичної інноватики у різних сферах правозастосування*, тим самим розширюючи межі застосування криміналістичних знань у різних видах юридичної практики, що у сучасних реаліях є досить актуальним і потребує подальших наукових розробок. Мова йде про можливості застосування досягнень криміналістики у судовому розгляді, у кримінальному та цивільному судочинстві, адміністративному провадженні, в прокурорській, адвокатській та нотаріальній діяльності [7, 43] та ін. На наш погляд, у цьому простежується прояв ще однієї важливої тенденції розвитку сучасної криміналістики – *розширення меж застосування криміналістичних знань* із сфери протидії злочинності до правозастосовної та інших видів діяльності [4, 905]. Особливу значимість набувають можливості застосування криміналістичних знань у сучасних умовах всесвітньої епідеміологічної ситуації.

Дослідження проблем криміналістичної інноватики повинні базуватися на наукових положеннях різних наук, у тому числі й мають враховуватися показники стану та тенденцій сучасної злочинності, їх поширеність та механізми вчинення. В умовах пандемії коронавірусу Covid-19 злочинність за останнім часом дещо видозмінилася, набула нових суттєвих рис та характеристик. Практика показує, що у таких умовах значно зменшилась вулична злочинність, водночас різко зросла кількість злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупуваннями, які пов'язані із використанням інтернет-технологій.

Значного поширення набуло шахрайство, яка вчиняться організованими злочинними групами, у яких простежується злочинна спеціалізація та чіткий розподіл функцій у механізмі злочинної діяльності і міжнародний рівень зв'язків, що свідчить про транснаціональний характер такої злочинності. Ґрунтуючись на інформації, наданій державами-членами ЄС,

яка міститься у опублікуваному ситуаційному звіті Європолу [2], на наш погляд, можна виділити чотири найбільш поширених напрямки сучасної організованої злочинної діяльності: кіберзлочинність, шахрайство, фальсифікація та незаконий обіг фальсифікованих лікарських засобів, злочини проти власності. Крім цього, злочинці активно займаються поширенням фейкової інформації про короновірус, спрямовану на посилення страху та паніки серед населення. У таких умовах з'явився новий феномен – «*інфодемія*» як цілеспрямовани система заходів та впливів по розповсюдженю дезінформації про короновірус, яка передбачає нагнітання страху та залякуваня населення, пов'язана із поширенням псевдонаукових порад та інтерпретацій, негативно впливає на свідомість людей та їх поведінку і серйозно ускладнює боротьбу із цієї хвороби. Інфодемія нерідко призводить до психічних захворювань та суїцидних проявів із летальними наслідками.

Епідемія короновірусу Covid-19 та її наслідки суттєво вплинули на світову економіку, свідомість та поведінку людей, що у свою чергу вплинуло і на злочинність, а також на діяльність органів правопорядку, національну безпеку держав у сфері охорони здоров'я. Такі обставини зумовили появу нових завдань та функцій криміналістики у сучасних умовах. Тому нині перед криміналістикою та кожним із її розділів постають важливі завдання, спрямовані на вивчення та врахування сучасних досягнень науки і техніки, впливу їх на формування сучасних криміналістичних знань, які у сьогоднішніх умовах можна ефективно застосовувати у протидії короновірусу і забезпечувати криміналістичними рекомендаціями нагальні потреби житєдіяльності нашого суспільства. Як відомо, традиційно у криміналістиці виділяють чотири складових частини: загальну теорію криміналістики, криміналістичну техніку, тактику та методику. Відтак, можна виділити чотири напрями розроблення та впровадження криміналістичних рекомендацій та інноваційних напрямів у протидії поширенню короновірусу.

У галузі *загальної теорії криміналістики* триває процес самоідентифікації, уточнення предмета та об'єкта цієї науки. У зв'язку з цим, В. А. Журавель слушно зазначає, що наукова парадигма загальної теорії криміналістики потребує свого подальшого розроблення та вдосконалення [1, 98–104]. Це стосується, у першу чергу, досліджень завдань криміналістики, її предмета та об'єкта із врахуванням тенденцій розвитку суспільства в умовах глобальних загроз, інформаційних впливів та епідемічної ситуації. У цьому плані певний інтерес набувають наукові розробки, які значно посилюють *практичне спрямування криміналістичних рекомендацій* та їх використання на практиці.

В умовах сьогодення потребує також розроблення та використання положень криміналістичної профілактики [3], як окремої криміналістичної теорії (М. В. Салтевський, М. Ш. Махтаєв), яку, на жаль, останнім часом стали невиправдано забувати. Таку профілатику слід розглядати і як науковий напрямок, і як специфічну діяльність уповноважених законом суб'єктів (органів поліції, прикордоників, медиків), що здійснюється як система реалізації низки заходів, спеціальних тактико-криміналістичних операцій, застосування криміналістичних засобів, які спрямовані на забезпечення ефективності протидії поширенню пандемії короновіруса та нормалізації епідемологічної ситуації у державі та світі. У даному випадку можна говорити про новий напрямок застосування криміналістичних знань у протидії пандемії короновірусу та специфічний вид діяльності – *короновірусну профілактику*.

У *галузі криміналістичної техніки* необхідно активізувати наукові розробки щодо створення та впровадження інноваційних криміналістичних продуктів, спрямованих на оптимізацію боротьби із короновірусом. До них можна віднести нові розроблені або прилаштовані до завдань і потреб протидії короновірусу нові техніко-криміналістичні засоби, інформаційні технології, електронні бази знань, методи фіксації, аналізу, оцінки і збору доказової та ін. Для таких потреб можуть застосовуватися сучасні *ідентифікаційні біометричні системи* за статичними та динамічними ознаками людини (системи електронної ідентифікації людини за біометричними ознаками – ознаками зовнішності, відбитками пальців рук, малюнком райдужної оболонки ока, ознаками ходи, почерку, ДНК тощо). Актуальними нині постають можливості використання безпілотних літальних апаратів, систем спостереження та відеоконтролю, електроний контроль за пересуванням осіб у просторі та повітрі, ідентифікаційні системи розпізнавання за обличчами осіб тощо. Отже, перспективи розвитку цієї галузі, пов'язані із створенням нових таких засобів, інноваційних технологій, а також врахування зарубіжного досвіду у протидії короновірусу (Китай, Южна Корея, США та ін.). Відтак, значно має активізуватися робота по застосуванню штучного інтелекту для забезпечення вирішення практичних завдань у боротьбі із короновірусом.

У *криміналістичній тактиці* перспективними має стати дослідження, пов'язані із розробленням криміналісттичних рекомендацій тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій в умовах карантину. Це зумовлює необхідність формування нових тактичних прийомів, перегляд можливостей тактичних комбінацій та так-

тичних операцій, алгоритмів слідчих (розшукових) дій, у яких учасниками (підозрювані, свідки, потерпілі та ін.) виступали особи у медицинських масках, спеціальних костюмах тощо.

У *криміналістичній методиці* така діяльність пов'язана зі зміною кримінального та кримінального процесуального законодавства, які відбулися останім часом. Вони вимагають удосконалення наявних методик розслідування злочинів і розроблення нових, таких як: злочинів, скоєних в умовах надзвичайних ситуацій; злочинів у сфері охорони здоров'я; контрабанди медичних масок та інших товарів протиепідемічного призначення, фальсифікація та незаконий оббіг фальсифікованих лікаських засобів та ін.

У таких сучасних реаліях криміналістика, на наш погляд, має активізувати свою прогностичну функцію та науково-методично забезпечити процес кримінального провадження ефективними криміналістичними рекомендаціями щодо застосування криміналістичних інновацій у кримінальному проваджені та інших напрямках правозастосовної діяльності, у тому числі і у боротьбі із коронавірусом. Лише при комплексному підході, у такій єдності та взаємозв'язку, виникаючих та вирішуваних завдань, можна максимально повно забезпечити планування та реалізацію інноваційного процесу у криміналістичній науці та правозастосовній практиці, який передбачає створення, впровадження та застосування криміналістичних інновацій. Тому в складних умовах сьогодення криміналістична інноватика, інтегруючи новітні досягнення науки та техніки, має розробляти для правоохоронних органів інноваційні засоби, прийоми та методи протидії сучасній злочинністю та активно їх впроваджувати і застосовувати з метою підвищення якості та ефективності такої діяльності, її оптимізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан // Вісник Луганського університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренко. 2016. Вип. 1. С. 98–104.

2. Pandemic profiteering: how criminals exploit the COVID-19 crisis https://www.europol.europa.eu/publications-documents/pandemic-profiteering-how-criminals-exploit-covid-19-crisis

3. Салтевський М. В. Криміналістична профілактика в наукових дослідженнях сучасної злочинності // Питання боротьби зі злочинністю; Наук.-дослід. ін-т вивченя проблем злочинності НАПрН України. Вип. 5. Харків, 2001. С.119–130.

4. Shevchuk V. M. Innovations in criminalistic and practice of their implementation in law enforcement activity // Modern science: problems and innovations. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. SSPG Publish (May 3–5, 2020). Stockholm, Sweden. 2020. Pp. 903–913.

5. Шевчук В. М. Інноваційні напрямки розвитку криміналістики // Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.); НАПрН України. Харків : Право, 2019. С.142–147.

6. Шепітько В. Ю. Завдання криміналістики в умовах глобальних загроз та еволюційних перетворень злочинності // Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика: матеріали науково-практичної конференції Міжнародного конгресу криміналістів (м. Одеса, 13–15 вересня 2018 р.); у 2 Т. Т.1. Одеса : Юридична література, 2018. С. 14–26.

7. Шепитько В. Ю. Криминалистика XXI века: предмет познания, задачи и тенденции в новых условиях // Современное состояние и развитие криминалистики: сб. науч. тр. / под ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепитько. Харьков: Апостиль, 2012. С. 43–45. С. 43.

Шрамко С. С.,
к.ю.н., в.о. вченого секретаря Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ У ГРОМАДСЬКИХ МІСЦЯХ

1. У самому загальному визначенні під забезпеченням правопорядку розуміється процес гарантування (створення) безпечного середовища для населення у повсякденному житті шляхом протидії кримінальним правопорушенням. Гарантом правопорядку, у свою чергу, виступають органи державної влади, передусім, правоохоронні органи, органи місцевої влади, громадськість тощо, метою яких є: охорона життя, здоров'я, честі, гідності громадян та їх законних інтересів, забезпечення громадського спокою як у громадських місцях, так і поза їх межами, збереження всіх форм власності, створення реальних умов для нормального функціонування державних органів, громадських організацій і трудових колективів; ці відносини

регулюються соціальними нормами (як нормами права, так і іншими соціальними нормами неюридичного характеру) [1, с. 183].

2. У Регіональній програмі забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності на території Харківської області на 2018–2019 роки[1] відмічається, що заходи щодо забезпечення публічної безпеки на вулицях потребують удосконалення шляхом упровадження новітніх технологій, обладнання вуличної мережі засобами відеоспостереження, оснащення патрульних нарядів планшетами з метою підключення до електронних баз, тощо [2]. Зокрема, вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду застосування окремих напрямів стратегії зменшення вчинення злочинів свідчить, що за допомогою низки технічних, технологічних, організаційних, інформаційних, комунікативних та інших заходів можна зменшити можливості для учинення багатьох злочинів, таких як: крадіжки, у тому числі поєднані з проникненням у житло; грабежі; розбої; хуліганство; угони автотранспорту; вандалізм; інші прояви вуличної злочинності [3, с. 24].

3. Із розвитком Інтернету речей (IoT), його можливості отримали певну ступінь використання у забезпеченні правопорядку. IoT відіграє важливу роль у змінах нашого сучасного життя. Він розкриває можливості для державного сектора суттєво покращити якість надання послуг за допомогою даних, аналітики та автоматизації. Що таке IoT і який вплив він справляє на суспільство? IoT – це будь-який об'єкт, підключений до Інтернету, що дозволяє безперешкодно надсилати та отримувати дані. Після підключення до загальної мережі в Інтернеті отримані дані можна легко використовувати для аналізу. У той час як приватний сектор активно впроваджує IoT у різноманітний спосіб, державні органи, покликані забезпечувати публічну безпеку, лише починають використовувати його переваги та можливості [4, с. 107]. Використовуючи єдину систему інформаційних технологій передачі даних та пристроїв IoT ми вступаємо в епоху «розумних міст», де датчики та автоматика можуть суттєво підвищити рівень публічних послуг, а отже, й повсякденне життя громадян. Розумне місто – це не лише комплекс IT-технологій, це «розумний» спосіб життя загалом, а також управління міською інфраструктурою, у тому числі транспортною, інженерною, безпековою, екологічною та інші заходи, спрямовані на покращення міського середовища у різних сферах господарського життя. Так, застосування камер відеоспостереження і фотофіксації, засобів відеоаналізу, зв'язку та комп'ютерних інформаційних технологій дає можливість забезпечити безпеку міському середовищу, комфортну для проживання. «Розумне місто»

[1] *Примітка.* Регіональна програма діє до цього часу.

здатне самостійно простежити за належним рухом транспорту і пішоходів, за ситуацією в громадських місцях, за лікарнями і школами [5].

Головною метою цього комплексу заходів є підвищення безпеки, комфорту проживання та якості самого життя для мешканців міста. Досягнення цієї мети можливе завдяки використанню пристроїв IoT за такими напрямами.

Моніторинг в реальному часі. Використовуючи мікрофони, відео, датчики та інші підключені пристрої, стратегічно розташовані по всьому місту, поліція може легко визначити, коли і де відбувається злочин, що дозволить швидко встановити особу злочинців.

Швидкість у прийнятті рішень, що полягає у можливості за необхідності зламати сховища даних для збирання цінної інформації, щоб у подальшому використати її для прийняття обґрунтованих рішень у сфері громадської безпеки. Наприклад, IoT може об'єднати безліч релевантних даних із різних джерел і аналізувати їх у режимі реального часу, що дозволить швидко вжити заходи убезпечення громадян від потенціальних загроз. Таким чином, IoT дозволяють містам використовувати аналітику в реальному часі, яка може допомогти їм відразу же зрозуміти і усунути загрози громадській безпеці.

4. Слід зазначити, що останніми роками у низці регіонів України створені інтерактивні електронні карти управлінь Національної поліції з відображенням місць дислокації відеокамер та можливістю виведення відеозображення з них до чергових частин. У великих містах активно упроваджується програма «Безпечне місто».

Наприклад, на території Чернігівської області діє «Мережа безпеки». У цій системі працює понад 160 «розумних» відеокамер, які не лише фіксують інформацію в полі свого зору, а й можуть збирати та аналізувати цю інформацію. Зокрема система виявляє автомобілі, що перебувають у розшуку та інформує про це оператора центру та патрульні наряди. Подібна система регіональної безпеки, побудована на технологіях «смарт-сіті», діє і в Маріуполі. Вона допомагає контролювати оперативний стан у області де ведуться бойові дії і синхронізувати дії різних служб – поліції, рятувальників, медиків, комунальних служб. У цілому комплекс, який використовується Єдиним аналітичним сервісним центром, виконує близько 700 функцій.

У Сумській області активно застосовуються можливості безпілотних літальних пристроїв, зокрема для проведення розвідки у місцевості, виявлення фактів незаконних посівів нарковмисних речовин та охорони громадського порядку під час масових заходів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Вид. дім «Кондор», 2018. 588 с.

2. Регіональна Програма забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності на території Харківської області на 2018–2019 роки: рішення Харківської обласної ради від 01.03.2018 р. № 656-VII. URL: http://www.ts.lica.com.ua/?type=1&base=77&menu=375280&id=13151. (дата звернення: 11.03.2020).

3. Колодяжний М. Г. Просторова профілактика злочинності: зарубіжний досвід і шляхи упровадження в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків, 2017. Вип. 35. С. 20–29.

4. Шрамко С. С. Використання Інтернету речей (IoT) у забезпеченні громадської безпеки: постановка проблеми. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження*: матеріали III наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 листоп. 2019 р.) / упоряд. : В. М. Фурашев, С. О. Дорогих, С. Ю. Петряєв. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2019. С. 106–108.

5. Горошко М. Що таке «розумне місто» і чи вдасться Україні перейняти світовий досвід. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2018/11/27/234336/ (дата звернення: 11.10.2019).

Ярмиш Н. М.,
д.ю.н., професор
старший викладач відділу підготовки прокурорів з проблем кваліфікації кримінальних правопорушень інституту спеціальної підготовки Національна академія прокуратури України

ПОНЯТТЯ «ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Одним з суттєвих недоліків законодавства України є невизначеність багатьох понять, які в ньому вживаються. Це створює непереборні складнощі у правозастосуванні, зокрема у кримінально-правовій кваліфікації. Безперечно, найбільш суворим із усіх законів України є Кримінальний кодекс (КК України). Від того, як кваліфіковане діяння, залежить доля

людини, тому помилки тут неприпустимі. Щоб ним запобігти, крім іншого, необхідними є логічність та зрозумілість законодавчих конструкцій, єдність термінології, чітка визначеність категоріального апарату. На превеликий жаль, доволі часто законодавець цих вимог не дотримується. Це стосується й поняття «працівник правоохоронного органу», яке зазначене в багатьох законах, зокрема у КК України.

Без чітких уявлень про зміст поняття «працівник правоохоронного органу» неможливо застосування відповідної статті КК України (незалежно від того, суб'єктом чи потерпілим зазначено такого працівника). Проте, перш ніж дізнатися, хто є таким працівником, необхідно з'ясувати зміст поняття самого правоохоронного органу. І вже тут правозастосовника підстерігають перші труднощі.

Кожному, хто стикався з цим поняттям, добре відомо, що загальне визначення правоохоронного органу в законодавстві нашої країни відсутнє. Незважаючи на те, що про такі органи йдеться в багатьох законодавчих актах, включаючи Конституцію України, жоден з них не розкриває змісту органу, який є правоохоронним. В кращому випадку пропонуються відповідні переліки, причому такі, що не є вичерпними. Задля наочності відтворимо перелік, наданий в Законі України (ЗУ) «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»: «Правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції».

Виходячи з даного положення, правоохоронними є органи, функції яких є або правозастосовними, або правоохоронними. Проте, щоб визначиться в цьому, слід добре розуміти зміст кожної, що не просто. Тим більше, що у деяких інших законах України йдеться лише про одну функцію. Так, ЗУ «Про основи національної безпеки України» (що діяв з 2003 до 2018 р.) визначав правоохоронні органи як «органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій» (ст. 1). Як бачимо, правозастосовні функції тут не згадувалися. Зауважимо, що відповідно до цитованого закону правоохоронні органи за визначенням є державними. Проте і в цьому питанні єдність відсутня.

Так, ЗУ «Про Державне бюро розслідувань» має пряму вказівку: «Державне бюро розслідувань є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції» (ст. 1). Характеристика такого органу як державного перебуває за межами «правоохоронного», з чого випливає, що правоохоронний орган може бути і недержавним. Не випадково, цьому питанню присвячена велика кількість наукових праць, зокрема й дисертації, де стверджується, що такі органи, як приватні охоронні підприємства, громадські формування з охорони громадського порядку тощо належать до правоохоронних, хоча й не є державними. Законодавець же, як вбачається з неспівпадаючих положень різних законів, в цьому не визначився.

Плутанини щодо змісту поняття «правоохоронний орган» додає ЗУ «Про Національну поліцію», який, визначаючи повноваження поліції, наводить «правоохоронні органи» в дужках стосовно «органів правопорядку», тобто ототожнює їх (п. 25 ст. 23). І це при тому, що у Конституції України про «органи правопорядку» (зміст яких в законодавчі також не розкритий) йдеться окремо (ст. 131–1).

Внаслідок відсутності єдності положень, належність певного органу до правоохоронного іноді навіть стає предметом розгляду Конституційного Суду України (КСУ). Проблема щодо застосування ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби розглядалася у справі від 18 квітня 2012 року. Зазначений працівник не був визнаний працівником правоохоронного органу. Проте показово, що рішення КСУ було суто локальним – стосувалося лише конкретної статті КК України, а саме: ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем», яка на той час містила кваліфікуючу ознаку «вчинене працівником правоохоронного органу». Навряд чи такий, «вибірковий», підхід можна вважати виправданим із загальнонаукових позицій. Розв'язуючи дане питання, Конституційний Суд виходив переважно з системного тлумачення положень КК України, яке дозволяє дійти висновку, що поняття «працівник правоохоронного органу» та «працівник державної виконавчої служби» розмежовані. Однак, системне тлумачення надає адекватний результат лише при системності положень самого закону, яка у КК України (і не лише) дотримана не завжди.

Отже, навіть визначити належність певного органу до правоохоронних – непросте завдання. Проте, й за умови, що воно успішно виконано,

після цього належить вирішити питання, хто саме є працівником такого органу. А тут виникають нові труднощі.

Лише працівник правоохоронного органу є суб'єктом ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу». Зауважимо, що з назви одразу ж випливає, що суб'єктом є не лише представник влади, а і будь-яка інша службова особа правоохоронного органу. Так саме сформульована і диспозиція. Це дає підстави вважати, що перевищити повноваження може і будь-яка службова особа, що працює в правоохоронному органі, наприклад, начальник канцелярії (оскільки він виконує організаційно-розпорядчу функцію). Чи це мав на увазі законодавець, чи просто не знав, що зміна суб'єкта «службова особа» на «працівник правоохоронного органу» потребує і змін у визначенні його дій, – дізнатися важко.

Отже, як назва ст. 365, так і її диспозиція свідчать, що суб'єктом відповідного складу злочину є не лише представник влади, а й інша службова особа. Водночас можна припустити, що працівником правоохоронного органу варто вважати не лише службову особу. Такий висновок є парадоксальним лише на перший погляд. Адже до нього призводить звернення до інших законів.

В окремих законах, що стосуються конкретних правоохоронних органів, містяться вказівки на те, хто саме вважається відповідним працівником. Так, у ЗУ «Про Державне бюро розслідувань» (ДБР), яке за самим цим законом (ст. 1) належить до правоохоронних органів, наявне таке визначення: «До працівників Державного бюро розслідувань належать особи рядового і начальницького складу, державні службовці та особи, які уклали трудовий договір (контракт) із Державним бюро розслідувань» (ч. 1 ст. 14). Аналіз даного визначення дає змогу дійти висновку, що працівниками ДБР є не лише представники влади («особи рядового і начальницького складу), а й інші службові особи («державні службовці»), а також невизначене коло осіб, які «уклали трудовій договір (контракт)» з ДБР. Складається враження, що працівником ДБР може вважатися будь-яка особа, що працює в цьому органі, включаючи технічний персонал. Знову постає питання, чи така сама думка закладена у визначення, чи це є черговим недоглядом законодавця? До того ж, якщо виходити з положення, що ДБР є правоохоронним органом, можна екстраполювати таке розуміння і на працівників інших правоохоронних органів. Тому стосовно підслідності ДБР щодо злочинів, вчинених працівниками правоохоронних

органів (ч.1 ст. 5), не виключається, що останніми можна також вважати будь-яких осіб, що працюють в правоохоронному органі, аж до обслуговуючого персоналу. Втім, чи дійсно відповідає це високому статусу ДБР, положенню, що «служба в Державному бюро розслідувань є державною службою особливого характеру…»?

Можна навести ще деякі аргументи на користь того, що термін «службові обов'язки» стосується не лише службових осіб. Так, відповідно до визначення корупції в ЗУ «Про запобігання корупції» (ст. 1), службові повноваження характеризують діяльність усіх суб'єктів корупції, зокрема осіб, що надають публічні послуги, та інших працівників підприємств, установ та організацій, які не є службовими особами (с. 3). Традиційно широко тлумачяться службові обов'язки і стосовно п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство в зв'язку з виконанням службового або громадського обов'язку). Свого часу без вказівки на статус службової особи тлумачив службові обов'язки і Пленум Верховного Суду України в Постанові «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 року (п. 12): «Виконання службового обов'язку – це діяльність особи, яка входить до кола її повноважень…».

Безперечно, здоровий глузд противиться думці, що працівником правоохоронного органу може бути визнаний і «пересічний» працівник, тобто будь-яка особа, що працює у відповідній установі. Втім законодавчі положення не лише таку думку не спростовують, а навпаки, на неї наштовхують.

Плутанина у відповідних визначеннях спостерігається і в інших законах. Так, у ЗУ «Про Службу безпеки України» неодноразово йдеться і про «працівників», і про «співробітників» органів безпеки. Жодної системності у вживанні цих термінів не вбачається. Швидше за все, вони застосовується як синоніми, що є безперечним порушенням правил законодавчої техніки.

Приклади плутанини стосовно термінів «правоохоронний орган», «орган правопорядку» «працівник» та «співробітник» правоохоронного органу» аж ніяк не вичерпуються наведеними. При такому законодавчому безладі, єдина рекомендація, яка є здійсненою, полягає у тому, що правозастосовники повинні виходити з відомого конституційного принципу, що усі сумніви слід тлумачити на користь обвинуваченого. Певна річ, в першу чергу це стосується кримінального права. Законодавцю ж є над чим працювати.

З М І С Т

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО 3

Авдєєва Г. К.
Проблеми використання електронних доказів у судочинстві України 6
Акімов М. О.
Деякі питання удосконалення кримінальної відповідальності
за корупційні злочини 9
Бабаєва О. В., Повзик Є. В.
Примусове годування засуджених та осіб, які тримаються під вартою:
нормативне регулювання та судова практика 14
Бабенко А. М.
Зв'язок криміногенної ситуації та дислокації місць несвободи 18
Батиргареєва В. С.
Щодо повернення категорії особливо небезпечного рецидивіста
до закону про кримінальну відповідальність 21
Бєліков К. А., Назимко Є. С.
Досвід окремих держав європи та Північної Америки
у запобіганні вуличної злочинності 25
Білецький А. В.
E-case management system як засіб підвищення ефективності
та результативності боротьби з корупцією 29
Бойко І. В., Циганов О. Г.
Актуальні питання дослідження місця та ролі системи МВС
у захисті внутрішньої безпеки України 33
Борисов В. І., Пащенко О. О.
Стан безпеки як соціальна потреба та її забезпечення нормами
кримінального кодексу України 37
Булгакова Ю. М.
Розбудова системи запобіганняі протидії злочинності органами
місцевого самоврядування у місті Дніпро: практичний аспект 43
Бусол О. Ю.
Удосконалення системи здійснення державними органами
контрольних повноважень у протидії організованій злочинності 46
Василевич В. В., Чернявський С. С.
Удосконалення кримінально-правових заходів боротьби
з організованою злочинністю 50
Ватраль А. В., Криворотько М. О.
Проблемні питання проведення слідчого експерименту
під час досудового розслідування злочину 54

Власенко О. С., Волкотруб О. О.
Інформаційні атаки як акти агресії:міжнародно-правовий вимір 58
Гарькавенко Д. Д.
Корупція у фармацевтичному секторі: основні види 62
Гармаш О. С.
Пробація і безпека суспільства 65
Гейко О. В.
Проблемні питання реалізації процесуальних повноважень детектива НАБУ при витребуванні речей та документів 70
Гетьман Г. М.
Окремі питання взаємодії органів кримінальної юстиції з міжнародною організацією кримінальної поліції під час досудового розслідування в умовах змагального кримінального провадження 74
Глинська Н. В.
Основні аспекти якісної визначеності кримінального процесуального законодавства 76
Гловюк І. В.
Апеляційне оскарження продовження строку тримання під вартою у судовому провадженні: розвиток судової практики 80
Голіна В. В.
Запобігання злочинності в Україні як національна ідея соціальної політики 84
Гончаренко Г. А.
Особливосі демократичного цивільного контролю за сектором безпеки 88
Гришко І. К.
Роль тактичних засобів розслідування у протидії сучасним проявам злочинності 92
Гумбракович В. В.
Громадянське суспільство як складова боротьби зі злочинністю у демократичних державах 96
Дворник В. Т.
Окремі аспекти протидії терористичним загрозам в контексті співробітництва України і НАТО 98
Демура М. І.
Проект «безпечне місто» як один з інноваційних засобів виявлення і розслідування кримінальних правопорушень 102
Джужа О. М., Тичина Д. М
Кримінолого-віктимологічна безпека у запобіганні ювенальній маргіналізації 106
Дрозд В. Г.
Проблеми допустимості доказів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій при здійсненні особливого режиму досудового розслідування 111

Дубов Д. В., Жора В., Потій О. В., Семенченко А. І., Фіщук В. В., Щиголь В. Ф.
Організаційно-технічна модель кіберзахисту України 116
Дудоров О. О., Мовчан Р. О.
Про перспективи вдосконалення кримінально-правових заборон щодо земельних злочинів екологічного характеру.....119
Дунаєва Т. Є., Крайник Г. С.
Окремі питання щодо розслідуванння кримінальних проступків в Україні 124
Іванов Б. С.
Щодо протидії фейковим новинам про короновірус як загрозі впливу на інформаційну безпеку країни 128
Калініна А. В.
Використання сучасних технологій у підтриманні правопорядку в містах України 131
Карчевський М. В.
Інформатизація в контексті кримінально-правового регулювання 133
Кезля Д. В.
Особливості взаємодії Служби безпеки україни та Мінстерства внутрішніх справ України щодо запобігання і притидії злочинності 140
Кисленко Д. П.
Сучасний стан національної безпеки України 144
Кітаєв І. І., Луцик Р. С.
Роль Служби безпеки України у забезпеченні національної безпеки України 149
Клепка Д. І. До питання новелізації кримінального процесуального законодавства України у частині надання доступу до інформації, що міститься в електронних інформаційних системах, під час проведення обшуку 152
Клюєва О. С.
Щодо визначення та співвідношення понять кіберпростору та кіберзахисту 155
Колб О. Г.
Сучасна державна політика у сфері виконання покарань України: проблеми та шляхи вирішення 159
Колодяжний М. Г.
«Таргетинг» у сфері запобігання злочинності 163
Коновалова І. О., Пивоваров В. В.
Шахрайство в умовах діджиталізації суспільства 167
Kopotun Igor
General characteristics of the exemption from criminal liability for corruption crimes 173
Користін О. Є.
Злочинність в Україні в умовах гібридної війни 177

Костенко О. М.
Концепція «антикримінальних лещат» в системі забезпечення правопорядку 180
Крицька І. О.
Верифікація цифрових доказів у кримінальному провадженні: поняття, значення, основні підходи 184
Кудінов В. А.
Розбудова системи оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України про резонансні кримінальні правопорушення чи надзвичайні події 189
Кулик К. Д.
Щодо посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти статетвої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх 193
Кулик О. Г., Наумова І. В.
Практика звільнення засуджених від відбування покарання з випробуванням: сучасні тенденції 198
Кульчицька Л. О.
До питання управління інформацією при забезпеченні національної безпеки і оборони 202
Лацько А.
Деякі аспекти охорони статевої недоторканості жертв злочинних посягань 206
Левицька Ю. А.
Надання належної медичної допомоги засудженим як гарантія безпеки громадського здоров'я 210
Левченко Ю. О.
До питання про запобігання завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян на загальносоціальному рівні 214
Лісниченко Л. В.
Взаємодія поліції та об'єднаних територіальних громад у запобіганні грабежам та розбійним нападам 218
Лисодєд О. В.
Наглядові фунції служби пробації Латвії 222
Лубенець І. Г., Толочко Г. В.
Сучасні небезпеки для дітей у цифровому світі 226
Макаренко Н. К.
Соціально-демографічні ознаки характеристики професійних злочинців в Україні 230
Миронюк Т. В.
Кримінологічна безпека булінгу в Україні 234
Міщанинець О. М.
Щодо місця оперативно-розшукового запобігання злочинам в системі протидії злочинності 238

Муха С. О.
Становлення та розвиток законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки 242
Навроцька В. В.
Конкуренція видів звільнення від кримінальної відповідальності 246
Ніколаєнко Т. Б.
Вплив зміни правового режиму в державі на реалізацію інституту звільнення від кримінальної відповідальності 253
Новіков О. В.
До питання про адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, у приватній сфері в Україні 257
Орлов В. А.
Недержавні суб'єкти правохоронної діяльності: їх правовий статус та роль у забезпеченні правопорядку в Україні 261
Остапко К. С.
Досвід США щодо запровадження концепції інституту пробації 266
Павлишин П.
Кримінально-правові аспекти політичного екстремізму як загрози конституційному ладу та державній владі в Україні 271
Павлов Г.
Запобігання злочинам проти основ національної безпеки 275
Парфило І. В.
Проблеми тактики допиту свідків при розслідуванні фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів 279
Пасічна Ю. П.
Прокуратура – головний суб'єкт координаційних повноважень діяльності органів правопорядку з запобігання і протидії злочинності 284
Політова А. С.
Проблемні питання кримінальної відповідальності за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України 288
Полторацький О. Б., Полторацька А. О.
Правові умови захисту персональних даних на господарюючих суб'єктах, які здійснюють господарську діяльність в мережі інтернет 292
Пономаренко Ю. А.
Про систему публічних правопорушень і новелізацію правових засобів реагування на них 296
Присяжнюк В. І.
Ситуаційний центр Служби безпеки України як напрям забезпечення кібербезпеки держави 301

Радутний О. Е.
Криміналізація злочинів майбутнього 304
Репа С. О.
Щодо уніфікації визначення в КК України протиправності діяння як ознаки злочину 308
Романов М. В.
Зміст поняття безпеки при визначенні мети пробації 311
Салаєва К. А.
Про необхідність та можливість включення «вчинення злочину з вандальною метою» до переліку обставин, які обтяжують покарання ... 314
Самарин В. И.
«Красные» извещения интерпола: правовые средства противодействия .. 318
Свиридюк Н. П.
Оцінювання гібридних загроз: теорія і практика 323
Сенько В. В.
Причини, умови та визначення заходів попередження наркотичної злочинності 327
Сметаніна Н. В.
Запобігання терористичним злочинам в Україні 330
Степанюк А. Ф.
Рівень безпеки виправних колоній 334
Стрільчук В. О.
До питання електронного голосування в Україні: перевати та недоліки ... 339
Тарасюк А. В.
Доктринальні підходи до поняття та класифікації викликів та загроз інформаційної безпеки особи 341
Таволжанський О. В.
Кіберзлочинність: деякі сучасні детермінанти існування 345
Тімофєєва Л. Ю.
Ціна безпеки та свободи: роздуми щодо Кримінального кодексу майбутнього 349
Тимошенко В. І.
Проблема безпеки суспільства у вченні нільса крісті 352
Толстов Д. В.
Розбудова системи запобігання та протидії злочинності: інтеграція комплексних систем безпеки від «безпечного міста» до «безпечної держави» 357
Удянська К. В.
Віктимна поведінка жертв кібершахрайств похилого віку 361
Філіпенко В. Р.
Актуалізація дослідження генези кримінальної відповідальності за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування в умовах реформування кримінального права 365

Христич І. О.
Запобігання корупції у приватній сфері – один із напрямів забезпечення безпеки і правопорядку 370
Цимбалюк В. Ю
Ефективність засобів виявлення та розслідування домашнього насильства та жорсткого поводження із дітьми 373
Червякова О. В.
Воєнні злочини: проблеми регулювання в законодавстві України 378
Шевчук В. М.
Роль криміналістичної інноватики у боротьбі із злочинністю 381
Шрамко С. С.
Щодо забезпечення правопорядку у громадських місцях 386
Ярмиш Н. М.
Поняття «працівник правоохоронног органу» в законодавстві України 389

Наукове видання

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ І БЕЗПЕКА

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

м. Харків, 19 листопада 2020 р.

За редакцією професора *А. П. Гетьмана*
і професора *Б. М. Головкіна*

В авторській науковій та літературній редакції

Підписано до поширення через мережу Інтернет
з оригінал-макета 17.11.2020.
Формат 60×84 1/16. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 38,6. Вид. № 2617.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.